

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Edward J. Erickson

Çanakkale Savaşı:

Ateş Altında

Komuta

Çeviren: İsmail Hakkı Yılmaz

TÜRKİYE BANKASI

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Kültür Yayınları

EDWARD J. ERICKSON
ÇANAKKALE SAVAŞI: ATEŞ ALTINDA KOMUTA

ÖZGÜN ADI
GALLIPOLI COMMAND UNDER FIRE

COPYRIGHT © 2015 OSPREY PUBLISHING LIMITED
OSPREY PUBLISHING LIMITED İLE YAPILAN SÖZLEŞMEYE İSTİNADEN
YAYINLANMIŞTIR.

İNGİLİZCE ÖZGÜN METİNDEN ÇEVİREN
İSMAİL HAKKI YILMAZ

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2018
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
LEVENT CİNEMRE

DİZİ DANIŞMANI
ŞAHİN ALDOĞAN

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ/DİZİN
COŞKUN AK

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: EYLÜL 2019, İSTANBUL

ISBN 978-605-295-946-6

BASKI
AYHAN MATBAASI
MAHMUTBEY MAH. 2622. SOK. NO: 6 / 31

BAĞCILAR İSTANBUL
Tel: (0212) 445 32 38 Faks: (0212) 445 05 63
Sertifika No: 44871

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında
gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla
çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL

Tel. (0212) 252 39 91

Faks (0212) 252 39 95

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

www.iskulttur.com.tr

Çanakkale

*çanakkale savaşı:
ateş altında komuta*

EDWARD J. ERICKSON

Çeviren: İsmail Hakkı Yılmaz

Arkadaşım, meslektaşım ve silah arkadaşım, Dr. Yarbay ve ABD ordusu emeklisi, dostluğu ile beni her daim yeni şeyler öğrenmeye teşvik eden Prof. Gordon Rudd'a ithafen...

İçindekiler

Harita Listesi	vi
Görsel Listesi	vii
Teşekkür	ix
 Giriş	 1
 Birinci Bölüm	
Stratejik Ortam	15
İkinci Bölüm	
Karşılıklı Sefer Planları	43
Üçüncü Bölüm	
Deniz Taarruzu, 19 Şubat - 18 Mart 1915	73
Dördüncü Bölüm	
Silahlar ve Askerler: Kurumlar, Teşkilatlar ve Komuta	111
Beşinci Bölüm	
Amfibi Taarruz, 19 Mart - 30 Nisan 1915	153
Altıncı Bölüm	
Osmanlı Karşı Taarruzları, 1 Mayıs - 5 Ağustos 1915	233
Yedinci Bölüm	
Anzak Yarma Harekâtı, 6 - 28 Ağustos 1915	289
Sekizinci Bölüm	
Seferin Sona Erişi, 29 Ağustos 1915 - 8 Ocak 1916	355
 Ek	 379
Notlar	389
Seçilmiş Kaynakça	413
Dizin	427

Harita Listesi

1.	Çanakkale ve Boğazlar.....	28
2.	Carden'in Çanakkale Boğazı'nı zorlama planı.....	54
3.	Harp Konseyi Sefer planı, 13 Mart 1915.....	92
4.	Boğaz savunması, 18 Mart 1915.....	98
5.	Çanakkale Boğazı ve yaklaşma hatları, 1915.....	148
6.	Hamilton'ın Kilitbahir'i ele geçirme planı.....	166
7.	Osmanlı savunmaları, 26 Mart 1915.....	176
8.	Osmanlı savunmaları, 25 Nisan 1915.....	180
9.	Seddülbahir çıkarmaları, 25 Nisan 1915.....	184
10.	Anzak çıkarmaları, 25 Nisan 1915.....	194
11.	Seddülbahir Cephesi, 1915 Temmuz ortaları.....	273
12.	Hamilton'ın Anzak yarma harekâtı planı.....	295
13.	Anafartalar Limanı çıkarmaları, 6 Ağustos 1915.....	300

Görsel Listesi

1.	Winston Churchill. (Getty Images).....	217
2.	General Sir Herbert Horatio Kitchener. (IWM, Q80742).....	217
3.	Amiral Jackie Fisher. (Getty Images).....	217
4.	Koramiral Sackville Carden. (IWM, Q112875).....	217
5.	Komodor Roger Keyes, Koramiral John de Robeck, General Sir Ian Hamilton, Tümgeneral Sir Walter Braithwaite. (AWM, H10350).....	218
6.	General Sir Charles Monro. (IWM, Q68187).....	218
7.	Korgeneral Sir William R. Birdwood. (AWM, G00761).....	218
8.	Korgeneral Sir Frederick Stopford. (Getty Images).....	219
9.	Tümgeneral Sir Aylmer Hunter-Weston. (AWM, H10293).....	219
10.	Tümgeneral Sir Henry de Lisle. (IWM, Q3046).....	219
11.	Tümgeneral Albert d'Amade. (IWM, Q53533).....	219
12.	İsmail Enver Paşa. (AWM, H12357).....	220
13.	General Otto Liman von Sanders. (AWM, J00200).....	220
14.	Tuğgeneral Esat Paşa. (ATASE).....	221
15.	Tuğgeneral Vehip Paşa. (Mesut Uyar).....	221
16.	Albay Mustafa Kemal. (AWM, A05319).....	221
17.	Buharlı filikalarla çekilen çıkarma tekneleri. (AWM, P02194.003).....	222
18.	Ertuğrul Koyu'ndaki İngiliz lojistik yığınağı. (IWM, Q 70378).....	222
19.	Korku Deresi'nin yamaçları. (AWM, G00942).....	223
20.	Walker's Ridge'teki bir siperdeki piyadelerle Hafif Süvariler. (IWM, HU 53364).....	223
21.	Fransız Doğu Sefer Kuvveti'nden bir borazancı. (IWM, Q 13419).....	224
22.	Liman von Sanders makineli tüfek talimini izlerken. (David Nicolle).....	224
23.	İngiliz birliklerinin Anafartalar Limanı'ndan tahliyesi. (IWM, Q 13637).....	225

24.	Anafartalar Limanı'nın tahliyesinden sonra kıyıda yanan malzemeler. (IWM, Q 13679)	225
25.	57. Piyade Alayı'nın subayları, Gelibolu 1915. (David Nicolle)	226
26.	Cephe gerisinde Türk üst subayları törensel bir yemekte. (David Nicolle)	226
27.	Osmanlı karargâh subayları Liman von Sanders'in karargâhının önünde. (Klaus Wolf)	227
28.	Alman Albay Hans Kannengiesser, kerpiç kulübesinin önünde. (David Nicolle)	227
29.	1915'teki Gelibolu seferinden sonra Osmanlı piyadesi. (David Nicolle)	228
30.	Çanakkale'deki Osmanlı tabyası. (David Nicolle)	228
31.	Osmanlı askerleri Arif Bey Çeşmesi'nden su çekiyor. (David Nicolle)	229
32.	125. Piyade Alayı komutanı, kurmayları ve alay imamıyla birlikte. (David Nicolle)	229
33.	Avustralyalılar tarafından ele geçirilen iyi kamufle olmuş bir Osmanlı keskin nişancısı. (David Nicolle)	230
34.	Bir siperdeki Osmanlı piyadesi. (David Nicolle)	230
35.	16. Piyade Tümeni sektöründeki bir Osmanlı ana irtibat siperi. (David Nicolle)	231
36.	Osmanlı yaralıları İstanbul'da gemiden indirilirken. (David Nicolle)	231

Teşekkür

(Bu kitabı ithaf ettiğim) dostum ve meslektaşım Profesör Gordon Rudd'a ek olarak, bu kitabın ortaya çıkışında birçok katkıları olan dost ve meslektaşları anmak isterim. İlk başta ve hepsinden önce editörüm Marcus Cowper gelmekte. Onun tavsiyeleri ve ilgisi olmasaydı bu kitap ne yazılabilir ne de yayımlanabilirdi. Teşekkürler, Marcus! Ayrıca, birçok soruma aralıksız olarak ve içten bir şekilde somut yanıt ve önerilerle karşılık veren Tuğgeneral Chris Roberts (Avustralya Silahlı Kuvvetleri, emekli) ile Profesör Mesut Uyar'a (Albay, Türk Silahlı Kuvvetleri, emekli) teşekkür borçluyum. Uluslararası alanda tanınmış bir dizi araştırmacı ve tarihçiye ulaşarak sorular sordum ve tavsiyelerini aldım. Peter Hart (Birleşik Krallık), John Lee (Birleşik Krallık), Rhys Crawley (Avustralya), Graham Clews (Avustralya) ve Klaus Wolf (Almanya) gibi isimler bunlardan bazıları. Sizlerin muhteşem yapıtlarınızdan epeyce yararlandığım gibi, doğrudan ve dolaylı destekleriniz için de ayrıca teşekkür ederim. Quantico, Virginia'daki Deniz Piyade Üs Komutanlığı ve Harp Akademileri'nden Akademi Dekanı Dr. Doug McKenna ile öğretim üyesi meslektaşım Albay Frode Ommundsen aktif yardımlarıyla (Norveç Silahlı Kuvvetleri) bana sürekli destek oldular. Deniz Piyade Kolordusu İleri Araştırmalar Merkezi'nden (SAW) Profesör Rudd'un meslektaşı Profesör Brad Meyer'in komuta ve kontrolün doğasıyla ilgili görüşleri

çok yararlı oldu. Ayrıca beni söylediklerim ve yazdıklarım üstüne eleştirel düşünmeye zorlayan Komuta ve Harp Akademisi'ndeki öğrencilerime teşekkür borçluyum. Burada eleştirel bakış açısı ve çıkardığı mükemmel işten dolayı redaktörüm Ruth Sheppard ile Boundford.com'daki haritacılar­dan söz etmeden geçemem. Son olarak ve en çok da nişanlım ve partnerim Ms Jennifer Collins'e, -gece gündüz- hayatımı kolaylaştırıp güzelleştirmek adına yaptığı her şey için teşekkürler. Senin sevgi ve desteğin olmasaydı bu kitabı yazamazdım.

Giriş

Tarihçi George H. Cassar'a göre Çanakkale Savaşı hakkında yazılan İngilizce kitaplar, Birinci Dünya Savaşı'ndaki diğer herhangi bir sefer hakkında yazılan kitaplardan daha çoktur. Şayet bu doğruysa, o zaman bu kadar kalabalık bir alana niçin bir yenisi daha eklensin? Basitçe cevap verecek olursak, mevcut tarih eksik olup, 1915'teki on ay boyunca orada neler olup bittiğinin tam olarak anlaşılabilmesi için hâlâ doldurulması gereken gedikler, açıklar ve boşluklar bulunmaktadır. Özellikle de var olan sefer tarihi savaşın üç seviyesinden ikisi – stratejik ve taktik– üstünde yoğunlaşmakta olup, ikisini birbirine bağlayan savaşın operatif seviyesini açık bir şekilde ayırmamaktadır. *Çanakkale Savaşı: Ateş Altında Komuta*, ordu ve kolordu seviyesindeki komuta-kontrolü incelemek suretiyle, 1915'te Çanakkale'de verilen mücadelenin tarihyazımında savaşın operatif seviyesinde var olan boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Kavramsal olarak savaşın operatif seviyesi, savaşın taktik seviyesi ile stratejik seviyesini birbirine bağlamaktadır. 19. ve 20. yüzyıllarda savaşın operatif seviyesi, stratejik hedeflere varmak için gerçekleştirilen bir dizi büyük sefer ya da muharebenin planlama ve icrası şeklinde somutlaşmıştır. Askeri bir pratik olarak operatif seviye, askeri harekât sırasında ordunun ve kolordu, grup ve bazen de tümen seviyesindeki büyük ölçekli birliklere komuta eden ordu grup komutanlarının oyun

alanıdır. Burada, ölçek olarak taktik olan ve genellikle tabur, alay ya da tugay seviyesindeki daha küçük birliklerle gerçekleştirilen muharebe ile seferin aynı şeyler olmadığını belirtmekte yarar var. Esasen savaşın operatif seviyesi, taktik faaliyetleri stratejik amaçlara bağlamak üzere düzenlenen askeri seferleri ifade etmektedir.*

Tek bir muharebenin de seferin sonucunu tayin edebileceği gerçeğine rağmen, operatif seviyedeki askeri etkinlikler, zamansal olarak tek bir muharebeden daha uzun, ölçek olarak daha geniştir. Günümüzde operatif seviyedeki komutanlar muharebelere katılmazlar; bunlar daha çok kaynakları yönetir ve gelecekteki seferleri planlarlar. Taktik birimleri doğrudan kontrol etmekten çok astları aracılığıyla dolaylı kontrol sağlarlar. Birçok askeri tarihçi, geniş çaplı seferler düzenlenmesi ve yazılı emirleri birbirlerinden bağımsız olarak icra eden çok sayıda orta düzey (bağlı ordular veya kolordular) komutanın kullanılması gibi ayırt edici özellikleri olan operatif savaş seviyesinin ilk icracısı olarak Napoleon’u kabul eder. Dahası, bu yeni seviyede “muharebe alanı [*battlefield*]” terimi zaman zaman bütün bir ülke veya eyaleti ifade eder olmuştur. Buna bağlı olarak harekât ve lojistiğin boyutlarının giderek artan karmaşıklığı, geniş harekâtları destekleyebilecek uzmanlaşmış personelin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Komuta-kontroldeki bu yenilikler askeri faaliyetlerde, kendini yazılı emirler, (bizzat emir vererek komuta etmek yerine) görevlendir-

* Elinizdeki kitapta *war* karşılığında “savaş, harp”, *campaign* karşılığında “sefer”, *battle* karşılığında “muharebe” terimleri kullanılmaktadır. *Operational* terimiye, kafa karışıklığına yol açmamak için, “stratejik seviye”, “taktik seviye” gibi kavramsal anlamda kullanıldığında “operatif (seviye)”, askeri harekât anlamında kullanıldığında “harekât” terimiyle karşılanmıştır. Türk tarih yazımında Çanakkale Savaşı olarak geçen savaş, Batı tarihinde “Gallipoli campaign” olarak adlandırılmaktadır. Yazarın kavramsal çerçevesini bozmamak için bu terim, bazı yerlerde “Gelibolu seferi” olarak çevrilmiştir-ed.n.

me suretiyle dolaylı komuta etme ve astların yetenek ve inisiyatifine güvenme şeklinde gösteren bir devrime yol açmıştır. Bu kitapta “komuta-kontrol [*command and control*]” terimi, sırasıyla “karar verme” ve “sonucu etkileme” bağlamında kullanılmıştır – özetle, komuta kararlar, kontrol ise icra ile ilgilidir.

Bu kitabın cevabını bulmaya çalıştığı soru şudur: “Savaşın operatif seviyesinde komuta-kontrol, Gelibolu seferinin sonucunu ne ölçüde etkilemiştir?” Dolayısıyla bu kitap harekâtın komutanlarının nasıl karar aldıklarını; amaçlar, yollar ve araçlar arasında nasıl denge kurduklarını; ve sonucu nasıl etkilemeye çalıştıklarını –ya da bazı durumlarda nasıl hata yaptıklarını– Gelibolu seferi bağlamında analiz etmektedir. Seferin planlamadan icraya ve oradan sonuca doğru ilerleme sürecinde güçlerin karşılıklı etkileşimlerini ortaya koymak üzere doğrudan karşılaştırmaya ve kıyaslamaya başvurarak kurumları, organizasyonları, doktrinleri, komutanları ve olayları incelemektedir. *Çanakkale Savaşı: Ateş Altında Komuta*’nın tezi, Osmanlı komuta-kontrolünün İngiliz komuta-kontrolünden daha etkili olduğu ve seferin icra ve sonucunu Osmanlıların lehine önemli ölçüde belirlediğidir.

Gelibolu seferinin tarihyazımı –“tarihin tarihi”– 1915’te başlamış olup günümüzde de devam etmektedir. Okuyucunun “tarih” deyince belli bir anlatıyı desteklemek üzere seçilmiş bir olaylar paketini anladığımızı bilmesi önemlidir. Tarih, “gerçek” dediğimiz şey değildir. Bizzat tarih de zaman içinde evrime uğrar ve kendisi de olayların tarihyazımının (yahut tarihsel literatürün) bir parçası haline gelir. Çanakkale Savaşı’nın bağlamsal olarak belli bir dönem için önem taşıyan belli bir amaca hizmet eden ve giderek gelişen bir anlatının sonucu olan farklı bir tarihyazımı vardır. Ben yazıyım, Gelibolu sefe-

ri tarihyazımının dördüncü anlatı kuşağında olduğunu düşünüyorum.

Gelibolu seferinin 1916 yılının Ocak ayında sona ermesinin neredeyse hemen ardından İngiltere’de savaşa katılanların anıları ortaya çıkmaya başladı. Bunları Çanakkale Parlamento Komisyonlarının 1917 ile 1919 yıllarındaki yayınları izledi. Zira İngiliz hükümeti imparatorluğun nasıl olup da “Avrupa’nın Hasta Adamı” diye tanınan bir güce yenildiğini anlamaya ve açıklamaya çalışıyordu. 1918’deki ateşkesin ardından çok sayıda alay tarihi ve kişisel anı yayımlandı. En dikkat çekeni de General Sir Ian Hamilton’ın 1920’de yayımlanan iki ciltlik *Gallipoli Diary* [*Gelibolu Hatıraları*] adlı kitabıydı.¹ Onu Sir Julian Corbett’in Çanakkale’deki deniz harekâtlarını konu alan *History of the Great War based on Official Documents, Naval Operations* [Resmi Belgelere Göre Büyük Harbin Tarihi, Deniz Harekâtları], Cilt 2, adlı kitabı izledi. C.E.W. Bean 1921 ve 1924’te sırayla *Official History of Australia in the War of 1914-1918: The Story of ANZAC* [1914-1918 Savaşında Avustralya’nın Resmi Tarihi: ANZAK’ların Öyküsü] başlıklı iki ciltlik devasa Avustralya resmi tarihini yayımladı. Winston Churchill’in 1923’te dizi, daha sonra da kitap olarak çıkan *The World Crisis* [Dünya Krizi] adlı eserinin ikinci cildi bütün seferi kapsıyordu. Kendisi de bizzat sefere katılan C.F. Aspinall-Oglander seferin arşiv kayıtlarına dayanan *Military Operations, Gallipoli*, [*Büyük Harbin Tarihi, Gelibolu Askeri Harekâtı*] Cilt 1 ve 2 adlı nefis İngiliz resmi tarihini sırasıyla 1924 ve 1930’da yayımladı.

Bu kitaplar büyük ölçüde İngiliz harekâtlarını ele almaktaydı, ancak Osmanlı harekâtlarıyla ilgili bilgilerin çoğu savaşa katılan Almanların anılarından ve yine savaşta yer alan Carl Mühlmann’ın 1927’de kaleme

aldığı *Der Kampf um die Dardanellen* 1915 [Çanakkale Savaşı] başlıklı Alman resmi tarihi, General Otto Liman von Sanders'in 1928 tarihli *Türkiye'de Beş Yıl* başlıklı anıları ve 1928'de Hans Kannengiesser tarafından yazılan *Gallipoli – Bedeutung und Verlauf der Kampfe* 1915 [Çanakkale'de Türklerle Beraber] başlıklı kitabı gibi kaynaklardan gelmekteydi. Osmanlı'yla ilgili doğrulanabilir bilgilerin küçük bir bölümünün kaynağıysa büyük ölçüde, savaşa katılan Türklerin parçalı anılarıyla Maurice Larcher'in 1926'da yayımlanan ve kaynaklarının sadece yüzde 12'si Osmanlı'ya ait olan *La Guerre Turque Dans la Guerre Mondiale* [Dünya Savaşında Türk Harbi] adlı önemli kitabıydı. 1929'da başta Compton Mackenzie'nin *Gallipoli Memories*'i [Çanakkale Anıları] olmak üzere yeni günlükler ve anılar ortaya çıktı. 1936'da Churchill, *The World Crisis*'in kısaltılmış versiyonunu, C.R.M.F. Crutwell de *A History of the Great War*'u [Büyük Harbin Tarihi] yayımladı. Her ikisi de seferi anlamlandırıp rasyonalize etmeye çalışıyordu. İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte Gelibolu'yla ilgili kitapların üretimi kısa bir süre azalmakla birlikte, Almanya ile Japonya'ya karşı elde edilen zaferin anahtarı –olduğu iddia edilebilecek– olan çıkarma harekâtlarıyla ilgili çalışmalara olan ilgi arttı.*

Birinci kuşak Gelibolu tarihine göre İngilizler en az üç kez –18 Mart, 25 Nisan ve 6 Ağustos 1915– kazan-

* Bu dönemde Çanakkale Savaşı ile ilgili önemli Türkçe kaynaklar bulunmaktaydı. Bu kapsamda Türk Genelkurmay'ının 1926 Ocak ve Nisan aylarında çıkan üç aylık dergisindeki makaleler, 1920, 1921 ve 1926 yılında Harp Akademisi'nde verilen konferanslar, Bursalı Nihat Bey'in 1928 yılında verdiği İzmir Müstahkem Mevki konferansı ve General Fahri Belen'in Harp Akademisi matbaasında basılan 1935 tarihli *Çanakkale Savaşı* adlı eseri sayılabilir. Nitekim II. Dünya Savaşı'nın ünlü ABD'li komutanı General Patton, 1936 tarihinde yarbay rütbesindeyken yaptığı Çanakkale Savaşı analizinde (*Gelibolu Savunması: Bir Karargâh Çalışması*, Çev: İsmail Hakkı Yılmaz, İş Bankası Kültür Yayınları, 2017) bu kaynaklardan yararlanmıştırdan. n.

ma şansı yakalamış ve zaferi kıl payı kaçırmışlardı. Birinci kuşak Gelibolu tarihinde ayrıca İngilizlerin hatalarını açıklayan ve dolayısıyla literatürü büyük ölçüde yenilginin gerekçelerini açıklayan bir savunmaya dönüştüren bir dizi birleştirici tema vardı. En ilginç temalar da, İngilizlerin düşman bir kıyıya çıkarma harekâtı yapmaya hazırlıklı olmadığı ve bunun için kaynaklarının yetersiz olduğu, Osmanlı ordusunu Alman komutanların eğitip onların komuta ettiği, Churchill'in "berbat keşkeleri"nin başarıyı imkânsız hale getirdiği ve hantal Osmanlı askerini siperlerinden sökmenin imkânsız olduğu şeklindeki iddialardı. Bu erken tarih esas olarak savaşın stratejik ve taktik seviyelerinin üstünde odaklanmaktaydı. Stratejik seviyede, İngiliz kabinesindeki tartışmalar ve özellikle de Çanakkale taarruzuna götüren kararlar üstünde yoğunlaşmaktaydı. Taktik seviyede ise, İtilaf kuvvetlerinin muharebe harekâtlarını planlama ve icra tarzlarına, İtilaf askerlerinin yiğitliklerine ve çok sayıda hazırlık ve icra hatasına odaklanmaktaydı. Tarihyazımı tematik olarak İkinci Dünya Savaşı'na kadar stratejik konsepti benimsemiş ve İngilizlerin kontrolü dışında gerçekleşen taktik hataların sefere ölümcül darbe vurduğu fikrini geliştirmişti. İngilizlerin Gelibolu seferi Avustralyalı, İngiliz ve Alman tarihçiler tarafından, esasen İtilaf kuvvetlerinin karşılaştığı taktik zorluklar olmasaydı kazanılabilecek bir sefer olarak görülmekteydi.

İkinci kuşak Gelibolu tarihi 1956'da Avustralyalı gazeteci Alan Moorehead'in *Gallipoli* ve 1965'te Robert Rhodes James'in *Gallipoli, The History of a Noble Blunder* [Çanakkale, Asil Bir Hezimetin Tarihi] başlıklı kitaplarının yayımlanmasıyla başladı. Bu kuşak tarihler çok az yeni arşiv malzemesi ortaya koyarken, esas olarak mevcut tarihsel temelin bir yeniden-analizinden ibaretti. Bunları önceki tarihlerden ayıran şey liderlik

analiziyle başarısızlıktaki sorumluluk paylarının dağıtılmasıydı. Avustralyalı tarihçi John Laffin 1980’de *Damn the Dardanelles!* [Lanet Olsun Çanakkale’ye] ve 1988’de *British Butchers and Bunglers of World War One* [Birinci Dünya Savaşı’nın İngiliz Kasap ve Beceriksizleri] başlıklı kitapları yayımladı. Profesör Peter Liddle buna savaşa katılanlarla yapılan görüşmelere dayanan *Men of Gallipoli, The Dardanelles and Gallipoli Experience* [Çanakkale’nin Askerleri, Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Deneyimi] gibi bir dizi deneyimsel çalışmayı ekledi. Bu çalışmalar Birinci Dünya Savaşı’nın liderliğini çok eleştiren, İkinci Dünya Savaşı sonrası “eşekler tarafından yönetilen arslanlar” askeri tarihçiler ekolünün düşüncelerini yansıtmaktaydı.

Bu ikinci kuşak Gelibolu tarihçileri bizzat stratejik konseptin doğruluğunu sorguluyor ve Çanakkale Boğazı’nı geçmekle Osmanlı imparatorluk rejiminin çökmeyebileceği fikrini ortaya atıyordu. Dolayısıyla görünüşte doğru ama gerçekte yanlış ve yeterli kaynaktan yoksun bir seferin sorumlusunun İngiliz kabinesi ve onun kararları olduğunu savunuyordu. Bu yazarlar stratejik konsepti eleştirmekle birlikte taktik başarı ihtimalini dışlamıyorlardı. İkinci kuşak Gelibolu tarihi, komuta-kontrol hataları olmasaydı seferin başarıya ulaşmasının mümkün olduğunu düşünüyor ve hatayı İngiliz komuta ekibi arasında paylaştırma trendini başlatıyordu. Bu tarihçiler özellikle de Ian Hamilton’ın 25 Nisan’da Hunter-Weston ile Birdwood’a, 6-9 Ağustos’ta da Stopford’a ısrarla baskı yapmamasına dikkat çekiyorlardı. Hamilton, Viktorya döneminde kalmış biri, dünyada olup bitenlerden habersiz bir Batı Cephesi saray generalinin Akdeniz versiyonu olarak resmediyordu. Ayrıca astları da kifayetsiz ve rasgele seçilmiş ikinci sınıf komutanlar olarak tasvir edilmekteydi.

İngilizlerin Gelibolu'da başarısız olmasına yol açan Hamilton ve komutanlarının dikkat çekecek kadar pasif ve beceriksiz liderlikleri, bunlarla açıklanıyordu. İkinci Dünya Savaşı'nda sergilenen nefes kesecek derecede başarılı Müttefik çıkarma harekâtlarıyla aktif liderlik ışığında bu düşünce, İkinci Dünya Savaşı sonrası kamuoyunun bilincine de sempatik gelmişti. Özünde kazanılamayacak bir sefer olarak görülmüyor, daha çok kötü liderlik ve beceriksiz icra yüzünden kaybedilen bir sefer olarak resmediliyordu.

Üçüncü kuşak Gelibolu tarihi genç tarihçilerce başlatılan ve daha önceki yaklaşımı büyük ölçüde sorgulayan yeni bir arşiv ve ilk kaynak araştırması dalgasıyla ortaya çıktı. Zamanın *Zeitgeist*'ıyla [ruhuyla-e.] uyumlu olarak bu tarihçeler, savaşa katılan insanların deneyimlerine vurgu yapıyor ve kültürel faktörlerin savaştaki rolüne giderek artan akademik ilgiyi yansıtıyordu. Peter Liddle'in 1976 tarihli *Men of Gallipoli, The Dardanelles and the Gallipoli Experience*'ı savaşa katılanlarla yapılan bire bir görüşmelerden oluşan geniş bir veritabanı kullanmıştı. Robin Prior 1983'te dönüm noktası niteliğindeki *Churchill's "World Crisis" as History* [Tarih Olarak Churchill'in "Dünya Krizi" Kitabı] adlı kitabını yayımlayarak Churchill'in anlatımlarının güvenilirliğinin sorgulanmasına yol açmıştı. Christopher Pugsley'nin 1984'te yayımlanan *Gallipoli: The New Zealand Story*'si [Çanakale: Yeni Zelandalıların Öyküsü] sefer konusunda kafaların umutsuzca karışık olduğu fikrini ortaya attı. Nigel Steel ve Peter Hart 1995'te yayımladıkları *Defeat at Gallipoli [Gelibolu]* ile İngiliz yenilgisine zayıf liderlikle birleşen taktik ve lojistik sorunların yol açtığı fikrini gündeme getirirken, Michael Hickey'nin 1995 tarihli *Gallipoli*'si temel sorun olarak tekrar yetersiz İngiliz liderliğinin altını çizdi. Bu yeni analiz

büyük ölçüde İngilizce kaynaklara dayanıyor ve önceki Gelibolu tarihi kuşağının temel temalarını doğruluyordu. Bu yeni tarihçeler, örneğin Les Carlyon'un 2001 tarihli *Gallipoli*'si, Jenny Macleod'un 2004 tarihli *Reconsidering Gallipoli*'si [Gelibolu'nun Öteki Yüzü] ve Hugh Dolan'ın 2010'da yayımlanan *36 Days, The Untold Story of the Gallipoli Landings* [36 Gün, Çanakkale Çıkarmasının Anlatılmamış Öyküsü] adlı eseri tanıklıklar ve doğrudan alıntılarla karacı ve denizci askerlerin muharebe deneyimlerinin altını çizmeye devam ediyordu. Bu kuşağın önemli bir özelliği, neredeyse tamamen Batılı kaynaklara dayanan 90 yıllık bir İngilizce tarihyazımını sona erdirmesiydi.

Bu 90 yıllık Avrupa merkezli bakış açısı Gelibolu seferiyle ilgili bugün yanlış olduğu bilinen birtakım genelleştirilmiş inançlara yol açtı. Osmanlı zaferi hakkındaki en yaygın Batılı görüş, Türklerin, İtilaf kuvvetlerini bir dizi hataya zorlayarak planlarını çökertecek kadar uzun süre inatla tutundukları şeklindeydi. Taktik başarısızlığın sorumlusuysa İngilizlerin komuta hataları, top ve mermi yetersizliği ile deneyimsiz asker ve komutanlardı. Operatif seviyede İtilaf yenilgisi Osmanlı'nın sayısal üstünlüğüyle İtilaf planlarının icra yetersizliğine bağlanmaktaydı. Stratejik seviyede yenilgi ise lojistik kaynak yetersizliğinin sonucuydu. Osmanlı zaferini açıklayan ilave nedenlere gelince, Batılı tarihler temel olarak iki düşünce ortaya koymaktaydı. Birincisi, Osmanlılar Liman von Sanders ile Mustafa Kemal'in liderlikleri sayesinde kazanmıştı; ikincisi ise, savaşçıların inanılmaz çetin ve metanetli askerler olmasıydı. Avustralya ve İngiliz resmi tarihlerinin de dahil olduğu daha eski tarihçeler esas itibarıyla İtilaf kuvvetlerinin yenilgisini açıklamaya çalışan savunmalardan ibaret olan bu temaların değişik şekillerinde de ibaretleri İngilizce tarihyazımı ortak

bir şekilde Osmanlı zaferini aktif olmaktan çok pasif bir zafer olarak görmekteydi.

Mevcut dördüncü kuşak Gelibolu tarihi 21. yüzyılın başında ortaya çıkmış olup Osmanlı ve Türk bakış açısını da içermesiyle diğerlerinden önemli ölçüde farklıdır. Mevcut anlatım esas olarak Osmanlı ordusunun komuta-kontrol başarısının İngiliz yenilgisine yol açtığını savunmaktadır. Bu düzeltmeci bakış açısının altında, Türk Genelkurmay tarih arşivlerinin araştırmacılara açılarak Batılı tarihçilere sefer ve muharebeleri Osmanlı bakış açısından yeniden değerlendirme olanağı verilmesi yatmaktadır.

Osmanlı Beşinci Ordu'sunun kayıtları bugün Ankara'daki Türk Genelkurmay'ının arşivlerinde durmaktadır. Türk resmi sefer tarihleri son derece geniştir - üç ciltlik Gelibolu seferi seti 1429 sayfadan oluşmakta olup, yüzlerce renkli harita, muharebe düzeni krokileri, teşkilat planları, fotoğraflar ve özgün belgelerin tıpkıbasımları bulunmaktadır. Bu kaynaklara ek olarak, son zamanlarda ordu kademesinden tabur kademesine kadar komuta ve kurmay mevkilerinde bulunmuş olan Osmanlı subaylarına ait çok sayıda anı ve günlük yayımlanmıştır.

Edward Erickson'un son eseri *Ordered To Die, A History of the Ottoman Army in the First World War* [Size Ölmeyi Emrediyorum! Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu] (2000), *Ottoman Combat Effectiveness in World War I: A Comparative Study* [Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı] (2007) ve *Gallipoli, The Ottoman Campaign* [Gelibolu, Osmanlı Harekâtı] (2010); Tim Travers, *Gallipoli 1915* (2001); Harvey Broadbent, *Gallipoli, The Fatal Shore* [Çanakkale, Ölümçül Sahil] (2005); Robin Prior, *Gallipoli, The End of the Myth* [Gelibolu, Mitin Sonu] (2012); Peter Hart,

Gallipoli (2011); ve Chris Roberts'ın *The Landing at Anzac, 1915* [Arıburnu'na Yapılan Çıkarma] (2013) adlı nefis kitabı... Bütün bu kitaplar Osmanlı seferine dair daha incelikli bir kavrayış edinebilmek adına Türk resmi tarih kaynaklarıyla askeri arşivlerinden daha fazla yararlanmaya çalışmışlardır.

Bu son grup çağdaş tarih kaynakları birkaç istisna dışında savaşın insani, toplumsal ve kültürel boyutlarına duyulan genel ve akademik açlığı doyurmaya devam etmektedir. Bu eserlerin üretimi sırasında kullanılan metodoloji gerek İtilaf, gerekse Osmanlı askerlerinin doğrudan tanıklıklarına başvurmak suretiyle bireysel insan deneyimine vurgu yapmaktadır. Bu, kitabı daha okunur hale getirmekle birlikte çalışmanın odak noktasını taktik seviyeye indirgeme eğilimi göstermektedir. Ayrıca kişisel deneyimlere odaklanmak, muharebelerde bireylerin başından geçenlerle ilgilendiği için bazen seferin bütün olarak anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. *Çanakkale Savaşı: Ateş Altında Komuta* mevcut kucaklayıcı yaklaşımdan da yararlanarak anlatıyı yukarı, yani operatif seviyeye çekmeyi amaçlamaktadır.

Bu kitapta kullanılan metodoloji operatif seviyedeki komutanların karar ve eylemlerini karşılaştırıp birbiriyle kıyaslayarak değerlendirmeler yapmaktır. Birçok durumda bu konuları incelerken savaş günlüklerinden, harekât emirleri ve ekleriyle mesajlardan yararlanılmıştır. Operatif seviyedeki komutanlar Akdeniz Seferi Kuvveti'ne komuta eden General Sir Ian Hamilton ile Osmanlı Beşinci Ordu'suna komuta eden General Otto Liman von Sanders idi. Esas olarak Avustralya, Fransız, Alman ve Yeni Zelandalı komutanlar da komutada yer almakla birlikte bunlar taktik seviyede komuta etmişlerdi. Savaşın operatif seviyesinde komuta-kontrol bağlamında bunun sonucu, Gelibolu seferinin İngiliz ve

Osmanlı orduları arasındaki bir mücadeleye dönüşmesi olmuştur.

Kitapta kronolojik bir anlatım benimsenmiştir, İtilaf ve Osmanlı hareketleri anlatı formatı içinde zaman ve mekân olarak birbiriyle olabildiğince ilişkilendirilmiştir. Bu çalışma bir sefer tarihi olup, esas olarak sahra ordusu ve kolordu seviyesinde savaşın operatif boyutuna odaklanmaktadır. Taktiklere, insan öykülerine ve kültürel konulara sadece genel anlatımı destekleyecek ölçüde, kısa kısa yer verilmiştir. *Çanakkale Savaşı: Ateş Altında Komuta*, komutanların harekâtlarını nasıl planladıklarını, nasıl icra ettiklerini ve planlama ve icra faaliyetlerinin başarı ve başarısızlık durumuna göre nasıl adım attıklarını gösterecek şekilde tasarlanmıştır. Harekâtların icrasını ve gidişatını etkileyen faktörler olması dolayısıyla operatif seviyede komuta-kontrol üstünde odaklanmıştır.

Gelibolu seferinin, komuta sanatının ve etkili kurmay çalışmasının kritik önemine, Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarındaki eş dönemli harekâtlardan çok daha fazla dikkat çekeceğine inanıyorum. Ki bu da analiz ve değerlendirmeyi çok daha anlamlı hale getirecektir. Bu kitabın tezi şudur: Gelibolu seferini Osmanlı ordusu kazanmıştır, çünkü komutanları operatif seviyede İtilaf kuvvetlerindeki rakiplerinden daha etkili bir komuta-kontrol bilgisi ve icrası sergilemişlerdir. Taktik seviyede de durum aynıydı fakat bu daha alt seviyede daha az önemliydi, çünkü siper savaşının dinamikleri ve muharebe alanının öldürücü oluşu başka her şeye baskın çıkmıştı. Doğrusu Osmanlı, Gelibolu Yarımadası'nda çok iyi komuta edilen, çok iyi eğitilmiş, savaşa hazırlık seviyesi oldukça yüksek ve Avustralyalılar, İngilizler ve Fransızlarla eşit seviyede, adam adama mücadele edebilen bir ordu sahaya sürmüştü.

Gelibolu seferi boyunca Osmanlı ordusu İngiliz rakibine göre daha üst düzey bir komuta-kontrol sergilemiştir. Bunun altında büyük ölçüde daha etkin bir muharebe sisteminin, inisiyatifi teşvik eden kurumsal ve doktrinsel iklimin ve komutanların aktif gözetim ve müdahale yoluyla harekâtları yönlendirme arzusunun bir sonucu olan daha üstün durumsal farkındalık yatmaktadır. Buna karşılık İngilizler sefer boyunca ısrarla yetersiz varsayımlara ve yanlış bilgilere dayanan kararlar vermişler ve harekâtların koordinasyon ve icrasını hemen hemen hiç gözetim olmadan alt seviyedeki komutanlara bırakmışlardı. İngiliz Feldmareşal Sir Bernard Montgomery, İkinci Dünya Savaşı sırasında etkin komutanların aralıksız gözetim ve etkileme yoluyla harekâtlar üzerinde nasıl kontrol sağladığını anlatmak için sık sık “hâkim olmak [*grip*]” terimini kullanırdı.² Son tahlilde Gelibolu Yarımadası’ndaki İngiliz girişimini başarısızlığa uğratan şey, hâkimiyet eksikliği olmuştu.

Birinci Bölüm

Stratejik Ortam

Gelibolu seferi, tecrübeyle kanıtlanmış, denizden dikkatle alana sürülen kara kuvveti şeklindeki stratejik İngiliz geleneğinin bir parçasını oluşturmaktadır. “İngiliz ordusu, İngiliz donanması tarafından atılan bir kurşun olmalıdır” ifadesi bu stratejiyi yansıtmakta olup, kuvvetlerin ortak harekâtları yüzyıllar içinde tarihsel bir bağ oluşturmuştur. Geleneksel olarak, İngiliz ordusunun küçük ölçekli oluşu kıtasal kara harekâtlarında sorun yaratmakla birlikte Kraliyet Donanması’nın hareket yeteneği ona emsalsiz bir stratejik erişim gücü kazandırmaktaydı. Bu yetenek İngilizlere geniş bir stratejik seçenekler yelpazesi sunmakta ancak ordunun kendisinden daha büyük olan kıtadaki rakiplerine karşı savaşma yeteneği, bu seçenekleri sınırlandırmaktaydı. İngiliz ordusu geçmişte, Flanders, Portekiz ve İspanya’nın yanı sıra Amerika ve Hindistan’daki denizaşırı seferler de dahil olmak üzere denizden bazı seferler düzenlemiş ancak bu harekâtlarda nispeten küçük kuvvetler kullanılmıştı. Donanma bu seferlerde orduyu savunulmayan mevkilere çıkarmıştı; nitekim ne ordunun, ne de donanmanın korunmalı sahillere amfibi taarruz yapma tecrübesi yoktu. Ayrıca tecrübesizliğin yanında bir de kendini taktik ve doktrin eksikliğiyle gösteren, denizden taarruz konusundaki entelektüel düşünce eksikliği vardı. Yeni teknolojilere paralel olarak donanma ateş desteği ve sahile asker çıkarma gibi taktik güçlüklerin aşılmasıyla birlikte

1914 itibariyle korunmalı sahillere denizden taarruz imkânında keskin bir artış olmuştı.

Savaş Bakanlığı,* 1914 Ağustos’unda ilan edilen seferberliğin ardından İngiliz ordusunu daha önce kıtasal ölçekte benzeri görülmemiş bir şekilde sahaya sürmenin planlarını yapmaya başladı. Stratejik seviyede, Kraliyet Donanması düşmanı denizden silmiş ve en büyük rakibini, yani Alman Açık Deniz Filosu’nu üslerine hapsedmişti. Bu arada Fransa’daki kara seferi çabuk sonuç alınması mümkün olmayan durağan siper savaşına dönüşürken, 1915/1916 itibariyle elde daha büyük sayılarda eğitilmiş İngiliz ordu tümenleri bulunmaya başlamıştı. Böylece stratejik seviyede İngiltere’nin elinde fazladan bir stratejik yetenek ve kapasite oluşuvermişti. Bütün bu değişiklikler İngiliz Harp Konseyi’ni kıtadaki düşmanlarına karşı geniş ölçekli çıkarma harekâtlarına dayanan stratejik seçenekler üzerinde düşünmeye itmişti.

Osmanlı İmparatorluğu ise aksine, 1912-13 tarihli Birinci Balkan Savaşı’nda yıkıcı bir yenilgi almış, nüfusunun ve topraklarının önemli bir bölümünü kaybetmişti. Ordusu dağılmış ve 20 tümene yakın askeri ve malzemesiyle beraber bütün bir sahra ordusunu kaybetmişti. 1913’ün sonlarında bir Alman askeri misyonu Osmanlı ordusunun yeniden inşasına yardım etmek üzere İstanbul’a gelmişti. 1914 yılı Osmanlı için garnizonları

* II. Dünya Savaşı sonrasında Savunma Bakanlığı kurulana kadar İngiliz kara ordusunun yönetiminden sorumlu olan devlet birimi. Başkanı hem ordunun komutanı, hem ülkenin hükümetinin üyesi, yani bakan olduğu için hem komutanlık, hem de bakanlıktır. Dolayısıyla bu birimi “Kara Kuvvetleri Bakanlığı” gibi düşünmek gerekir. I. Dünya Savaşı öncesinde Avrupa’nın genelinde olduğu gibi Osmanlı’da da bu ikili işlev, Harbiye Nezareti tarafından yürütülüyordu. Benzer şekilde İngiltere’nin ünlü Admiralty’si de, I. Dünya Savaşı öncesi diliyle ifade edersek Bahriye Nezareti, günümüzün terminolojisiyle söylersek Deniz Kuvvetleri Bakanlığı’dır. Elinizdeki metinde “war office” karşılığında “Savaş Bakanlığı”, “war minister” karşılığında da “savaş bakanı” terimi kullanılmaktadır-ed.n.

yeniden kurma, tümenleri yeniden düzenleme ve taktik birimleri yeniden eğitime yılı olmuştu. Aynı zamanda kırk yıldır kullanılan Alman modeline dayalı ihtiyat sistemi de yeniden yapılandırılmıştı. Osmanlı ordusu sahra kuvvetlerini yeniden düzenlerken, Genelkurmay da seferberlik ve savaş planlarını radikal biçimde farklı bir stratejik duruma uyum sağlayacak şekilde yeniden yapmaktaydı. Savaştan önceki Osmanlı ordusu, savaş durumunda, stratejik seviyede reaktif savunmaya göre bir pozisyon öngörmekte ancak bu pozisyon, operatif seviyede fırsat çıktıkça taarruz etmeyi de içermekteydi. 1914'teki Osmanlı askeri kapasitesinin 1912'den düşük olduğu söylenebilir ama bununla birlikte askeri rönesans denebilecek bir girişim sayesinde yeteneği daha büyüktü. Osmanlı ordusunun 1914'te eskisinden daha küçük ama daha güçlü olduğunu söylemek mümkündür. İtilaf devletleri işte bunu görememiş ve bu da onlara çok pahalıya mal olmuştu.

İngiltere'de stratejik yönetim

Almanya'nın saldırgan tutumundan endişe eden Fransa ve Rusya 1894'te gizli bir askeri ittifak kurmuştu. İngiltere'ye Kayzer'in 20. yüzyılın başlarında büyük bir donanma kurarak İngiltere'yi daha önce düşman olarak gördüğü kıta güçlerinin kollarına itmesine kadar Almanya ile dostane bir ilişki yürütmüştü. 1904'te İngiltere, Fransa'yla bir askeri mutabakat olan Entente Cordiale'i [dostluk anlaşması-e.] imzalamıştı. Bu bir ittifak değildi, Almanları Fas'tan uzak tutarak Fransa'nın desteklenmesini amaçlıyordu. İngiltere 1907'de bir İngiliz-Rus Antantı kurarak, İran'daki nüfuz bölgelerini paylaşmak suretiyle iki ülke arasındaki gerilimi düşürmüştü. 1908'den sonra üç ülke arasındaki askeri ilişkileri tanımlamak üzere gevşek bir Üçlü Antant teri-

mi kullanılmaya başlanmıştı. Özetle Fransa ve Rusya, Almanya veya Avusturya-Macaristan'dan gelebilecek bir saldırıya karşı birbirinin yardımına koşmayı öngören resmi bir ittifak oluşturmuşlardı. İngiltere'nin Fransa veya Rusya ile böyle bir yükümlülük getiren bir ittifakı yoktu, ancak İngiliz kara ve deniz kuvvetleri, Fransız muhataplarıyla Almanya ile bir savaş halinde gecikmeden devreye girecek bazı anlaşmalar imzalamışlardı. İngiliz ve Fransız donanma kurmayları Fransa'nın Kraliyet Donanması'ndan bazı gemilerin desteğiyle Akdeniz'in sorumluluğunu üstlenerek İtalyan ve Avusturya-Macaristan filolarını dengelemesi konusunda anlaşmışlardı. Bu anlaşma Kraliyet Donanması'na, güçlü Alman Açık Deniz Filosu'nu Kuzey Denizi'ndeki limanlarına hapsederek hızla bütün dünya denizlerinin kontrolünü ele geçirme imkânı verecekti. İngiliz ve Fransız genelkurmayları ayrıca İngiltere'nin, Almanya'yla savaşa girmesi halinde Fransa'ya dört piyade tümeniyle bir süvari tümeninden oluşan bir sefer kuvveti göndermesi konusunda anlaşmaya varmışlardı. İngiliz Deniz Kuvvetleri Bakanlığı* ve İmparatorluk Genelkurmayı yıllar içinde bu mutabakatları gerektiğinde sorunsuz

* Board of Admiralty: İngiliz deniz kuvvetleri 1700'lerin başından beri "Amiraller Kurulu" olarak çevrilebilecek bu yapı tarafından yönetilirdi. Bu kurulda "Sea Lord" denilen amirallerle "Civil Lord" denilen sivil siyasetler görev yapıyordu. Kurulun başkanı olan "Birinci Lord" (First Lord of the Admiralty), hükümette bakan olarak görev yapıyordu, yani deniz kuvvetleri bakanıydı. Kurulda ayrıca, hepsinin belli görevleri olan birinci, ikinci, üçüncü... deniz lordları ile bir müsteşar vardı. Örneğin Birinci Deniz Lordu (First Sea Lord) Amiral John Fisher, donanma komutanıydı. II. Dünya Savaşı yıllarından başlamak üzere üç kuvveti de içeren bir bakanlık fikri yaygınlık kazandı ve Admiralty 1964 yılında kaldırılarak deniz kuvvetlerinin onursal başkanlığı, Lord High Admiral adıyla kraliçeye iade edildi. Kurulun görevleri ise Batı dünyasının çoğunda olduğu gibi Savunma Bakanlığı'na (Ministry of Defence) geçti. Osmanlı'daki Bahriye Nezareti'ne denk düşen Admiralty, elinizdeki metinde Deniz Kuvvetleri Bakanlığı olarak, başındaki makam olan First Lord of the Admiralty de deniz kuvvetleri bakanı olarak anılacaktır-ed.n.

ve süratli bir şekilde hayata geçirmek üzere oldukça ayrıntılı planlar hazırlamışlardı. İngiliz ordusunun kıta kuvvetlerinden farklı olarak stratejik seviyede taarruz harekâtı için hazırlanmış bir seferberlik planı olmadığı gibi, Teritoryal Ordu* olarak bilinen ihtiyatlar da kısa zamanda savaşa hazırlanabilecek durumda değildi. Öte yandan Deniz Kuvvetleri Bakanlığı ise her an taarruz harekâtına hazır olduğu gibi, ihtiyat filosuna da hızla personel takviyesi yapabilecek durumdaydı.

Ayrıca İngiliz askeri yapılanmasının kendi içinde, Savaş Bakanlığı'yla Hindistan Bakanlığı (India Office) arasında, Osmanlı İmparatorluğu'nu da kapsayan potansiyel harekât alanları konusunda başka iç anlaşmalar da yapılmıştı. Kendi ordusuna sahip olan Hindistan Bakanlığı İran Körfezi'yle Mezopotamya'nın sorumluluğunu üstlenmişti. Bu da Savaş Bakanlığı'na, Fransa'ya bir İngiliz Yurtdışı Sefer Kuvveti (BEF-British Expeditionary Force) sevk etme konusuna odaklanma imkânı vermişti ki, bu konu çok geçmeden İngiliz ordusunun başlıca planlama önceliği haline gelecekti. İngiltere 4 Ağustos 1914'te savaşa girince bu iç ve dış kara ve deniz anlaşmaları bir iki sorun dışında aynen hayata geçmişti.

Nizami İngiliz ordusuna bağlı dört BEF tümeni 1914 Ağustos'unun ortalarında Fransa'ya konuşlandırılmış ve Eylül ortalarında buna iki tümen daha eklenmişti.

* İngiltere, 1908 yılına kadar süren gönüllü ve milis geleneğini bu yıl değiştirerek anavatan savunmasına yönelik gönüllü milis birlikleri olan teritoryal kıtalar ("territorial force") oluşturmaya başladı. Bunlar, idari taksimata göre askere alınarak yılın belli günlerinde askerlik eğitimine tabi tutulan ve o ilçenin/ilin/bölgenin alaylarına teritoryal kuvvet olarak katılan yarı zamanlı askerlerden oluşan kıtalardı. Bu kuvvet, Türk askeri tarih-yazımında genellikle "gönüllü kuvvet, gönüllü ordu" olarak adlandırılır. Ancak I. Dünya Savaşı öncesinde İngiliz ordusunda başka gönüllü birlikler de olduğu için (örneğin Yeni Ordu birlikleri) bu tanım eksik kalmaktadır. Elinizdeki metinde bu kuvvete, "teritoryal kuvvet" denilmektedir-ed.n.

Kasım'a kadar iki ve 1915 Ocak'ına kadar üç ilave tümen daha bunları izlemişti. Mevcut 14 adet teritoryal tümene bağlı 23 tabur da BEF'i takviye etmek üzere sevk edilmişti. 1914 sonbaharında bir teritoryal tümen Mısır'a, ikisi de Hindistan'a gönderilince geride zayıf ve savaşa hazır olmayan bir kuvvet kalmıştı. Bunlara ek olarak, Lord Kitchener savaşın patlak vermesinden üç hafta sonra akın akın gelen gönüllülerden Yeni Ordu tümenleri oluşturmuştu ki, bunların ilk altısı K1 tümenleri olarak bilinmekteydi. Sonuçta ortaya dört Kitchener Yeni Ordusu halinde teşkilatlandırılmış 20 tümen çıkmıştı. Bu tümenlerin hiçbiri 1915 yazından önce savaşa hazır olamayacaktı. Ayrıca Hindistan ordusu Fransa'ya iki tümeninden oluşan bir kolordu, Mezopotamya'ya bir piyade tümeni ve Mısır'a bir tugay göndermişti. Avustralya ve Yeni Zelanda ise Mısır'a iki tümeninden oluşan bir kolordu sevk etmişti. 1915 yılının Ocak ayına gelindiğinde Savaş Bakanlığı'nın Mısır'da potansiyel olarak savaşa hazır durumda üç tümenlik bir kuvveti vardı; ayrıca Kraliyet Donanması da İngiltere'de dokuz taburdan oluşan Kraliyet Deniz Tümeni'ni yeniden donatmaktaydı. 29. Tümen Mart ayında, teritoryal tümenler ise Mayıs-Haziran aylarında hazır olacaktı. Aslında 1915 baharında İngiliz ordusunun neredeyse hiç fazla kapasitesi yoktu ve ciddi top mermisi sıkıntısı durumu daha da kötüleştiriyordu.

Öte yandan Kraliyet Donanması'nın Büyük Filosu 1915 Ocak'ında Scapa Flow ile Cromarty'de* toplanmış ve Almanya üzerinde sıkı bir abluka kurmuştu. Alman denizaşırı filolarının denizlerden silinmesi

* Scapa Flow: Büyük Britanya Adası'nın kuzeyindeki Orkney Adalarında, adalar tarafından çevrili olduğu için eski dönemlerden itibaren gemiler tarafından güvenli liman olarak kullanılan sular. Cromarty: Büyük Britanya Adası'nın Highland bölgesinde yer alan bir liman ve kasaba. I. Dünya Savaşı sırasında deniz üssü olarak kullanılmıştır-ed.n.

Deniz Kuvvetleri Bakanı Churchill'in eline Amiral Sir John (Jackie) Fisher'in süratli muharebe kruvazörlerini İngiltere'ye çekme imkânı geçmişti. Bunun dışında bir düzine yeni zırhlı ile muharebe kruvazörü birinci hatta katılmak üzereydi. Savaş öncesi anlaşmalar çerçevesinde Fransız donanması Akdeniz'de devriye gezerken, küçük bir İngiliz filosu da bir Alman muharebe kruvazörünü Çanakkale Boğazı'nda tutmaktaydı. 1915 baharında Kraliyet Donanması'da, İngiliz ordusunun aksine hem kuvvet, hem de kapasite fazlası vardı.

İngiltere 1914 Ağustos'unda savaşa modern ittifak savaşının stratejik yönetimine elverişli olmayan bir kabin sistemiyle girdi. İngiliz savaş sistemi stratejik seviyede komitelere dayanmaktaydı ve Ağustos ayında 20 adet komite vardı. İmparatorluğun kara ve deniz kuvvet politikaları İmparatorluk Savunma Komitesi tarafından koordine ve icra edilmekteydi. Bu sistem barış zamanında savunma yapısının idamesini sağlamakta yeterli olmakla birlikte, ittifak savaşının, sınai seferberliğin ve stratejik yönetimin ihtiyaçlarına karşılık verecek durumda değildi. Bu sistem Kasım ayına doğru "savaş koşullarının baskısı altında çökmeye başlamıştı".¹ Başbakan Herbert H. Asquith giderek sıkıştıran savaş idaresi sorununu çözmek üzere aynı ayın sonunda Harp Konseyi kurma kararı aldı. Harp Konseyi ilk başta Asquith, Maliye Bakanı David Lloyd George, Dışişleri Bakanı Edward Grey, Deniz Kuvvetleri Bakanı Winston Churchill, Birinci Deniz Lordu Amiral Sir John (Jackie) Fisher, Savaş Bakanı Feldmareşal Sir Herbert H. Kitchener, İmparatorluk Genelkurmay Başkanı General Sir James Wolfe-Murray, Lord Arthur Balfour (eski başbakan) ve Harp Konseyi Sekreteri olarak Maurice Hankey'den (İmparatorluk Savunma Komitesi Sekreteri ve Kraliyet Deniz Piyadeleri ihtiyatında binbaşı) oluşmaktaydı.

Aralık ve Ocak aylarında konseye Hindistan Bakanı Robert Crewe-Milnes, Adalet Bakanı Richard Haldane ve Amiral Sir Arthur Wilson da katıldı. 10 Mart 1915'te konseye ayrıca İçişleri Bakanı Reginald McKenna ile Koloniler Bakanı Lewis Harcourt dahil oldu. Asquith konsey üyelerinin sayısını sınırlı tutmak istemiş ama başaramamış ve sonunda neredeyse bütün kabineyle başkalarını da içine alan bir Harp Konseyi yaratmıştı.

Harp Konseyi'nin güçlü yanı, o dönemin İngiltere'sinin en büyük politikacıları, diplomatları, amiral ve generalleri olan olağanüstü yetenekli insanlardan oluşmasıydı. Bu büyük güce karşılık Harp Konseyi oldukça yaratıcı, enerjik ve kendi düşüncelerinin doğru olduğuna inanıp konsey toplantılarına da kendi gündemlerini taşıyan baskın karakterli kişilerden oluşmaktaydı. Harp Konseyi'nin başlıca amacı İngiltere için stratejik bir yön belirleyip bu yönde hareket etmek için gereken amaç, yol ve araçlar arasında denge kurmaktı. Ancak bunu yapabilmek için konseyin bir fikir birliği oluşturup bu konularda bir uzlaşmaya varması gerekiyordu ki, 1914-15 kışında bunun hiç de kolay olmadığı anlaşıldı. Savaşın muhtemelen uzun yıllar süreceği konusunda genel bir fikir birliği olmakla birlikte nasıl kazanılacağı konusunda uzlaşma yoktu. İngiltere 1915 yılına girdiğinde donanmada kapasite fazlası ve yeni kurulan ordu tümenlerinden oluşan önemli bir kuvvet vardı, fakat bu varlıkların nasıl kullanılacağı konusunda fikir birliği yoktu. Ayrıca, bu insanlar eylem adamlarıydı ve Harp Konseyi'nin her bir üyesinde saldırı ruhu vardı.²

Harp Konseyi'ndeki etkili bir kuvvet, üye olmadığı halde ideal ilkelerin sesi gibi hareket eden konsey sekreteri Maurice Hankey idi. Dönemin ilginç sözcük dağarcığında bu düşünceler genellikle Baltık Denizi'nde çıkarma harekâtları, Borkum ve Zeebrugge'ye birleşik

harekâtlar, Balkanlar'da Sırbistan'a destek seferleri ve Akdeniz'de çıkarma harekâtları düzenlemeyi içeren "projeler" şeklinde sunulmaktaydı. Savaş yönetimini kolaylaştırmak için tasarlanan Harp Konseyi komuta zincirini ve sorumluluk sınırlarını bulanıklaştırarak yönetimi giderek daha fazla karmaşıktırmaktaydı. Örneğin Deniz Kuvvetleri Bakanı Churchill, Fransa'daki İngiliz Sefer Kuvveti'nin komutanı General Sir John French'le kendi başına haberleşmekteydi. Bu dağınık global strateji yaklaşımı Hankey'nin sınırlarını bozmaktaydı. Nitekim 1914 Noel'inden hemen sonra çok önemli bulduğu konuları "Kutu Günü" Memorandumu" olarak bilinen bir yazıyla özetlemişti.³ Hankey bu memorandumda İngiltere'nin stratejik ikilemini kısaca üç bileşene ayırmıştı: savaş uzun sürecekti, Batı cephesindeki çıkmaz ancak yeni teknolojilerle ve büyük ordularla aşılabılırdi ve donanmayla ilgili tasarılar uygulanabilir değildi. Bu nedenle, eldeki kuvvetlerle Almanya'ya karşı kısa vadede bir ana taarruz düzenleme şansı yoktu. Bunun ardından Hankey, dayandığı payandaları Almanya'nın altından çekmek şeklinde özetlenebilecek seçenekler önererek Doğulular olarak bilinen grubun fiilen ilk savunucusu olmuştu. Hankey Almanya'nın, müttefiklerine, yani Osmanlı İmparatorluğu'na veya Avusturya-Macaristan'a saldırmak suretiyle zayıflatılabileceği fikrini ortaya atmıştı. Bu aynı zamanda İngiltere'nin kuşatılmış ve tek başına kalmış durumda olan müttefiki Rusya'yı da rahatlatıp destek olacaktı. Hankey'nin ifadesiyle "önerilen araçlarla varlıklarını elimize geçirerek muazzam deniz gücünün varlıklarına

* "Boxing day": Noel'in ertesi günü, yani 26 Aralık günü. İngiltere'de ve ardından 19. yüzyıl başlarından beri hizmetlilere, postacılara, getirgötürücülere vs. hediye ve daha da çok bahşış verme alışkanlığı yerleşmişti. Bu günün kutu günü olarak adlandırılmasının nedeni, bu hediye ve bahşışlerin hediye kutusu içinde verilmesiydi-ed.n.

eklemeye çalışmalıyız.”⁴ Stratejik açıdan bu çevresel bir stratejiydi, sonraları dolaylı yaklaşım olarak adlandırılacaktı. Elbette bu düşüncelerin asıl yaratıcısı Hankey değildi, onu konseptleri özet olarak dile getiren kişi olarak görmek mümkündü.

Kutu Günü Memorandumunda Hankey üç kolorduluk bir İngiliz kuvvetinin Bulgarlarla birlikte Çanakkale Boğazı’nı işgal edip İstanbul’u ele geçirmeye yeterli olduğunu savunuyordu. Asıl önemlisi, Hankey 1907’de yaptığı kişisel bir ziyarete dayanarak, Çanakkale’yi Bulgar veya Yunan yardımı olmadan geçmenin mümkün olmadığına inanmaktaydı.⁵ Buna rağmen böyle bir dolaylı yaklaşım stratejisi Harp Konseyi üyeleri arasında giderek ilgi görmeye başlamış, Hankey’nin özetleri de katalizör işlevi görmüştü. İngiltere’nin biriken gücünü nereye uygulayacağı tartışmaları yüzünden 1915 yılının Ocak ayının ilk iki haftasında yapılan Harp Konseyi toplantıları epeyce çekişmeli geçmişti. Kitchener giderek BEF’i takviye etmek adına bir milyon asker sevk etmenin ters etki yaratacağına kanaat getirmiş ve çevresel strateji seçeneklerine yaklaşmaya başlamıştı. Bu Baltık Denizi’nde, Alman Körfezi’nde ve Belçika sahilinde çıkarma harekât planları geliştiren Jackie Fisher ile Churchill’in düşünceleriyle de örtüşmekteydi. Dolayısıyla Çanakkale seferine, bozguna ve nihayet Asquith hükümetinin düşmesine giden kararların zemini oluşmaktaydı.

Çanakkale Boğazı’na yönelik bir saldırıyla ilgili ilk operatif plan konsepti 11 Ocak 1915’te Churchill’in 3 Ocak tarihli bir sorusunu cevaplayan Doğu Akdeniz’deki İngiliz-Fransız filolarının komutanı Koramiral Sackville Carden’dan gelmişti. Churchill, Çanakkale Boğazı’nın “sadece gemilerle” zorlanıp zorlanamayacağını sormuştu.⁶ Carden ise boğazdaki savunmaları zayıflatmak için dört aşamalı bir harekât

önermişti. “‘Savunmalar’ teriminin daimi, yarı-daimi tahkimatlarla sahra tahkimatlarından ve konumları bilinmeyen top ve obüslerden oluştuğunun altını özellikle çizmişti”.⁷ Carden’ın dört aşamalı zayıflatma harekâtı şu adımları öngörmekteydi:

A- Boğaz girişindeki tabyaların zayıflatılması

B- Kepez Burnu’ndaki 8 No’lu batarya dahil olmak üzere boğazın iç kesimlerindeki savunmaların temizlenmesi. A ve B aşamalarında kuvvetin bir kısmı Bolayır hattıyla Bolayır sahilindeki kuvvet gösterilerinde kullanılacak ve Kabatepe yakınlarındaki batarya devre dışı bırakılacaktı.

C- Darboğaz’daki* savunmaların zayıflatılması

D- Mayınlı alanda bir geçit açıp “Darboğaz’dan geçerek buranın üstündeki tabyaların zayıflatılması ve Marmara’ya doğru nihai ilerleme”.⁸

Carden bunun için 12 zırhlı, üç muharebe kruvazörü, üç hafif kruvazör, 16 destroyer ve bir sancak gemisi, denizaltılar, deniz uçakları, kömür gemileri, cephane gemileri ve 12 mayın tarama gemisi istemişti. Düşmanın moral durumuyla hava koşullarının kesin olarak bilinmemesi nedeniyle yarma harekâtının bitiş tarihine dair bir tahminde bulunmamış, sadece “aşağı yukarı bir ay içinde halledebileceğini” söylemişti.⁹ Bu noktada Carden’ın planı herhangi bir stratejik hedefle bağlantılı değildi ve kendisinden boğazın zorlanmasından başka bir plan istenmemiştir. Ancak bu mesaj Churchill’in kafasında boğazı sadece gemilerle zorlamanın mümkün olduğu düşüncesinin tohumlarını atmış ve Fisher ile Deniz Kuvvetleri Bakanlığı’ndan konuyla ilgili görüş istemiştir. Bu da Carden’ın talepleri üzerinde, özellikle

* Batılı asker ve tarihçilerin Narrows adını verdiği bölge. Çanakkale-Kilitbahir arasında bulunan, boğazın en dar ve en güçlü savunulan yeri-ed.n.

de üstüne hesap yaptığı modern muharebe kruvazörleriyle modern ağır topların ve Fransız gemilerinin sayısı konusunda bir tartışma başlatmıştı. Churchill ertesi gün Carden'a modern gemilerin mutlaka gerekli olup olmadığını sormuş, Carden de 13 Ocak tarihli cevabında Marmara Denizi'ndeki *Goeben* adlı ağır silahlı muharebe kruvazörüyle baş edebilmek için yüksek süratli gemilere ihtiyaç olduğunu bildirmişti. Churchill hem bu yazışmayı hem de tahminleri kendine saklamıştı.

Bu arada Harp Konseyi stratejik politika üzerinde tartışmaktaydı, ancak 9 Ocak 1915 günü genel bir politika belirlemişti. Bu politika stratejik önceliği Fransa'daki ana harekât alanına verirken Zeebrugge projesini reddediyor, ama İngiltere'nin Yeni Ordularının nerelerde kullanılacağı konusuyla Fransa'nın kilitlenmesi halinde yeni harekât

alanları açma ihtimali konusundaki kararların ucunu açık tutuyordu. Bu karar BEF komutanı General Sir John French'e de bildirilmiş ancak bu haberden çok rahatsız olan general derhal Londra'ya dönmüştü.

Harp Konseyi General French'in de katılımıyla 13 Ocak 1915 günü toplandı. Gelecek aylarda İngiliz kuvvetlerinin, özellikle de Yeni Ordularla topçunun nereye odaklanacağı üzerinde uzun tartışmalar yaşandı. Konseyde havanın tekrar French'in planları doğrultusunda esmeye başlamasıyla birlikte Fransa'daki BEF seferini destekleyen Zeebrugge harekâtından yana destek yeniden artmıştı. Bunun üzerine Sir Edward Grey konseyin dikkatini çevresel harekâtlara çekmiş ve Adriyatik ve Akdeniz harekât alanları üzerinde durulmasını önermişti. Yorgun düşen katılımcıların tartışmaları devam ederken uzun günün sonuna gelinmişti. Churchill birden fırsattan istifade ederek kendi Çanakkale teklifini sunmuş ve Carden'in planını özetleyerek Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın planın sağlamlığına inandığını söylemişti. Harp Konseyi bir anda canlanmış ve Churchill'in planına kulak kesilmişti. Fisher dışında herkes, bu aşamada sadece bir donanma taarruzundan ibaret olan planı desteklemişti. Asquith öğleden sonra geç saatlerde Harp Konseyi'nin vardığı sonuçları 9 Aralık tarihli karar doğrultusunda netleştirerek, "nihai hedef İstanbul olmak üzere, Şubat ayında Gelibolu Yarımadası'nı bombalayıp ele geçirmek amacıyla Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na sefer hazırlıklarına başlama yönünde açık talimat vermişti".¹⁰ Maurice Hankey'e göre Churchill, filonun modern toplarının karşı tarafın top menziline girmeden Osmanlı savunmalarını imha edebileceği fikrini konseye satmayı başarmıştı. Carden'in aklından geçen güçlülerin çoğu gibi, düşman toplarını sadece ateşle susturmak yerine toptan imha etmek üzere yarımada ya asker çık-

rılması gerektiğini savunan Amiral Sir Henry Jackson'ın eski çalışması da gündeme getirilmemişti. Hankey daha sonra, Asquith'in yarımadanın tecrit edilmesinin ardından oradaki garnizonun teslim olacağını düşündüğüne (ve dolayısıyla "Gelibolu Yarımadası'nı almak için" bir kara seferi düzenleme fikrini reddettiğine) hiç kuşkusuz olmadığını söylemişti.¹¹

Çanakkale Boğazı sorunu ayrıntılı şekilde incelenmek üzere bir alt komisyona gönderilmiş ve Balkanlar için uyumlu bir ittifak stratejisi konusunu ele alan birkaç Harp Konseyi toplantısı daha düzenlenmişti. Bu konular Bulgaristan'la Yunanistan'ı savaşa çekip Selanik'e asker çıkartmak suretiyle Sırbistan'ı desteklemektir. Bu arada Churchill derhal Çanakkale Boğazı'na deniz taarruzu projesine dönerek Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na gerekli ihtiyaçlar üzerinde çalışma talimatı vermişti. Amiral Sir Henry Jackson 15 Ocak'ta genel hatlarıyla Carden'inkiyle örtüşen ancak Carden'in planının son safhaları konusunda görüş belirtmeyen "Koramiral Carden'in Çanakkale Boğazı Harekâtıyla İlgili Önerileri Üstüne Görüşler"i sundu.¹² Çanakkale Boğazı planına Churchill'in aklı yataırken, Jackie Fischer tamamen ikna olmamıştı. Ocak ayının son haftalarında Fisher sadece denizden taarruz yerine ya Zeebrugge'ye ya da Çanakkale Boğazı'na yapılacak birleşik bir harekâttan (kara ve deniz gücü) yana güçlü bir şekilde bastırmaya başlamıştı.

28 Ocak 1915 günü Harp Konseyi ilki sabah 11.30'da ve sonuncusu akşam 18.30'da olmak üzere üç oturum düzenlemişti. Konsey yakıcı konuların çoğunu, özellikle de Yunanistan'ın nasıl savaşa çekileceği konusunu ele almıştı. Gün sonunda çeşitli kararlara varılmış, Fransa'da kıyı harekâtıyla Zeebrugge bombardımanı iptal edilirken, sadece denizden Çanakkale Boğazı

harekâtını başlatma kararı verilmişti. Yunanistan üzerinden Sırbistan'a asker gönderme planları askıya alınmış, konsey daha çok Balkanlar'a müdahaleden yana ağırlık koymuştu. Sadece denizden Çanakkale Boğazı'na taarruz etmenin İstanbul gibi koca bir şehrin denetimini nasıl sağlayacağı hâlâ belirsizliğini korumakla birlikte Fisher dışında konsey üyeleri bu hedefi ateşli bir şekilde desteklemekteydi. Bu da Fransa'da BEF'nin ve Kuzey Denizi'nde Büyük Filo'nun ayrı ayrı faaliyet yürütmeye devam etmesini öngörürken, henüz karar vermemekle birlikte Balkan harekât alanında koordineli bir kara ve deniz harekâtına giderek sıcak bakmaya başlayan önceki İngiliz stratejik politikasında önemli bir kayma anlamına gelmekteydi. Fisher sonuçtan hoşnut değildi ama yeni gemiler için finansman sağlanarak onun da gönlü alınmıştı. Tarihçiler sadece düşük maliyetli bir deniz taarruzuyla İstanbul ve boğazlar üzerinde kontrol sağlamanın muazzam stratejik potansiyelini bütün konsey üyelerinin gördüğü konusunda hemfikirler. Bu noktada Harp Konseyi'nin koordineli bir kara ve deniz harekâtı fikrinden, kara ordusu Sırbistan'ı desteklemek üzere Balkanlar'a girerken, donanmanın da tek başına Çanakkale Boğazı'na taarruz etmesini anladığını belirtmek gerekir (bunlar müşterek harekâtlar olmadığı gibi, karşılıklı olarak birbirini destekleseler bile müşterek harekât olmaları mümkün değildi).

Osmanlı İmparatorluğu'nda stratejik yönetim

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) milliyetçi üyeleri 23 Ocak 1913 günü öğleden sonra Babıali Baskını denilen bir darbeyle Osmanlı hükümetini devirmişti.¹³ Aralarında Enver Bey'le Talat Bey'in de bulunduğu darbeciler sadrazamı silah zoruyla istifaya zorlarken, harbiye nazırını da vurarak öldürmüşlerdi. 1913 yılının Haziran

ayına gelindiğinde aynı zamanda Genç Türkler olarak bilinen İTC'nin sertlik yanlısı iç çekirdeği Osmanlı hükümetinin kontrolünü ele geçirmişti.¹⁴ İTC Sait Halim'i sadrazam, Ahmet İzzet Paşa'yı da yeni harbiye nazırı yapmıştı. 1913 yılı siyasi açıdan, İTC'nin Osmanlı yönetimi üzerinde totaliter bir tek parti hâkimiyeti kurulmasıyla sonuçlanacak sürecin başlangıcına sahne olmuştu. İTC ilk olarak 1913 Mart'ının ortalarında polis ve jandarmanın yetkilerini artırıp bu kurumları güçlendiren yeni yasalar çıkararak işe başlamıştı.¹⁵ Bunu Nisan'da ulema ile şeriat mahkemeleri üzerinde devlet kontrolü kurarak temyiz mahkemelerini laikleştiren bir yasa izlemişti. Bu yasalar, kümülatif olarak aygıtı üzerinde İTC'nin merkezi kontrolünü sağlayacaktı.¹⁶

General Otto Liman von Sanders 14 Aralık 1913 günü 41 Alman subayıyla birlikte İstanbul'a gelmişti. Anlaşmaya göre Liman von Sanders Osmanlı ordusuna komuta etmeyecek, sadece (Alman askeri misyonu olarak bilinen) eğitim misyonuna nezaret edecekti. Subaylar bir piyade tümenine, üç alaya ve aralarında saygın harp okulunun da bulunduğu on bir talim ve eğitim kurumuna münferit danışmanlar olarak dağıtılmıştı.¹⁷ En önemli görevlendirmelerden biri Liman von Sanders'in Albay Friedrich Bronsart von Schellendorf'u Osmanlı ordusuna Genelkurmay ikinci başkanı* olarak atanmasını sağlamasıydı. Bronsart von Schellendorf iyi yetişmiş bir kurmay olup aynı zamanda "Genelkurmayın Görevleri" başlıklı bir doktrin çalışmasının yazarıydı.

İTC kabinesi 3 Ocak 1914 günü Albay İsmail Enver'i harbiye nazırlığına atadı.¹⁸ Genç ve karizmatik Enver uzun süredir İTC'nin beyin takımının bir parçası olup Ahmet İzzet Paşa'yı değiştirmeye çalışan hareketin başını

* Bronsart Paşa, 1914 Mayıs'ında Enver Paşa'nın ardından genelkurmay başkanı olacaktır-ed.n.

çekmekteydi. Aynı zamanda parlak bir Osmanlı Harp Akademisi mezunu ve kurmay subayı olan Enver, Alman ordusuyla değişim programı çerçevesinde Almanya’da bulunmuştu. İktidarı ele geçiren Enver 7 Ocak 1914’te 1.300 subayı zorla emekli ederek ordu üzerindeki hâkimiyetini hızla pekiştirdi.¹⁹ Emekli edilenlerin çoğu alaylı denilen eğitimsiz veya yaşlı insanlardı, ama bir bölümü de İTC ve modernizasyon muhalifleriydi.²⁰ Enver aynı gün Askeri Şura’yı feshederek hükümet içindeki rakip bir güç merkezini devre dışı bıraktı.²¹ Enver’in kansız tasfiye operasyonunun şaşırtıcı hızı kendisinin bu konu üzerinde önceden kafa yordüğunu ve ayrıntılı planlar yaptığını göstermektedir. Enver’in harbiye nazırı olmasıyla birlikte İTC’nin Osmanlı yönetimi üzerinde demir yumruklu hâkimiyeti tamamlanmış oldu. İzleyen beş yıldaki Osmanlı yönetimi isabetli bir şekilde “İttihatçı Diktatörlük” diye anılmaktadır. Kimi zaman Osmanlı Savaş Kabinesi’nin Harbiye Nazırı Enver, Dahiliye Nazırı Talat ve Bahriye Nazırı Ahmet Cemal üçlüsünden oluştuğu söylenir, ama aslında kritik kararlar, özellikle de Cemal’in 1915 başlarında Suriye’ye gitmesinden sonra Enver ve Talat tarafından alınmaktaydı. Sadrazam Sait Halim Paşa ise sadece göstermelik bir sadrazam ve İTC kuklası olarak tanımlanabilir.

Enver’in kritik önemdeki harbiye nazırlığına atanması, kabinenin fiilen askeri bir hükümete dönüşmesinin anahtar bileşenlerinden biridir. Enver harbiye nazırlığına ek olarak başkomutan vekili ve Genelkurmay başkanı sıfatıyla ordu üzerindeki hâkimiyetini pekiştirdi. Bu üç koltuk sayesinde Enver stratejik yönetimi ve politikayı belirleme, Genelkurmay’ı yönetme ve Osmanlı ordusunun harekâtlarına komuta etme imkânına kavuştu. Bu, iktidarın sarsıcı bir şekilde sadece tek bir kişinin elinde toplanması anlamına gel-

mekteydi, başka hiçbir ülkede hiç kimse böyle bir güce sahip değildi.

7 Nisan 1914'te, Albay Friedrich (Fritz) Bronsart von Schellendorf, Osmanlı Ordusu İçin Ana Sefer Planı başlıklı kurmay çalışmasını tamamladı. Bu plan 1914 yazındaki gelişmelerden önce hazırlanmış olup o zamanki mevcut stratejik durumu yansıtmaktaydı. Osmanlı Genelkurmayı imparatorluğun aynı anda hem Bulgaristan'la Yunanistan'ın yenilenen Balkan koalisyonu, hem de Rusya ile karşı karşıya geleceğini tahmin etmekteydi.²² Bronsart von Schellendorf'un planına göre Osmanlı, Yunan ve Bulgar cephelerine bir gözetleme ordusu yerleştirecekti. Bu ordu çatışmaya hazır olmakla birlikte kışkırtıcı eylemlerde ve herhangi bir taarruz harekâtında bulunmayacaktı. Kafkasya'da ise elverişli harekât koşullarının oluşması halinde Rusya'ya karşı sınırlı saldırılar düzenlemek suretiyle taktik inisiyatif elde etmeye çalışacaktı.²³ Bu düzenlemeyi takviye amacıyla Osmanlı Trakya'sına sevk etmek üzere Suriye ve Mezopotamya'da ilave kuvvetler tahsis edilmişti. Planın başlıca zaafı ise yıllardan beri süregelen topçu ve teknik birim açığıydı.

1912-13 tarihli Balkan Savaşları Osmanlı ekonomisini çökerterek mali sistemini felce uğratmış ve ordusunu neredeyse yok etmişti. Mağlup Osmanlı hiçbir şekilde savaşa girebilecek durumda değildi. Savaş yorgunu ve aşırı zorlanan Osmanlı Genelkurmayı'nın 1912'deki 12 adet karmaşık seferberlik planından farklı olarak, 1914'te sadece bir seferberlik planı vardı. Bronsart von Schellendorf planı 7 Haziran 1914'te onaylamıştı.²⁴ Plan Osmanlı boğazlarıyla İstanbul'un kritik stratejik önemini teslim ediyor ve bir kez daha nizami ordunun büyük bir bölümünü Osmanlı Trakya'sına geri çekiyordu. Plana göre Osmanlı ordusunun 13

nizami kolordusundan beşi doğrudan Trakya'ya veya Marmara bölgesine konuşlandırılıyordu. Bir kolordu Batı Anadolu'ya, İzmir'e gitmişti. Üç kolordu Ruslara karşı mevzilendirilirken, geri kalan üç kolordu da sırayla Mezopotamya'ya,* Filistin'e ve Yemen'e konuşlandırılmıştı. Ordunun ağırlıklı kısmı Bulgaristan'ı tehdit eder gibi görünmekle beraber, Osmanlı Genelkurmayı'nın sınır ötesi harekât yahut batıya yönelik taarruz harekâtı gibi bir planı yoktu. Bu hem 1912 seferberliğini, hem de İtilaf devletlerinin Balkanlar'daki elçiliklerinden gelen raporları bilen İstanbul'daki ataşelerin kafasını karıştırmıştı. İngilizler, Osmanlı'nın bir yandan Sırbistan'a saldırmak için Bulgaristan'la ittifak yapmaya çalışırken, Anadolu cephesinde de Rusya'ya saldırmaya hazırlandığını düşünüyörlerdi.²⁵

Osmanlı Genelkurmayı felaketle sonuçlanan 1912 seferberlik planı konusundaki deneyimleri nedeniyle, geri kalmış demiryolları ve iletişim hatlarının belli bir zaman çizelgesine dayanan asker yığma planlarını hayata geçirmeye yetmeyeceğinin farkındaydı. O yüzden seferberlik programına uyamamak gibi önemli bir sorun vardı. Dolayısıyla Osmanlı artık seferberliğin belli bir zaman çizelgesine göre değil de gidişata göre hayata geçirilmesini düşünüyordu. Hesaplar birliklerin programlanan zamanda ulaşmasına göre değil, hatta fiilen hazır olup olmadıklarına göre yapılıyordu. Açıkçası Bronsart von Schellendorf'un, Osmanlı birliklerinin barış zamanındaki seferberlik noktalarından savaş zamanındaki harekât mevzilerine ne zaman ulaşacağı konusunda tam bir fikri yoktu.

Kara El isimli gizli terörist grup üyesi Gavrilo Princip, Macaristan tahtının veliahtı Arşidük Franz

* Plana göre Mezopotamya'da bir değil, iki kolordu (XII. ve XIII. kolordular) vardı-dan. n.

Ferdinand'la eşi Sophie'yi 28 Haziran 1914 günü Saraybosna'da düzenlediği bir suikastla öldürdü. Osmanlı İmparatorluğu suikastı izleyen ve savaşa doğru tırmanan Temmuz krizinin ve sarmalın dışında kalmış ve taraf olmamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere ile güçlü diplomatik bağlarına ve Fransa'yla güçlü ekonomik ilişkilerine rağmen Osmanlı hükümetinin 1914'te Alman yanlısı bir tutum içinde olduğunu söylemek mümkündü. Dahası, Enver ve Talat da dahil, Osmanlı hükümeti içinde bir grup önemli İTC üyesinin Alman hayranı olduğu da söylenebilirdi. Ordu da gerek fiziki, gerekse düşünsel açıdan büyük ölçüde Alman askeri sistemi modeline dayanmaktaydı.

2 Ağustos 1914 günü hükümetin Almanya'yla gizli bir ittifak antlaşması imzalamasıyla birlikte Osmanlı dış politikası da bu tutumla örtüşmüş oldu.²⁶ Antlaşma Osmanlı İmparatorluğu'na savaşa girme zorunluluğu getirmemekle birlikte Osmanlı'yı Mihver Güçler'le daha yakın bir işbirliğine itiyordu. Harbiye Nezareti buna rağmen 3 Ağustos'tan itibaren ihtiyati seferberlik uygulayarak imparatorluğu savaş hattına soktu. Asıl önemlisi, antlaşmayla, İngiliz filosundan kaçan Alman *Goeben* muharebe kruvazörü ile ona eşlik eden *Breslau* kruvazörünün 11 Ağustos 1914 günü Osmanlı'ya sığınmasının önü de açılmıştı.* Bu iki gemiyle bunların atılğan Alman komutanı Koramiral Wilhelm Souchon'un gelişi Osmanlı İmparatorluğu'nu 29 Ekim'de doğrudan savaşa soktu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesine Alman filosunun komutanı Koramiral Souchon'la Osmanlılar arasındaki zayıf ve etkisiz komuta ilişkisi neden olmuştu.²⁷ 25 Ekim 1914 günü Enver, Souchon'a manevra yapma ve “uygun bir fırsat çıktığı takdirde” Rus filo-

* Her iki gemi de 10 Ağustos akşamı Çanakkale Boğazı'ndan içeri girmişti-ran. n.

sunu saldırmaya talimatı verdi.²⁸ Osmanlı filosu 28 Ekim 1914 günü Rusya sahillerine yaklaştı ve Koramiral Souchon ertesi sabah şafak vakti Sivastopol'daki kıyı bataryalarına ateş açarken, öteki Osmanlı görev kuvvetleri de diğer Rus şehirlerini bombardımana tuttu.²⁹ 2 Kasım 1914'te önce Rusya ve sonra İngiltere'yle Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaş ilan etti.

Böylece Osmanlı İmparatorluğu üç ay gibi bir süre içinde tarafsızlık pozisyonundan tam bir saldırganlık durumuna sürüklenmiş oldu. Kısmen seferber edilen ordularının dışında imparatorluk modern savaşa, Arşidük'ün Saraybosna'da öldürüldüğü sıradakinden daha hazırlıklı değildi. Büyük güçler içinde tek olarak Osmanlı'nın belli veya detaylı bir savaş hedefi yoktu.

Osmanlı hükümeti gizli bir antlaşmayla kendini Almanya'ya bağladıktan sonra, aynı ay içinde Bulgaristan'la ikinci bir gizli antlaşma imzaladı. Esasen bu iki antlaşma baharda Bulgaristan'ı bir hasım olmaktan çıkarıp İtilaf kuvvetlerini birinci derecede potansiyel düşman ilan eden Bronsart von Schellendorf'un stratejik ilkelerini hükümsüz hale getirmekteydi. Bronsart von Schellendorf 20 Ağustos 1914'te Ana Sefer Planı'nı değişen koşullara göre hızla yeniden düzenledi. Bulgaristan'la bir antlaşma imzalanmasından sonra İstanbul'a doğrudan saldırı ihtimali azalmıştı. Buna rağmen Osmanlı kuvvetleri muhtemelen Bulgarlarla birlikte ya Romanyalılara ya da Sırlara karşı harekât düzenlemek üzere İstanbul yakınlarına yığılmaya devam ediyordu. Rusya'nın Kafkasya'da güçlü kuvvetler bulundurmaya rağmen, Almanya ve Avusturya-Macaristan'la yaşadığı şiddetli çarpışmalardan dolayı kurmaylar buradan bir saldırı beklemiyordu.

Enver 4 Eylül 1914'te Bronsart von Schellendorf'a seferberlik ve yığınak planını potansiyel düşman Yunanistan'ı da hesaba katacak şekilde tashih etme

emri verdi³⁰ ve iki gün sonra Enver ve Bronsart von Schellendorf Osmanlı savaş planlarının stratejik önceliklerini değiştirdi.³¹ Enver Suriye'deki Dördüncü Ordu'ya mevcut yığınak planı çerçevesinde elde bulunan kuvvetleri kullanarak Süveyş Kanalı'na bir saldırı planlama emri verdi. Benzer biçimde, Üçüncü Ordu'ya herhangi bir Rus saldırısının olmadığı Kafkaslar'da Ardahan ve Batum'a saldırı harekâtları planlamasını emretti. Osmanlı kuvvetleri geri kalan harekât alanlarından Mezopotamya'da Afganistan ve Hindistan'ı tehdit ederken, Yemen'deki kuvvetler de İngiliz işgalindeki Aden'e saldıracaktı. Ancak Enver ve Osmanlı Genelkurmayı'nın korktuğu gibi, Osmanlı ordusunun seferberlik hazırlıkları öngörülen zamanlamanın çok ötesine geçerek ayrıntılı planlama yapmayı zorlaştırmıştı.

Düşmanlıklar 2 Kasım 1914'te resmiyete dökülmüş ve ay sonuna doğru Rusların Osmanlı toprakları içinde Erzurum-Sarıkamış ekseninde bir çıkıntıya tutunmasıyla cephede denge oluşmuştu. Enver Aralık 1914 başlarında Üçüncü Ordu'ya bir saldırı planlama emri verdi. Verilen talimatlar Enver'in Sarıkamış'ta Ruslara karşı Cannae savaşına benzer bir imha savaşı yürütme niyetini tekrar doğruluyordu. Sonuç savaşa katılan üç Osmanlı kolordusundan ikisinin imhasıyla ve 30.000 insanın ölümüyle sonuçlanan bir felaket oldu.* Enver Kafkas cephesine odaklanırken, Bahriye Nazırı Cemal Paşa da 18 Kasım 1914'te Halep'e ulaşarak Eylül başında faal hale getirilen Osmanlı Dördüncü Ordu'sunun komutasını devralmıştı. Cemal Paşa'nın Dördüncü Ordu'su 1915 yılının Ocak ayına doğru Osmanlı VIII. Kolordusu'nu taarruz amacıyla Gazze'ye yığdı. Dördüncü Ordu 2 Şubat günü Süveyş Kanalı'na bir gece taarruzu düzenledi ama hızla geri püskürtüldü.

* Ölen askerlerin sayısı muharebede şehit düşen, yaralandıktan sonra ölen, hastayken ölen ve donarak ölenler dahil, altmış bine yaklaşıyordu-dan. n.

Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu 1914 yazına, ordularını stratejik ve diplomatik çıkarlarıyla örtüşen noktalara yığma imkânı veren bir yığınak planı olmadan, savunma harekâtları üzerinde yoğunlaşan reaktif stratejik bir konumda girdi. Osmanlı ve Alman kurmay subaylarının kötü mevzilendirilmiş ordu kuvvetlerini en iyi şekilde savaş alanına sürme konusunda çelişen fikirleri canhıraş bir şekilde uzlaştırma çabaları yüzünden, Osmanlı sefer planlaması 1914 güzünde opera komiğe dönüşmüştü. Buna rağmen Enver ve Osmanlı Genelkurmayı, Rus ve İngiliz kuvvetlerini bağlamaktan başka gerçek bir stratejik amaca hizmet etmeyen, zayıf koordineli operatif taarruzlar düzenlemeyi başardı.

İngiliz ve Osmanlı stratejik politikalarının kesişmesi

İngiltere’de stratejik karar alma süreci üyelerin hizmet merkezli gündemler izlediği tartışmacı bir komite sistemine dayanmaktaydı. Bu da genellikle uzlaşmaya dayanan karar alma sürecini yavaşlatmaktaydı. Savaşın ilk beş ayında alınan İngiliz kararları Fransızlarla savaş öncesinde varılan anlaşmaları yerine getirmeye yöneltti. Denizlerde, Kraliyet Donanması stratejik, operatif ve taktik seviyelerde saldırgan bir çizgi izliyordu. İngiltere’nin küçük kara kuvvetleriye stratejik, operatif ve taktik harekâtlar yapıyor, bunlar da özünde reaktif oluyordu. Şattülarap’a yapılan İngiliz çıkarmaları dahi İngiliz-İran petrol sahalarını korumaya yönelikti.

Harekâtların sonuçlarını etkileme yönünden, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı’nın Falkland Adaları’na yaptığı dikkatle hesaplanmış muharebe kruvazörü yığnağı sayesinde 1914 yılının Aralık ayında Amiral Maximilian von Spee’nin filosuna karşı büyük zafer

elde edilmişti. Churchill daha önce geçici bir piyade tümeni oluşturarak Antwerp'i Alman ordusundan geri almaya çalışmış ama başarılı olamamıştı. Savaş Bakanlığı Fransa'yla Mısır'a tümenler sevk etmek dışında Fransa'daki kara harekâtlarını etkilemek için doğru dürüst bir şey yapmamıştı.

İngiltere 1915 Şubat'ına Harp Konseyi'ndeki bir-biriyle çatışan çıkarların sonucunda oluşturulmuş bir stratejik politikayla bağlanmış olarak girdi. Ana hatlarına indirgendiğinde, İngiliz stratejik politikası kısa vadede, Almanya'nın altındaki müttefik desteğini çökertme hedefiyle Çanakkale Boğazı'na başarılı bir düşük maliyetli/yüksek getirili taarruz gerçekleştirmeye dayanmaktaydı. Bu Almanya'yı zayıflatırken muhtemelen Rusya'yı da güçlendirmeyi amaçlayan orta vadeli bir stratejik adımdı, bu arada İngiltere de Yeni Ordularını Fransa'daki muharebeye hazırlayacaktı. Kara kuvvetleri Çanakkale Boğazı'nı yarma harekâtı için kritik önemde görülüyordu, sadece Osmanlı kıyı bataryalarının kalıcı biçimde imhasında, o da asgari seviyede devreye sokulacaktı.

Stratejik seviyede, Osmanlı İmparatorluğu'nda karar alma süreci tek bir kişinin elinde toplanmıştı: Enver Paşa. Komuta birliği hızlı ve sonuç alıcı kararlar almaya imkân vermişti. Enver Paşa Kafkaslar'da ve Süveyş Kanalı'na karşı çeşitli harekât taarruzları düzenleme kararı almıştı. Yetersiz kaynaklarla gerçekleştirilen bu taarruzlar başarısız olmuştu. Ancak bu kararlar eylemin amaç ve kararlılığını yansıtmaktaydı. Operatif seviyede, bu harekâtlar bir kez başladıktan sonra Enver ve Osmanlı kurmay heyeti sonucu etkilemek için hiçbir şey yapmamıştı.

Kafkaslar ve Sina'daki Osmanlı stratejik saldırılarının çarpıcı bir başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen yığınak

planıyla altı kolordu ve Osmanlı ordusunun en iyi 20 kadar piyade tümeni İstanbul'da toplanmıştı. Aslında bu, izlenen başarısız diplomasiyle 1914 yazında ve sonbaharındaki stratejik belirsizliğin yarattığı tesadüfi bir sonuçu. 1915 Şubat'ında Osmanlı yönetiminin başında bulunan üçlünün stratejik bir vizyonunun ya da tutarlı savaş hedeflerinin olmadığını söylemek hatalı olmayacaktır. Ayrıca imparatorluk, ordunun en iyi birlikleri Boğazlar'da boş otururken, aktif cephelerini seferber edilen ordunun yarısından az bir bölümüyle tutmaya çalışan bir yığınak planıyla savaşa girmişti. Bu noktada Osmanlı ordusunun zamanını iyi kullandığını ve boştaki birliklerin seferberlikle Gelibolu seferinin başlangıcı arasında iyi eğitildiğini belirtmek gerekir.

Etkinlik açısından, İngiliz Harp Konseyi kaynak durumuna, Fransa'daki çıkmaza ve bizzat konseydeki güçlü kişiliklere dayanan, ölçülüp biçilmiş seçenekler üzerinden bir planlama yapmıştı. Bu seçeneklerin ortaya koyduğu sonuç, Çanakkale Boğazı'nı yaparak İstanbul'u hedef alan bir seferdi, ama seferin iyi hesaplanmadığı ve yetersiz kaynakla gerçekleştirildiği anlaşıldı. Başında Enver'in bulunduğu, neredeyse tek başına karar alan Osmanlı üçlüsüye sahra ordularını neredeyse hiçbir stratejik yararı olmayan yerlere mevzilendirmişti. Ancak Enver'in kararlarının sonucunda Osmanlı sahra ordusunun büyük bir bölümü tesadüfen Gelibolu Yarımadası'nın harekât menzili içinde yığılmıştı. Görüleceği üzere iyice düşünülp taşınılmamış bu stratejik politikaların kesişme noktasındaki tesadüfi fırsatlar Osmanlıların lehine işlerken, ölçülüp biçilerek seçilen tercih İngilizleri kösteklemişti.

İkinci Bölüm

Karşılıklı Sefer Planları

1915 yılının başlarında İngiltere Batı Cephesi'nde kendini batağa saplanmış küçük kara kuvvetlerine karşılık, başarılı bir şekilde yürütülen küresel İngiliz-Fransız deniz politikasının sonucu olan büyük bir deniz kuvveti kapasite fazlasıyla karşı karşıya buldu. Kitchener'in elinde eğitimlerinin farklı aşamalarında bulunan 30 kadar piyade tümeni vardı elbette, ama yaz aylarında bunların henüz küçük bir bölümü savaşa hazır olacaktı. Churchill'in teşvik ettiği Harp Konseyi o yıl için, İngiltere'nin büyük donanmasını o zamanlar küçük olan kara ordusuyla uyum içinde kullanabilecek uyumlu bir strateji arayışı içindeydi. Bu arayışın sonucu, Osmanlı'yı savaş dışında kalmaya zorlamak için Çanakkale Boğazı'nı sadece gemilerle yarmaya çalışmak oldu.

Osmanlı ordusu 1915'in başlarında Kafkaslar'da ve Süveyş Kanalı'nda aceleyle ve yetersiz kaynakla düzenlediği iki kara saldırısının hezimetle sonuçlandığına tanık olmuştu. Ayrıca en iyi teçhizatlı ve çok iyi eğitilmiş piyade tümenlerinden oluşan en önemli orduları –hiç gerçekleşmeyen– Bulgaristan'la savaş beklentisiyle İstanbul ile İstanbul ve Çanakkale boğazlarının çevresinde toplanmıştı. Özetle Osmanlı stratejisi iflas etmişti. Bununla birlikte operatif seviyede, birçok kişinin kesin gözüyle baktığı bir İtilaf saldırısına karşı Çanakkale savunmalarını tahkim etme yönünde büyük ilerleme kaydedilmişti.

İngiliz planları, karar alma ve kuvvet planlaması

Churchill, Sir John French'in kara tümenlerinin Akdeniz'e yönlendirilmesi hakkındaki görüşlerini dinlemek ve muhtemelen de onu bunun gerekliliğine ikna etmek üzere 31 Ocak'ta Fransa'ya gitti. General French aynı görüşte değildi, eldeki bütün takviye kuvvetlerin BEF'e gönderilmesini istedi. 9 Şubat'ta Harp Konseyi'ne Bulgaristan'ın Almanya'yla bir borç anlaşması yaptığına dair haber ulaştı. Bu rahatsız ediciydi ve Fransa'yla koordineli olarak Selanik'e asker çıkarma tartışmasını yeniden başlattı. Böyle bir şey hiç gerçekleşmezken, sonraki birkaç günde Kitchener, 29. Piyade Tümeni'nin Akdeniz harekâtlarına ayrılabilmesine karar verdi. Aşağı yukarı aynı sıralarda Churchill, Boğazlar'daki Osmanlı topraklarını imha edecek küçük çıkarma grupları oluşturmak üzere Kraliyet Deniz Tümeni'ne bağlı iki Kraliyet Deniz Piyade taburunu Limni Adası'ndaki Mondros Limanı'na sevk etti. Amiral Sir Henry Jackson'ın, en iyi hareket tarzının müşterek bir deniz ve kara taarruzuyla bütün Gelibolu Yarımadası'nı işgal etmek olduğunu savunan 15 Şubat tarihli memorandumuyla temel sefer projesi dramatik bir şekilde yön değiştirdi. Ertesi günkü plansız Harp Konseyi toplantısında 29. Tümen'in dokuz-on gün içinde Mondros'a sevk edilmesi, gerektiğinde Mısır'dan bir kuvvet gönderilmesi ve bu kuvvetlerin gerektiğinde Çanakkale taarruzuna destek verecek şekilde hazır tutulması kararlaştırıldı. Bu müşterek bir sefer talimatı ya da planı olmamakla birlikte Çanakkale Boğazı'nın ağzına büyük bir taarruz kuvveti yığmaktaydı. Ama Churchill ertesi günkü kabine toplantısında ilk tabyanın düşmesiyle birlikte Osmanlı ordusunda bir ayaklanma ve devrim beklediğini söylerken, Kitchener ordunun savaşmak zorunda kalmadan yarımadayı kolayca işgal edeceğini umuyordu.¹

18 Şubat'ta Fransız hükümeti, muharebe gemilerinden oluşun bir deniz filosuna ilave olarak bir piyade tümeni tahsis edeceğini teyit etti. Ama Joffre Fransa'daki kuvvetlerini bölmeyi reddedince, Fransız Savaş Bakanlığı 22 Şubat'ta Kuzey Afrika ve Fransa'daki karargâhlardan yeni bir tümen kurma talimatı verdi. "Corps Expeditionnaire d'Orient" (CEO - Doğu Sefer Kuvveti) adı verilen tümen 1 Mart 1915'te resmen faaliyete geçti. Fransızlar bu tümene eksiksiz 18.000 asker tahsis etmeyi planlıyordu.

Churchill ayrıca 18 Şubat'ta Limni'ye iki Kraliyet Deniz Piyade taburuyla Kraliyet Deniz Tümeni'ne (RND) bağlı beş tabur daha sevk etme talimatı verdi. Bu kuvvetler içinde topçu yoktu, piyadenin filo toplarıyla desteklenmesi düşünülüyordu. Carden'ın deniz taarruzu da aynı gün başladı.* Ama Kitchener ertesi gün 29. Tümen'i Mondros'a gönderme emrini geri çekerek, onun yerine Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu'nun (Anzak Kolordusu) bir kısmını sevk etmeyi önerdi.² Anzaklar, Churchill'in Deniz Piyadeleri ve RND taburları, toplamda yaklaşık 50.000'i bulmaktaydı. Bu kuvvetin tümü üç gün içinde Mondros'a ulaşabilecek durumdaydı. Bu noktada gerek Harp Konseyi gerekse kara ve deniz kurmayları kara birliklerinin yarımada savaşımasına gerek kalmayacağını düşünüyordu. İngilizler o tarihte Osmanlı'nın Gelibolu Yarımadası'nda 40.000 kadar askeri olduğunu tahmin ediyordu. 19 Şubat'ta Churchill, Kitchener'a, 10.000 askeri nakletmeye yetecek sayıda nakliye gemisinin 27 Şubat'a kadar Mısır'da toplanması talimatı verdiğini bildirdi. 20 Şubat'ta Kitchener, Mısır'daki İngiliz kuvvetlerine komuta eden Korgeneral Sir John Maxwell'e Anzakları 9 Mart'ta kadar sevke hazırlama ama önce-

* Deniz taarruzu 19 Şubat günü başlamıştır-dan. n.

den küçük bir kuvvete ihtiyaç duyulması ihtimaline karşı Carden'la de temasa geçme talimatı verdi.

23 Şubat'ta Maxwell bir tugayı nakledebilecek bir nakliye filosu toplamıştı. Harp Konseyi 24 Şubat'ta tekrar toplandı. Kara kuvvetinin tam olarak ne yapacağı ve 29. Tümen'in tekrar Akdeniz'e tahsis edilen kuvvetlerin arasına alınıp alınmaması konusunda Churchill'le Kitchener arasında sert tartışmalar yaşanmaktaydı. Dikkate değer olmakla birlikte o günlerde önemsenmemiş gibi görünen bir şey de, Haldane'in, Trakya çevresinde 200.000 Osmanlı askerinin konuşlandırıldığı yolundaki tahminlerin doğru olup olmadığı sorusuydu ki, bu durumda yarımada'daki İngiliz kuvvetleri tehlikede demektir. Uzun tartışmalardan sonra Kitchener filonun boğazı tek başına geçememesi halinde işi kara ordusunun "bitireceğini" açıkladı.³ Bu açıklama Kitchener'ın sefer ve kara ordusunun rolü hakkındaki harekât düşüncesinin belirgin bir şekilde değiştiği şeklinde yorumlanmıştı. 29. Tümen'e hâlâ izin vermiyordu Kitchener. Bu arada Churchill, Carden'a kıyı topraklarını imha etmek için küçük birimler halinde kara kuvveti kullanma talimatı verdi. Osmanlı'nın büyük bir savunma hazırlığı yaptığına, Osmanlı karargâhının başında uyanık ve enerjik bir subayın bulunduğuna ve yarımada'ya yapılacak bir çıkarmanın riskli olduğuna dair Maxwell'den ve Kahire'deki Fransız askeri misyonundan gelen raporlar Kitchener'ı tedirgin etti.⁴

Harp Konseyi 26 Şubat'ta tekrar toplandı, katılacak birlik sayısı ve onlardan beklenen iş konusunda çok şiddetli tartışmalar yaşandı. Bu toplantıda Hankey bilineni – yani birliklerin İstanbul'a doğru hareketinden önce ilk olarak Gelibolu Yarımadası'nın temizlenmesi gerekebileceğini tekrar etti.⁵ Churchill'in, Kitchener'ın 29. Tümen'i serbest bırakması yönündeki ısrarı boğaza

karşı sadece bir deniz taarruzu düzenleme pozisyonu-
nuyla çalışmaktaydı. Kitchener tümeni görevlendir-
meyi yine reddetti. Anzak komutanı Korgeneral Sir
William R. Birdwood 24 Şubat'ta Mondros'a giderek
26 Şubat tarihli Harp Konseyi toplantısının ardından
Kitchener'dan talimatları aldı. Kitchener, kuvvetinin
kendini Osmanlı top ve obüslerinin imhası gibi küçük
harekâtlarla sınırlı tutacağını ve büyük Osmanlı bir-
liklerine karşı harekâtlara girişmeyeceğini Birdwood'a
açık bir dille ilettiler.⁶ Darboğaz'ın zorlanmasıyla birlikte
düşmanın yarımada-
dan çekilmesini beklediğini belirte-
rek, Birdwood'a Bolayır'ı küçük bir kuvvetle tutmaya
hazırlıklı olmasını söyledi. Sonra da Birdwood'tan
İstanbul'daki muhtemel gelişmelere ve 64.000'den fazla
asker gerek-
kip gerekmeyeceğine dair bir değerlendirme
göndermesini istedi.⁷ Kitchener o sıralarda hesapları-
nı Anzaklardan 36.000, Kraliyet Deniz Tümeni'nden
10.000 ve Fransız tümeninden 18.000 asker geleceği
üstüne yapmaktaydı. Churchill 28 Şubat'ta Carden'dan
kötü hava şartları haricinde Marmara Denizi'ne girişin
kaç gün alacağına dair bir tahmin istedi, ama Carden
kesin bir cevap vermedi.

İngiliz deniz seferi planlaması⁸

Çanakkale Boğazı'nın dış tabyalarına karşı girişilen ilk
taarruz 3 Kasım 1914 günü İngiliz muharebe kruvazör-
leri *Indomitable* ve *Indefatigable* ile Fransız muharebe
gemileri *Verite* ve *Suffren*'den oluşan bir İngiliz-Fransız
filosunun 13.000 yardadan (11,9 km) gerçekleştirdiği
on dakikalık bir bombardımandan ibaretti. İngilizler
her iki kruvazörden taret başına sekiz mermi atışıyla
Seddülbahir'deki tabyalara taarruz ederken, Fransızlar
da Anadolu tarafındaki Kumkale tabyalarına saldırdı.

Amaç gemi toplarının tabyalar üzerindeki etkisini gözlemekti, nitekim Seddülbahir’de bir cephanelik havaya uçarken, tabya da hasar almıştı. Fakat bu taarruz Osmanlıları alarma geçirmiş ve savunma hazırlıklarını yoğunlaştırmıştı.

İngiliz Doğu Akdeniz Filosu’na komuta eden 57 yaşındaki Koramiral Sackville Carden 21 Eylül’den beri Çanakkale Boğazı’nın girişinde devriye gezmekteydi. Filosunda ayrıca iki kruvazör, 12 destroyer ve altı denizaltı vardı. Tuğamiral Troubridge, *Goeben*’in kaçışını açıklamak üzere beklenmedik bir şekilde geri çağrıldığı sırada Carden Malta tersanesinin başındaydı. Troubridge’in ayrılmasından sonra filoya komuta edecek en iyi seçenek Osmanlı İmparatorluğu’ndaki İngiliz donanma misyonunun başı ve fiilen Liman von Sanders’in denizci mevkidaşı olan Tuğamiral Henry Limpus’tu. Ama Kraliyet Donanması açısından bir talih-sizlikle Dışişleri Bakanlığı, Osmanlı İmparatorluğu’nun tarafsız olduğu bir sırada Limpus’un atanmasını desteklemenin basiretsizce ve centilmenlik dışı bir tavır olduğuna karar vermişti. Böylece İngiltere, Çanakkale savunmalarını bizzat bilen bir amiralin hizmetlerinden mahrum kalmıştı. Öte yandan, Carden ikinci sınıf bir subay olarak görülmekteydi, ama o gün itibariyle düşük öncelikli olan bu görev için ilk elde o vardı. Carden 3 Kasım tarihli taarruzdan bir ders çıkartmış ve bombardımanı tekrarlayarak uzatmak suretiyle daha büyük sonuçlar alabileceğine inanmıştı.⁹

Carden’ın küçük filosu giderek büyüdü ve Doğu Akdeniz’deki İngiliz-Fransız filolarının komutanlığına atandı. 24 Ocak 1915’te rötarlı bakım için İngiltere’ye dönen iki muharebe kruvazörünün yerini modern muharebe kruvazörü *Inflexible* almakla birlikte, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı Carden’ı, *Cornwallis*, *Vengeance*

ve *Triumph* gibi çoğu eski olan zırhlılarla* takviye etmeye başladı. Carden'ın komutan yardımcısı, amiral gemisi *Vengeance* ile birlikte 22 Ocak'ta bu göreve atanan çok deneyimli ve çok saygı duyulan Tuğamiral John de Robeck idi. Fransızlar *Verite*'nin yerine *Bouvet*'yi vermişti ve onların şansına, Çanakkale'deki filonun başında da Amiral Emile-Paul Guepratte gibi renkli ve gözü pek bir komutan vardı. Carden, Churchill'in Çanakkale Boğazı'nı zorlamakla ilgili Ocak 1915 başlarındaki sorusunu cevapladığı sırada elinde beş eski tip zırhlı ile yakında bire düşecek olan iki muharebe kruvazörü vardı ve bu sayı, Türk-Alman filosunu Marmara Denizi'nde tutmaya pek yeterli değildi. Carden, taleplerinin -12 savaş gemisi ve üç muharebe kruvazörü- Churchill tarafından karşılanması halinde boğazı bir ay gibi bir zaman içinde geçebileceğine inanıyordu ki, bu da elindeki filonun üç katına çıkması demekti. Carden'ın kurmay başkanı parlak ve atılgan bir subay olan Komodor (Tuğamiral) Roger Keyes idi. Keyes, İstanbul'da deniz ataşesi olarak görev yapmıştı ve Çanakkale Boğazı'ndaki bataryaları gözlemek için sık sık buharlı tekneler kiralamıştı. Carden'ın ikinci sınıf bir subay olarak görülmesine karşılık, başlıca yardımcıları birinci sınıf subaylardan seçilmişti.

Carden'ın filoları ilk başlarda Kraliyet Donanması'nın İskenderiye ve Malta'daki üslerinden destek almaktaydı, ancak Ocak 1915'te Yunanlılarla yapılan bir

* İng: *predreadnought*. 1906 yılına kadar yapılan savaş gemisi tipine Türk tarih yazımında verilen isim. 1906'dan itibaren İngilizlerin *Dreadnought* adlı savaş gemisi tamamen yeni bir sınıf oluşturdu ve bundan önceki savaş gemileri "dretnot öncesi" anlamında *predrednought* olarak adlandırıldı. 1906'dan itibaren savaş gemilerine göre daha hafif ve hızlı muharebe kruvazörü (İng: *battlecruiser*) tipi savaş gemileri hizmete girdi. 1913 yılındaysa süper dretnot tipi (*super-dreadnought*) devreye girdi. Elinizdeki metinde dretnot öncesi savaş gemileri (predretnotlar) "zırhlı" olarak adlandırılacaktır-ed.n.

anlaşmanın sonucu olarak Limni Adası işgal edildi. Limni Çanakkale Boğazı'nın girişinin 60 mil kadar güneydoğusunda olup, Mondros adlı limanı Ege ve Akdeniz'deki en iyi doğal demirleme noktalarından biridir. Mondros 3 mil genişlikte olup tamamen kapalıydı ve 9-12 metrelik bir derinliğe sahipti. Yüzlerce gemiye ev sahipliği yapabilecek durumdaydı. Tek bir iskelesi bulunan küçük ve sakin bir Yunan köyü vardı. 22 Şubat 1915'te Tuğamiral Rosslyn Wemyss'in üs komutanı olarak adaya gelmesiyle birlikte bütün bunlar değişmeye başladı. Carden, Mondros Limanı'nı Çanakkale Boğazı'na düzenlenecek kısa süreli harekâtlarda ileri üs olarak kullanacaktı.

Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın dünyanın çeşitli yerlerinden getirdiği gemilerle Carden'in filosu büyüdü. Şubat'ta yepyeni süper dretnot tipi savaş gemisi *Queen Elizabeth* geldi, onu *Agamemnon* ve *Lord Nelson* adlı yarı dretnotlarla, *Irresistible*, *Albion* ve *Ocean* adlı zırhlılar ve Fransız *Gaulois* ile *Charlemagne* izledi. Tarihler Şubat'ın ortasını geçtiğinde Carden'in elinde 12 savaş gemisi ve Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın talep edilen gemilerin zamanında geleceği vaadi vardı. Carden'in elinde bu kuvvetlere ek olarak 2.000 de Kraliyet Deniz Piyadesi bulunuyordu.

Donanmanın planı Carden'in Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na gönderdiği 11 Ocak tarihli mesajın ayrıntılandırılmış haliydi. Daha doğru bir ifadeyle, bir dizi taktik muharebe ve işlem benzeri adımla stratejik bir hedefe yönelen bir sefer planıydı. Churchill'e göre planın ayrıntıları Carden'in kurmaylarından ve aynı zamanda *Inflexible*'daki silah uzmanlarından biri olan Godfrey adlı bir deniz piyade yüzbaşı tarafından hazırlanmıştı. Planın ince ayrıntıları arasında şunlar vardı:¹⁰

A- Girişteki tabyaların aşırılmalı atışla bombalanması, sonuç alıcı mesafeden doğrudan ateşle imha edilmesi, mayınlı alanı tutan torpido tüpleri ve topların ihma edilmesi. Girişteki mayınlı alanların temizlenmesi.

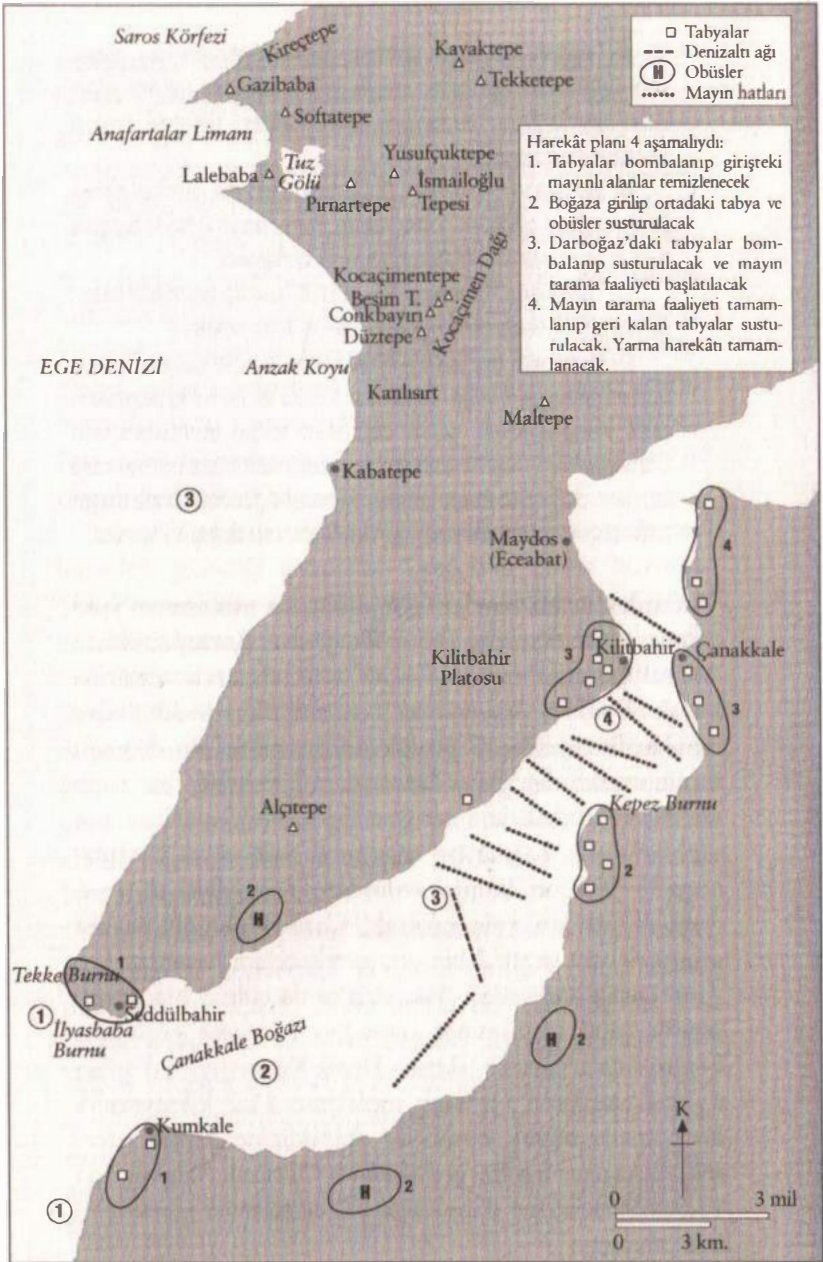
B- Muharebe gemilerinin, önde mayın tarama gemileri olmak üzere boğaza girdikten sonra Kepez Burnu'ndaki 8 No'lu batarya susturulana dek kıyıları bombalayarak ilerlemesi.

C- Tabyaların Kabatepe'den şiddetli şekilde bombalanması; sonuç alıcı mesafeden doğrudan ateşle imha edilmesi.

D- Muharebe gemilerinin önde mayın tarama gemileri olmak üzere Darboğaz'a doğru ilerlemesi. 22, 23 ve 24 No'lu tabyaların önce Kabatepe'den, sonra doğrudan ateşle bombalanması. Darboğaz'daki mayınlı alanların temizlenmesi. Nara Burnu'ndaki tabyanın doğrudan ateşle imhası, muharebe gücünün önde mayın tarama gemileriyle birlikte Marmara Denizi'ne doğru ilerlemesi.

Carden'in kurmayları çok miktarda mühimmat harcanmasını bekliyordu. Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndaki Amiral Jackson'ın harcanacak mühimmat konusunda birtakım tahminleri vardı; 3 Kasım'daki Seddülbahir bombardımanında 12 pusluk 64 mermiyle altı düşman topunun saf dışı bırakılmasından hareketle, bir topu saf dışı bırakmak için bir gemideki (10-15 pusluk) ana silahlarla top başına on atış gerekebileceğini hesaplamıştı.¹¹ Jackson bunun ardından, boğazdaki düşman topu sayısından yola çıkarak, Carden planını hayata geçirmek için en az 2 bin atış gerekeceğini hesaplamıştı. Ama Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nı da elde 3 bin atışlık büyük çaplı mühimmat olmadan harekete geçmeme konusunda uyarmıştı. Ayrıca Deniz Kuvvetleri Bakanlığı da 3 Kasım'daki Osmanlı toplarının 11,2 kilometrelik bir menzile büyük bombalar atabildiğine dikkat çekerek, buradan İngiliz gemilerinin Osmanlı tabyalarına 11,9 kilometreden daha fazla yaklaşmaması gerektiğini hesaplamıştı.

CARDEN'İN ÇANAKKALE BOĞAZI'NI ZORLAMA PLANI

Deniz Kuvvetleri Bakanlığı bu amaç ve yöntemleri hayata geçirmek üzere Carden'a talep ettiği her türlü aracı sağladı. Ama bu planın hayata geçirilmesi için Ege Denizi'nde Kabatepe üzerinden Darboğaz'a aşırı atış yapabilecek bir gemi gerekiyordu. Deniz Kuvvetleri Bakanlığı bunun için Churchill ile Fisher'a, yeni süper dretnot *Queen Elizabeth*'in silah kalibrasyon tatbikatlarını programlandığı gibi Cebelitarık'ta yapmak yerine Çanakkale savunmalarına karşı yapmasının hem maliyet etkin hem de emniyetli olacağını bildirdi. Deniz Kuvvetleri Kurmay Başkanı Koramiral Sir Henry Oliver tarafından gerçekleştirilen araştırmalara göre sekiz adet 15 pusluk yeni ve son derece güçlü topu bulunan bu gemiyi göndermek için başka nedenler de vardı. Oliver 1914 Ağustos'unda Liege ve Namur'daki Belçika istihkâmlarını tahrip eden 15 pusluk Alman obüsleriyle yapılan karşılaştırmalardan da etkilenmişti. Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın yaptığı araştırmalar donanma toplarının Osmanlı tabyalarına karşı Almanların Belçika'da sağladığından üç kat daha fazla isabet sağlayacağını göstermekteydi. Bu hesaplar filoya verilen gizli atış tablolarına dayanmaktaydı; ne var ki bu hesaplar *Queen Elizabeth*'in açık havada sabit bir şekilde demirli olmasına göre yapılmıştı. Bunun mümkün olduğu düşünülüyordu çünkü Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın elindeki top balistikleriyle ilgili veriler çok kesindi.

Queen Elizabeth'in yetenekleri sadece büyük mermilerden ibaret değildi. 15 pusluk bir mermi 1.920 pound [yaklaşık 871 kg-ç.] iken, diğer muharebe gemilerinin çoğunda bulunan 12 pusluk merminin ağırlığı 850 pound [yaklaşık 385 kg-ç.] idi. Daha önemlisi, 15 pusluk barut hakkıyla 20 derecelik bir nişangâh açısı 23.734 yarda [21.702 metre-ç.] menzil sağlarken, 12 pusluk topların 13,5 derecelik nişangâh açısıyla 16.400 yarda [14.996

metre-ç.] menzili vardı. Ayrıca, 15 pusluk ağır mermiler daha hatasız ve balistik açıdan daha tahmin edilebilirler. Deniz Kuvvetleri Bakanlığı Osmanlı tabyalarının 15 derecelik bir mermi yolu açısıyla alçalan mermilerle başarılı bir şekilde imha edilebileceğini hesaplamıştı. Bakanlık, Kraliyet Donanması'ndaki standart salvo ateşinin yerine topların teker teker ve sırayla ateşlenmesini de salık vermişti.¹² Ancak bu, atışların bir gözlemci tarafından izlenip gerekli düzeltmelerin gemiye bildirilmesine bağlıydı. Bu da ya gemiden doğrudan gözetlemeyle ya da ilke olarak uçaktaki bir gözlemciyle havadan yapılabilirdi. Dolayısıyla, teorik olarak *Queen Elizabeth*'in Ege'ye demirleyip Kabatepe üzerinden aşırma ateşiyle boğazdaki tabya ve toprakları imha etmesi mümkündü. Resmi açıdan planın özü, tabyaların uzun menzilli bombardımanla imha edilip ardından mayınların temizlenmesine indirgenebilir. Geriye, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndaki, "susturmak" sözcüğünün "imha etmek" anlamına gelip gelmediği ve düşman topraklarını kesin olarak imha etmek üzere karaya asker çıkarmak gerekip gerekmediği tartışmaları kalmıştı. Boğaza bakan Osmanlı sahra topraklarıyla obüslerin üstünde fazla durulmamıştı.

Carden ayrıca amaca özel üretilen hızlı gemilerden bir mayın tarama filosu istemişti, ancak Kuzey Denizi'nden bir tane bile getirtmek mümkün olmamıştı. Onların yerine Kuzey Denizi'nden sivil mürettebatlarıyla birlikte kiralanarak mayın taramak üzere geçici olarak çelik halatlarla donatılmış 21 tane trol teknesi gelmişti. Bu (tüfek atışına karşı saca kaplanmalarına rağmen) zırhsız, silahsız ve korunmasız teknelerin taktik açıdan en büyük sorunu sadece 5-6 knot hız yapabilmeleriydi – çoğu zaman aynı hızda akan Çanakkale Boğazı'ndaki güney yönlü akıntıya karşı ilerlemeleri çok zordu. Carden mayınlarla ilgilenip sivil mürettebatı gözetmek üzere her

tekneye birkaç küçük rütbeli personel atadı. Boğazın ağzını boşaltan güçlü boğaz akıntısı muharebe gemilerinin kıyı bombardımanı için alargada demirde kalmasına izin vermiyordu, ama bunu bizzat deneyene kadar öğrenemeyeceklerdi.¹³ İngiltere'den 6 Şubat'ta gönderilen iki Kraliyet Deniz Piyade Taburu'nun Limni Limanı'na ulaşacağı 23 Şubat'a kadar elde kara birliği olmadığından, Carden'ın planının ilk safhalarının “sadece gemiler tarafından” gerçekleştirilmesi öngörülmekteydi.

*Osmanlı savunma planları*¹⁴

Çanakkale Boğazı Osmanlı İmparatorluğu'ndaki en tahkim edilmiş nokta olup savunma faaliyetleri yüzlerce yıl öncelere uzanmaktaydı. Osmanlı ordusu 1880'li yıllarda Almanların tavsiyesiyle boğazdaki istihkâmları bir deniz saldırısına karşı modernize etmeye başlamıştı.¹⁵ 1912'ye kadar savunmalar bütünüyle kıyı boyunca ince bir istihkâm şeridi oluşturan kıyı savunma topraklarından, su altı mayınlarından ve boğaza çevrilmiş ışıldaklardan oluşmaktaydı. 1912 sonbaharında stratejik durumun değişmesiyle birlikte Osmanlı Genelkurmayı bir Yunan amfibi işgali tehdidine karşı bütün Gelibolu Yarımadası'nı daha kapsamlı bir şekilde tahkim etme talimatı vermişti. Genelkurmay boğazdaki tahkimatları arkadan bir düşman çıkarmasına karşı koruyacak yeni savunma yapıları inşa etmek ve personelle donatmak üzere yarımada da bir ordu komutanlığı kurmuştu.¹⁶

Osmanlılar, 1915'te yarımadayı İngilizlere karşı savunmak üzere uygulanan temel savunma plan ve kavramlarını 1912-13 Birinci Balkan Savaşı sırasında oluşturmuştu. Balkan Savaşları'ndan önce yarımada Osmanlı ordusunun 5. Piyade Tümeni'yle Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın tamamen hareket-

siz garnizonunun bir art bölgesiydi.¹⁷ Ancak Balkan Savaşları sırasında muzaffer Bulgar ordusu 12 Ekim 1912 günü yarımadaıı tecrit edince* Osmanlı, Gelibolu Yarımadası'nı savunmak için büyük bir takviye kuvvet yolladı. Genelkurmay, Çanakkale Boğazı Kuva-yı Mürettep Komutanlığı'nı kurarak Çanakkale Boğazı ile yarımadaıı tek bir komuta altında topladı.¹⁸ Ayrıca Genelkurmay yarımadaıı nizamı 27. Piyade Tümeni'ne ek olarak üç ihtiyat piyade tümeni, Menderes Müfrezesi, bir mürettep süvari tugayı ve üç bağımsız topçu bataryası gönderdi. Üç ağır kıyı topçu alayından oluşan savaş öncesinin Müstahkem Mevki Komutanlığı da yeni kuvvete bağlandı. 1912 yılında yarımadaıı savunması için Osmanlı'nın elinde 27.000 tüfek, 38 makineli tüfek ve (kıyı topçusu hariç) 102 topla teçhiz edilmiş 40.000 kişilik bir kuvvet bulunmaktaydı.¹⁹

Çanakkale Boğazı Kuva-yı Mürettep Komutanlığı Tuğgeneral Fahri Paşa'ya verildi ve Fahri Paşa hızla dört ana savunma grubu kurarak temel savunma planını ve düzenini oluşturdu: Graplardan biri yarımadaıı aşağısındaki kıyıları, biri yarımadaıı (Bolayır'daki) dar kıstağını, biri Anadolu kıyılarını korurken, biri de ihtiyatta tutulacaktı. Fahri Paşa üç ihtiyat piyade tümeninden ikisine yarımadaıı sahilleri koruma görevi verirken, Bolayır'daki 27. Tümen'le Menderes Müfrezesi'ni Anadolu sahili boyunca konuşlandırdı. Üçüncü ihtiyat tümenini ise genel ordu ihtiyatı olarak Maydos'ta (günümüzde Eceabat) tuttu. Böylece yıl sonuna kadar Osmanlı savunmasının genel düzeni kurulmuş oldu ve bu şablon 1915'te tekrar kullanıldı.

* Balkan Savaşı'nda Bulgaristan, 17 Ekim 1912 günü Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Osmanlı ordusu, Pınarhisar-Lüleburgaz muharebelerinde Bulgar ordusu karşısında yenilince Çatalca'ya doğru çekilmeye başladı. Dolayısıyla Bulgar ordusuna Gelibolu Yarımadası'nın yolu, 28 Ekim 1912 tarihindeki bu çarpışmadan sonra açılmış oldu.-dan. n.

Yarımadanın aşağı kısmını savunan iki Osmanlı ihtiyat piyade tümeni nizami piyade tümenlerinden çok daha zayıf olup, ikisinin gücü daha sonra, 1915'te yarımadayı savunan Osmanlı 9. Piyade Tümeni'nin gücüne ancak yaklaşabiliyordu. Bu iki tümen sahillere hâkim olan kritik arazide tabur büyüklüğünde mukavemet noktaları inşa etti. Sahiller bölük çapındaki unsurların ateş örtüsü altındayken, tümen topçuları da tümen bölgelerini ateş altına alabilecek şekilde merkezi olarak konumlandırıldı. Bu birlikler siper ve top mevzileri kazdı, yol ve muharebe ağlarını kurdu ve karşı taarruz planlarını prova etti.²⁰

Boğazın karşısında, Anadolu yakasındaki Truva harabelerinin yakınlarında bulunan Menderes Müfrezesi tümen gücüne erişmiş ve Kumkale ile komşu kıyı hatlarında benzer savunma hazırlıkları yapmaya başlamıştı. Yarımadanın kıstağında, Bolayır'da, Bulgarlarla karşı karşıya olan 27. Piyade Tümeni, her ne kadar yarımadayı kuzeyden savunsa da, 1915'te 7. Piyade Tümeni'nin savunacağı bölgede benzer görevleri yerine getirmekteydi.²¹ (Sonradan Atatürk olarak ün yapacak olan) Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal, Bolayır hattında Harekât Şube Müdürü olarak görev yapıyordu.²² Fahri Paşa hem yarımadadaki hem de Anadolu yakasındaki seyyar tümenlerin komuta ve kontrolünü sağlamak üzere karargâhını Maydos'a kurmuştu. 1912 yılının Aralık ayında bu komutanlık Mürettep Kuvvetler Komutanlığı olarak resmileştirilmişti. Beklenen Yunan çıkarması gerçekleşmemekle birlikte, Birinci Balkan Savaşı sırasında yarımadanın kıstağında bir meydan muharebesi yaşanmıştı. 1913'ün başlarında Fahri Paşa'nın Gelibolu kuvvetlerine Şarköy'deki çıkarmayı takviye etmek üzere bir destek taarruzu düzenleme emri verilmişti.²³ Fahri Paşa 8 Şubat'ta bir taarruz başlatmış

ama taarruz çok büyük bir yenilgiyle sonuçlanmıştı.²⁴ Yarımada da kalan birlikler 1913'teki İkinci Balkan Savaşı'nın ardından evlerine gönderilmiş ve yarımada barış zamanındaki normal durumuna dönmüştü.

Balkan Savaşları'ndan sonra Çanakkale savunması yeniden Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'na devredildi. Bu Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın sorumluluk bölgesinde bir dizi eski tabya ile üç ağır topçu alayından oluşan bir tugay vardı. Tabya ve toplar Çanakkale Boğazı'nın ağzıyla Darboğaz'da kümelenmiş olup, barış zamanında çok az asker tutuluyordu. Bu durum 1914 yazında değişecek ve Osmanlı İmparatorluğu 1914 Kasım'ına kadar savaşa girmese bile Gelibolu Yarımadası'ndaki ordu çok önceden etkin hale getirilecekti.²⁵

1913 baharında Osmanlı İmparatorluğu ile Yunanistan arasında, Bulgarların yeni işgal ettiği Batı Trakya'da kalan Müslüman nüfusunun statüsü konusunda büyük bir gerginlik patlak verdi. Savaş muhtemel görünüyordu. Osmanlı III. Kolordu'suna yarımadaya intikal planı yapması emredilirken, Osmanlı V. Kolordu'suna da ünlü Çatalca hattını işgal emri verildi. Liman von Sanders'in iki subayı, yani General Posseldt'i Müstahkem Mevki Komutanlığı Ağır Topçu Birlikleri başmüfettişi ve Albay Erich Weber'i İstihkâm Birlikleri başmüfettişi olarak atamasıyla birlikte yarımada savunma planları buna uygun olarak 1914 baharının sonlarına doğru yeniden yürürlüğe sokuldu. Posseldt eğitim ve yönetimi merkezileştirmek üzere 15 Haziran 1914'te 35 bataryayı yeniden düzenleyerek 22 bataryaya indirdi.²⁶ Temmuz ayında Yunan muharebe gemileri ve uçaklarının Çanakkale Boğazı'nın ağzında düzenlediği manevralar Osmanlı Genelkurmayı'nı o kadar telaşlandırdı ki,²⁷ Harbiye Nezareti 31 Temmuz 1914 günü saat 11.45'te

özel bir kısmı seferberlik emri yayımlayarak Müstahkem Mevki Komutanlığı'nı savaş hazırlıklarına başlaması ve takviye kuvvetler beklemesi için harekete geçirdi.²⁸ Bu faaliyetlerin Orta Avrupa'daki giderek büyüyen Temmuz kriziyle hiçbir ilişkisi yoktu.

III. Kolordu Kurmay Başkanı Alman Yarbay Perrinet von Thauvenay 8 Ağustos'u 9 Ağustos'a bağlayan gece komutanlığa geldi ve ertesi gün savunma planlarını güncelleştirmeye başladı. Planlar Osmanlı III. Kolordu'sunun Müstahkem Mevki Komutanlığı'nı tahkim ederek yarımada'nın savunması için asker temin etmesini öngörüyordu.²⁹ Yarımada savunma planları 1913'ten kalma plana dayanıyor, sadece kuzey bölgesi Saros Körfezi'ndeki çıkarmaya çok elverişli sahilleri kapsayacak şekilde genişletiliyordu. Müstahkem Mevki Komutanlığı kurmayları 1914 Ağustos'unda savaş planlarını, boğaz bölgesini savunan üç ana harekât grubuyla 1913 planları arasında uyum sağlayacak şekilde değiştirdi. Buna göre bir grup (1913'ten beri değişmeyen) Anadolu yakasında, ikincisi (1913'ten beri değişmeyen) Bolayır'ın güneyindeki yarımada'da ve diğeri de yeni Saros Körfezi bölgesinde olacaktı.³⁰ Enver Paşa 12 Ağustos'ta, imparatorluğu *Yavuz Sultan Selim* (eski SMS *Goeben*) ve *Midilli* (eski SMS *Breslau*) gemilerini satın almış olmasına rağmen, İngilizlerin gemileri ele geçirmek üzere boğazdan saldırabileceği konusunda Müstahkem Mevki Komutanlığı'nı uyaracaktı.³¹

1914 Ağustos'unun başında ne Müstahkem Mevki Komutanlığı ne de III. Kolordu savaşa hazırды. Yine de Osmanlı Genelkurmayı, Temmuz ayındaki krizin sonucunda, ama Yunanistan konusundaki endişelerinden bağımsız olarak, henüz imparatorluk savaşta olmasa bile bir ihtiyati tedbir olarak ulusal seferberlik ilan etmeye karar verdi. Osmanlı Genelkurmayı 2 Ağustos

1914 günü saat 01.00'de seferberlik emrini Tekirdağ'da (eski Rodosto) bulunan III. Kolordu komutanına gönderdi.³² III. Kolordu ertesi gün, yani seferberliğin ilk günü (3 Ağustos) savaş hazırlıklarına başladı.³³ III. Kolordu'nun başlangıçtaki yaklaşık 15.000 subay ve erden oluşan, yani ihtiyaç duyulan savaş gücünün ancak yüzde 30'u kadar olan mevcudu Osmanlı ordusunun barış zamanındaki hazırlığının çok alt seviyede olduğunu göstermekteydi.³⁴ Yine de 21 Ağustos itibariyle kolordu, 7., 8. ve 9. piyade tümenlerinin her birinde yaklaşık 13.000 ve kolordu birliklerine tahsis edilmiş 2.907 askeriyle tam kapasitesine kavuşmuştu. Aslında III. Kolordu, Osmanlı ordusunun 13 kolordusu içinde, verilen 20 günlük sürede hazırlıklarını tamamlayabilen tek kolorduydu. Kolorduya bağlı alaylar ve taburlar eğitim ve hazırlıklar için garnizonlarından ayrılarak Tekirdağ çevresindeki konaklama bölgelerine hareket etmeye başladılar.

Seferberlik üzerine yapılan planlara göre, III. Kolordu'nun, 9. Piyade Tümeni'ni kıyı savunması ve seyyar ihtiyat görevleri için Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'na tahsis etmesi öngörülmekteydi. Bu tümen teknik olarak hâlâ III. Kolordu'nun komutasında kalmakla birlikte öngörülen niyet ve amaçlar doğrultusunda müstahkem mevki komutanının harekât kontrolüne tabi olacaktı. 9. Piyade Tümeni komutanı 27 Ağustos'ta, tümenin Gelibolu Yarımadası'na intikali konusunda müstahkem mevki komutanıyla görüşmelere başladı ve 1914 yılının Eylül ayı ortalarında tümen yarımada'nın sahillerine hâkim konumdaki gözetleme noktalarına yerleşmeye başladı. Böylece tümenin kontrolü fiilen III. Kolordu'dan çıkmış oldu. Seferberlik eğitiminin ardından asker yarımadaya intikal etmeye başladı. 7. Piyade Tümeni 29 Ekim'de bölgeye konuşlan-

maya başlarken, III. Kolordu karargâhı da 4 Kasım'da Tekirdağ'dan Gelibolu'ya taşındı. 8. Tümen Tekirdağ'ın dışındaki konaklama yerlerinde kalmaya devam etti. Böylece, imparatorluk fiilen savaşa girip de Kraliyet Donanması'nın ilk bombardımanı gerçekleştiği sırada (3 Kasım) Osmanlı'nın elinde yarımadanın (iki tümen-den oluşan bir seyyar kolordu) ve boğazın (Müstahkem Mevki Komutanlığı) savunmasına tahsis edilen mevcut kuvvetlerini mevzilendirmek için tam üç aylık bir hazırlık süresi vardı.

Bu hazırlıklara rağmen tahkimatların zayıf, topların çoğunun eski, mühimmat ve ikmal malzemesinin az olması ve Müstahkem Mevki Komutanlığı ile kolordu karargâhı arasındaki koordinasyon eksikliği nedeniyle Çanakkale Boğazı'nın savunması zayıf durumdaydı. Gelen ilk Almanlar, 30 Ağustos 1914 günü yarımadaya ulaşarak Darboğaz'daki ağır sahil toplarının bulunduğu tabyalarda görevlendirilen 160 *Goeben* ve *Breslau* personeli oldu. Almanlar kıyı savunma kuvvetlerindeki teknik eksiklikleri gidermek üzere Eylül ayında kıyı topçuluğu ve sahil savunması konusunda uzman olan Koramiral Guido von Usedom'u Türklere danışmanlık yapmaya gönderdiler. Amirale yaklaşık 500 Alman eşlik ediyordu: Kıyı topçuluğu, muhabere, istihkâm ve sualtı mayınlarında uzmanlaşmış sahil savunma uzmanları. Bunların hiçbirisi seyyar III. Kolordu'da görevlendirilmemişti. Almanlar aynı şekilde, tarafsız konumda bulunan Romanya ve Bulgaristan üzerinden sınırlı miktarda savaş malzemesi de gönderdi.

Kraliyet Donanması'nın 3 Kasım 1914 günü gerçekleştirdiği kısa süreli bombardıman askeri açıdan aslında hiçbir hedefe ulaşamadığı gibi Osmanlılara boğazın ne kadar korunmasız olduğunu gösteren bir uyarı oldu. Bu saldırı Osmanlı Genelkurmayı'nı öyle

bir tedirgin etti ki, savunma ve tahkimat programı hızlandırıldı. Buna karşın Mısır'ı işgal etmeye yönelik yeni plan nedeniyle Genelkurmay, 8. Piyade Tümeni'ni III. Kolordu'dan alarak Sina cephesinde görevlendirmeye karar verdi ve 1914 yılının Kasım ayının sonlarında yola çıkarma hazırlıklarına başladı. Bunun üzerine III. Kolordu Komutanı Esat Paşa Birinci Ordu'ya uzun bir rapor göndererek yarımada'yı savunmak için daha fazla kuvvete ihtiyaç olduğunu bildirdi.³⁵ Sonuç itibariyle 1 Ocak 1915'te 19. Piyade Tümeni faaliyete geçirilerek* 8. Piyade Tümeni'nin yerini doldurmak üzere III. Kolordu'ya bağlandı.³⁶

1914 Kasım'ında savunma planlamasına ve eğitime, özellikle de çıkarmaya karşı koyma tatbikatlarına hummalı biçimde başlanmış; bir yandan denizden gelebilecek saldırıya karşı savunma önlemleri ıslah edilirken, bir yandan da ilave yol inşaatlarıyla dahili muhabere hatları döşeme işleri yürütülmekteydi. 9. Piyade Tümeni'ni de bünyesinde bulunduran Müstahkem Mevki Komutanlığı Şubat 1915 ortalarına gelindiğinde, yarımada'ya 25.000 tüfek, sekiz makineli tüfek ve 263 topla donatılmış 34.500'den fazla asker yığılmıştı. Ayrıca, bünyesinde artık tam eğitilmiş 7. Tümen'i bulunduran seyyar III. Kolordu'nun 9.448 tüfek, sekiz makineli tüfek ve 50 topla teçhiz edilmiş 15.000 mevzilenmiş askeri vardı.³⁷ Henüz hazır olmayan III. Kolordu'ya bağlı 19. Piyade Tümeni ise yarımadadan uzakta, Tekirdağ'daki garnizonda, genç ve atılgan yeni komutanı Yarbay Mustafa Kemal'in komutasında yoğun eğitimden geçiyordu.

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın gemilere karşı vurucu gücü, ağır topçu kuvveti olarak tertiplenerek boğaz boyunca uzanan 14 sabit mevzide konuşlandırılan 2. Topçu Tugayı'na dayanmaktaydı.

* 19. Piyade Tümeni'nin kuruluşu 1 Şubat 1915'te tamamlanmıştır-dan. n.

Tugaya 3., 4. ve 5. ağır topçu alayları olmak üzere üç alay tahsis edilmişti.³⁸ 4. Ağır Topçu Alayı'na bağlı 2. Tabur, Maydos ve Kilitbahir çevresinde, Darboğaz'ın Avrupa yakasındaki istihkâmlara karargâh kurdu. 3. Ağır Topçu Alayı'na bağlı 1. ve 2. taburlar ise, Darboğaz'ın Anadolu tarafındaki istihkâmlara yerleşti. 5. Ağır Topçu Alayı Çanakkale Boğazı'nın ağzındaki dış istihkâmlara karargâh kurarken, bu alaya bağlı 1. Tabur, Avrupa yakasındaki Seddülbahir'e, 2. Tabur ise Anadolu yakasındaki Kumkale'ye karargâh kurdu. Bu birlikler 87 mm ile 355 mm arasında değişen çaplarda kıyı savunma toplarıyla donatılırken, daha güçlü olan gemi imha topları Darboğaz'daki 3. ve 4. ağır topçu alaylarındaydı. Barış zamanındaki mühimmat tabyalarındaki cephaneliklerde tutuluyor ve mevcut miktarlar topun türüyle birlikte Müstahkem Mevki Komutanlığı'na rapor ediliyordu. Seferberlik üzerine tugaya bağlı alaylar cephaneliklerdeki 8.000'den fazla büyük çaplı (8 ila 14 pus) top mühimmatını topların yanına yığarken birkaç binini de cephaneliklerde tuttu.

Üç alaydaki 82 sabit kıyı topu Kraliyet Donanması gibi bir güce karşı tam savaş koşullarında boğazı tek başlarına savunmaya yeterli olmayıp güçlü takviyeye ihtiyaç vardı; bu yüzden Osmanlı Genelkurmayı daha az tehdit altındaki bölgelerden boğaza ilave top kaydırmaya başladı. 1914 yılının Ağustos ayı boyunca Edirne ve Çatalca müstahkem mevki komutanlıklarıyla İstanbul'daki Osmanlı filosunun gemilerinden gelen bir dizi top Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'na ulaştı.³⁹ İlk mayınlar 4 Ağustos 1914 günü Darboğaz'a döşendi. 17 Ağustos'ta 75 mm'lik bir gemi topçu bataryası yarımadaya gönderilirken, 23 Ağustos'ta da 120 milimetrelik ilk altı obüs bölgeye ulaştı. Osmanlı Genelkurmayı 19 Eylül 1914 günü, İtilaf kuvvetlerinin giderek artan

tehdidine karşı İstanbul Boğazı'ndaki müstahkem mevkide bulunan 8. Ağır Topçu Alayı'nın yarınadaya sevk edilmesini emretti.⁴⁰ Bu alay 22 adet 150 mm'lik obüsle donatılmış olup –bu sayı 32'ye kadar çıkacaktı– daha sonra 12 adet 120 mm'lik obüsle takviye edildi. Yarbay Mehmet Zekeriya Bey komutasındaki alay 25 Eylül'de intikal etmeye başladı ve gemi imha rolü ile ara savunmaları takviyeyle görevlendirildi. 7 Kasım'a kadar Yarbay Zekeriya'nın alayına altı adet 210 mm'lik ağır havan takviyesi daha yapıldı. O kadar çok obüs gelince Yarbay Zekeriya Bey üçüncü bir tabur daha kurdu – o dönemde Osmanlı ordusunda standart bir topçu alayında iki tabur bulunurdu. Ayrıca 1915 yaklaştıkça savunmaya bir dizi daha küçük sahra ve dağ topçu bataryaları da eklendi.

İstanbul'dan Müstahkem Mevki Komutanlığı'na ilave topçu subay ve astsubayları tayin edildi. Bir torpido uzmanı ve daha önce de (1911-13) kıyı topçu başmüfettişi olan Alman Koramiral Wilhelm Schack savunmaları denetleyerek Genelkurmay'a rapor sunmak üzere 1 Eylül'de bölgeye geldi. Raporda mühimmat miktarının yetersizliğine, istihkâmların bozuk durumuna ve onarım ve geliştirme için gereken mali kaynak eksikliğine dikkat çekilmekteydi. Özellikle de torpido bataryaları konusunda endişeli olan Koramiral Schack Müstahkem Mevki'nin savaşa hazır olmadığı sonucuna vardı.⁴¹ Gelen seyyar topçu taburlarının sabit ağır topçu alaylarıyla entegre biçimde taktik konuşlanması gibi giderek karmaşıkleşan sorunların üstüne bir de Schack'ın raporunun eklenmesi İstanbul'da endişeye yol açtı. Osmanlı Genelkurmayı 22 Ekim 1914 günü Müstahkem Mevki Komutanlığı'na bir direktif göndererek boğazın savunması için yeni bir plan hazırlanmasını emretti.⁴² Enver, müstahkem mevki kurmaylarına yardımcı olmak üzere Alman Korgeneral Johannes

Merten'i başkomutanlık temsilcisi olarak yarımada'ya gönderdi. Korgeneral Merten sorunu ele almak üzere (aynı zamanda Wasillo olarak tanınan) Alman Yarbay Fritz Wossidlo ve Müstahkem Mevki Kurmay Başkanı Yarbay Selahattin Adil ile birlikte bir planlama grubu oluşturdu.* Grup boğazın savunmasında temel oluşturacak olan yeni planını 8 Kasım günü yayımladı.⁴³

Yeni plan müstahkem mevkileri taktik açıdan dört savunma bölgesine ayırmaktaydı. Birinci bölge ya da giriş bölgesi (dış savunmalar), ikinci bölge (obüs bölgesi), üçüncü bölge (ara savunmalar: Kepez-Soğanlı) ve dördüncü bölge (iç savunmalar: Çanakkale-Kilitbahir). Önceki savunma planındaki en büyük değişiklik yeni obüs bölgesi olup, burası (dikey yan zırhlarına göre nispeten ince yatay güverte zırhları olan) düşman gemilerine aşırma atış yapacaktı. Plana göre, intikal etmekte olan 8. Ağır Topçu Alayı, Alman topçu uzmanı Yarbay Wehrle'nin genel komutasına verilen obüs bölgesine kuvvet, komuta ve kontrol temin edecekti. Obüs bölgesinin oluşturulmasıyla Türkler takviye topçularıyla tabya topçularını etkin bir şekilde birleştirme ve merkezi atış süreçleri arasında koordinasyon sağlama imkânına kavuştu. Kıyı topraklarını kullanacak personelin eğitimi seferberlikten beri devam etmekteydi, fakat askerin büyük bir kısmı yeni silah altına alınmış olup eğitimsizdi. Merten bu durumu telafi etmek üzere Alman astsubayları doğrudan Osmanlı topçu personeli olarak görevlendirdi.

Aralık ve Ocak aylarında ilave silahlar geldi, bunların arasında 120 mm'lik obüsler, 37 mm'lik uçaksavar topları ve 47 mm'lik ve 75 mm'lik gemi topları da vardı. 18 Şubat 1915 itibarıyla Çanakkale Boğazı'nın savunmasıyla görevlendirilmiş dört topçu alayında kullanıma

* Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa da boğaz savunma komitesinin üyesiydi-dan. n.

hazır toplam 235 top bulunmaktaydı.⁴⁴ Dış savunmalar 5. Ağır Topçu Alayı'na bırakılmıştı, seyyar 8. Ağır Topçu Alayı obüs bölgesinde mevzilenmişti, 3. ve 4. ağır topçu alayları ise ara ve iç savunmalara tahsis edilen silahların başındaydı. O kadar fazla obüs gelmişti ki, 8. Alay yeniden organize edilerek dört tabura çıkarıldı. 1. ve 2. taburlar üçer adet 150 mm'lik obüs bataryasından oluşurken, 3. ve 4. taburlar 150 mm'lik ve 120 mm'lik karışık bataryalardan oluşmaktaydı. Son gelen obüs ve sahra toplarının çoğu için bolca mühimmat vardı. 26 Şubat 1915 tarihli topçu durum raporu 8. Ağır Topçu Alayı'nın obüsler için 8.229 adet mermiyle özellikle iyi donatıldığını göstermektedir.

Bütün olarak bakıldığında, 1915 yılının Şubat ayında ilk İtilaf donanma saldırısı gerçekleştiği sırada Çanakkale Boğazı savunması için Osmanlıların elinde sabit mevzilere konuşlanmış 82 adet ağır kıyı topu ile 230 kadar top ve obüs olduğu gibi Mustafa Kemal'in piyade tümeni de 7. ve 9. piyade tümenlerine katılmak üzere aynı ayın başlarında yarımadaya doğru yola çıkmıştı. Eğitimli Osmanlı Genelkurmay subayları, Almanların da bir miktar desteğiyle, sekiz ay gibi bir zaman içinde seyyar orduyla istihkâmlardaki birlikleri entegre eden kapsamlı bir plan hazırlamıştı. 1913 tarihli şablonu esas alan plana göre, işgal edilmesi muhtemel sahillere küçük, sabit piyade birlikleri konuşlandırılırken, büyük ihtiyat birlikleri de karşı taarruz amacıyla sahillerin gerisindeki korunaklı mevzilere yerleştiriliyordu. 1913 tarihli planda olduğu gibi asıl amaç düşman kuvvetlerin çıkarmalarını yavaşlatıp, sonra da koordineli karşı taarruzlarla düşmanı denize dökmektir.⁴⁵ Öte yandan boğazın girişiyle Darboğaz arasındaki obüs bölgesiyle yeni plan, boğazın savunma yapısını önemli ölçüde değiştirmişti.

Planların kesişmesi

İngiliz ve Osmanlı planları 19 Şubat 1915'te kesişecek ve 18 Mart'ta doruk noktasına ulaşacaktı. Londra'nın ve Carden'in bazı kurmaylarının Osmanlı sahra topçusuyla obüsler konusundaki endişelerine rağmen, garip bir şekilde İngiliz planlarında bu sistemlere yönelik taktik bir çözüm geliştirilmemişti. Carden'a göre sorun, bu sistemlerin son derece hareketli olması dolayısıyla yerlerinin tam olarak tespit edilememesi ya da hedef alınamaması idi. Carden'ın yeni gemileri nispeten ağır güverte zırhlarına sahipken, zırhlılarla tüm öteki daha küçük gemiler yüksek açılı aşırı ateşe karşı korunmasızdı. Ayrıca, Kuzey Denizi'nden getirilen trol teknelerinden bozma mayın gemileri makineli tüfek ve pom-pom topları da dahil olmak üzere her türlü ateşe karşı oldukça korunmasızdı. İngilizler Osmanlı 8. Ağır Topçu Alayı'nın gücü ve mevzilenmesi hakkında net bir bilgiye sahip değilken, donanmanın kurmayları varlığının farkındaydı ama onlar da herhangi bir karşı önlem geliştirip yerini ve durumunu tespit edemiyordu.

Osmanlı istihkâmlarına karşı 1914 Kasım'ında gerçekleştirilen kısa süreli saldırı İngiliz planlamacılara tabyaları saf dışı bırakmak için gereken kuvvet konusunda bir miktar veri ve planlamaya dönük varsayımlar geliştirme imkânı sağlamıştı gerçi. Ancak tıpkı istihkâmları saf dışı bırakıp mayınları temizlemeye yönelik eş zamanlı harekâtların komuta-kontrolüyle ilgili işlemler gibi bu fikirler de teoride kaldı. Carden'ın planı henüz oturmamış olup büyük ölçüde harekâtın seyrine göre şekillenecekti.

Çanakkale Boğazi'ni savunmaya yönelik Osmanlı planlarıysa düpedüz önceki savunma plan ve harekâtlarının genişletilmiş haliydi. Harekât alanına yeni

tertiplenmeler aktıkça, bunlar 1912'ye kadar gerilere giden mevcut plana ekleniyordu. Alman kıyı savunma uzmanlarının atanmasıyla birlikte top personellerinin taktik becerileri artarken, obüslerin planlamasını yapan planlama gruplarına da fazladan derinlik ve deneyim sağlanmıştı. İngiliz planından farklı olarak Osmanlı planı operatif ve taktik seviyelerde sık sık prova edilmekteydi. 19 Şubat itibariyle Osmanlı'nın Çanakkale Boğazı'nı savunma planları artık olgunlaşmış ve epeyce sinamadan geçmiş kabul edilebilirdi.

Çanakkale Boğazı'nı sadece denizden yarma kararı, Winston Churchill'in eline ulaştı ve o da gönülsüz meslektaşlarını planı desteklemeye ikna etti. Bunun ardından Churchill, harekât için talep edilen kuvvetleri Amiral Carden'a temin etmek üzere harekete geçti. Harp Konseyi'nde ağır basan görüş Kitchener'ı da planı desteklemeye ikna etti ve Kitchener bu çerçevede harekâtın İstanbul uzantısına Anzakları tahsis etti. Çanakkale Boğazı'nı yarma konusunda stratejik bir netlik olmakla beraber, ondan sonra ne yapılacağı konusu belirsizdi. Bu açıdan bakıldığında seferin stratejik hedefi muğlakti. Aslında Çanakkale seferini imkânlarla göre şekillenen bir fırsat seferi [campaign of opportunity] olarak nitelemek gerekir. İngiltere'nin sefere tahsis ettiği kaynaklar sınırlı olup, deniz kuvveti bileşeni neredeyse tamamen Kuzey Denizi'nden tahsis edilecek eski gemilerden oluşmaktaydı. Kara bileşeniyse büyük ölçüde Mısır'da bulunan eğitim halindeki deneyimsiz birliklerden ibaretti. Dolayısıyla bu seferin amaç, yöntem ve araçları kelimenin tam anlamıyla bir mantığa oturtulmamış ve gerçek bir karargâh değerlendirmesinden geçmemişti.

Osmanlı ordusunun seferberlik ve yığınak planları çerçevesinde imparatorluğun en iyi eğitilmiş ve en iyi komutanların idaresindeki tümenlerden oluşan altı

kolordu İstanbul Boğazı'na, İstanbul'a ve Çanakkale Boğazı'na yığılmıştı. İtilaf kuvvetlerine değil Bulgaristan ve Yunanistan'a karşı bir savaş beklentisine göre yapılmıştı bu konuşlandırmalar. Ancak bu şanslı tesadüf gide- rek artan tehditler karşısında Osmanlı yüksek komuta- sına Gelibolu Yarımadası'nı takviye etme imkânı vermiş oldu. Bu takviyeler sayesinde Osmanlı Genelkurmayı yarımadada, karşısına çıkarılabilecek İtilaf kuvvetleriyle boy ölçüşebilecek ya da sayıca onları geride bırakabi- lecek büyük ve savaşa hazır bir garnizon bulundurma imkânına kavuştu.

Operatif seviyede Carden, düşman savunmasının ihtiyatı elden bırakmadan, aşama aşama imhasına karar verdi. Carden planın sonucunu etkileme girişimleri çer- çevesinde basit bir şekilde ilk tahmin üzerinde düzeltme yaptı. Taktik açıdan Carden'in planları, Osmanlı savun- malarına ve savunmacıların bir taarruza nasıl karşılık vereceğine dair birçok tahmine dayanmaktaydı. Operatif seviyede Çanakkale Boğazı'ndaki Osmanlı kıyı savun- maları, mayınlı bölgeleri doğrudan ve dolaylı koruma altına alabilecek şekilde, bölgelere göre yapılmış bir düzenleme halinde sabitlenmişti. Osmanlı taktik çaba- larıysa topçu üzerinde ve doğrudan atış yapan kıyı top- çusuyla seyyar obüs grupları arasındaki koordinasyon üzerinde yoğunlaşmıştı.

Üçüncü Bölüm

**Deniz Taarruzu,
19 Şubat – 18 Mart 1915**

İtilaf kuvvetlerinin deniz seferi Koramiral Carden'ın 19 Şubat 1915 günü boğazdaki dış istihkâmlara karşı ihtiyatlı bir şekilde taarruza geçmesiyle başladı. Carden'ın planı istihkâmları aşama aşama yıpratıp ardından mayın tarama gemileriyle kanalı temizlemektir. Osmanlı dış istihkâmları süratle susturuldu ve Kraliyet Deniz Piyadesi'ne bağlı çıkarma grupları asgari bir direnişle karşılaşarak buraları havaya uçurdu. Ancak boğaza giren Carden'ın filosu Osmanlı obüs bölgesiyle karşılaştı. İtilaf kuvvetlerinin harekât sürati iyice düşünce Carden soruna taktik bir çözüm aramaya başladı. Filo Darboğaz'ı zorlamak için birkaç girişimde bulundu ama her defasında çok güçlü bir direnişle karşılaştı. Londra'daki Churchill'den gelen yoğun baskı, talep ettiği kuvvetleri almasına rağmen başarı gösteremeyen Carden üzerinde büyük stres ve endişe yaratıyordu. Carden 16 Mart 1915 günü bir sinir krizi geçirdi ve yerine boğazı zorlamaya kararlı olan Koramiral John de Robeck geçti. De Robeck iki gün sonra ağır kayıplar vererek büyük bir yenilgiye uğradı.

Savunma çabalarının başarılı olup olmayacağı konusundaki büyük tereddütlere rağmen Osmanlılar Carden'ın taarruzuna karşı teyakkuzdaydı ve hazır beklemekteydi. Osmanlı ve Alman topçuları sonunda toplarını kullanmaktaki cesaret ve kararlılıklarını kanıtlayarak Çanakkale Boğazı'nın girişindeki İtilaf donanmasını

felç etti. 18 Mart 1915'teki Osmanlı zaferi savunmacıları yüreklendirdi ve morallerini büyük ölçüde yükseltti. Dahası, bu son derece önemli bir zaferdi, çünkü John de Robeck'i yeni bir deniz saldırısının da başarısızlıkla sonuçlanacağına ikna etmişti.

Osmanlıların hazırlıkları

10 Aralık 1913'te Osmanlı Birinci Ordu'suna bağlı III. Kolordu'nun komutasını Tuğgeneral Esat Paşa devraldı.¹ Yanya Kahramanı olarak selamlanan Esat Paşa Yunanistan'daki esaretinden henüz yeni, 2 Aralık'ta dönmüştü. Esat Paşa'nın fotoğraflarındaki dede görüntüsü aktif karakterini ve atılgan komuta tarzını gizlemekteydi. Üst rütbeli Osmanlı subaylarının pek de hayranı olmayan Liman von Sanders, Esat Paşa'yı "kararlı ve ileri görüşlü" ve "şövalye karakterli ve cesur" diye tanımlamıştı.² Kişiliğini yansıtan bir anekdota göre Esat Paşa 2 Ağustos 1914 günü Osmanlı ordusunun seferberlik emirlerini okumak için sabaha karşı saat 2.45'te yataktan kalkmıştı.³

III. Kolordu Ağustos sonuna doğru Tekirdağ çevresinde toplandı. 9. Tümen 9 Eylül 1914 günü Gelibolu Yarımadası'na hareket ederken, 7. Tümen de 29 Ekim'de yarımada'ya konuşlandı. Onları 4 Kasım'da Esat Paşa'nın karargâhı izledi.⁴ 9. Tümen Çanakkale Boğazı'nı savunmak üzere Müstahkem Mevki Komutanlığı'na tahsis edilirken, III. Kolordu Bolayır ile Saros Körfezi'nin kontrolünü üstlendi.

Esat Paşa 8 Kasım 1914 tarihinde III. Kolordu birlikleri için ayrıntılı bir eğitim kılavuzu kaleme alarak yayımladı.⁵ Birliklerin eğitim alacağı konuları madde madde sıraladı. Bunlar arasında gözetleme teknikleri, muharebe ve olay yeri raporlama süreçleri, alarm

tatbikatları, muharebe düzeni talimleri, jandarmayla koordinasyon ve taktik aldatma önlemleri gibi maddeler vardı. 24 Kasım 1914'te Birinci Ordu, III. Kolordu'ya bir İngiliz çıkarmasına karşı hazırlık yapmasını bildirdi. Direktif özellikle de sahra istihkâmlarının düşman çıkarmasını, güçlü karşı taarruzlar düzenleyene kadar geciktirecek şekilde tahkim edilmesinin önemi üzerinde durmaktaydı.

Yeni savunma mevzilerinin inşasıyla arazi hakkındaki bilginin artması sonucu III. Kolordu'nun durumsal farkındalığı da artmıştı. Gelibolu'daki 9. Piyade Tümeni'ne bağlı 26. Piyade Alayı, 2. ve 3. taburların savaş durumuna ulaştığını rapor etti. 1. Tabur Basra'da müfreze görevindeydi. 15 Ağustos itibariyle alayın emrinde 381 nizami asker, 2.092 ihtiyat ve 199 acemi er mevcut olup ertesi gün yeni bir 1. Tabur (bazen hatalı biçimde 4. Tabur olarak adlandırılmaktadır) teşkil edilmeye başlandı.⁶ Dört gün sonra alaya kıyı gözetleme noktalarına yerleşme ve bir bölüğünü Seddülbahir'de, bir takımı Kabatepe'de, bir bölüğü Ece Limanı'nda ve geri kalanları da Maydos'taki açık ordugâhta konuşlandırmak suretiyle savunma mevzilerini hazırlama emri verildi.⁷ 13 Eylül'de Bursa Seyyar Jandarma Taburu ve tümen dağ obüs taburuyla bir süvari birliğinin doğrudan emrine verilmesiyle birlikte alay büyüdü. Alay komutanı bu yeni birliklerle beraber o hafta ortak silahlı eğitime başladı. Daha sonra, 4 Ekim'de alay 8. Batarya, 3. Dağ Obüs Taburu ve 105 mm'lik bir obüs bataryasıyla koordineli olarak Alçıtepe'nin ateş planlarını hazırladı.⁸

Yine Gelibolu'da konuşlu bulunan, tümene bağlı 27. Piyade Alayı da muhtemel bir Yunan çıkarması tehdidine karşı 31 Temmuz 1914'ten birkaç gün önce kısmi seferberlik durumuna geçti. Bu alay acil olarak Saros Körfezi sahillerini gözetlemek ve taramakla görevlendi-

rildi.⁹ İhtiyatlar hızlandırılmış bir seferberlik çerçevesinde kışlalara akın etti ve alay 1 Ağustos tarihi itibariyle savaş düzeni aldığını rapor etti. 7 Ağustos'ta Gelibolu Sahra Jandarma Taburu, 2. Tabur, 9. Sahra Topçu Alayı ve bir süvari takımı 27. Piyade Alayı'na bağlandı.¹⁰ 10 Eylül'de 3. Tabur Komutanı Binbaşı Mehmet Şefik alayın komutanlığını üstlendi.¹¹ Binbaşı Şefik Bey'in komutasındaki alay Eylül ayı boyunca tek er muharebe eğitimine yoğunlaşırken, Ekim ayı içinde de tümen ve ordu manevralarına katıldı. Alay 1 Kasım 1914'ten itibaren ihtiyat bölgesinde bulunan dağ obüs taburu ve obüs bataryasıyla yapılan özel eğitime katıldı.¹² Kış yaklaşırken Binbaşı Şefik Bey'in sık sık gönderdiği emirler piyade ve topçu birliklerinin müşterek koordineli eğitimine yönelik özel talimatları içermektedir.¹³ Alay komutanlığına yeni atanmış olan Yarbay Şefik Bey daha sonra, 15 Şubat 1915'te Maydos Bölge Komutanlığı'na atandı ve alayı da III. Kolordu'nun genel ihtiyatına dahil edildi. Yarbay Şefik Bey süratle merkezde bulunan Kavaktepe bölgesindeki tepelerin topçu ateş planlarını koordine edip güncelleştirmeye başladı. 9. Topçu Alayı'na bağlı 3. Tabur'un topçu bataryaları için yapılan ateş planları (sonradan Anzak kıyıbaşı* diye tanınacak olan bölgeyi de kapsayan) alay bölgesindeki hedefleri içermektedir.¹⁴

9. Piyade Tümeni'nin kalan son alayı da (25. Piyade Alayı) aynı şekilde, Ağustos ve Eylül aylarını tek er eğiti-

* Gelibolu Yarımadası'nda savaşın odaklandığı üç bölge Batılı askerler ve sonra da tarihçiler tarafından Suvla, Anzak ve Cape Helles sektörleri olarak anılmıştır. Bu sektörler Türk tarih yazımında sırasıyla Anafartalar, Arıburnu ve Seddülbahir sektörleri olarak geçmiştir. Elinizdeki metinde de bu şekilde geçecektir. Batılıların "Suvla Bay" dediği koy, Türk tarih yazımında "Küçükanahtar Limanı", "Anafartalar Limanı" olarak geçmiştir. Son zamanlarda "Suvla Koyu veya Suvla Körfezi" olarak adlandırıldığı görülmektedir. Elinizdeki metinde "Anafartalar Limanı" olarak anılacaktır. Yine Batılıların "Anzac Cove" dediği koy ise "Arıburnu Sahili" veya "Anzak Koyu" olarak geçecektir-dan. n.

miyle geçirdi.¹⁵ Bu alaya acil bir taktik görev verilmediği için 17 Kasım'da Kumkale sahilini savunmak üzere ileri kaydırılana kadar Erenköy civarında eğitime devam etti. Tümen topçusu, yani 9. Topçu Alayı, piyade alaylarına ateş desteği vermek üzere doğrudan destek görevine verildi.¹⁶ Destek silahları da benzer eğitimlerden geçti.¹⁷ Polatlı topçu okulundan* gelen iyi eğitilmiş topçu bataryaları 23 Temmuz 1914 tarihinde Erenköy'e ulaştı ve daha sonra yarımadaya sevk edildi.¹⁸

Müstahkem Mevki Komutanlığı, daha önce sözü edilen mühimmat artışlarıyla komuta düzenlemelerine ilave olarak, beklenen saldırıya karşı bir dizi başka hazırlık yaptı. Atış kontrol konusunda nihai koordinasyon sağlandı ve daha hafif toplar (37-75 mm) mayın tarama faaliyetlerini engellemek üzere doğrudan Çanakkale Boğazı'nın ağzındaki açık suları ateş altına alacak şekilde mevzilendirildi. İtilaf kuvvetlerine ait gözetleme uçaklarının Çanakkale Boğazı'nın girişinde uçuş yapmasını engellemek üzere İstanbul'dan gönderilen dört adet 37 mm'lik uçaksavar topundan oluşan bir batarya 13 Şubat 1915'te bölgeye ulaştı. Müstahkem Mevki Komutanlığı bataryayı iki gruba ayırarak, Anadolu yakasındaki Orhaniye Tabyası'yla Seddülbahir'deki Ertuğrul Tabyası'nda mevzilendirdi. 9. Tümen'in kıyı şeritlerindeki gözetleme noktaları top ateşine mukavemet edilecek şekilde inşa edilerek Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın muhabere ağına bağlandı. Aynı zamanda Kabatepe ile Alçıtepe'deki topçu gözetleme noktalarının çevresindeki gözetleme alanları da temizlendi. Boğaz kıyısındaki torpido istasyonlarıyla ışıldak bataryaları Müstahkem Mevki toplarıyla bağlantılı tatbikatlar yaptılar. Mayın gemileri mevcut sualtı mayın hatlarını takviye edip yeni hatlar döşediler.

* Bu tarihte topçu okulu İstanbul Halicioğlu'ndadır. Ankara Polatlı'ya 1941 yılında taşınacaktır-dan. n.

Osmanlı donanması ayrıca Müstahkem Mevki Komutanlığı'na ve kara birliklerine top ateşi desteği vermek üzere boğaza birkaç gemi gönderdi. İlk olarak bir mayın gemi filotillasıyla bir grup destroyer 4 ve 8 Ağustos 1914 tarihleri arasında manevralar gerçekleştirdi. Yaşlı *Mesudiye* zırhlısı yüzer batarya görevi yapmak üzere 6 Eylül'de Nara Burnu açıklarında demirledi. 13 Aralık 1914 tarihinde İngiliz B-11 denizaltısı *Mesudiye*'yi sığ sularda batırdı. Zayıf düşüktü, 150 mm'lik ve 75 mm'lik altı top da daha sonra kurtarıldı. Balkan Savaşı sırasında orduya Çatalca hattının kanatlarından top ateşi desteği veren ve dolayısıyla bu konuda bir miktar deneyimli olan donanma bölgeye yeni gemiler sevk etti. 18 Şubat 1915'te *Turgut Reis* (altı adet 280 mm'lik ve sekiz adet 88 mm'lik topla donatılmış olan eski Alman *Weissenburg*) ve *Barbaros Hayreddin* (aynı silahlara sahip eski Alman *Kurfürst Friedrich Wilhelm*) zırhlıları Maydos açıklarına demirledi ve atış kontrol ve gözetleme için kıyıya gözetleme istasyonları kuruldu. Mayın gemileri yoğun faaliyet içindeydi. 30 Aralık 1914 günü Darboğaz'a dokuz mayın hattı döşendi, böylece mayın hatlarının sayısı 323'e ulaştı.

İngiliz deniz taarruzu

Carden ilk saldırısını, 1807'de Amiral Duckworth'un komutasındaki filonun Çanakkale Boğazı'nı başarılı bir şekilde geçtiği taarruzun yıldönümüne rastlayan 19 Şubat 1915'te başlattı. İlk hedefi yarımadanın "dış savunmaları"nı – 5. Ağır Topçu Alayı'nın 1. Tabur'unu oluşturan, Rumeli yakasındaki (iki adet 11 pusluk, dört adet 10 pusluk ve dört adet 6 pusluk topun bulunduğu) Seddülbahır Tabyası ve (iki adet 9,4 pusluk topla birlikte bulunduğu) Ertuğrul Tabyası ile 5. Ağır Topçu Alayı'nın

2. Tabur'unu oluşturan, Anadolu yakasındaki (iki adet 811 pusluk ve dört adet 10 pusluk topla bir adet 8 pusluk ve bir adet 6 pusluk topun bulunduğu Kumkale'deki) Orhaniye Tabyası'nı- saf dışı bırakarak susturmaktı. Alayda ayrıca 150 mm'lik bir obüs bataryasıyla 87 mm'lik bir sahra topçu bataryası bulunmaktaydı.

Carden ilk olarak üç İngiliz ve üç Fransız zırhlısı gönderdi. Sabah 09.51'de üç tabyaya karşı 7 km menzilden ateş başladı ve 45 dakika sürdü ancak elle tutulur bir sonuç alınamadı. Carden topların isabetini artırmak üzere gemilerin biraz daha yaklaşp demirlemelerini emretti. Osmanlı topçuları gün boyunca aralıklarla karşılık verdi. Öğleden sonra 15.00'te muharebe kruvazörü *Inflexible* yerini aldı ve 17.00'de de *Queen Elizabeth* ateş açtı. Bombardıman filosu 17.20'de ateşi keserek durum değerlendirmesi yapmak üzere geri çekildi. Görünüşe göre yapılan ağır ve uzun süreli bombardıman (139 adet 12 pusluk mermi ve 760 adet tali top mermisi) ciddi bir etki yaratmamış, düşman toplarına veya top yataklarına doğrudan isabet sağlanamamıştı.¹⁹ Carden'in cephaneliklerin havaya uçurulduğuna ve Osmanlı atış kontrolünün önemli ölçüde sekteye uğratıldığına inanmasına rağmen, topların yüzde yetmişi faal durumdaydı. Filo ayrıca demirlemenin isabet oranını büyük ölçüde artırdığını ve doğrudan ateşin aşırma ateşten daha etkili olduğunu öğrendi. Ertesi hafta hava koşullarının sertleşip görüş mesafesinin azalmasıyla birlikte Carden'in harekâtı durdu.

Dış savunmalara yönelik harekâta devam etmek için 25 Şubat günü sabah saat 8.00'de Carden'in filosu tekrar boğaza yaklaştı. Bu arada Osmanlılar savunmalarını kısmen onarmış ve Mısır'da bulunan General Maxwell 20 Şubat'ta Carden'la temas kurarak kara birlikleri tek-lif etmişti. Carden dış istihkâmların imha edilmesinden

sonra yarımadayı Soğanlıdere hattına kadar işgal etmek üzere 10.000 asker istedi. Churchill ertesi gün bunu öğrenince, harekâtın “sadece denizden” talimatının dışına çıkmasından hoşnut olmadı. Tuğgeneral Charles N. Trotman’ın komutasındaki Kraliyet Deniz Piyadesi’ne bağlı Plymouth ve Chatham taburları 24 Şubat’ta Mondros Limanı’na ulaştı, artık Carden’in elinde harekât için her an kullanabileceği 2.000 piyadelik bir hazır kuvvet vardı. Aynı akşam 22.30’da Churchill, Carden’a bir telgraf göndererek, sürmekte olan harekâtın, Carden’in da 11 Ocak tarihli değerlendirmesinde bizzat anlattığı gibi, Çanakkale Boğazı’nı kara birliklerinin desteği olmadan zorlamaktan ibaret olduğunu hatırlattı.²⁰ Churchill, Carden’in topları ve torpido tüplerini imha etmek üzere sadece küçük kara birlikleri kullanması gerektiğinin altını çizerek harekâtın “sadece bir deniz harekâtı” olma özelliğini muhafaza etti.

Personeli toplarının başından uzaklaştırmaktan başka bir işe yaramadığı görünen önceki bombardımanın sonuçlarından memnun olmayan Carden taktik değiştirerek bizzat topları imha etmeye yöneldi. Yeni gelen *Queen Elizabeth*’in de aralarında bulunduğu dört savaş gemisi kıyıdan 11 km açıkta demirleyerek girişteki tabyalara karşı yavaş ateş başlattı. Osmanlılar karşılık vererek birkaç savaş gemisini geri çekilmeye zorladı. *Queen Elizabeth* Seddülbahır’e 18 atış yaparak iki topu vurdu. Öğlen 12.45’te Carden Avrupa yakasındaki tabyaları dövmek üzere pruva nizamında iki savaş gemisi gönderdi ve 14.00’te bunu iki Fransız savaş gemisiyle tekrarladı. Bu arada düşman topları karşılık vermeyi kesmiş ve Carden da tabyaların saf dışı kaldığı sonucuna varmıştı. Carden işi bitirmek üzere iki savaş gemisinin karaya 1,8 kilometre kadar sokularak tabyaların tali toparla ateş altına alınmasını emretti. Aynı sırada mayın tarama gemi-

leri de üç savaş gemisiyle altı destroyerin korumasında boğazın girişini taradı ancak mayın bulamadı. Genel itibariyle sonuçlar öncekinden daha iyiydi çünkü bazı top- lar ya kesin olarak imha edilmiş ya da ağır hasar almıştı; ancak Carden Osmanlıların hâlâ karşılık verebilecek güçte olduğunun farkındaydı, o yüzden harekâta karaya çıkarılacak imha müfrezeleriyle devam etme emri verdi.

26 Şubat günü öğleden sonra 14.30'da Seddülbahir'e çıkan 45 deniz piyadesi sadece bir veya iki topun saf dışı kaldığını gördü. Deniz piyadeleri küçük bir karşı taarruzu püskürten donanma ateşinin desteğinde altı topa patlayıcılar yerleştirip imha etti. Başka bir deniz piyade grubu 4. No'lu Tabya'ya çıkarak oradaki üç topu havaya uçurdu. Dirençle karşılaşmayan Carden bundan cesaret alarak girişin iç kısmında harekâta başladı. Mayın tarama gemileri 26 Şubat günü boğazın ağzından içeri girerek boğazı taradı, arkalarındaki üç savaş gemisi de girişteki tabyaların arkalarını bombalamaya başladı. Öğlene doğru *Albion* ile (her iki taretine karacılara ait birer obüs yerleştirilmiş olan) *Majestic*, Dardanos Tabyası'yla ilerideki tepelerde bulunan bir obüs bataryasını hedef aldı. İngiliz gemilerinin arasına obüs mermileri düşmeye başladı ve saat 16.00'da *Majestic* su hattının altından yara aldı, bunun üzerine taktik komutada bulunan de Robeck geri çekilme emri verdi. Girişin iç kısmında bunlar olurken, de Robeck girişteki batarya ve tabyaların boşaltıldığını fark etti ve bunların imha edilmesi için birlik çıkarma izni istedi ve hemen aldı. Deniz piyadeleri öğleden sonra 14.30'da aynı anda Kumkale ve Seddülbahir'e çıktı. Anadolu yakasındaki güçlü direniş birliği çekilmeye zorlarken, Seddülbahir'de üç top imha edildi.

Bu başarılardan cesaret alan Carden mayın tarama faaliyetiyle birlikte çıkarma harekâtlarına devam etme emri verdi. 27 Şubat'taki kötü hava nedeniyle harekâta

ara verildi, ancak bir grup kıyıya çıkarak 6 pusluk bir havan bataryasını imha etti. Hava koşulları nedeniyle filo ertesi gün harekât yapamadı. Carden'ın Dardanos bataryasıyla obüsleri ikinci kez hedef almak üzere boğazdan içeri dört muharebe gemisi göndermesiyle harekât 1 Mart 1915 günü yeniden başladı. Bu harekât devam ederken, de Robeck de Kumkale'ye deniz piyadeleri çıkardı. Deniz piyadeleri geriye kalan toplarla birlikte altı adet 12 librelik top, dört Nordenfeld ve bir ışıldak imha etti. Bu tarafta büyük bir başarı yaşanırken, boğaz içindeki deniz harekâtı hayal kırıklığı yaratmış ve görünüşe göre herhangi bir hasar vermemişti. Osmanlı ateşi nedeniyle o gece boğazda gerçekleştirilen mayın tarama harekâtı da başarısız olmuş ve yarıda kesilmişti. Carden 2 Mart'ta Dardanos'a üçüncü bir girişimde bulunarak üç savaş gemisiyle tabyayı neredeyse gün boyu bombaladı. Tabya gecikmeli olarak şiddetle karşılık vermeye başladı ve görünüşe göre gün sonunda sadece bir top imha edildi. 3 Mart'taki kötü hava koşulları Carden'ı planlanan harekâtlardan vazgeçmeye zorlamakla birlikte, de Robeck Seddülbahir'e deniz piyadeleri çıkararak buradaki toplarla 15 librelik bir bataryayı tamamen imha etmeyi başardı. Mayın tarama faaliyeti 3 Mart'ı 4 Mart'a bağlayan gece devam etti ancak sonuç alınamadı. 4 Mart'ta Anadolu yakasındaki Orhaniye Tabyası'na ilave birlikler çıkarıldı ancak Osmanlılar çıkarmayı geri püskürttü. Deniz piyadelerinin asgari sarfla yüksek sonuç getiren çıkarma harekâtları başarılı olurken, denizden yapılan bombardımanlar karargâhı hayal kırıklığına uğratmıştı. Carden harcanan mühimmat konusunda endişeliydi: Örneğin 3 ve 4 Mart tarihlerinde 12 pusluk 121 mermi atılmış ama gözle görünür bir sonuç alınamamıştı.

5 Mart'ta Carden, *Queen Elizabeth*'in mükemmel aşırma ateş kapasitesini kullanarak yeni taktikler dene-

di. Darboğaz'daki en güçlü Osmanlı istihkâmlarını hedef alan *Queen Elizabeth* yarımadanın üzerinden tarama ateşi yapabilecek şekilde Kabatepe'nin yaklaşık 3,5 km batısına demirledi. *Queen Elizabeth* sonuçları gözleyemediği için, Kraliyet Donanması'na ait üç savaş gemisi boğaz içinde, pruva nizamında ve en baştaki geminin dönüp uzaklaşmadan önce merminin düştüğü yeri görebileceği şekilde, top hedef hattına dik bir açıyla seyrederek irtifa gözetlemesi yapıyordu. Deniz uçakları yön belirleme (sağ ve sol yanal düzeltmeler) gözetlemesi yapmaya çalışıyor fakat ya düşüyor ya da etkisiz kalıyorlardı.²¹ *Queen Elizabeth*'in Rumeli Mecidiye Tabyası'yla Namazgâh Tabyası'na attığı 15 pusluk 33 top mermisi görünüşe göre hedeflenen tabyalara fazla hasar vermezken, kendisi de Osmanlı sahra toplarından 17 hafif isabet almıştı. Aşırtna bombardıman ertesi gün de devam etti ancak Osmanlıların 150 mm'lik obüsleri devreye sokması üzerine *Queen Elizabeth* kıyıdan biraz daha açıldı. Bu da 18.000 metredeki hedef (Anadolu yakasındaki Çimenlik Tabyası) için tam barut hakkı kullanılması gerektiği anlamına geliyor, namlu yıpranması ve topların faaliyet ömrüyle ilgili endişelere yol açıyordu. O gün düşen mermileri gözetleme işini sadece *Albion* yapmıştı çünkü önceki gün üç gemiden *Queen Elizabeth*'e birbiriyle çelişen düzeltmeler gönderilmişti. O gece mayın tarama işlemlerine yeniden başlanırken aşırtna bombardımanın başarılı olmadığı sonucuna varıldı.

De Robeck iki İngiliz ve birkaç Fransız savaş gemisiyle 7 Mart'ta Darboğaz'a karşı tekrar saldırıya geçti. Bazı iç tabyalara hasar verildi ama iki İngiliz gemisi de çok sayıda isabet aldı. De Robeck ertesi gün boğaza *Queen Elizabeth* ile üç savaş gemisi soktu fakat görüş koşullarının zayıf olması tabyaların etkili şekilde hedef alınmasını engelledi. Bu Carden'ın komutası altında

ağır gemilerle yapılan son girişim oldu. Carden'ın Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na gönderdiği 10 Mart tarihli rapor çelişkilerle doluydu. Bir yandan olumlu ilerleme sağlandığını kaydederken, bir yandan da gizlenen obüs bataryalarının ağır kıyı topları kadar tehlike yarattığını söylüyordu.²² Dahası, Carden topları saf dışı bırakmak için tahrip müfrezelerine ihtiyaç olduğunu belirtiyordu. Carden'ın adamları 7 Mart'ı 8 Mart'a bağlayan gece küçük karakol botlarıyla mayın taradılar ve bu işlem ertesi gece de tekrarlandı ama bu çabalar da sonuçsuz kaldı. Devreye Fransız mayın tarama gemileri sokuldu ama onlar da akıntı ve çok iyi koordine edilmiş Osmanlı savunmaları karşısında ilerleme sağlayamadılar. 10 Mart'ı 11 Mart'a bağlayan gece tekrar sivil trol tekneleriyle klasik mayın tarama faaliyeti başladı. 11 Mart'ı 12 Mart'a bağlayan gece Fransız gemileriyle yapılan harekât başarısız oldu ve mayın tarama faaliyetlerinin komutasını Roger Keyes devraldı. 12 Mart'ı 13 Mart'a bağlayan gece Fransız mayın tarama gemileri farklı bir taktikle güçlü bir hamle yaptı, mayınları süpürerek yüzeye çıkarmak yerine kablolarını kesmeye çalıştı ama bu da işe yaramadı.

Sabırsızlığı giderek artan Churchill, Carden'a bir telgraf göndererek mayın tarama faaliyetlerinin başarısızlığını sivil personeldeki azim yoksunluğuna bağladı.²³ Öfkelenen Carden izlenecek yolu belirlemek üzere gemi komutanlarıyla kurmaylarını toplantıya çağırdı. Fikirler havada uçtu ve bazı subaylar gözü karatarak Darboğaz'daki mayınlı alanlara dalmayı teklif etti. Carden ise, 13 Mart'ı 14 Mart'a bağlayan gece *Cornwallis* savaş gemisiyle ışıldakları bombalar-ken, Kraliyet Donanması'ndan gönüllülerle personel sayısı epeyce artırılıp karakol botları ve *Amethyst* hafif kruvazörüyle takviye edilen mayın tarama flotillasının

mayınlı alana dalması suretiyle atılğan ve güçlü bir saldırıya karar verdi. Saldırı bir felaketle sonuçlandı, yedi trol teknesinden ikisi mürettebatlarının çoğuyla birlikte battı, dört trol teknesiyle iki karakol botu aldıkları hasarla saf dışı kaldı ve *Amethyst* de ağır yara aldı. Harekât iptal edildiğinde 27 denizci ölmüş, 43'ü yaralanmıştı. Bu kayıplara rağmen Carden tekrar saldırıya geçti ve sonraki üç gün mayın tarama gemileri harekâta geri döndü, ancak etkili ve yoğun Osmanlı ateşiyle karşılaşınca neredeyse anında geri çekildi. Osmanlılara göre Carden'in mayın tarama gemileri boğaz girişindeki üç haftalık harekât boyunca toplam 12 mayın temizlemişti.

Harekâtın teyidi

Sekreter olarak çok az konuşan Maurice Hankey, 26 Şubat'taki Harp Konseyi toplantısında Çanakkale Boğazı'nın gemilere açılmasından önce Gelibolu Yarımadası'nın kara birlikleriyle temizlenmesinin gerekebileceği fikrini ortaya attı.²⁴ Ne zamandır 29. Tümen'in serbest bırakılması için Kitchener'a sürekli baskı yapmakta olan Churchill bunun artık gerekli hale geldiğini bir kez daha teyit etti. Kitchener bütün bunları Mısır'da bulunan Maxwell ile Birdwood'a aktararak askeri harekâtların potansiyel hedeflerinin seyyar obüsler olduğunu bildirdi. Ayrıca Birdwood'a gerekli olduğunu düşündüğünde bütün kolordusunu talep etme izni verildi ki, bu da küçük harekâtlarla sınırlı kara birliği kullanmasını isteyen daha önceki talimatlarla çelişmekteydi. Bu sırada Kitchener ve Tümgeneral Charles E. Callwell (Harekât Dairesi Başkanı) hâlâ deniz saldırılarının ağırlığıyla Osmanlı'nın moralinin çökeceğine inanmaktaydı, nitekim ilk başlarda Carden'dan gelen olumlu raporlar da bu inancı güçlendiriyordu.

Anzak Komutanı Birdwood 24 Şubat'ta *Swiftsure* gemisiyle Çanakkale Boğazı'na gitti, Mondros'ta donanma kurmaylarıyla görüştü ve de Robeck'le birlikte *Irresistible*'a geçerek olabildiği kadar boğazın iç kesimlerine götürüldü. Boğazın içindekilerden farklı olarak girişteki istihkâmların epeyce görünür olduğu dikkatini çekti. Birdwood ayrıca *Irresistible*'a ateş açıldığında kimsenin atış noktasını tam olarak saptayamadığını fark etti. 3 Mart'ta Kitchener'a bir mesaj göndererek, kara birliklerini sadece küçük operasyonlarla sınırlandırmanın mümkün olmadığını ve yarımada'nın ucunu ele geçirmek için elindeki birliklerinin hemen hemen tamamını kullanmayı planladığını bildirdi.²⁵ Yarımada'da 40.000 küsur düşman askeri bulunduğunu kaydetti. Birdwood ertesi gün başka bir telgraf göndererek yarımada'ya ve Anadolu yakasına birlik kaydandıktan sonra da Bolayır'a nasıl taarruz edeceğini genel hatlarıyla anlattı. Kitchener, Birdwood'a aynı gün verdiği cevapta, Gelibolu Yarımadası'nı ele geçirmek üzere bu kadar fazla asker kullanmak gibi bir niyeti olmadığını bildirdi. Birdwood son olarak 4 Mart'ta Carden'la görüşünce boğazın sadece gemilerle zorlanamayacağına ikna oldu. Birdwood 5 Mart'ta Kitchener'a gönderdiği üçüncü ve son telgrafta bu görüşünü dile getirdikten sonra, harekâtın özellikle de hava koşullarının kötüleşmesi halinde epeyce bir zaman alabileceğini ekledi.²⁶

Birdwood'un Kitchener'a bu kötümser değerlendirmeleri gönderdiği sırada Carden ise Churchill'e daha olumlu raporlar yollamaktaydı. Carden 4 Mart'ta, harekâtın hava koşulları nedeniyle yavaşlamasına rağmen, olumlu hava koşullarında 14 gün içinde boğazı yarıp Marmara Denizi'ne çıkabileceğini rapor etti. İyimser Churchill, Carden'a düşman filosunu batırıp, düşmanın irtibatını keserek İstanbul Boğazı'nı arkadan

ele geçirme talimatıyla cevap verdi. Churchill aynı gün bu düşünceleri Kitchener'a da aktarır, askeri harekâtın muhtemelen 20 Mart'ta başlayacağını bildirdi. 15 Mart'a kadar iyi bir İngiliz tümenin yola çıkacak şekilde hazırlanması ve Fransızların da 20'sine kadar kendi kuvvetlerini Limni'de hazır bulundurması talebini tekrarladı. Churchill ayrıca Kitchener'ın harekâtın komutanlığına General Sir Ian Hamilton'ı atadığını öğrenmekten memnun olduğunu kaydetti.

6 Mart'ta Carden, Churchill'e bir mesaj göndererek gözetleme ve mayın tarama faaliyetlerinde karşılaş tıkları güçlükleri bildirdi, ayrıca her bir düşman topu nu çıkarma yaparak tek tek imha etmenin kesinlikle gerekli olduğunu belirtti. Ardından bu açıkları telafi etmek üzere yine mühimmat, uçak ve daha gelişmiş mayın tarama gemileri gönderilmesini talep etti. Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nda Jackson, Osmanlı topçusundan dolayı geçiş için emniyete alınmadan önce yarımadanın işgal edilmesini tavsiye ederek Carden'dan yana ağırlık koymuştu. Bundan gözü korkmayan Churchill ise Carden'a boğazı sadece denizden zorlaması için baskı yapmaya devam ediyordu. 10 Mart 1915 tarihli Harp Konseyi toplantısında izlenecek yol konusunda dile getirilen çeşitli görüşlerin ardından Kitchener, Akdeniz'deki harekâtlarda kullanılmak üzere 29. Tümen'i serbest bıraktı, ancak İstanbul Boğazı alınıp Osmanlı filosu imha edilene kadar kara kuvvetlerinin kullanılma sını sınırladı. Ayrıca elindeki istihbari bilgilere göre aşağı yukarı 180.000 kişilik Osmanlı'ya karşı İtilaf kuvvetlerinin toplam 130.000 askere ulaştığını bildirdi. Kitchener'ın görüşüne göre toplanmakta olan ordu boğazların ele geçirilmesinden sonra İstanbul çevresindeki Osmanlı ordusunu bozguna uğratmak üzere yapılacak çıkarma için gerekiyordu. Ertesi gün

Kitchener Genelkurmay'a, Hamilton'a, Akdeniz Sefer Kuvveti genel karargâhını kurma emri verdiğini bildirdi. Deniz Kuvvetleri Bakanlığı 12 Mart'ta Kraliyet Deniz Tümeni'ni Kitchener'in emrine verdi. Aynı sıralarda Sir Edward Grey ve Dışişleri Bakanlığı da Yunanistan'ı aktif olarak sefere katmayı umuyordu, fakat Rusların engellemesi nedeniyle bu çabalar ay ortasında suya düştü.

Churchill, Hamilton'ın adını seferle birlikte anılmaya başlandığı 4 Mart gibi erken bir tarihte duymakla birlikte, Hamilton, Kitchener'in bürosuna çağrıldığı 12 Mart'a kadar sahneye çıkmadı.²⁷ Hamilton'a göre kısa ve öz konuşan Kitchener stratejik durumu genel ifadelerle ortaya koydu. Sonra da 29. Tümen'in sadece geçici olarak Hamilton'a ait olduğunu ve esas olarak Fransa'ya tahsis edildiğini ima eden talimatlar verdi. Harekât Dairesi Başkanı Callwell de onlara katıldı ve harita üzerinde Yunanların 150.000 askerle yarımadayı almak üzere yaptıkları çıkarma planı hakkında bilinenleri Hamilton'a anlattı. Hamilton kurmaylarını sorunca Kitchener, İmparatorluk Kurmay Başkanı James Wolfe-Murray ve General Archie Murray ile onun yanındaki Tuğgeneral Walter P. Braithwaite'i tanıttı. Hamilton'ın kurmay başkanı Braithwaite olacaktı. Hamilton uçak ve pilot talep etti, Kitchener ise verebileceği bir tane bile olmadığını söyledi.

Ertesi gün (13 Mart) Hamilton, Kitchener'la ikinci bir görüşme yaptı ve Kitchener'in harekâtın icrasıyla ilgili beklentilerini özetleyen yazılı talimatlar aldı. Bu talimatlar özetle şöyleydi:²⁸

1. Geniş çaplı kara harekâtları ancak filonun boğazı geçemesi ve her türlü çabanın sonuçsuz kalması halinde gündeme gelecekti.

2. Ciddi bir girişimde bulunmadan önce bütün İngiliz kuvvetlerinin toplanması gerekcekti.

3. Boğazı zorlamaktan vazgeçilmeyecek ve sonuç almak için kara ve deniz komutanları arasında yakın koordinasyon gerekecekti.

4. Topları temizleyip imha etmek üzere küçük operasyonlar gerekebilirdi, ancak bunlar asgari kuvvetle icra edilecek ve Gelibolu Yarımadası kalıcı biçimde işgal edilmeyecekti.

5. Yarımada'nın kilidi, ağır biçimde tahkim edildiği düşünülen Kilitbahir Platosu'ydu.

6. Filoyla her iki taraftan desteklenmesi ve sadece asgari kuvvetle elde tutulması şartıyla Bolayır'da bir siper hattı oluşturulabilirdi.

7. Anadolu yakasının işgaline "kuvvetle karşı çıkılıyordu".

8. İstanbul Boğazı temizlenene, Osmanlı filosu imha edilip Rus kolordusu karaya çıkana kadar harekâtların ihtiyatla icra edilmesi gerekiyordu. İngiliz, Fransız ve Rus kuvvetlerinin yerlerini almasından sonra Osmanlı ordusunun yenilmesini veya teslim olmasını sağlayacak planlar devreye sokulacaktı. Bu gerçekleşene kadar İstanbul içinde şehir savaşına girmekten kaçınılacaktı.

9. Kara ordusu Avrupa ve Anadolu arasındaki Osmanlı iletişiminin kesilmesi için filoya yardımcı olacaktı.

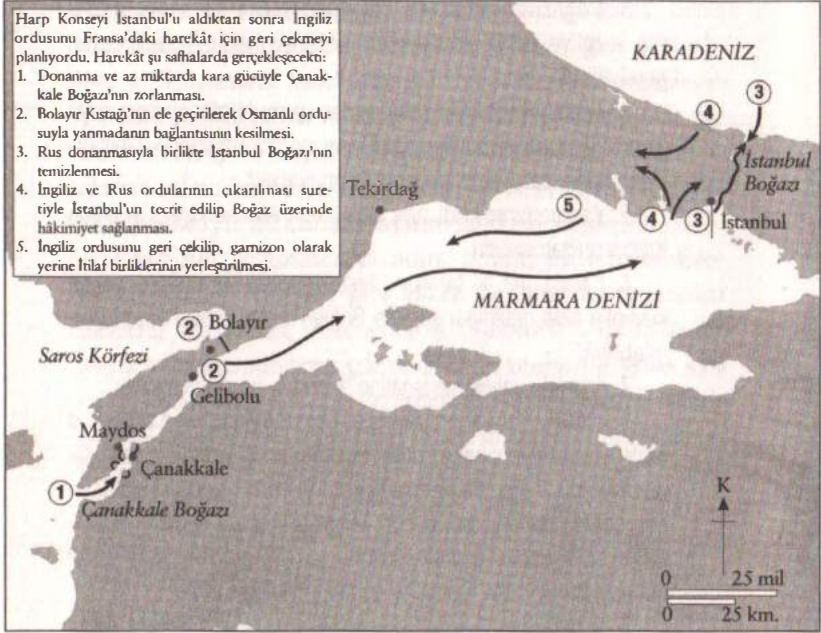
10. Osmanlı ordusunun Anadolu'ya çekilmesi halinde İstanbul ve Trakya işgal edilmeliydi.

11. İngiliz birlikleri harekâtın ardından hızla çekileceği için, garnizonda itilaf kuvvetleri kullanılmalıydı.

Bu talimatlar seferin Kitchener ve Churchill'in bakış açısından operatif teyidi olup 26 Şubat tarihli Harp Konseyi toplantısında onaylandı. Talimatlar aynı zamanda Kitchener'ın Çanakkale Boğazı'ndan çok İstanbul'a odaklandığını göstermektedir. Ancak aynı gün Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nda Jackson, kurmay başkanı Koramiral Sir Henry Oliver'a bir rapor göndererek, yarımada'yı işgal edip temizlemesi ve oradan da Anadolu yakasındaki Osmanlı topçusunu "yok etmesi" için Carden'ın kara kuvveti kullanmasını tavsiye etti.

Harp Konseyi İstanbul'u aldıktan sonra İngiliz ordusunu Fransa'daki harekât için geri çekmeyi planlıyordu. Harekât şu safhalarda gerçekleşecekti:

1. Donanma ve az miktarda kara gücüyle Çanakkale Boğazı'nın zorlanması.
2. Bolayır Kustâğı'nın ele geçirilerek Osmanlı ordusuyla yarımadanın bağlantısının kesilmesi.
3. Rus donanmasıyla birlikte İstanbul Boğazı'nın temizlenmesi.
4. İngiliz ve Rus ordularının çıkarılması suretiyle İstanbul'un təcrit edilip Boğaz üzerinde hâkimiyet sağlanması.
5. İngiliz ordusunu geri çekilip, garnizon olarak yerine İtîlaf birliklerinin yerleştirilmesi.

Churchill, Jackson'ın raporunu Kitchener'a aktararak değerlendirmesini talep etti. Acilen cevap veren Kitchener, yarımada'daki Osmanlı kuvveti abartılmadığı ve Kilitbahir düşünülenden daha az tahkim edilmediği sürece, 29. Tümen gelinceye kadar geniş çaplı bir harekâta girişilmemesini bildirdi. Bu cevap tümenin en erken Nisan ortalarına kadar harekât bölgesine ulaşamayacağını bilen ve sadece denizden taarruz planının başarısız olacağını hissetmeye başlayan Churchill'in canını sıktı.

"Sir Ian Hamilton 13 Mart Cuma günü öğleden sonra" Marsilya'ya ve oradan hızlı *Phaeton* kruvazörüne geçmek üzere, "yanında on üç subaydan oluşan karargâhıyla birlikte özel bir trenle Londra'dan ayrıldı".²⁹ Yolculuk sırasında kurmayların kendisine verdiği bilgi kırıntılarını -1912 tarihli Osmanlı Ordusu

el kitabı, Çanakkale savunmaları hakkında savaştan önce hazırlanmış bir rapor ve bir harita- inceledi. Düşman savunmaları hakkında yapılabilecekleri tespit etmek üzere önden üç istihbarat subayı gönderilmişti, bunlar Hamilton harekât bölgesine vardığında kendisiyle görüşeceklerdi. Hamilton'ın planlarıyla Fransız Genelkurmayı da ilgilenmekteydi, nitekim yolda kendisine sorular sordular. Hamilton bunlara baştan savma ve ucu açık cevaplar verdi. Hamilton kurmaylarının “şaşkına dönmüş” olduğunu söyledi; Marsilya'ya ulaştıktan sonra Braithwaite kendisine karargâh şemasında subayların adlarının bulunması gereken yerlerin çoğunun boş olduğunu gösterdi.³⁰

Koramiral Carden'in görevi bırakması

11 Mart'ta, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı Carden'a bir mesaj göndererek harekâtın temposunu artırmasını istedi, tabyaların sırayla ve sonuç alıcı mesafelerden hedef alınmasını, topları imha etmek üzere karaya müfrezeler çıkarılmasını ve mayınlı bölgelerin taranmasını önerdi. Mesaj Carden'ın sonuç alıcı bir eylem noktasına ulaşıldığına inanıp inanmadığını sorgulayan bir soruyla bitiyordu. Carden'ın hızlanmasını söyleyen, üstü hafif örtülü ama açık bir uyarıydı bu. Carden 14 Mart'ta bu soruya olumlu bir cevap verdi ama “benim görüşüme göre irtibat hattımı emniyet altında tutabilmek için derhal geniş çaplı kara harekâtına başlamalıdır” diye de not düştü. Ertesi gün Deniz Kuvvetleri Bakanlığı cevaben, “Salı gecesi bölgeye ulaştığı zaman, General Hamilton'la birlikte gerekli görülen her türlü geniş çaplı kara harekâtını birlikte planlayabilecekleri” talimatını verdi.³¹ Uzun telgraf Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın Carden'dan Darboğaz'ı büyük bir kuvvetle zorlamasını beklediğini

belirten ve harekâtın aciliyetinin altını çizen aşama aşama ayrıntılandırılmış bir özetle devam ediyordu. Carden’a açıkça Deniz Kuvvetleri Bakanlığı’na danışmadan boğaza hücum etmeme veya kesin sonuçlu kara harekâtlarına girişmeme talimatı veriliyordu. Churchill’e göre bu iki Deniz Kuvvetleri Bakanlığı emrinin amacı, Carden’a, işle-
rin kötü gitmesi ve gemi kaybetmesi halinde siyasi deste-
ğin arkasında olduğu güvencesini vermektir. Carden 15
Mart günü sabah 09.15’te cevaben, görüş şartlarının iyi
olması halinde güçlü bir şekilde ilerleyeceğini bildirdi.³²

Harekâtın her an başlayabileceğinden emin olan Churchill Flanders’taki cephe hattı siperlerini dolaşmak üzere “iki günlük bir tatile” çıktı. Carden’ın Deniz Kuvvetleri Bakanlığı’na gönderdiği endişe verici telg-
rafın kopyasını 16 Mart günü işte orada, yani Sir John French’in karargâhında aldı.³³ Carden sıhhiye subayının tavsiyesiyle revire çıkmak zorunda olduğunu belirterek filonun ve devam eden harekâtların komutasının de Robeck’e devredilmesini tavsiye ediyordu. Carden’ın tıbbi sorununun ne olduğu bugün tam olarak bilin-
memektedir, ancak birçok tarihçi bir tür ruhsal veya bedensel çöküntü yaşadığını düşünmektedir. Carden ile Deniz Kuvvetleri Bakanlığı arasındaki mesajlaşmalar-
dan, Darboğaz’a karşı saldırıya geçme konusunda ken-
disini baskı altında hissettiği açıktır. Yine mesajlardan, özellikle de 15 Mart 1915 günü öğleden sonra 13.40’ta çekilen ve “mühimmat, uçak ve mayın tarama gemileri konusunda daha sonra bilgilendirileceğini” söyleyen 109 sayılı Deniz Kuvvetleri Bakanlığı telgrafından, Carden’ın bu konulardaki taleplerinin Londra’da kulak ardı edil-
diği veya masada bekletildiği de açıktır.³⁴ Carden’ın ikilemi şuydu: Elindeki varlıklar, mevcut görevini yerine getirmesine yetmiyordu. Özellikle de aşırı atışlarda gemiler için yatay düzeltme gözetlemesi yapacak uçak-

larla Darboğaz'ı temizlemek üzere özel olarak üretilmiş, daha hızlı ve daha yetkin bir mayın tarama filosuna ihtiyaç vardı. Carden'in ikilemini çözmek için zaman kazanmak adına acil bir geniş çaplı kara harekâtına ihtiyaç olduğuna dair kaçamak ve muğlak ifadeleri Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın zaman çizelgesini zaafa uğratmıştı. Harekete geçmeye zorlanan ve taktik sorunu da çözemeyen Carden komutanlık görevini devretti.

Carden'in sahneden çekilmesiyle Churchill harekâtın komuta ve kontrolü konusunda bir ikilimle karşı karşıya kaldı. Birleşik filonun komutan yardımcılığını yapan Tümamiral de Robeck, Mondros Limanı'ndaki filo üssüne komuta eden fiili komutan yardımcısı Tümamiral Wemyss'ten daha kıdemsizdi. Hem Carden'in planları hem de boğazın iç kesimleri konusunda bilgi ve deneyim sahibi olan asıl kişi de Robeck idi, Wemyss ise filo destek faaliyetlerinin ayrıntılı yönetim planlamasıyla ve büyük kara güçlerinin eli kulağında olan intikaliyle meşguldü. Ayrıca Churchill, de Robeck'in yeteneklerine fazla güvenmiyordu. Wemyss, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na bir telgraf çekip, uygun görülmesi halinde de Robeck'in emri altında çalışmaya gönüllü olduğunu belirterek sorunu kendiliğinden çözdü. Churchill 17 Mart'ta de Robeck'in geçici olarak koramiralliğe terfi edilmesini onayladı ama kendisine kişiye özel, gizli bir telgraf göndererek, Carden'in Darboğaz'a saldırı planını destekleyip desteklemediğini ve yerine getirip getirmeyeceğini doğrudan ve net bir dille sordu.³⁵ De Robeck buna olumlu cevap verdi ve hava koşullarının elvermesi halinde ertesi gün harekâta başlayacağını bildirdi.

17 Mart günü öğleden sonra 15.00'te *Phaeton*, Bozcaada'ya demirledi ve Hamilton *Queen Elizabeth*'e geçerek de Robeck'le ilk toplantısını yaptı. Toplantıya Wemyss, Keyes ve Braithwaite ile birlikte Amiral

Guepratte ve o gün bölgeye ulaşan General Albert d'Amade de katıldı. De Robeck karşı karşıya olduğunu düşündüğü en büyük güçlüğü, düşmanın elindeki seyyar topları anlatarak toplantıyı açtı.³⁶ Hamilton'a, ertesi gün saldırıya geçme niyetinde olduğunu ve geniş çaplı bir askeri harekâta gerek kalmadan zorlayarak Darboğaz'ı aşabileceğini düşündüğünü söyledi. Daha da önemlisi, de Robeck, Hamilton'a Osmanlıların yarımada'yı bir çıkarma saldırısına karşı hararetle tahkim ettiğini ve ayrıca su kıtlığı nedeniyle Limni'nin büyük bir ordu yığınağına elverişli olmadığını bildirdi. Geniş çaplı kuvvet kullanımıyla ilgili bu tahminler Hamilton'ın fikirleriyle de örtüşüyordu. Hamilton o akşam bunu Kitchener'a da bildirdi. 18 Mart'ta de Robeck, Churchill'e telgraf çekti: "Hava güzel. Harekât başlamak üzere."³⁷

Osmanlıların tepkisi

16 Şubat tarihli Atina ve Selanik gazetelerinden yansıyan haberleri okuyan Osmanlı Genelkurmayı, yaklaşan saldırı konusunda Müstahkem Mevki Komutanlığı'nu uyardı.³⁸ 19 Şubat'taki ilk saldırı dış istihkâmlara çok az hasar verdi ve Kraliyet Donanması'nın kıyı bombardıman toplanının nokta hedeflere yaptığı atışlar açıkça etkisiz kaldı.³⁹ Carden'in saldırıları devam etti ancak 5. Ağır Topçu Alayı'nın dış istihkâmlardaki toplanını imha edememekle beraber personeli çekilmeye zorladı. Sonuçta Müstahkem Mevki Komutanlığı 25 Şubat'ta 5. Ağır Topçu Alayı'nın faaliyetlerini durdurarak askerlerinin çoğunu 3. Ağır Topçu Alayı'na kaydırıldı.⁴⁰ III. Kolordu Komutanı Esat Paşa, Mustafa Kemal'e bir piyade taburunu dönüşümlü olarak Kirte köyüne göndermesini emretti. İtilaf kuvvetlerinin faaliyetlerinin artması üzerine Müstahkem Mevki Komutanlığı, 19. Tümen'in Tekirdağ'dan yarımada'ya getirilmesini talep

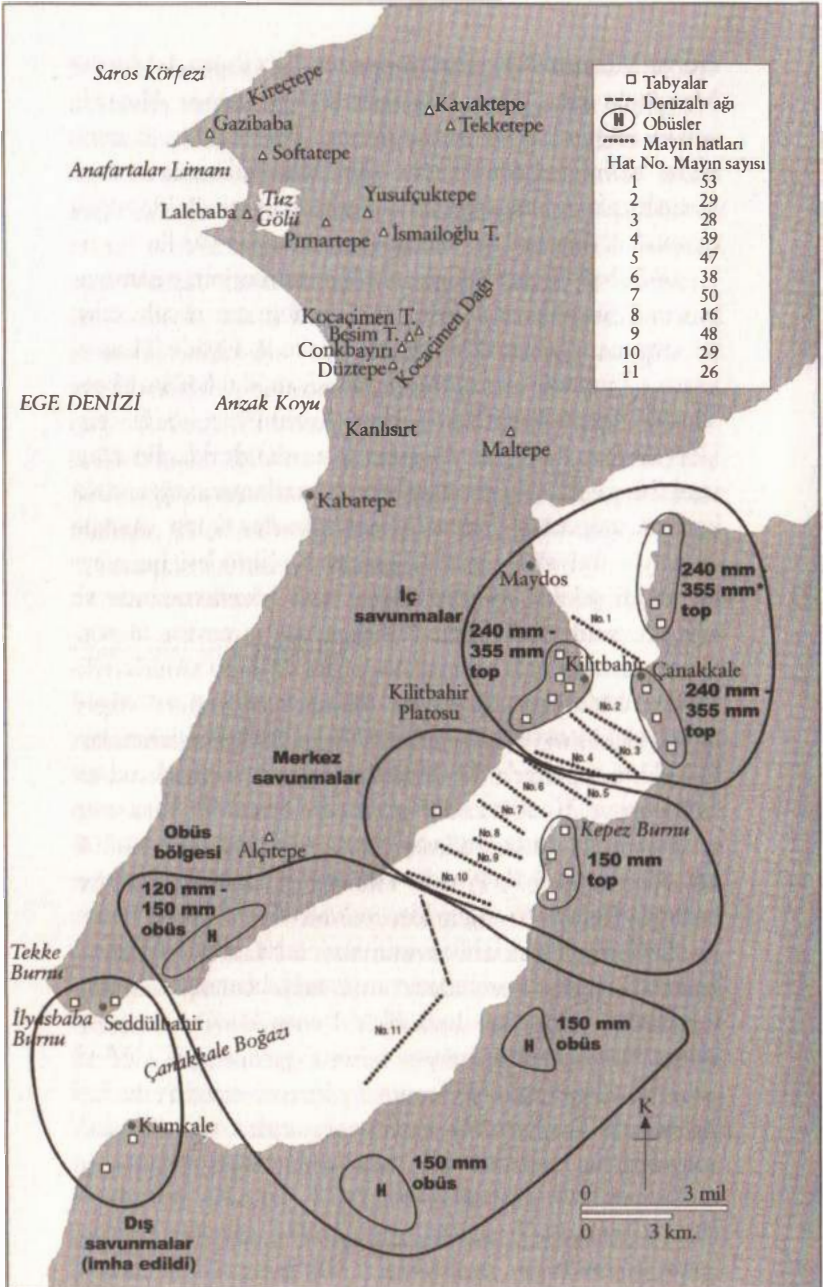
etti ve Mustafa Kemal'in tümeninin ilk taburu 1 Mart'ta Maydos'a çıktı.* Aynı sıralarda 8. Ağır Topçu Alayı da açılan ateşten sonra konumlarının belli olması üzerine hedef haline gelmemek için obüs bataryalarının yerlerini değiştirmeye başladı. Bu taktik bir çeşit "aldatmaca oyunu"na dönüştü ve seferin sonuna kadar sürdü.

18 Şubat itibariyle Gelibolu Yarımadası'nın savunması için Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın elinde sabit ve seyyar toplanılarına ilave olarak bir de 9. Piyade Tümeni vardı. Tümen karargâhı, Çanakkale'de Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın yanına kurulurken, bağılı birlikler boğazın her iki yakasına konuşlandırıldı. İki alay, yani 26. ve 27. piyade alayları yarımadanın aşağısındaki kıyılara takımlar yerleştirirken, taburlar karşı taarruz amacıyla ihtiyatta tutuldu. Jandarma birlikleri bu alayları ciddi şekilde takviye ederek kıyı gözetlemesinde ve savunmasında kullanıldı. Kumkale'nin güneyine konuşlanan tümenin kalan alayı, jandarma ve depo taburlarıyla birlikte Menderes Müfrezesi olarak tertip edilen tugay ölçeğindeki kuvvetin bir unsuru oldu. Bu konuşlanmalarla birlikte toplamda 8.000 kadar piyade yarımadanın alt kısmının ve 10.000 kadar piyade de Anadolu yakasının savunmasına tahsis edilmiş oldu. Esat Paşa'nın 13.000 askerden oluşan 7. Piyade Tümeni ise yarımadanın üst kısmıyla Bolayır kıstağını koruyordu.

Carden'in filosu ara savunmaları 2 Mart'tan 8 Mart'a kadar her gün bombaladı ama fazla sonuç alamadı. Carden'in saldırıları kesinlikle "enerjiden ve kararlılıktan"⁴¹ yoksundu, mayın tarama gemileri de şiddetli akıntıya karşı fazla ilerleme kaydedememişti. Patlatılan üç mayına karşılık yedi mayın tarayıcıdan biri Osmanlı top ateşiyle batırıldı. İngilizler durumdan rahatsızdı,

* 19. Tümen ceridesine göre sözkonusu tabur 25 Şubat'ta Kilya Limanı'na çıkmıştır-dan. n.

BOĞAZ SAVUNMASI, 18 MART 1915

* Bu bölgede 355 mm'lik top yoktu-dan.n.

Osmanlı tarafındaysa bu deniz taarruzundan son derece endişeli olan 9. Tümen'in komutanı, (Müstahkem Mevki Komutanı) Cevat Paşa'ya uzun bir mesaj göndererek düşmanın Kumkale'ye çıkarma yapabileceği konusunda endişe duyduğunu bildirdi.⁴² Bu durumdan ciddi şekilde tedirgin olan Osmanlı yüksek komutası 9 Mart'ta 11. Piyade Tümeni'nin bölgeye intikal etmesini emretti. Böylece Müstahkem Mevki Komutanlığı, 9. Tümen'e bağlı alayları Kumkale'den çekip yarımadaya kaydırabilecekti. 4 Mart itibariyle Mustafa Kemal'in Serafım Çiftliği'nde iki piyade alayı ve birkaç topu bulunuyordu, böylece yarımadanın alt kısmının savunmasına 6.000 piyade daha eklenmiş oldu. 1914 Mart'ının ilk haftasının sonlarına gelindiğinde, 19. Piyade Tümeni'nin tamamı Maydos'un hemen güneyinde ihtiyat mevzilerinde bulunmaktaydı.

19 Şubat 1915'ten Mart ayının ortalarına kadar süren muharebe harekâtı sırasında Osmanlılar 4.700 kadar top mermisi attı. Ancak atışların çoğu Çanakkale Boğazı'nın ağzındaki istihkâmlarda bulunan 5. Ağır Topçu Alayı'nın toplarından ve obüs bölgesindeki 8. Ağır Topçu Alayı'ndan yapıldı.⁴³ Bu alay 26 Şubat'ta 343 mermi attı. 4 Mart çarpışmasında Osmanlılar 292 mermi atarken, ertesi gün 347 mermi daha ateşlendi. 7 Mart'ta 714 mermi; 9 Mart'ta 51; 10 Mart'ta 1.882; 11 Mart'ta 28; 12 Mart'ta 41; ve 13 Mart'ta 974 mermi atıldı.⁴⁴ Bu dönemdeki atışların çoğu seyyar obüslerle ara savunmalardan yapılırken, Darboğaz'daki tabyalarda bulunan güçlü ağır bataryalar muharebe boyunca sadece bir gün (10 Mart) atış yaptı.⁴⁵

18 Mart deniz taarruzu

18 Mart 1915 günü sabah saat 11.25'te en güçlü İngiliz gemilerinden oluşan bir filo harekete geçerek Darboğaz'daki tabyaları hedef alırken, eski zırhlılar

da ara savunmaları dövmeye başladılar. Osmanlı ara bölgesinde bulunan obüsler 120 ve 150 mm'lik mermilerle karşılık vermeye başladı. Obüs ateşi yoğundu fakat oldukça isabetsiz ve etkisizdi. 11.55'te Dardanos ve Baykuş Mesudiye bataryalarının (150 mm'lik) topları atışa başladı ve öğlen saatinde Rumeli Mecidiye Tabyası da (240 mm'lik toplarıyla) onlara katıldı. İtilaf gemileri hem obüs bölgelerini hem de bataryaları bombaladı. Öğlen olduğunda Osmanlı ara istihkâmlarının çoğu susturulmuş görünüyordu. Derken, 13.20'de Anadolu Hamidiye Tabyası'nın (355 mm'lik ve 240 mm'lik) ağır topları ateş açtı. On dakika sonra boğazın üstünde İtilaf uçakları belirdi ve Avrupa merkez grubu (Rumeli Mecidiye, Hamidiye ve Namazgâh tabyaları) çok ağır ateşe hedef olmaya başladı. İtilaf donanmasının top ateşi tabyalarla Müstahkem Mevki Komutanlığı arasındaki irtibatı sağlayan telefon kablolarını keserek buraları komuta-kontrolden kopardı. Anadolu Hamidiye ve Rumeli Mecidiye'yi etkili bir şekilde vuran düşman ateşi zayiata yol açarken, Anadolu Hamidiye'yi geçici olarak susturdu.

Rumeli Mecidiye Tabyası'nın ateş açtığı 14.00 sularında Fransız muharebe gemileri de Darboğaz'a 8.000 metre kadar yaklaştı. Tabya birkaç ağır top mermisiyle doğrudan ve ciddi şekilde isabet aldı, 10 asker ölürken, 24'ü de yaralandı. Mühimmat depoları tutuştu ve yaşanan dehşet ve kafa karışıklığından Türkiye'de 18 Mart deniz taarruzuyla ilgili en meşhur öykülerden biri ortaya çıktı. Öykü kıyı savunma tabyasında görevli olan Seyit isimli bir onbaşıyla ilgiliydi. Tabyanın ana bataryası (tipine göre) 140 ile 215 kg arasında değişen mermiler atan dört adet 240 mm'lik ağır topla donatılmıştı. Seyit Onbaşı çarpışmanın kızıştığı sıralarda otomatik yükleme mekanizmasına hasar vererek teknik olarak kullanılmaz

hale getiren bir top ateşiyile vurulan üçüncü topun başındaydı. Boyun eğmez Seyit birbirine sokulmuş topçuların şaşkın bakışları arasında mermilerden birini sırtına alıp topa kadar taşıdı. Ne yapıp edip mermiyi namluya sürdü, nişan aldı ve topu ateşledi. Her ne kadar kanıtlanmış olmasa da Türkiye'deki popüler tarihi kaynaklar Seyit'in mermisinin HMS *Ocean*'ı vurduğunu söylemektedir. Seyit Onbaşı'yı sırtında bir top mermisi taşıırken gösteren (hiç kuşkusuz savaştan sonra çekilmiş) meşhur bir fotoğraf ve bu olayın anısına Çanakkale Boğazı'nın kıyısına dikilmiş bir Seyit Onbaşı heykeli vardır.

Saat 14.00'ten hemen sonra, İngiliz gemilerinden oluşan bir yardım filosunun ilerlemesine izin vermek için geri çekilme yapılırken, Fransız zırhlısı *Bouvet* bir anda infilak etti ve birkaç dakika içinde battı. Bu olay hayatta kalan bir avuç insanı kurtarabilmek için gösterilen çılgınca çabaları izleyen Türkleri sevindirdi. 210 mm'lik atışlarıyla Tenger Havan (ağır havan) Bataryası'nın da katıldığı obüs ateşi yeniden başladı ve Namazgâh Tabyası'ndaki bir cephanelikte yangın çıkmasına rağmen oradaki topçular da 15.15'te ateşe başladılar. Anadolu Hamidiye Tabyası beş dakika sonra harekete geçerek *Irresistible*'a ateş açtı. Kısa bir süre sonra Fransız *Gaulois* ve *Suffren* gemileri top ateşiyile ağır hasar aldı. Fransız filosu saf dışı kaldı. Yılgınlığa kapılmayan de Robeck Osmanlıları topa tutmaya devam etti ve 16.00'da trol teknelerini gönderdi. Wehrle'nin obüs bölgesindeki 8. Ağır Topçu Alayı'na ait 210 mm'lik havan ve 150 mm'lik seyyar obüslerden açılan yoğun ateş mayın tarama gemilerini anında geri çekilmeye mecbur bıraktı. Çarpışmanın rüzgârları İtilaf kuvvetlerinin aleyhine esmeye devam ediyordu.

Saat 16.11'de modern muharebe kruvazörü *Inflexible* bir mayına çarparak neredeyse batma noktasına geldi.

Dakikalar sonra *Irresistible* zırhlısı da mayına çarptı. 17.00'de, cesareti kırılan de Robeck harekâta son verirken, 17.30'da Rumeli Mecidiye Tabyası'ndan *Irresistible*'a son birkaç mermi daha ateşlendi. Türk toplarının artık susmuş olmasına rağmen felaket Kraliyet Donanması'nı sinsice izlemeye devam etti. 18.05'te *Ocean* zırhlısı da, hasar gören *Irresistible*'ı hasar güzergâhından çekmeye çalışırken bir mayına çarparak batmaya başladı. O gece iki savaş gemisi de kaderlerine terk edildi ve battı. Osmanlılar araziye ve boğazı tuttular; mayın sahaları da sağlandı. Ayrıca de Robeck'in filosu ciddi kayıplar vermişti. Toplamda İtilaf kuvvetleri üç eski savaş gemisi kaybetmiş, iki eski savaş gemisi ve bir modern muharebe kruvazörü ağır yara almıştı. İtilaf kuvvetlerinin bu kaybına karşılık Osmanlılar birkaç top ve bir avuç mayın kaybetmişti. İtilaf kuvvetleri açısından bakıldığında, yapılan büyük yatırımın karşılığı küçük olmuştu.

Türk zayıatının büyük bir kısmı Rumeli Mecidiye Tabyası'nda verilmekle beraber toplam zayıat oldukça düşüktü; toplam 97 zayıat verilmişti.⁴⁶ Dört Osmanlı subayı ve 22 asker ölürken bir subay ve 52 er yaralanmıştı.⁴⁷ Buna ilaveten, üç Alman er ölmüş ve bir Alman subayıyla 14 er de yaralanmıştı. 19 Mart'ta Cevat Paşa savaşta kahramanlık gösterenlere madalya ödülü verileceğini bildiren emirler yayımlandı.⁴⁸

Büyük kalibreli toplardan açılan en ağır ateş, de Robeck'in Darboğaz'ı en fazla zorladığı 18 Mart 1915 günü gerçekleşti. Bu tarih itibariyle Boğazın girişindeki 5. Ağır Topçu Alayı, Kraliyet Donanması'nın çıkarma birliklerinin yaptığı bombardıman ve imha operasyonları nedeniyle Osmanlı savaş düzeninin dışında kalmıştı. İngiliz kaynaklarının o gün içinde yapılan atışlarla ilgili verdiği bilgiler, Osmanlı ateşinin özellikle ağır olduğunu belirtirken, Osmanlı tarih kaynakları da aynı gün 2.250

mermi harcandığını kaydetmektedir. Aslında bunların çoğu obüslerle ağır havanlardan aşırma ateşiyle atılmış mermilerdi. Toplamda, 18 Mart'ta 3. Ağır Topçu Alayı 190, 4. Ağır Topçu Alayı 240 ve 8. Ağır Topçu Alayı'nın obüsleriyle ağır havanları 1.820 mermi attı. Her ne kadar (bundan önce Osmanlı topçu ateşinin en yoğun olduğu) 10 Mart'takinden 368 mermi daha fazla atıldıysa da, Darboğaz'daki tabyalarda bulunan ağır kıyı topları nispeten daha az mermi atmıştı.

Alman kaynağına (Binbaşı Mühlmann) dayanan Churchill sadece "uzun menzilli yüksek infilaklı" mermilerin zırhlı gemilere karşı etkili olduğunu kaydetmişti. Daha sonra Moorehead sadece "zırh delici" mermilerin savaş gemilerini imha edebilecek güçte olduğunu belirtmişti. Bu cümlede çok büyük ihtimalle Darboğaz'daki tabyalara yerleştirilen yatık mermi yollu ağır gemi imha silahları kastedilmektedir. Ancak ne tür mermilerin hangi hedefleri vurduğu ve ne tür mermilerin tam olarak nasıl bir hasar verdiği konusunda aslında hiç kimse kesin bir bilgiye sahip değildi. Yatık mermi yollu yüksek infilaklı veya zırh delici mermilerin savaş gemilerine karşı en etkili silahlar olması akla yatkın olmakla birlikte bundan emin olmak mümkün değildi, zira Osmanlılar 18 Mart'ta çeşitli türlerde yatık mermi yollu ve yüksek açılı topçu mühimmatı kullanmıştı. Bugün bilinen şey, 14 Ağustos 1914 tarihinde 3. ve 4. ağır topçu alaylarının elinde bulunan ağır topçu mühimmatından, 18 Mart 1915 günü sadece 201 adet 355/35 ve 240/35 kalibrelik mermi atıldığıdır.* Bundan daha az bir miktar da 10 Mart 1915 günü atılmış olabilir. Geri kalan (210/20-355/22 kalibre arası) ağır silahların ya da bu alayların havan toplarının hiçbiri bu çarpışmalarda

* 18 Mart 1915 günü Anadolu Hamidiye Tabyası'ndan atılan 300 adet 24/35'lik top mermisi hesaba katılırsa 3. ve 4. ağır topçu alaylarından 355/35 ve 240/35'lik toplam mermi sarfiyatı 505'tir-dan. n.

kullanılmadı. Osmanlıların 10 Mart'ta 35 kalibrelik ağır toplardan 50 atış yaptığını varsayarsak, bu alaylarda harcanan toplam mermi sayısı (tipi ne olursa olsun) 251 civarında olmalı ki, bu durumda bu silahlar için geriye her tipten toplam 1.030 mermilik bir mevcut envanteri kalmaktadır. Düşük kalibreli kısa menzilli ağır kıyı topları her iki tarihte de kullanılmadığından, Osmanlılar 210/20-355/22 sınıflarda ağır mühimmat için en az 4.034 mermilik bir yerinde envanterine sahipti. Buna ayrıca 1.106 adet 210/6.4 ağır havan, 6.000 kadar 150/10.8 obüs ve sayısı bilinmeyen 120/30 ve 120/11.6 obüs mermilerini eklemek gerekmektedir. Daha hafif silahların mühimmatı 24.000 mermi civarındadır. Bu rakamlar Batı cephesine yığılmış olan şaşırtıcı miktardaki envanterlere göre sönük kalsa da yine de önemlidir. En yoğun ateşin yapıldığı gün, yani 18 Mart 1915 günü, sadece 2.250 mermi harcandığı hesaba katıldığında, Osmanlıların savaşa devam etmek için ellerinde yeterli mermi olduğu açıktır.⁴⁹

Osmanlı resmi tarihi her ne kadar Çanakkale'nin savunması için elde bulunan toplam mühimmatın tam bir bilançosunu sunmasa da, eldeki bilgilere göre Osmanlıların elinde savaşa devam etmeye yetecek kadar mühimmat bulunmaktaydı. En ağır topların bulunduğu Darboğaz'daki güçlü iç tabyalar, 19 Şubat ile 18 Mart 1915 tarihleri arasındaki çarpışmalara en az katılan tabyalardı. Osmanlılar 18 Mart'taki çarpışmanın hemen ardından mühimmatı yeniden dağıtmak ve hasar gören toplarla mekanik arıza veren topları onarmak üzere işe koyuldu.⁵⁰ Ayrıca zayıat son derece düşüktü ve de Robeck'in bertaraf edilen saldırısının sonunda düşmanın altı ana muharebe gemisinin battığını veya mayına çarptığını gören Osmanlıların morali de oldukça yüksekti.

Değerlendirmeler

Deniz saldırısının neden başarısız olduğu konusunda en güçlü analiz Profesör Arthur J. Marder'in kaleminden çıkmıştı.⁵¹ Şöyle diyordu Marder:

"Teknik açıdan, denizden saldıran taraf için asıl engel, mayın tarama gemilerinin son derece etkisiz kaldığı Darboğaz'daki mayınlı alanlar ile donanma toplarının asla susturamadığı, bunları koruyan toplardı. Durumun can alıcı noktası mayınlı alanlardı, çünkü eski savaş gemilerinin batması için tek bir mayına çarpmaları yeterliydi. Ancak mayın tarama faaliyeti devam ederken mayınlı alanları koruyan bataryalar üzerinde baskı kurulabildiği takdirde sonuç alınabilirdi. Fakat savaş gemilerinin bunları saf dışı bırakması mümkün değildi. Uzun menzilli veya aşırıatmalı atış etkili olmadı. Etkili olabilmesi için gemilerin kıyı toplarının etrafını çevirip dövmesi gerekiyordu, ama mayınlar temizlenmeden bunu yapmak mümkün değildi. Dolayısıyla bir kısırdöngü söz konusuydu."⁵²

Marder'in belirttiği gibi Çanakkale'nin en etkili savunması Osmanlıların 1914 Ağustos'unda döşemeye başladığı mayınlardı. Toplar mayınlı alanların düşman tarafından temizlenmesine engel olmak için sadece koruyucu ateş açıyordu. Sir Julian Corbett Osmanlıların yaklaşık 350 mayın döşediğine ve temizlenen mayın sayısı göz önüne alındığında, İtilaf kuvvetlerinin 16 savaş gemisinden sadece birinin Marmara Denizi'ne ulaşma umudu olabileceğini hesaplamıştı.⁵³ Türk tarih kaynakları 4 Ağustos 1914 ile 8 Mart 1915 tarihleri arasında seri olarak numaralandırılmış 11 hat üzerine toplam 402 mayın döşendiğini belirtmektedir.⁵⁴

Son 100 yıl içinde Batılı yazarlar Osmanlıların 1915 Nisan'ına kadar boğazları ve yarımadaı savunmaya hazırlıklı olmadığına vurgu yapmıştı. Oysa 17 Ağustos 1914'ten sonra (yani savaşın patlak vermesinden iki

buçuk ay önce) Çanakkale savunmaları saldırıya her an hazırды. Bu tarihte 2. Topçu Tugayı'nın ağır topçu alayları askerle donatılırken, boğazda 133 döşenmiş mayın vardı. 3 Kasım 1914'te savaş patlak verdiğinde, tıpkı Osmanlı III. Kolordu'sunun 40.000 askeri gibi 8. Ağır Topçu Alayı'nın obüsleri de mevzilenmişti ve sularda toplam 191 adet mayın vardı. Aynı tarihte İngilizlerin iki muharebe kruvazörü ve iki Fransız zırhlısı vardı, buna karşılık operasyonlar için hazır tutulan gemilerdeki deniz piyade müfrezelerinden başka kara birliği yoktu.

Anzaklar 1914'ün Aralık ayının ortalarında Mısır'a ulaşmaya başlamıştı, ancak çoğu eğitim-sizdi ve bunları organize edip eğitimden geçirmek için zamana ihtiyaç vardı. Son birlikler 1915 yılının Ocak ayının sonlarında ulaştı. Kâğıt üzerinde harekât için yarım yamalak eğitimden geçmiş yaklaşık 30.000 asker vardı. Ancak Ocak ayının sonlarında Osmanlı Dördüncü Ordu'sunun Süveyş Kanalı'na karşı taarruza geçmesi üzerine Anzaklar, Mısır'ın savunması için bölgede kalmıştı. Kitchener'in veya Maxwell'in bu birliği en erken Şubat ayı ortalarına kadar serbest bırakıp bırakmayacağını bilmek en iyi ihtimalle güçtür. Her hâlükârda, 19 Şubat'taki deniz taarruzu başladığında Osmanlı Müstahkem Mevki Komutanlığı'yla III. Kolordu'nun elinde yarımadayı savunmaya hazır 34.500 tüfek, 16 makineli tüfek ve 313 topla (ve Darboğaz'a döşenmiş 323 mayınla) donatılmış 50.000 iyi eğitilmiş asker vardı.⁵⁵ Bunlar atak ve deneyimli birlikler olup aylardır savunma planları üstüne tatbikatlar yapıyorlardı.

İki bin Kraliyet Deniz Piyadesi 24 Şubat'ta Limni'ye ulaşırken, Kraliyet Deniz Tümeni'nin büyük bir kısmı da 18 Mart itibarıyla hazırды, fakat bu kuvvetlerin elinde

topçu silahı yoktu. Ama aynı sıralarda çok iyi eğitilmiş ve iyi teçhiz edilmiş Osmanlı 11. Piyade Tümeni denge oluşturmak üzere Kumkale yakınlarına konuşlandırılmıştı. Mart ayının sonunda Fransız tümeniyle İngiliz 29. Tümeni Akdeniz'e ulaştı, fakat bunlar teçhiz edilmedikleri gibi amfibi çıkarmaya da hazır değildi. Bu kuvvetleri dengeleyen Osmanlı 3. Piyade Tümeni 31 Mart'ta Kumkale yakınlarına ulaşmış ve aynı yerde ayrıca koldu seviyesinde geçici bir karargâh kurulmuştu. Yine aynı sıralarda Osmanlı Genelkurmayı iyi eğitilmiş 5. Tümen'i Saros Körfezi'nde yeni faaliyete geçen Beşinci Ordu'ya tahsis etmişti. Böylece, 15 Nisan itibariyle Hamilton'ın Akdeniz Sefer Kuvveti (MEF) 53 piyade taburundan (ve birkaç süvari tugayından) oluşurken, Liman von Sanders'in Beşinci Ordu'su 54 piyade taburundan (ve birkaç jandarma alayından) oluşmaktaydı.

Hiç kuşkusuz ki güçlü Kraliyet Donanması'nın yeni gemi ve asker takviyesiyle Mart 1915'ten sonra da Çanakkale Boğazı'nı zorlayacak kuvveti vardı.⁵⁶ Ne var ki bu elbette büyük bir tehlike anında daha fazla zayıat vermeye yol açacaktı. Açıkçası, İtilaf kuvvetlerinin deniz taarruzlarından ne önce ne de sonra boğaz savunmalarında herhangi bir "açık kapı" bulunmadığı gibi ciddi bir zafiyet dönemi de olmadı. 18 Mart öncesinde Carden'in veya de Robeck'in yahut 25 Nisan 1915 öncesinde de Robeck ve Hamilton'ın ellerindeki kuvvetle Çanakkale'yi kolayca geçebilecek güçte olduğu iddiasını doğrulayacak bir kanıt yoktur.

Stratejik seviyede, İngiliz Harp Konseyi ittifak içinde Çanakkale seferine başladı, ancak Carden'in boğazı geçme girişimleri sonuçsuz kaldıkça konseydeki düşünce de farklılaşmaya başladı. Churchill, Çanakkale Boğazı'na karşı sadece denizden bir seferi şiddetle savunmaya devam ederken, Kitchener ve ordu kurmay-

ları seferin bir kara gücü gerektirip gerektirmediği konusunda tereddüde düşmeye başladı. Bu ikircikli tutum önce Carden'a ve 12 Mart'tan sonra da Hamilton'a sirayet etti. Carden baskılar karşısında dayanamayarak komuta değişikliğine yol açtı. Harp Konseyi bu sefer de Carden'ın planını devam ettirmesi için yeni komutana, yani Amiral de Robeck'e baskı yaptı. Operatif seviyede Carden'ın planları, Osmanlı savunmalarının ardışık ve aşamalı olarak imha edilmesini öngörmekteydi.

Osmanlı yüksek komutası ise, aksine, hiçbir tereddüt göstermiyor ve Çanakkale Boğazı'nın elde tutulmasına stratejik bir şekilde odaklanıyordu. Bu da onların savunmaları azimle güçlendirip geliştirmelerine imkân sağlıyordu. Enver Paşa'nın aynı zamanda stratejik dengeyi koruması gerekiyordu, çünkü Osmanlı istihbaratı Çanakkale Boğazı'na yapılacak bir İngiliz-Fransız çıkarmasını, İstanbul Boğazı'na yapılacak bir Rus amfibi çıkarmasının izleyeceğine işaret ediyordu. Enver Paşa'nın tek başına hızlı stratejik kararlar alabilmesi de Osmanlıların elini epeyce kuvvetlendiriyordu. Bu da Osmanlı'yı İtilaf devletlerinin karar döngüsünün tam ortasına sokuyordu. Operatif seviyede, Osmanlı planları zaman içinde daha da ayrıntılandırılan 1912 tarihli savunma planlarına dayanmaktaydı. Dikkate değer bir şey de, Osmanlıların her an saldırıya uğrayabileceği gerekçesiyle dış savunmalardan anında çekilmesi idi. Bu sayede Osmanlı'nın operatif seviyedeki ana çabaları Çanakkale Boğazı'nın ağzındaki iç savunmalara yoğunlaştı ve böylece İngiliz filosu Osmanlı top ve obüslerinin menziline girdi.

Taktik açıdan, Carden'ın saldırıları kararsızdı ve asla bütün kuvvetlerini topyekün bir saldırı için kullanmadı. Bununla birlikte attığı her adımda kurmayları dikkatli bir sonuç, başarı ve başarısızlık değerlendirmesi yaptı ve

filonun taktiklerinde buna göre düzeltmeler yaptı. Top ateşinin tek başına Osmanlı istihkâmlarını imha edemeyeceği belli olunca, Carden çıkarma gruplarına dönerek, plandan uzaklaşıp değişiklikler yapmak istediğine dair işaretler verdi. Carden dış savunmaları imha ettikten sonra daha ihtiyatlı davranmaya başladı ve filosunu boğazın içinde riske atmak istemedi. Osmanlı'nın buna verdiği taktik cevap son derece basitti, hafif kıyı topları aralıksız askerle takviye ediliyor ve obüs topları İtilaf donanmasının toplarından korunmak için sürekli yer değiştiriyordu.

Dördüncü Bölüm

Silahlar ve Askerler: Kurumlar, Teşkilatlar ve Komuta

Bu bölüm İngiliz ve Osmanlı kuvvetlerinin üzerinde durmak suretiyle okuyucunun dikkatini askeri kurumlar olarak muharip ordulara çekmektedir. Bu kitabın amaçları bakımından askeri kurumlar terimi teşkilatları, doktrinleri ve komuta seçimini içermekte ancak bunlarla sınırlı kalmamaktadır. Günümüzde askeri kurum terimi teşkilatlanma kültürü ve komuta iklimi gibi şeyleri de kapsamaktadır. Seferdeki daha büyük bir İngiliz kuvvetinin bir alt unsuru olması ve savaşın bu noktasında bir askeri kurum olarak hemen her önemli yanıyla İngiliz ordusunun bir yansıması olmasından dolayı Avustralya ve Yeni Zelanda (Anzak) Kolordusu, İngiliz ordusunun bir parçası olarak ele alınmaktadır. Bölüm konuya kolordu ve sahra ordusu seviyesinde odaklanmakta olup, savaşın 1915'teki operatif seviyesinde kullanılan manevra birliklerinin türlerini yansıtmaktadır.

İngiliz Ordusu

En büyük Avrupa deniz gücü olan İngiltere'nin kara ordusu kıtadaki rakiplerinkilerle kıyaslandığında küçük kalmıştı. Kraliyet unvanını taşıyan donanmadan farklı olarak İngiliz ordusu, İngiliz ve İskoç alaylarını birleştirerek tek bir ordu haline getiren 1707 tarihli Birlik Yasası'yla [Act of Union] ortaya çıkmıştı ve donanmadan daha kıdemsizdi. Ordu esas olarak yurtdışı

seferlerde kullanılmakta olup, zaman zaman -Napoleon Savaşları'ndaki seferler gibi- uzun süreli çarpışmalara katılsa da, sınırlı ölçek ve süreli kara seferleri gerçekleştirmektedir. Daha önemlisi, uzun dönemli gönüllülerden oluşan İngiliz ordusu profesyonel bir kuvvet olup Birinci Dünya Savaşı'na kadar da öyle devam etmiştir. Bu gelenek ve mali kısıtlamalar ordunun çok küçük ölçekli tutulmasına ve yerel alaylardan oluşan bir sisteme dayalı kalmasına yol açmıştı. Ancak ordunun Kırım Savaşı'nda sergilediği zayıf performans, bir kurum olarak İngiliz ordusunu temelden değiştirerek, alayları yerelleştirip idari bölgelere [county] bağlayan, alay teşkilat yapısını standart hale getiren, komisyon alımını kaldıran ve bir ihtiyat kuvveti oluşturmak için hizmet seçme haklarını daraltan 1870'lerdeki Cadrwell reformlarına yol açmıştı. Ardından, 1881 tarihli Childers reformları alay düzeni içinde birbiriyle bağlantılı düzenli ve milis taburlarına dayanan bir sistem kurarak, oldukça büyük ama merkezi olmayan bir ihtiyat kuvveti oluşturdu. İngiliz ordusu 19. yüzyılda deniz aşırı operasyonlar için sabit veya standart bir teşkilatlanma temeli olmayan geçici muharebe tümenleri oluşturdu. Dahası, ordunun, Alman ve Fransız ordularının geliştirdiği gibi resmi olarak teşkilatlanmış askeri kurmay kadrosu da yoktu. Aynı şekilde, İngiliz ordusunun muharebe deneyimi imparatorluğun zabıta kuvveti işlevi görmekten ibaret olup, büyük ölçüde sömürgelerle ve yurtdışı seferlerle sınırlıydı. 1889 ile 1901 yılları arasında Güney Afrika'ya yarım milyon askerin gönderildiği Boer Savaşı, İngiliz ordusu açısından her şeyi değiştirdi.

Boer Savaşı kısa bir süre küçük birlikler arasında konvansiyonel bir çarpışma şeklinde devam ettikten sonra, İngiltere'nin daha önce aklına bile gelmeyecek ölçekte bir kontrgerilla savaşına dönüştü. İlk çarpışma-

ların çoğu ordu açısından felaket oldu ve onu izleyen kontrgerilla harekâtı da kaynak ve zaman açısından muazzam maliyetlere yol açtı. Kırım Savaşı gibi Boer Savaşı da, imparatorluğu zorda bırakan ve büyük maliyetlere neden olan İngiliz askeri sistemindeki birçok eksikliği gözler önüne serdi. Savaş Bakanlığı neyin yanlış gittiğini tespit edip değişiklikler tavsiye etmek üzere bir araştırma komisyonu kurdu. Lord Esher'ın başkanlığındaki komite 1904 başlarında, kamuoyunda Esher Raporu olarak bilinen *Report of the War Office (Reconstitution) Committee*'yi (Savaş Bakanlığı Komitesi Yeniden Yapılanma Raporu) yayımladı. Rapor, (Deniz Kuvvetleri Kurulu'nu model alan) bir ordu konseyi kurmak, bir Genelkurmay oluşturmak ve Savaş Bakanlığı'nı yeniden teşkilatlandırmak dahil, askeri politikada birtakım önemli değişiklikler yapılmasını tavsiye etmekteydi. Esher Raporu da orduyu modernize edip daha etkin hale getirmeyi hedefleyen yeni reformları beraberinde getirdi. Gelibolu'daki İngiliz ordusu üzerinde en fazla etkili olan 20. yüzyıl başındaki reformlar, Haldane reformları olarak bilinen işte bu reformlardı.

Sir Richard Haldane 1906-1912 yılları arasında savaş bakanlığı yaptı ve 1914'te İngiltere'ye herhangi bir yere intikal ettirilebilen ve büyüyeabilen bir ordu miras bıraktı. Haldane'in tepki gösterdiği iki değişim gerekçesi vardı – ilki Esher Raporu'ydu, ikinci olarak da Almanya'yla gerginlik giderek artarken Fransa'yla giderek artan bir dostluk ilişkisi söz konusuydu. 1904'te İngiltere ve Fransa, Entente Cordiale'i imzalayarak kolonyal iddialarını resmiyete döktüler ve aralarındaki 500 yıllık düşmanlığa bir son verdiler. Bundan kısa bir süre sonra da iki ordunun askeri kurmayları arasında gayriresmi görüşmeler başladı. Almanya ile Fransa arasındaki 1905-1906 Birinci Fas Krizi tansiyonu gözle görülür

bir şekilde artırdı ve İngiliz hükümetindeki birçok kişiyi alarına geçirdi. Deniz Kuvvetleri Almanların denizlerdeki genişlemesinden zaten ciddi şekilde endişeli olup, dret-not tipi yeni muharebe gemileri inşa programını hayata geçirmeye hazırlanıyordu. Haldane, İngiliz ordusunu kıtadaki bir savaşa hazırlama ve standardizasyona gitme işini bizzat üstlendi.

Haldane'in 1907'de attığı ilk adım, standart hale getirilmiş altı piyade ve bir süvari tümeninden oluşan (ilk haliyle Vurucu Güç olarak bilinen) resmi bir sefer kuvveti kurmak oldu. Bunun ardından, parlamentodan, 14 teritoryal piyade tümeniyle 14 teritoryal süvari tugayından oluşan bir ihtiyat birliği kurulmasını öngören 1907 tarihli Teritoryal ve İhtiyat Kuvvetleri Yasası'nı çıkarttı. İzleyen iki yıl içinde ordu eğitim düzenlemeleri Boer Savaşı'ndan çıkarılan dersleri içerecek şekilde yeniden yazıldı, bir üniversite ve özel okullar bünyesinde yer alacak bir Subay Eğitim Birliği kuruldu. 1909'da Haldane, 1904'te ihdas edilen etkisiz genelkurmayın yerine İmparatorluk Genelkurmayı'nı kurdu. Bu teşkilat Alman ve Fransız emsalleri kadar geniş bir yetkiye sahip değildi, İmparatorluk Genelkurmay başkanı (CIGS) askeri harekâtları yönetmekten çok kabineye askeri danışmanlık yapıyordu, personeliyse harekâtla ilgili konulardan ziyade idari işlerden sorumluydu. İngiliz subaylar Fransa'yla resmi bir ittifak içinde olmadıkları halde Fransız meslektaşlarıyla gayriresmi kurmay görüşmelerine başladılar. Bu görüşmeler 1911'e kadar olgunlaşarak, muhtemel bir Alman işgali halinde Fransa'ya sefer kuvveti gönderme vaadine dönüştü.

Kırım Savaşı'ndan sonra, Kraliyet Askeri Akademisi'nin bir kısmı 1857'de Camberley'deki Kurmay Akademisi'ne dönüştü. Kurmay Akademisi ilk başlarda İngiliz subaylar arasında pek popüler değildi,

ama 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı'ndan sonra itibarı arttı ve giderek artan sayıda yetenekli asker burayı seçti. Sınav ve referans usulüne göre seçme yapılıyordu. Kurmay Akademisi'nde eğitim iki yıldız ve sınavlara fazla ağırlık verilmiyordu. Alman ve Osmanlı emsallerinden farklı olarak İngiliz Kurmay Akademisi savunma konularında hiçbir zaman itibar veya savunma konusunda ağırlıklı bir rol elde edemedi. Dahası, İngiliz kurmay okulu kurmay faaliyetleri ve taktikler konusunda Almanya'ya kıyasla zayıftı. Camberley mezunları "kurmay akademisinden geçmiş" [passed staff college-psc] olarak anılıyordu ve 1914 itibarıyla bütün İngiliz ordusunda sadece 447 psc vardı.¹ Kuşkusuz asıl ikilem, öğrencilerden ya da öğretmen kadrosundan sadece birkaçının kurmay deneyimine sahip olması ve kursu bitirdikten sonra mezunlardan çok azının üst düzey karargâh görevlerine atanmasıydı. Her ne kadar İngiltere 1909'dan beri bir genelkurmayya sahip olsa da, böyle bir teşkilatta görevlendirilecek Kurmay Akademisi mezunu bir genelkurmay kadrosu yoktu. Esher Raporu böyle bir *corps d'elite* [seçkin kadro-e.] oluşturulmasını tavsiye ediyordu, ancak bu fikir savaş öncesinin İngiliz subaylarının profesyonelliğe karşı takındığı az çok lakayt tavırla çelişmekteydi.

Bir kurum olarak İngiliz ordusu 1914 yılı itibarıyla bir miktar ilerleme kaydetmişti. Küçük savaşlarla ve sömürge deneyimleriyle dolu bir yüzyıldan çıkıp bir kıtasal zorunluluklar dönemine girmektedir. Savaş zamanında genişlemesini ciddi ölçüde kısıtlayan gönüllülere dayalı yapısıyla Avrupa güçleri arasında bir benzeri yoktu. Genelkurmayı henüz on yıllıktı ve eldeki Kurmay Akademisi mezunlarının sayısı endişe yaratacak kadar azdı. Ayrıca, subaylar ve onların taraftarlarından oluşan kliklerin (bunlara genellikle çevreler veya çeteler denirdi) etrafında dönen ve yüksek komutayı periyodik olarak

etkileyen bir iç kurumsal politika söz konusuydu. 1914 yılında İngiliz ordusunun başında bulunan askerlerin başlıca özelliği Mareşal Lord Roberts ile olan bağlantıları ve Boer Savaşı'na katılmış olmalarıydı. İngiliz ordusu genel itibariyle politikadan uzak durmakla birlikte, İrlanda'da reformların hayata geçirilmesini reddeden tutucu ordu subaylarının 1914 yazında düzenlediği Curragh Ayaklanması* endişe yaratmıştı.

Kıtadaki emsallerinden farklı olarak, İngiliz ordusunda barış zamanında teşkilatlanmış bir sahra ordusu yoktu. Bununla birlikte, 1907'den sonra, muhtemel bir Alman saldırısı halinde Fransa'ya sefer kuvveti yerleştirmek gibi bir plan söz konusuydu. Sefer kuvvetinin genel karargâhı sadece kâğıt üzerinde vardı ve savaştan önce sadece birkaç ordu manevrası düzenlemişti. Dolayısıyla İngiliz ordusunun geniş ölçekli harekât deneyimi, neredeyse yoktu. Fransa'daki İngiliz Yurtdışı Sefer Kuvveti'yle [British Expeditionary Force-BEF] Mısır Sefer Kuvveti [Egypt Expeditionary Force-EEF] 1914 Ağustos'unda oluşturulmuş ve konuşlandırılan İngiliz kuvvetlerinin ordu seviyesindeki komuta karargâhı olmuşlardı. Kitchener 11 Mart 1915'te Akdeniz Sefer Kuvveti [Mediterranean Expeditionary Force-MEF] için üçüncü bir genel karargâh oluşturarak başkomutanlığına General Sir Ian Hamilton'ı ve kurmay başkanlığına

* 1914 yılında İngiltere'deki en büyük iç sorunlardan biri, İrlanda'ya özerklik tanıyan bir yasaydı. Kuzey İrlanda'daki Ulster bölgesindeki Protestan azınlık, eğer yasa geçerse isyan edeceğini açıklamış ve bir milis kuvveti kurmuştu. Yasayı destekleyen, hatta yetersiz bulan İrlanda adasının Katolik çoğunluğunun temsilcileriye onlara karşı kendi millî milis kuvvetini oluşturmuştu. Hükümet, İrlanda'daki birliklerine, yasa geçtiğinde ayaklanacağını açıklayan Ulster Gönüllülerinin bu isyanını bastırma emri vermeye hazırlanıyordu. Ancak İrlanda'daki İngiliz birliklerinin subay ve komutanları, 20 Mart günü, eğer böyle bir emir verilirse İngiliz yanlısı Ulster Gönüllülerine karşı harekete geçmeyeceklerini, dolayısıyla emre uymayacaklarını ve ordudan istifa edeceklerini açıkladı. Bunun üzerine hükümet emri vermedi. Yasa çıktı ancak uygulaması ertelendi-ed.n.

da (CGS) Tümgeneral W. P. Braithwate'i atamıştı. 1915 itibariyle İngiliz sefer kuvvetlerindeki kurmayların başında bir kurmay başkanı vardı, fakat kurmay heyetinin tertibi kuvvetin büyüklüğüne ve görevine göre büyük ölçüde değişiyordu.

Hamilton ve birkaç subay, kurmayların toplanmasından iki gün önce Londra'dan ayrıldı. Sonraki ay içinde İngiltere ve Mısır'dan gelen subaylar da Akdeniz'deki MEF karargâhına katıldı. Akdeniz Sefer Kuvveti'nin kurmay heyetinde ayrıca plan ve harekât başkanı olarak görev yapan 1 no'lu kurmay başkanı (GSO1) vardı. İdari işlere 2 no'lu kurmay başkanı (DAG) bakarken, lojistikten bir levazım daire başkan yardımcısı (DQMG) sorumluydu. Topçu silahları, istihkâm, muhabere, ikmal ve ulaşımın başında, hepsi de kurmay başkanına bağlı olarak çalışan birer kurmay subay vardı.

Esher Raporu'nda gündeme getirilen tavsiyeler üzerine İngiliz ordusu zaten büyük ölçüde kâğıt üstünde kalan altı kolordu bölgesini lağvederek yerine idari bölgeler kurdu. Operatif seviyede tertiplenme bakımından, 1914 yılında İngiliz ordusunda savaşa göre tertiplenerek personel tahsis edilmiş sadece yedi nizami tümen ve tek bir kolordu karargâhı vardı. Bu ordunun modern savaşa yaklaşımının bir sonucu olmaktan ziyade mali sıkıntının bir sonucuydu. Bu tertiplenmeler Aldershot'taki I. Kolordu ile numaralı altı piyade tümeniydi. Diğer yedi piyade tümenine 85 piyade taburu kalıyordu, yani bunları donatmaya yetecek sayıda asker vardı, fakat bunlar İngiltere'nin dünyanın çeşitli yerlerindeki sömürgelerine dağılmıştı. I. Kolordu komutanı aynı zamanda Aldershot eğitim komutanı olarak görev yapıyor ve zamanının çoğunu savaş planları hazırlamak yerine rutin eğitim faaliyetlerine nezaret etmekle geçiriyordu. Aldershot yakınlarında toplanan iki

tümen dışında, öteki dört teşkilatlanmış piyade tümeni İngiliz Adaları'ndaki garnizonlara dağılmıştı. Salisbury Ovası'nda (II. Kolordu) ikinci bir kolordu karargâhı vardı, fakat bunun sadece kâğıt üzerinde personeli vardı ve periyodik olarak sadece tatbikatlarda faaliyet gösteriyordu. Ayrıca II. Kolordu'ya bağlı piyade tümenleri Güney Komutanlığı bölgesine dağılmış durumdaydı ve kolordu destek birimi yoktu. Bu durum operasyonel kurmay süreçlerinin işletilmesi yoluyla bireysel veya kolektif deneyim kazanmayı neredeyse imkânsız hale getiriyordu.

Hamilton'ın Akdeniz Sefer Kuvveti bünyesinde üç İngiliz kolordusu faaliyet gösteriyordu, fakat savaştan önce ne kolordu birlikleri ne de kurmaylar vardı.² Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu (Anzak) [karargâhı-d.] 1914 yılının Kasım ayının sonlarında, Korgeneral Sir William Birdwood'un komutasında, Hindistan'da faaliyete geçmişti. Birdwood 12 Aralık'ta sekiz subayıyla birlikte Bombay'dan ayrılarak Mısır'a hareket etmişti. 70 subay ve 500 askerden oluşan personelin geri kalanı sonraki birkaç ayda toparlanmıştı. Harekât başladıktan sonra Akdeniz Sefer Kuvveti 24 Mayıs 1915'te ilk başlarda İngiliz Kolordusu olarak bilinen ikinci bir kolordu oluşturdu. Bu karargâh 1 Haziran 1915'te VIII. Kolordu oldu ve komutanlığına da Korgeneral A.G. Hunter-Weston getirildi. Seferin ilkeri günlerinde, 17 Haziran 1915'te İngiltere'de, Korgeneral Sir Frederick Stopford komutasında İngiliz IX. Kolordu'su kuruldu. Kolordu karargâhında tuğgeneral rütbeli bir kurmay başkanı (BGGS) 1 no'lu kurmay başkanıyla aynı zamanda DA (merkez kısım amiri yardımcısı) ve QMG (levazım daire başkanı) olan bir subaya nezaret ediyor, böylece harekât ve istihbarat, idari ve lojistik işlerden etkin biçimde ayrılıyordu. Karargâhta

ayrıca uzmanlaşmış kıdemli topçu, istihkâm, muhabere ve sıhhiye subayları vardı.

1914 yılında İngiliz ordusunun piyade tümenleri, genelde iki alaylı iki tugay sistemine dayanan ve toplamda 12 piyade taburundan oluşan Avrupalı emsallerinden farklı bir şekilde teşkilatlanmıştı. İngiliz tümenlerinde de 12 tabur vardı ama onlar her birinin komutasında bir tuğgeneral bulunan dörder taburluk üç tugay halinde teşkilatlanmıştı. Bir İngiliz tümeninde ayrıca 76 parça top, 24 makineli tüfek ile küçük sayılarda istihkâmcı, süvari ve lojistik birimleri vardı, böylece tahsis edilen toplam mevcut yaklaşık 18.300 subay ve askeri bulmaktaydı. Tabii bu sadece kâğıt üzerinde kalan bir İngiliz tümen tertibiydi, yani tek tek tümenlerin terkiibini, eğitimini ve muharebe etkinliğini yansıtmıyordu. İngiliz piyade tümenleri, çoğu 50'li yaşlarının ortalarında olan tümgenerallerin komutasındaydı.

Seferberlik ilanıyla 1915 yılında ortaya dört farklı İngiliz tümen grubu çıkmıştı.³ Birinci grupta, muvazzaf subayların komutasındaki eğitilmiş profesyonellerden oluşan nizami ordu tümenleri bulunmaktaydı. İkinci grup aslen sivil olan, değişik eğitim ve deneyim seviyelerindeki yarı zamanlı askerlerden oluşan teritoryal tümenlerdi. Tabur ve daha büyük birlik komutanlarının çoğu muvazzaftı. Üçüncü grup Kitchener'ın ateşli gönüllülerden oluşan Yeni Ordu tümenleri idi. Yeni Ordu tümenlerinin başlıca özelliği, çoğunlukla emekli subay ve astsubaylar tarafından eğitilip komuta edilen eğitimsiz ama hevesli ve vatansever sivillerden oluşmalarıydı. Dördüncü grup, beyaz İngiliz Milletler Topluluğu ülkelerinden toplanan ve az sayıda muvazzaf, yarı zamanlı zorunlu askerlik yükümlüleri ile büyük ölçüde gönüllülerin karışımından oluşan sömürge piyade tümenleriydi. Gelibolu seferine piyade tümeni vermeyen Hint ordusu

ise beşinci tip piyade tümenini temsil etmekteydi. Bunlara ilave olarak, Kraliyet Donanması da, bir Kraliyet Deniz Piyade Tugayı ve deniz ihtiyatlarıyla sivil gönüllülerden mürekkep -ki bu kuvvet yapısı içinde sıra dışı bir oluşumdu- iki tugayından oluşan bir Kraliyet Deniz Tümeni kurmuştu. Bir tugay veren Hint ordusu dışında bütün bu tümen tipleri Gelibolu seferinde yer aldı.

Askeri anlamda “doktrin”in ne anlama geldiği konusunda birtakım tanımlamalar bulunmakla beraber, bu kitap “doktrin”i kurumsallaşmış ve üzerinde uzlaşmaya varılmış genel bir düşünce ve eylem çerçevesi anlamında kullanmaktadır. 1914 yılında İngiliz doktrininin kalbi, tümen ve alt birlikler seviyesindeki konuları kapsayan, çok sıkı kurallara bağlanmış taktik bir el kitabı olan *Field Service Regulations (1909) Part 1 (Operations)* (FSR1) [Sahra Hizmeti Talimatnameleri (1909) Kısım 1 (Harekât)] idi.⁴ Talimatname, “taktik seviyede birlikler içinde yetki dağılımı felsefesini” bilinçli olarak yüceltmekteydi.⁵ Talimatnamede kolordu seviyesinde veya daha üst seviyede bir komutanın işine yarayacak -örneğin, harekât planlaması gibi- neredeyse hiçbir şey yoktu. Var olan harekât ilkeleriye büyük ölçüde “Muharebe” başlığını taşıyan ve İngiliz ordusu subaylarının savaş hakkında ne düşündüğüne dair bir fikir veren VII. Bölüm’de toplanmıştı. Bu bölüm, komutanlara kuvvetleri tayin edici noktaya (genellikle düşman mevzisindeki zayıf bir nokta) yığarak tayin edici bir çarpışmaya girmeyi tavsiye etmesiyle, özünde Jomini* tarzı bir savaş anla-

* Baron Antoine-Henri Jomini (1779-1869). Fransız ve Rus ordularında görev yapan İsviçreli bir subay. Askeri strateji hakkında yazdığı kitap sayesinde Napoleon’un kurmayı olarak Jena ve Eylau muharebelerinde bulundu. Sonra Rus ordusuna geçti. 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı’nda general olarak görev yaptı. Rus kurmay akademisini kurdu. Yazdığı kitap bütün Avrupa ülkelerindeki kurmay akademilerinde temel eğitim araçlarından biri oldu-ed.n.

yışını benimsemekteydi. Dikkate değer bir şey de, komutanlara ateş üstünlüğüyle inisiyatifi ele geçirip kuvvetlerine manevra yaptıрма ve sonra da nihai darbeyi indirme talimatı verilmesiydi. Manevra İngiliz harekât konsepti içinde yer alırken, FSR1 ateş gücüne dayanan bir sistemdi. Ayrıca, VII. Bölüm tesadüf muharebesiyle ve öncü birlik konuşlandırmayla ilgili talimatları içermekteydi. Bu iki talimat da 25 Nisan'da kendini gösterecekti.

Operatif seviyede komuta üzerine çok az talimatın bulunduğu FSR1'de amfibi harekâtların icrası hakkında ise hiçbir şey yoktu. FSR1 denizden genel harekât ilkelerini kapsıyor ve bu tür harekâtların komutasının donanmada olduğunu net bir dille ifade ediyordu. Denizden yapılacak taarruz konusundaysa tamamen sessizdi. Ayrıca FSR1'de ittifak savaşının icrasına dair hiçbir tavsiye bulunulmadığı gibi, (bugün müşterek harekât olarak adlandırılan) birleşik harekâtlar konusunda da hiçbir kılavuz yoktu. FSR1'in VI. Bölüm'ünün başlığının "Bilgi" olduğunu belirtmek önemlidir, zira bu, enformasyon toplama ve analiz etme işlemleriyle ortaya çıkan bir karargâh faaliyeti olan istihbarat denilen şeyin 1914 tarihinde bilinmediğini göstermektedir.

1914'teki İngiliz ordusundaki komuta sanatı üzerine bugün bir dizi akademik pozisyon mevcuttur. Bir tarihçi o günkü komuta sanatının, komutanların "uzaktan" ve merkezi olmayan bir kontrol yöntemi uyguladığı bir hakemlik sistemine dayandığını söylüyordu.⁶ Böyle bir sistemde astlar, komutanın niyetine dair bir kavrayıştan bağımsız ve yukarıdan fazla müdahale olmadan hareket ediyordu. Başka bir tarihçi kolordu seviyesindeki komutanların, Kurmay Akademisi eğitimi ile bununla çelişen alay temayülleri arasında ikilemde kalarak "melez" bir bileşim oluşturduklarını savunuyordu.⁷ Diğer fikirler terfilerdeki kayırma sistemine ve bununla bağlantılı

sadakat ve yükümlölüklerle dikkat çekmekteydi. Ben ise İngiliz ordusundaki komuta sistemini tarif eden en iyi ifadenin, karar alma sürecinin merkezileşmesine dayanan “kısıtlayıcı kontrol” olduğu teorisini benim siyorum. Bu sistemin başlıca özelliği “esnek olmaması, gelenek ve kurallara uygun olması ve kesin emirlere dayanmasıydı”.⁸

Yukarıda sıralanan dört komuta yöntemi yapıyı kuşatan bir savaş felsefesinin ürünüydü. Bu felsefe itaate, ayrıntılı planlamaya, plana bağlı kalmaya ve standart çözümler uygulamaya vurgu yapıyordu. Bu savaş felsefesi esas itibariyle Jomini’nin savaşın kontrol edilebilir olduğu ve ayrıntılı hesaplamaların riski azaltarak başarıya götürdüğü teorisine dayanmaktadır. Buna karşılık, İngiliz ordusu bireysel inisiyatife, bağımsızlığa ve cesarete de çok değer vermektedir, ancak bunlar resmi veya gayriresmi şekilde faydalı kurumsal değerlere dönüşmemiştir. Son derece saldırgan olan İngiliz ordusunun değerler sistemi üzerinde akademik bir mutabakat vardı. Bir komuta sistemi olarak, İngiliz ordusunun taktik konularda becerikli olmakla birlikte, üst seviyelerde anlamlı bir doktrinle desteklenmediğini ve harekât ortamında büyük birlikleri yönetme konusunda doğrudan deneyim sahibi olmamakla kısıtlandığını söylemek doğru olacaktır. Ordunun organizasyonel eğilimi taktik sorunların çözümünde proaktif olmak yerine reaktif davranmasına yol açıyordu.

20. yüzyılın başında İngiliz ordusundaki birçok subay iyi okuyucuydu ve reformla, yükselen teknolojilerin etkileriyle ve gelecekteki savaşların neye benzeyeceğiyle ilgili geniş ve kolaylıkla ulaşılabilen bir bilgi kaynağından faydalanmaktaydı. Bütün bunlar, bir de o zamanlar İngiltere’de bulunan geniş askeri tarih literatürüyle desteklenmekteydi ama bu, doktrin ve deneyim eksikliğini

telafi edemiyordu. Kayda değer bir konu da, General Hamilton'ın İngiliz ordusunun değer verdiği birçok özelliğin sembolü olması ve dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusunun komuta sanatıyla ilgili literatürde bir tür veri göstergesi haline gelmesiydi. Çok okunuyordu, taktik konularda deneyimliydi, cüretkârdı ve savaşın geleceği üzerine yazılar kaleme almıştı, ama bütün bunlar onu ordu seviyesinde bir komutanlık için özel olarak donatan şeyler değildi.

Stratejik ve operatif seviyedeki İngiliz komutanlar

General Sir Herbert Horatio Kitchener 1850 yılında doğdu ve Kraliyet İstihkâm Birliği'ne katıldı. Sudan Seferi'nde ve İkinci İngiliz-Boer Savaşı'nda komutanlık dahil, İngiltere'nin girdiği küçük savaşlarda isim yaptı. Kitchener hiçbir zaman Kurmay Akademisi'ne gitmediği gibi, İngiliz ordusunda terfi etmenin şartı gibi görünen 19. yüzyılın sonlarındaki kliklerin de bir parçası olmadı. Özellikle taktikle ilgili ya da elindeki işle doğrudan bağlantısı olmayan çoğu şeye karşı ilgisiz görünüyor, mesafeli ve soğuk biri olarak tanınıyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın arefesinde Kitchener, İngiltere'deki en yüksek rütbeli ve en ünlü askerdi. 1914 yazında Mısır Serdarı idi ama o memleketinde izinliydi ve Asquith'ın savaş bakanı olmak için bastırıyordu. Kitchener bu makamda teknik olarak İngiliz ordusunun başkomutanı değildi, ama General Sir Ian Hamilton'la fiilen böyle bir ilişki içindeydi. Gerek Hamilton gerekse Birdwood, İkinci İngiliz-Boer Savaşı'nda Kitchener'in ayrıcalıklı beyin takımında yer almışlardı. Önemli bir şey de, savaşın ilk iki yılında İngiliz kara gücünün ne zaman ve nerede kullanılacağıyla ilgili stratejik hesaplarda Kitchener'in sözlerinin büyük ağırlığının olmasıydı. Ancak, İngiliz

karar vericileri hızlı ve nihai karar almaktan çok görüş birliğine zorlayan komite sistemi yüzünden Kitchener sık sık köstekleniyordu.

General Sir Ian Standish Monteith Hamilton 1853 yılında doğdu ve bir piyade alayında hizmete başladı. Hindistan'da görev yaptı ve sonraları Birinci İngiliz-Boer Savaşı'nda Majuba Tepesi'nde ciddi şekilde yaralanarak sol elini kullanamaz hale geldi. İyileştikten sonra Hindistan ve Afrika'daki seferlerde uzun süre görev yaptı. İkinci İngiliz-Boer Savaşı'nda sık sık çarpışmalara katıldı, başarılar elde etti ve Kitchener'ın gözde isimlerinden biri haline geldi. Hamilton, Rus-Japon Savaşı'nda 1904'ten 1905'e kadar Mançurya'da Japon ordusunda gözlemcilik yaptı. 20. yüzyılın başlarındaki en büyük konvansiyonel çarpışmalardan bazılarında modern savaşın gerçeklerini gördü. Dönüşte, deneyim ve gözlemlerini kaleme aldığı *A Staff Officer's Scrap-Book during the Russo-Japanese War* (Bir Karargâh Subayı'nın Rus-Japon Savaşı Günlüğü) adlı kitabı yayımladı. Dört dil biliyor ve çok okuyordu. Şiir kitapları, bir erotik roman ve savaşın geleceğini konu alan *The Fighting of the Future* (Savaşın Geleceği) adlı bir kitap kaleme aldı. Kurmay Akademisi mezunu olmadığı halde son derece yetenekli ve modern savaş hakkında güncel bilgi sahibi biri olarak görülüyordu. Alman Genelkurmayı'nın Hamilton hakkında yayımladığı 1914 tarihli kısa bir biyografide, o tarihte dünya üzerinde yaşayan en deneyimli asker olarak tarif ediliyordu. Hamilton 1914 yazında Akdeniz Sefer Kuvveti başkomutanı ve Denizaşırı Kuvvetler genel müfettişi idi.

Korgeneral Sir William R. Birdwood 1865'te doğdu ve Hindistan ordusuna bağlı bir mızraklı süvari alayına atandı. İngiliz-Boer Savaşı'nda önce bir atlı tugayda, sonra Kitchener'ın karargâhında görev yaptı ve

1908'de Kuzeybatı Cephesi'ndeki bir tugaya komuta etti. Kurmay Akademisi mezunu olmayan Birdwood sıra dışı alışkanlıklarıyla tanınıyordu – ağzına içki sürmez, sigara içmez ve her gün egzersiz yapardı. 1914 yazında tümgeneral rütbesiyle Hindistan Ordu Dairesi Sekreteri olarak görev yapıyordu.

Tümgeneral Sir Aylmer Hunter-Weston 1864 yılında doğdu ve Kraliyet İstihkâm Birliği'ne atandı. Hindistan ve Afrika'da taktik konularda epeyce deneyim sahibi oldu ve Afrika'da savaşırken yaralandı. 1898-1899 yıllarında Kurmay Akademisi'nde Master of Staff College Hounds* olarak görev yaptı. Hunter-Weston İkinci İngiliz-Boer Savaşı'nda kol komutanı olarak savaş alanındaydı, ayrıca Kitchener'in karargâhında görev yaptı. 1914 yazında Colchester'de 11. Piyade Tugayı'na komuta etti ve İngiliz Yurtdışı Sefer Kuvveti'ne bağlı 4. Tümen'le birlikte Fransa'ya gitti. La Cateau ve Aisne muharebelerinde savaştı, birliğine bir motosikletin üzerinden komuta etmesiyle tanındı. Hunter-Weston 1915 Mart'ında tümgeneralliğe terfi ettirilerek 29. Tümen Komutanlığı'na atandı.

Korgeneral Sir Frederick Stopford 1854 yılında doğdu ve Kraliyet Muhafız Alayı'na (Grenadier Guards) atandı. Emir subayı olarak Afrika'da çeşitli seferlere katıldı ve Muhafız Tugayı'nda (Guards Brigade) merkez kısım amirliği görevlerinde bulundu. İkinci İngiliz-Boer Savaşı'nda komutanlık sekreteri olarak görev yaptı. Yeni yüzyılın ilk on yılında Londra'da Muhafız Alayı ve Londra Garnizon Komutanlığı yaptı. Savaşta aske-re komuta etme deneyimi yok denecek kadar azdı ve Kurmay Akademisi mezunu değildi. 1914'te emekliliği-

* Kurmay kolejindeki öğrencilerin katılımıyla, eğlenceli bir öğrenci tatbikatı gibi yapılan atlı avdaki belli başlı liderlik pozisyonlarından biri. Hunter-Weston'ın okulda hem öğrenciler arasında sevilen, hem de hocalar tarafından öğrenci lideri olarak görülen bir genç olduğunu gösteriyor-ed.n.

nin yaklaştığı sıralarda törensel bir makam olan Londra Kulesi (Tower of London) komutanı idi.

Hunter-Weston dışında üst düzey İngiliz komutanların hiçbiri Kurmay Akademisi mezunu değildi. Hiçbirinin kolordu veya daha büyük birlikler dahil, operatif seviyede harekât planlama veya icra deneyimi yoktu. Hunter-Weston Batı Cephesi'nde tugay komutanlığı yapmıştı, ama bunun dışında adı geçen kişilerin hiçbirinin modern yüksek yoğunluklu konvansiyonel savaş deneyimi yoktu. Bu subaylar astlarının hatalarını görmezden gelme eğiliminde olup, aksi yöndeki belirtilere rağmen nihai başarıları karşısında da sınırsız bir iyimserlik sergiliyorlardı. En iyi kararın işin başındaki kişi tarafından verileceği ilkesine inanıyorlar, astlarının işlerine müdahale etmek istemiyorlardı. Eksik bilgi geldiği veya hiç gelmediği zamanlarda her ne pahasına olursa olsun yola devam etmek istiyorlardı.

Osmanlı Ordusu

Osmanlı ordusunun kökeni imparatorluktan daha eski olup birçok bakımdan Avrupa'daki ilk modern orduydü. 20. yüzyıla girildiğinde Osmanlı ordusu bir kurum olarak büyük ölçüde 1880'li yılların başlarına kadar uzanan ve 1877 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki büyük bozguna bir tepki olan Abdülhamit reformlarının bir ürünüydü. Sultan Abdülhamit'in Almanya'dan Osmanlı İmparatorluğu'nda bir askeri reform misyonu [ıslah heyeti-e.] kurmasını talep etmesiyle başlayan bu reformlar çerçevesinde Albay Kaehler ve dört subay 1882 Nisan'ında İstanbul'a geldi.

Alman askeri reform misyonu Osmanlı Harp Akademisi'nin müfredat programında değişiklikler yaptı, bunlardan en önemlisi de askeri konuların uygulamalı olarak işlenmesine dayanan eğitim sistemiydi. Ancak

Kaehler modern bir ihtiyat sistemi kurma girişiminde başarılı olamadı. 1883 Haziran'ında, sonraki 25 yılını Osmanlı İmparatorluğu'nda geçirecek ve Osmanlı ordusunda uzun süreli bir iz bırakacak olan Binbaşı Colmar von der Goltz da kendisine katıldı. Kaehler'in ölümünden sonra görevi von der Goltz devraldı ve hemen müfredatı değiştirerek daha katı bir Alman standardı uygulamaya başlayarak yarışmacı bir giriş sınavı sistemi getirdi. Bunun sonucunda Alman modelini temel alan bir kurmay sınıfı oluştu ve buradan da ortaya taktik ve operatif seviyede Alman doktrinlerini ve eğitim modellerini esas alan Osmanlı ordusu çıktı. Bu sistemde ordu Harp Akademisi'ne gidecek elit askerleri ve bu küçük mezunlar havuzundan da kurmay subaylarını seçiyordu. Ayrıca, Osmanlılar giderek daha fazla başarılı ve genç kurmay subayı eğitim için Almanya'ya gönderiyordu.

1914 yılı itibariyle Osmanlı kurmay sınıfı artık birkaç kuşak görecektik kadar eskimiş ve çok sayıda oldukça nitelikli kurmay subay yetiştirmişti. Bu askerler "psc" olan İngiliz subaylarının Osmanlı'daki emsalleriydi. Ancak arada önemli farklar vardı. Osmanlı kurmay sınıfı, Alman Harp Akademisi'nin bire bir kopyası olan sıkı bir üç yıllık eğitimden geçen, özenle seçilmiş subaylardan oluşmuş gerçek bir *corps d'elite* idi. Müfredat programı üst seviye formasyon harekâtlarına, yabancı dile ve uluslararası yasalara özel önem veriyor, son yıl Alman tarzı eğitim gezileriyle sona eriyordu. Mezunlar liyakat esasına göre rütbe sıralamasına tabi tutuluyor ve bu da hem atamada öncelik sıralamasını hem de kıdemi belirliyordu. Mezunlar üç yıl kıdem alıyor ve kurmay subay oluyorlardı. Ordu bu subayların dosyalarını kariyer yönetiminde uzmanlaşmış bir personel dairesine aktarıyor ve subaylar dikkatle ve özenle giderek yükselen karargâh ve komuta görevlerine atanıyordu. Her yıl

100'ün üzerinde yeni mezunun eklendiği orduda 1914 yılı itibariyle yaklaşık 4.000 kurmay subay aktif görev yapmaktaydı (1914 yılı itibariyle kurmay akademisi mezunu 447 subayın bulunduğu İngiltere'den hayli yüksek bir rakamdı bu).

Her ne kadar Kaehler Avrupa tarzı bir ihtiyat sistemi kurmayı başaramasa da, von der Goltz 1886 Nisan'ında benzer bir program başlattı. Bu reformlar çerçevesinde numaralı sahra orduları kuruldu, Müslüman vatandaşlar için iki yıllık zorunlu askerlik ve kalıcı bir birinci ve ikinci tertip ihtiyat alay ve tümenleri sistemi getirildi. Von der Goltz aynı zamanda üniformalarda standardizasyona gitti ve ordudaki formel okul sistemini yaygınlaştırdı. Numaralı sahra orduları barış zamanında ihtiyat birliklerinin eğitim ve askere alma işlerinden sorumlu ordu müfettişlikleri olarak işlev gördü. 20. yüzyılın başında Osmanlı ordusunda 40 aktif ve 40 pasif ihtiyat piyade tümeni vardı. Ne var ki Osmanlı ihtiyat sistemi felaketle sonuçlanan 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında seferberlik sınavından geçememiş ve modern savaşın ihtiyaçlarına cevap vermeye hazır olmadığını göstermişti. Bunun esas nedeni de ihtiyat sistemindeki sistematik bir sorun olmaktan çok mali kaynak sıkıntısıydı. Bu sorun üzerine Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) Ahmet İzzet Paşa 1913 Aralık'ında teşkilatlı ihtiyat piyade alay ve tümen sistemini tamamen lağvederek eşi benzeri görülmemiş reformlara girişti. İzzet Paşa mevcut ihtiyat kuvvetini bir hamlede lağvederek savaş halinde Osmanlı ordusunun tümen sayısını hızla artırma yeteneğini ortadan kaldırdı.

İzzet Paşa'nın *Aralık 1913 Tarihli Aktif Kuvvetlerin Ordu, Bağımsız Kolordu ve Piyade Tümen Bölgelerine Göre Yeni Teşkilat-ı Askeriye Nizamnamesi*'yle faal ordu 36 piyade tümeninde sabitlendi. Ayrıca yeniden teşki-

latlanma, kadro gücünü savaş zamanına göre yaklaşık yüzde 40 azaltmak suretiyle temel piyade tümen yapısını da değiştirdi. Buradan da İzzet Paşa'nın, ihtiyatların alay komutanlıklarında toplanıp piyade tümenlerine bireysel olarak atanması yoluyla bu tümenlerin tam savaş kapasitesine çıkarıldığı yeni ihtiyat konseptine geçildi. 1913 yılından sonra seferberlik planlaması, ihtiyat tümenlerini (hatta ihtiyat alaylarını) tam güçleriyle harekât alanına sürmek yerine, 36 tümeni tam kapasiteye çıkaracak şekilde yapılır oldu. Doğu Anadolu'daki birkaç süvari tümeni dışında Osmanlı ordusunda Avrupa'daki ihtiyat ordusu modeline karşılık gelen bir sistem yoktu.

Osmanlı ordusu imparatorluk bünyesinde yaşayan birçok ulusal gruptan oluşan çok-etnili, çok-dilli bir orduydı. Osmanlı ordusundaki alayların etnik yapısı kurulup konuşlandıkları yere göre farklılık göstermekteydi. Örneğin Mezopotamya, Suriye ve Filistin'deki alaylar ağırlıkla Araplardan oluşmaktaydı. 1914-1915 kışında Osmanlı ordusunun muharip kuvvetlerinin hemen hemen tamamı Müslümandı, Hristiyan askerler işçi taburlarıyla hizmet birliklerine gönderiliyordu. Osmanlı askerlerinin geneli okuma yazma bilmiyordu, okuyup yazabilenler çoğunlukla onbaşı yapılıyordu. Üniversite mezunları ve meslek sahipleri yedek subay yapılırken, muvazzaf subaylar Harp Okulu mezunlarından oluşmaktaydı. İngiliz ordusundan farklı olarak, Osmanlılarda sabit bir muvazzaf astsubay sınıfı yoktu, askerin eğitimi alt kademe subaylar tarafından gerçekleştiriliyordu. Bu da oldukça istikrarsız bir duruma yol açıyordu, nitekim gözlemciler Balkan Savaşı yenilgilerinin sonunda Osmanlı ordusunun taktik açıdan hantal, liderlik kapasitesinin ve motivasyonunun düşük olduğunu ve hatta düşmanla karşı karşıya gelmekten korktuğunu belirtmekteydi. Aslında Osmanlı askeri güvenilir olduğu-

nu, zorluklara göğüs gerebildiğini ve çok süratli seyyar harekâtlar gerçekleştirebilecek kapasitede olduğunu sık sık kanıtlamıştır. Dolayısıyla ordunun gücü, münferit olarak kurumun en tepesindeki kurmay subaylardan ve en alttaki münferit askerlerden gelmekteydi.

Osmanlı ordusu 1820'lerin sonlarından beri artık modası geçmiş bir ikili komuta sistemine göre teşkilatlanmıştı; bir tarafta Genelkurmay, bir tarafta başkomutanlık karargâhı vardı ve savaş zamanında ikisinin de tam bir icra yetkisi yoktu. 1908 baharında sadrazam kabineyi Osmanlı komuta sistemini değiştirmeye ikna etti. Bu çerçevede ilk olarak, Harbiye Nezareti'ne ordunun teşkilatlanma, lojistik ve tedarik planlamasını denetleme yetkisi verilirken, başkomutanlık karargâhı da lağvedildi. Bu çerçevede savaş planlaması ve harekât icra yetkisi esas olarak Genelkurmay'a geçerken, Genelkurmay da 1909'da yeniden teşkilatlandı. Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde başkana bağlı dört şube kuruldu; Birinci Şube eğitim ve harekât, İkinci Şube istihbarat, Üçüncü Şube teşkilatlanma, güvenlik ve seferberlikten sorumlu olurken, Dördüncü Şube'nin görevi haritacılıktı. 1911'de yapılan ilave değişikliklerle lojistik ve bütçe şubeleriyle sadece kurmay subay tayinlerine bakan özel bir şube daha kuruldu. 1914'teki İngiliz emsali gibi Osmanlı Genelkurmayı da giderek gelişip büyüyen bir teşkilattı.

1880'li yıllardan beri Osmanlı ordusu bünyesinde numaralı ordular vardı, bunlar barış zamanında Alman modelini esas alan müfettişlik sistemine göre faaliyet göstermekteydi. Örneğin, Birinci Ordu Müfettişliği, Osmanlı Birinci Ordu'su olarak seferber olmuştu. 1911'de numaralı ordu karargâhları Genelkurmay'ın personel teşkilatlanması esas alınarak yeniden teşkilatlandırıldı. Her ordu karargâhına kurmay başkanı olarak yetişmiş bir kurmay subay atandı; dört şube, yani

harekât, istihbarat, levazım şubeleriyle personel ve idari işler şubesi ona bağlandı. Birinci Şube (harekât) eşitler arasında birinci olup başına genellikle bir kurmay subay atanmaktaydı. İlave olarak muhabere, askeri inzibat ve diğer destek birimleri vardı. Osmanlı kurmayları aynen üst kademe karargâhlar gibi görev yaparken, alt kademe karargâhlar da bu kurmayların görevlerini yapmaktaydı. Gelibolu'da savaşıyan Osmanlı Beşinci Ordu'su savaş öncesinde mevcut olmayıp, karargâhı 27 Mart 1915 tarihinde faaliyete geçmişti. Ancak komutanı, kurmay başkanı ve önde gelen kurmaylarının çoğu sahra ordusu karargâhlarında deneyim kazanmış isimlerdi.

1911 yılına kadar Osmanlı ordusunun resmi olarak teşkilatlanmış bir kolordu karargâhı yoktu, tümenlere doğrudan numaralı sahra orduları komuta etmekteydi. O yıl Ahmet İzzet Paşa 13 kolordu kurdu, bunlardan 12'si sahra ordularına tahsis edildi. Osmanlı kolordu karargâhlarında 92 subay ve 365 alt düzey yedek subay ve asker bulunmaktaydı. Üç piyade tümeni ve bir bağlı kolordu topçu alayından oluşan tam mevcutlu bir Osmanlı kolordusunda 41.000 asker ve 6.700 hayvan bulunmaktaydı. 1912 sonbaharında Birinci Balkan Savaşı patladığı sırada bu karargâhlar yeni yeni faaliyete geçmekteydi. Az sayıda Osmanlı kurmayı Alman kolordu kurmaylarıyla karşılıklı değişim programına katılmış olmakla birlikte, ordunun kolordu seviyesinde kurumsal bir deneyimi veya geleneği yoktu. Hazır veya değil, Balkan Savaşları Osmanlı ordusunu kolordu seviyesinde komuta ve harekât uygulamalarına fiilen mecbur bırakmıştı. Osmanlı kolordu karargâhı 1914 yılı itibariyle deneyimli askerlerle donatılmış ve onların komutasında tam faaliyete geçmişti.

25 Nisan 1915 itibariyle Beşinci Ordu bünyesinde iki kolordu karargâhı vardı. Bunlardan en önemlisi

1911'de kurulduğundan beri faaliyette olan III. Kolordu idi. III. Kolordu'ya 16 aydır Tuğgeneral Esat Paşa komuta etmekteydi. Gerek Esat Paşa gerekse Kurmay Başkanı Yarbay Fahrettin Bey kurmay subaylardı. Beşinci Ordu'nun ikinci kolordusu 1 Nisan 1915'te Alman Albay Erich Weber'in komutasında geçici olarak faaliyete geçen XV. Kolordu idi. İtilaf kuvvetlerinin çıkarmasından sonra sefer ilerledikçe Beşinci Ordu'ya I., II., V., VI., XIV., XVI. ve XVII. kolordular ilave oldu. Bunlardan ilk dördü savaş öncesinde faal olan karargâhlardı.

20. yüzyılın başlarında askeri teşkilatlanma alanında en heyecan verici yeniliklerden biri 1910 Temmuz'unda Osmanlı ordusunda başlatılan üçlü piyade tümeni sistemi idi. Bu konsept Ahmet İzzet Paşa'yla ordunun modernizasyonunda Osmanlılara danışmanlık yapmak üzere geri dönmüş olan von der Goltz tarafından geliştirilmişti. Yeni Osmanlı piyade tümeninde kıta Avrupa'sının her biri iki alaydan oluşan iki tugay sistemi terk edilerek, yerine üç taburlu bir topçu alayı tarafından desteklenen üç piyade alayından oluşan tümen sistemine geçildi. Toplamda yeni Osmanlı piyade tümeni 36 top ve 12 makineli tüfekle donatılmış 13 bin askerden oluşmaktaydı. Bu üçlü alay mimarisi üstte kolordu seviyesindeki üçlü tümen teşkilatlanmasıyla, altta da alay seviyesindeki üç tabur düzenlemesinin kopyasıydı. Birinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan siper savaşındaki rotasyon sisteminin ihtiyaçlarına ideal biçimde cevap verdiği görülmüştü. Tıpkı kolordu karargâhı gibi her tümenin de yukarıdakine benzer bir kurmay başkanı vardı. Osmanlı tümenlerinin komutanları resmi olarak tümgeneraller olmakla birlikte, fiilen tümenlere yaşları 30 ile 40 arasında değişen albaylarla yarbaylar komuta etmekteydi. Osmanlı kolordu karargâhları gibi üçlü tümen mimarisi de Balkan Savaşı'nın başlangıcında henüz test edilmemiş

olduğu için yeni teşkilatlanmanın hayata geçirilmesinde zorluklar yaşandı. Konsept muharebe testlerinden geçti; 1915 itibariyle Osmanlı tümen teşkilatlanması, alay ve taburları farklı tümenlerin emrine verebilecek esneklikte olduğunu kanıtlamıştı.

Gelibolu seferinin başlarında çarpışmalara katılan beş Osmanlı tümeninden dördü savaş öncesinde aktif tümen olarak teşkilatlanmış olmakla birlikte farklılaşarak iki gruba ayrılmış olmaları mümkündür. Bunlardan ilki savaş öncesindeki kendi asli piyade alaylarını koruyan tümenler olup, 5., 7. ve 9. piyade tümenleri bu gruptandı. Bu tümenler Ağustos başlarında seferber edilmiş ve sürekli eğitimden geçmişlerdi. Diğer tümen grubundaysa tümen karargâhlarına yeni alaylar eklenmişti. Bunun nedeni, mevcut tümenlerdeki alayları yeni tümenlere tahsis eden Osmanlı ordusunun genişleme mekanizmasıydı. 1913'te İzzet Paşa tarafından gerçekleştirilen ihtiyat sistemindeki yeniden teşkilatlanmanın amaçlamadığı bir sonuçtu bu. 3. Piyade Tümeni'nin asli alayları, yani 7., 8. ve 9. piyade alayları yeni kurulan tümenlerin emrine verilerek onların çekirdeğini oluşturmuş, 3. Tümen de 31., 32. ve 39. piyade alaylarını almıştı. Aynı şekilde, 1 Ocak 1915'te faaliyete geçen Mustafa Kemal'in 19. Piyade Tümeni Şubat ayında 58. ve 59. alaylarını kaybetmişti;* daha sonra bunların yerini Suriye'den getirilen 72. ve 77. piyade alayları almıştı.

Alman askeri reform misyonunun kesintisiz varlığı ve etkisi nedeniyle Osmanlı ordusunun doktrin ve düzenlemeleri Alman emsallerinin tıpa tıp aynısıydı. Örneğin, 1908 tarihli *Felddienst Ordnung*, 1906 tarihli *Exerzier-Reglement für die Infanterie*, sırasıyla *Hidemati Seferiye Nizamnamesi* ve *Piyade Talimnamesi* adlarıyla çevrilererek yayımlanmıştı. 1904 tarihli *Beifrage zur Taktischen*

* Bu alaylar başka birliklere gönderilmiştir-dan. n.

Aubbildung unser Offiziere gibi takım ve bölük seviyesindeki taktik düzenlemeler *Takımın ve Bölüğün Muharebe Talimi* başlığıyla yayımlanmıştı. Osmanlı subayları diğer materyalleri de düzenli olarak Osmanlı Türkçesine çevirmektedir, örneğin Mustafa Kemal, Karl Litzmann'ın bölük seviyesinde muharebe talimatlarıyla diğer Almanca kitaplarını çevirmişti. Tıpkı İngiliz emsalleri gibi bu doktrinel çalışmalar da ateş üstünlüğü kurup piyade taarruzuna geçme esasına dayanan saldırının önemini vurguluyordu.

(Büyük) Helmut von Moltke 1869'dan başlayarak, 1885'te modern ordu -ve kolordu- seviyesinde harekâtların temeli haline gelen, doktrin niteliğindeki Üst Birlikler İçin Talimatlar diye çevrilebilecek ufuk açıcı çalışmasını yayımladı. Bu talimatlar stratejik hedeflere ulaşmak için sefer planlamasının esaslarını saptamak suretiyle özellikle operatif seviyede savaş icrasını ele alıyordu. Tıpkı taktik düzenlemeler gibi bu esaslar da taarruz ilkelerine dayanıyor ve merkezi olmayan bir komuta sistemi öngörüyordu. Ancak Osmanlı ordusu, kuvvetleri için bu seviyedeki doktrin niteliğinde talimatları çevirmemişti, çünkü 1911 yılına kadar Osmanlı ordusunda kolordu karargâhı bulunmuyordu; bunun bir anlamı yoktu. Ayrıca, birçok Osmanlı kurmay subayı akıcı Almanca konuşuyordu ve zaten Harp Akademisi'nin üçüncü yılının müfredatı bu harekâtları da kapsıyordu. Kolordu ve daha üst seviyedeki Osmanlı komutanları için bu Almanca talimatları çevirmemek nispeten makul görünmekle birlikte, Harp Akademisi eğitiminden geçmemiş ve iyi yabancı dil bilmeyen diğer subaylar için Almanca taktik el kitaplarının çevirisi elzemdi.

1914 yılında Alman ordusunda komuta genellikle komuta sisteminin merkezi olmadığı “yönlendirici komuta” tarzındaydı.⁹ Her düzeydeki komutana görev-

leri bildirilir ve buna göre teçhiz edilir, ama görevini nasıl yerine getireceğine dair talimat verilmediği gibi, görevin icrasında da kendisine nezaret edilmez. Alman komuta sistemi *Aufstragtaktik* yani “görev emirleri” olarak biliniyordu. Osmanlı ordusu da Alman modelini esas alıyor ve hem doktrin olarak hem de uygulamada böyle bir sistemi benimsiyordu. *Aufstragtaktik* sistemi Helmut von Moltke’ye mal edilmekte olup, özünde savaşı doğası gereği kaotik ve öngörülemez bir şey olarak gören Clausewitzçi bir savaş felsefesinin ürünüydü. Bu savaş felsefesi esneklik ve inisiyatif istiyordu, çünkü komutanların şartlara ve savaşın süratine uyum sağlaması gerekiyordu.

Enver Paşa Ocak 1914’te Ahmet İzzet Paşa’nın yerine getirildikten iki ay sonra modernleşmenin önünde engel olarak görülen veya Genç Türkler’e muhalif olan 1.300 kadar yaşlı subayı mecburi emekliliğe tabi tuttu.¹⁰ Böylece Enver Paşa’nın, altı ay önce Binbaşı Asım tarafından özetlenen eksiklikleri düzelterek şekilde ordunun yeniden eğitilmesini öngören özel talimatlar çıkarmasının önü açıldı.

Enver Paşa 14 Mart 1914’te, taktik seviyede kıta ve birlik eğitimini ayrıntılı bir şekilde ele alan 1 No’lu Ordu Emirnamesi’ni yayımladı.¹¹ Emirnemenin ilk bölümü doğrudan cepheden komutanlığın zorunluluğuna işaret etmekteydi. İkinci bölüm yürüyüş kolunun süratli savaş düzenine geçirilmesine yönelik taktik talimatları, taarruz harekâtları ve süratli karşı taarruzları, süratli tahkimat, makineli tüfek desteği gibi savunma harekâtlarını ve etkili topçu ateş desteği sağlamayı konu alıyordu. Ordunun eğitimi çerçevesinde hızla hayata geçirilen bu tedbirler sorunlara anlamlı bir karşılık verme yönünde kurumsal bir irade olduğunu göstermekteydi.¹² Önemli bir şey de, 1 No’lu Ordu Emirnamesi’nin, düşman üze-

rinde süratle müşterek-silah ateşi üstünlüğü kurmanın zorunluluğuna vurgu yapmak suretiyle Osmanlı ordusunun artık yeni ateş gücünün öneminin farkına vardığını göstermesiydi.

24 Mayıs 1914'te Osmanlı Genelkurmayı harp ceridesi tutma ve düzenleme usûllerine dair ayrıntılı talimatlardan oluşan bir emirname yayımladı.¹³ Emirnamede ayrıca harp ceridesi tutması istenen birliklerin listesi vardı. Ceride standart olarak, teşkilatlanma ve muhabere; emirler, raporlar ve operasyonlar; görevler; lojistik; personel ve hayvanlar; özel tecrübe ve deneyler; ve özel talimatlar olmak üzere yedi bölüme ayrılıyordu. Harp cerideleri gizli belge olarak sınıflandırılmıştı ve sadece harekâtlar için ya da üç takvim ayında bir açılıp kapatılırdı. Tamamlanan harp cerideleri üç ayda bir Osmanlı Genelkurmayı'na yollanırdı.¹⁴ Aynı zamanda Osmanlı ordusunun *Hidemat-ı Seferiye Talimnamesi*'yle yazılı muharebe raporlarıyla durum raporları da standarda bağlanmıştı.¹⁵ Gözetleme ön raporları da belli bir formata bağlanmıştı, ancak bunlar yazılı olabildiği gibi sözlü de olabiliyordu. Astlarından bilgi talep eden subayların son zamanlardaki savaş deneyimleriyle birlikte bu raporlama sistemindeki standardizasyon Osmanlı ordusunun durumsal farkındalığını İngiliz ordusuna kıyasla daha da artırdı.

Özetle, Osmanlı ordusunda sahra ordu ve kolordu birliklerinin operatif düzeydeki doktrinleri, Alman metodlarıyla Osmanlı ordusunun Balkan Savaşları'ndan edindiği derslerin bileşimiydi. Bu da ortaya düşmanınkinden daha yüksek bir etkinlik seviyesi çıkardı. Taktik seviyede, teşkilatlanma ve doktrin açısından Osmanlı ordusu, modern savaş alanında neyin işleyip neyin işlemediği üstüne kurulmuş kapsamlı bir pratik deneyim temeline dayanan gelişmiş bir tümen mimarisi ortaya

koydu. Tek tip bir “aşağıdan yukarı” enformasyon raporlama sistemi, emir komuta zincirinde yukarıdan aşağı doğru uyumlu bir komuta-kontrol sistemiyle bir araya gelerek, Osmanlı ordusunda savaşın bu iki seviyesini birbirine bağladı. Bu faktörlerin kümülatif etkisi 1915’te hasımlarından muhtemelen daha büyük bir savaş etkinliğine sahip bir ordunun yaratılması oldu.

Osmanlı’nın stratejik ve operatif seviyedeki komutanları

İsmail Enver Paşa 1881 yılında doğdu. Parlak performansı sayesinde Harbiye’den sonra neredeyse doğrudan, birincilikle mezun olduğu Harp Akademisi’ne girdi. Kurmay eğitimine ilave olarak, ateşli bir modernleşme yanlısı olan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin aktif bir üyesiydi. 1909’da Almanya’da ataşelik yapan Enver, Alman askeri sistemine olan hayranlığıyla biliniyordu. 1914’te Osmanlı ordusunun yeniden inşasında Enver Paşa’nın muazzam bir olumlu etkisi oldu. Aynı anda hem harbiye nazırı, hem başkomutan vekili hem de Genelkurmay başkanı idi. Başkomutan vekili olarak orduya padişah adına doğrudan emir verme yetkisi vardı. Enver Paşa elindeki bu yetkilerde Osmanlı İmparatorluğu’nun savaşının stratejik yönetiminde neredeyse mutlak söz sahibiydi. Gelibolu seferi sırasında Enver Paşa kaynakları ve öncelikleri Çanakkale savunmasına yönlendirebilecek bir konumdaydı. Kitchener’inkinden farklı olarak kararları bir komite sisteminin tiranlığına tabi değildi, anlık ve doğrudandı.

General Otto Liman von Sanders 1855’te Pomeranya’da doğdu. 1874’te subay olarak süvari birliğine katıldı. Prusya Harp Akademi’sine girdi ve Alman Genelkurmayı’nda standart görevlerde bulundu.

Liman von Sanders, Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'yı Cassel'deki alaydan ve Genelkurmay'da görevli olduğu sırada İzzet Paşa'nın karargâh hizmetlerinde kendisine bağlandığı günlerden çok iyi tanımakla birlikte, daha önce hiç Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunmamıştı. Bir unvan almış ve bunu hem kendi ve hem de ölen İskoç eşinin adıyla birleştirmişti. 1913 yazında Prusya ordusundaki kıdemli tümen komutanlarından biriydi ve Cassel'deki 22. Piyade Tümeni'ne komuta etmekteydi. Birinci Dünya Savaşı'na kadar Liman von Sanders'in hiç savaş deneyimi olmamıştı. Biraz asabi biriydi ve özellikle Osmanlı subaylarının çoğundan hoşlanmıyordu.

Tuğgeneral Esat (daha sonra Bülkat) Paşa 1862'de Yanya'da doğdu. 1884'te Harp Okulu'na girdi ve sonra kıta subaylıklarında bulundu.¹⁶ 1887'de Harp Akademisi'ne seçildi ve 1890'da mezun oldu. Üç dil biliyordu, Prusya Harp Akademisi'ne gönderildi ve 1894'te buradan mezun oldu. Normal kurmay görevlerinde bulundu ve alay komutanı olarak Yunan Savaşı'na katıldı. Tugay komutanlığı ve Osmanlı Üçüncü Ordu kurmay başkanlığı görevlerinde bulundu. Kısa bir süre 5. Piyade Tümeni'ne ve ardından Balkanlar'daki 23. Piyade Tümeni'ne komuta etti. 26 Eylül 1912'de, Birinci Balkan Savaşı'nın başında Yanya Kolordu Komutanlığı'na atandı. Yanya Kolordusu ve Yanya Kalesi, Batı Makedonya ile Arnavutluk'taki Osmanlı savunmalarının temel taşıydı. Yanya Kalesi, modern, birkaç piyade tümeninden oluşan kolordu çapında bir garnizonu, hatta takviye kuvvetlerle birlikte altı tümeni barındıracak kadar kendine yeterli bir kaleydi. Savaş sırasında Yunan Epir ordusu şehri kuşattığında Esat Paşa ustaca bir savunma yapmıştı. Dikkate değer bir konu da, kuşatmanın ilerlemesiyle birlikte Esat Paşa'nın kolordu seviyesinde giderek daha iyi bir komutanlık

sergilemesiydi. Komuta konusunda başlıca özelliği, kilit önemdeki arazileri tutmak üzere süratle tümen çapında geçici gruplar oluşturma yeteneğiydi. Bu geçici gruplar üst düzey subayların emrine veriliyor ve alınan taktik görevlere göre uyarlanıyordu. Esat Paşa düşmanın sayıca üstün olduğu saldırıları püskürtebilmiş ve modern savaş alanı anlayışını geliştirmişti.¹⁷ 10 Aralık 1913'te III. Kolordu komutanlığına getirildi.¹⁸

Albay Erich Paul Weber 25 Nisan 1915'te Beşinci Ordu'ya bağlı XV. Kolordu'nun komutanlığına getirildi. Weber 1860 doğumluydu. Prusyalı bir kurmay subaydı, 1913 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na geldi. Kolordu komutanlığına getirilmeden önce Osmanlı ordusunda İstihkâm Birlikleri başmüfettişliği görevinde bulunmuştu. Weber 1915 Mayıs'ında (Güney Grubu'na kısa bir süre komuta eden) Yarbay Eduard von Sodenstern'in yerine Seddülbahir'deki Güney Grubu komutanlığına terfi ettirildi.

Mustafa Kemal (sonradan Atatürk) 1881 yılında Selanik'te doğdu. 1905'te Harp Akademisi'nden mezun oldu. Genç bir kurmay subay olarak önce Osmanlı Üçüncü Ordu karargâhına, sonra (bugün Yunanistan topraklarında kalan) Selanik'e atandı. O dönemde Selanik devrimci milliyetçi faaliyetlerin yuvası durumundaydı, Mustafa Kemal de Jön Türk hareketine katıldı. 1909'da Hareket Ordusu'yla birlikte başkente yürüdü ve 1911'de 38. Piyade Alay komutanlığına getirildi.* Kısa bir süre Genelkurmay'da görev yaptıktan sonra, İtalyan işgaline karşı kabilelerin direnişini örgütlemek üzere 1 Ocak 1912'de Libya'ya gönderildi. 1912 Kasım'ında geri döndü ve Gelibolu ordusuna harekât

* Prof. Utkan Kocatürk, Behiç Erkin ve Cevat Abbas Gürer'in anılarına dayandırarak bu görevin komutan vekilliği olduğunu belirtir (Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2007)-dan. n.

başkanı olarak atandı. Balkan Savaşı'ndan sonra aralarındaki siyasi fikir ayrılıkları nedeniyle Enver tarafından önce Sofya'daki, oradan da Belgrad'daki ataşelik görevini kabul etmeye zorlandı. Mustafa Kemal 20 Ocak 1915'te geri dönerek 19. Tümen komutanlığına getirildi. 1915 Ağustos'unda Anafartalar Grubu komutanı oldu. Kariyeri İstiklal Savaşı'yla devam etti ve modern Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı oldu.

Mehmet Vehip (daha sonra Kaçı, 1877-1940) Esat Paşa'nın kardeşiydi ve Harp Akademisi mezunuydu. 1900'lü yılların başlarında Diyarbakır Piyade Tümeni kurmay başkanlığı ve Erzincan Askeri Okul komutanlığı görevlerinde bulundu. 1909 yılında kurmay kadrosuna dahil oldu ve hızla yükseldi. Balkan Savaşları'nda, kuşatma sırasında kurmay başkanı sıfatıyla Yanya Kolordusu'nda Esat Paşa'nın yanında görev yaptı. Mehmet Vehip 1914'te, ayaklanma bastırma harekâtları yürüten, Hicaz'daki 22. Piyade Tümeni'nin komutanıydı. 1915 baharında geri dönerek Osmanlı İkinci Ordu'sunun komutanlığına tayin edildi. Gelibolu Yarımadası'nda görev yaptıktan sonra, 1915 sonbaharında İkinci Ordu'yu yeniden teşkilatlandırmak üzere başkente döndü. Savaşın ilerleyen dönemlerinde Osmanlı Üçüncü Ordu'suna ve Kafkasya Ordu Grubu'na komuta etti. Vehip Paşa hem komutanlık hem kurmay görevlerinde başarı gösteren yetenekli ve profesyonel bir subay olarak görülüyordu. Emekli olduktan sonra, 1936'da İtalyanlara karşı Haile Selasiye'nin birliklerine danışmanlık yapmak üzere Etiyopya'ya gitti.

Beşinci Ordu'nun kurmay başkanı 1880 doğumlu Yarbay Kazım (sonradan Kazım İnanç) idi. Sefer boyunca bu görevde kaldı. Yarbay Kazım, Liman von Sanders'in emrindeki bu kurmay görevi için biçilmiş kaftandı, bunun bir nedeni iyi Almanca bilmesiydi.¹⁹

Yarbay Kazım 1902'de Harp Akademisi'nden mezun oldu ve kurmay subay elitine katıldı. Mezun olduktan hemen sonra Genelkurmay Harekât Dairesi'nde görev yaptı. Bunu iki piyade tabur komutanlığı izledi. 20 Mart 1911'de Alman ordusunda bir yıl eğitim görmek üzere Almanya'ya gönderildi. Döndükten sonra Balkan Savaşları'nda kolordu harekât başkanlığı, sahra ordusu lojistik başkanlığı ve Genelkurmay istihbarat başkanlığı görevlerinde bulundu. Savaş patlak verdiğinde Birinci Ordu'da harekât başkanıydı, ancak 12 Şubat 1915'te kurmay başkanlığına getirildi.

Osmanlı Beşinci Ordu'sunun operatif seviyedeki komutanlarının tamamı Harp Akademisi mezunu olup kurmay kadrosundandı. Gerek Alman gerekse Osmanlı harp akademilerinin Alman müfredatını kullanması eğitim ve düşünce birliği sağlıyordu. Alman ve Osmanlı komutanlarının savaş harekâtı doktrinine, planlamasına ve icrasına bakışları aynıydı. Osmanlı harekât komutanları hem savaş hem de barış ortamında derin taktik ve harekât deneyimi sahibiydi. Stratejik ve operatif seviyede kurmay başkanlıklarında kurmay subay olarak geniş pratik deneyimleri vardı. Ayrıca, Gelibolu'daki üst düzey Osmanlı komutanlarının tamamı 1912-13 Balkan Savaşları sırasında modern konvansiyonel savaş deneyimi kazanmışlardı. Buna ilave olarak, tamamı 1890 ile 1912 arasındaki dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun her yanda isyanlara karşı yürüttüğü mücadelede deneyim sahibi olmuştu.

Fransız Ordusu

Fransız ordusu 1914'te İngiliz ortağından çok Osmanlı ve Alman hasımlarına benzemektedir. Profesyonellerin komuta ettiği, toplu halde askere alınan kitlelerden oluşan bir kıta kuvvetiydi. Askerler üç yıllık zorunlu

hizmetin ardından düzenli yedeğe ayrılıyordu. Fransa'da askerlerin ağırlığı XIV. Louis dönemine kadar gidiyordu, Napolyon Çağı ise gururla anılan bir dönemdi. Fransa'nın 1870-71 Fransa-Prusya Savaşı'nı ve 1871'de Alsace-Lorraine'i kaybetmesine rağmen, ordu bir kurum olarak bunu, Avrupa'da askeri dengede yaşanan paradigma değişikliğinden çok siyasi liderlik eksikliğinin bir sonucu olarak görmeyi tercih ediyordu. Bununla beraber, 1871'deki müthiş kayıplar Fransız askeri makinesinin kapsamlı bir şekilde yeniden inşa sürecini hızlandırmıştı. Fransa 1872'den başlayarak devlet başkanı ve üst düzey generallerden oluşan bir Yüksek Savaş Kurulu kurdu. İki yıl sonra bunu, kurmay sınıfının başarılı Alman hasımlarınıninkine benzer biçimde yaygınlaştırmaya genişlemesi izledi. 1880'li yılların başlarında Fransız ordusu, öncülüğünü von Moltke'nin yaptığı, profesyonel bir eğitimden geçirilmiş kurmay subaylar tarafından desteklenen Alman sisteminin kopyası olan gerçek bir genelkurmay başkanlığı sistemi kurdu.

1871'den sonra Almanya'yla yaşanan siyasi durum ülkeyi, vatandaşları arasında zaten saygın bir yeri olan büyük bir orduyu finanse ederek yeniden inşa etmeye zorluyordu. Ancak Fransız ordusu çok politize olmuştu ve güç Katolik ve sosyalist subaylar ile diğer gruplar arasında periyodik olarak el değiştiriyordu. Fransa'da antisemitizm güçlüydü ve Dreyfus Olayı'yla bu iyice su yüzüne çıkmıştı. Bu gelişmelerin yol açtığı skandallar Fransa'da bir antimilitarist dalga yaratırken ordu gide-rek gözden düşmüş ve 1905 yılı itibariyle muharebe etkinliği azalmıştı.²⁰ Sonraki on yıl içinde Fransa'da meydana gelen siyasi değişikliklere rağmen genelkurmay yavaş yavaş orduya hem eski saygınlığını hem de gücünü yeniden kazandırmıştı. 1914'te Fransız Metropolitan ordusu iyi teçhiz edilmiş, iyi eğitilmiş ve yüksek moralli

bir ordu haline gelmişti. Almanya gibi Fransa da kısa bir zamanda seferber olabilecek geniş ve teşkilatlı bir ihtiyat tümen ve kolordu yığınağına sahipti. Fakat Fransa'nın Gelibolu'ya gönderdiği ordu bu değildi.

19. yüzyılda ikinci bir sömürge imparatorluğunun oluşmasıyla Fransa'da iki katmanlı bir askeri sistem ortaya çıkmıştı. Kıtasal kuvvetlerin yapısından ve eğitiminin oldukça farklı bir sömürge ordusu kurulması 1900 yılı itibariyle Fransa'nın askeri politikası haline gelmişti. Fransız sömürge ordusu yerli nüfustan, mahalli olarak silah altına alınanlardan oluşturulan, tecrübeli profesyonel Fransız subay ve astsubayların komutasındaki alaylardan meydana gelmekteydi. Sömürge ordusu, ayaklanma bastırma savaşı ve Afrika ve Asya'da Fransız hâkimiyetini cebri olarak hayata geçirmek için eğitilip donatılıyor ve kullanılıyordu. Bu ordu dönemin küçük sömürge savaşlarında geniş ve derin bir deneyim sahibiydi ve Fransız subaylarının Avrupa dışı taktik ortamda savaş deneyimi kazanmasına imkân sağlıyordu. Fransız sömürge ordusu Avrupalı bir hasımla savaşacak şekilde donatılmamıştı ve makineli tüfek ve topçu donanımı yetersizdi. Ayrıca geniş ölçekli kuvvetler seferber edip yığmaktan çok yurtdışı seferlerde deneyimi vardı.

1870'ten önce Fransa'nın sabit bir sahra ordu karargâhı veya teşkilatlı bir kolordu karargâhı yoktu. Teşkilatlanma ve komuta konularındaki bu deneyimsizlik Fransız-Prusya Savaşı'ndaki askeri performansını olumsuz etkilemişti. 1871'de ilk kalıcı barış dönemi kolordu karargâhı kuruldu fakat İkinci İmparatorluğun çöküp III. Napoleon'un düşmesinden sonra Fransız hükümeti ve halkı, askerin özerkliğini teşvik edecek bir ortama sıcak bakmıyordu. Dolayısıyla, barış zamanında bir sahra ordusu kurma fikrine karşı bir direnç vardı. 1888'de iskelet yapılar faaliyete geçirildi ancak Fransa'da sahra ordu-

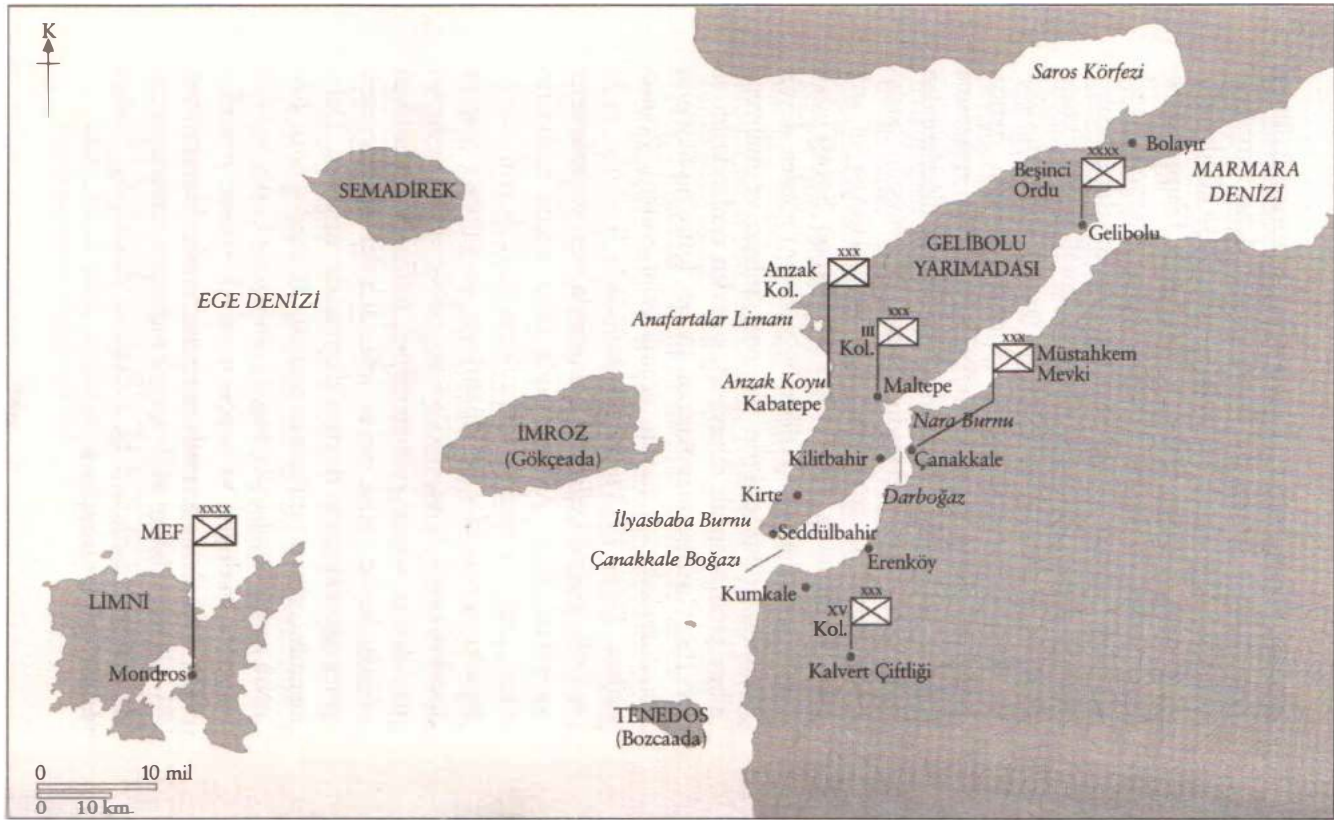
su seviyesinde sabit bir karargâh kurulması 1890'ların ilerleyen yıllarını buldu. 1892'de Rusya ile varılan anlaşma savaş planlarının koordinasyonunu hızlandırdı ve 1900'lerin başlarında her düzeyde kurmay, gerek savaş planlamasına gerekse sonbaharda düzenlenen büyük çaplı askeri tatbikatlara yoğun bir şekilde katıldı. 1914 yılı itibariyle kolordu seviyesinde kurmay çalışmalarında yüksek beceri seviyelerine ulaşılmıştı ve artık savaşın operatif seviyesinde iyi eğitilmiş bir Fransız subay kuşağı vardı.

1914'te Fransız ordusu Avrupa standartlarına uygun hale gelmişti ve bir Fransız kolordusu iki piyade tümeni ile onları destekleyen bir kolordu topçu alayından oluşmaktaydı. İkişer alaylık iki tugaydan oluşan her piyade tümeninde toplamda 12 piyade taburu bulunuyordu. Tümeninde ayrıca yaklaşık 54 sahra topundan oluşan bir topçu alayı vardı. Toplamda Fransız piyade tümenleri yaklaşık 16.000 subay ve askerden oluşmaktaydı. Fransızlar 22 Şubat 1915'te Gelibolu seferi için Tümgeneral Albert d'Amade komutasındaki Doğu Sefer Kuvveti'ni (Corps Expeditionnaire d'Orient-CEO) teşkilatlandırdı. Kurmay başkanlığına Yarbay Descoins getirildi. Fransız yüksek komuta katının çevre ülkelerdeki harekâtlarında kullanmak üzere Batı Cephesi'nden asker çekmeye karşı olması nedeniyle Doğu Sefer Kuvveti ilk başta Kuzey Afrika'daki çeşitli bağımsız alaylardan toplanarak faaliyete geçirilen tek bir ordu tümeninden oluşmaktaydı. Kolordunun Tümgeneral Joseph Masnau komutasındaki Birinci Tümen, bir Metropolitan piyade alayı, iki karma Sömürge piyade alayı ve bir karma Zouave ve Yabancı Lejyon* ala-

* Zouave: İlk kez 1831 yılında Cezayir'deki Berberi kabilelerinden Zuaveler arasından bir tabur kuvvetinde devşirildikten sonra sayıları artırılan, 1961 yılına kadar da askeri hizmette kalan Fransız sömürge alayları. Yabancı Lejyon: 1831 yılında kurulan ve Fransız vatandaşı olmayanların da kabul edildiği Fransız birliği. Günümüzde on bir alayda teşkilatlanmış 9 bin civarında askerden oluşmaktadır-ed.n.

yından oluşmaktaydı. Tümgeneral Maurice Bailloud komutasında benzer bir İkinci Tümen daha tertiplenerek 1915 Mayıs'ının başlarında yarımada'ya gönderildi.

Fransız doktrini, herkesin bildiği gibi, Fransız teorisyenlerinin ve liderlerinin taktik sorunu çözme yolu olarak gördüğü *l'offensive à outrance*'ı (topyekün saldırı) benimseyordu. İngiliz, Alman ve Osmanlı emsalleri gibi Fransız doktrini de ateş üstünlüğünü ele geçirip ardından tüfek ve süngü hücumuna geçmeye vurgu yapıyordu. Ayrıca, bedeli ne olursa olsun kuvvetleri nihai saldırı noktasına yığmak şeklindeki Clausewitzçi yaklaşıma diğerlerinden daha çok önem veriyordu. Ancak 20. yüzyılın başlarında Fransa'da antimilitarizmin yaygınlaşması ve ateş gücü konusunda 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'ndan dersler çıkarılmasıyla birlikte bu yaklaşım gözden düştü. Bununla birlikte doktrin bir avuç atılğan ve milliyetçi albay tarafından alt düzeylerde yeniden canlandırıldı ve 1911'de Genelkurmay Başkanı Joseph Joffre bu fikirlerin üst düzeylerde de hayata geçirilmesini emretti. Fransız ordusu Ekim 1913'te büyük birliklerin (kolordu, ordu ve ordu grubu) kullanımı konusunda yeni düzenlemeler yayımladı. Bunu Aralık ayında daha küçük birliklerin (alay, tugay ve tümen) kullanılmasıyla ilgili yeni düzenlemeler izledi. Her iki düzenleme de yalnızca taarruz harekâtlarının tayin edici sonuç alabileceği ve ordunun moralini ve savaşı ruğunu yüksek tutmak için mümkün olduğu kadar çabuk ve şiddetli saldırılar düzenlenmesi gerektiği şeklindeki doktrin ilkesine dayanıyordu. Daha önemlisi, yeni düzenlemeler taarruza geçmeden önce düşmanı topçu bombardımanı'yla yumuşatma fikrine yapılan vurguyu azaltıyor ve topçuyu destek rolüne itiyordu. 1914 Nisan'ında yayımlanan yeni piyade düzenlemeleri en önemli silahın hâlâ süngü olduğunu savunuyordu. O dönemin tarihçileri bu birleştirici doktrinlere "süngü kültü" adını vermişlerdi.

Kurumsal, organizasyonel ve taktik sonuçlar

İngilizler ve Fransızlar fark etmemiş olmakla birlikte, 1915 baharında orduları yüksek kurumsal savaş etkinliğine sahip bir hasımla karşı karşıyaydı. İngilizler “komutası ve subay kadrosu yetersiz” bir orduyla karşılaşmayı bekliyordu.²¹ Bunun yerine bölük, tabur, alay, tümen ve kolordu seviyesinde atılğan ve muharebe konusunda becerikli subaylarla karşı karşıya kaldılar. Peki, özel olarak, Osmanlı komuta yapısı, İngiliz ve büyük ölçüde de Fransız komuta yapısının yapamadığı neyi yapabiliyordu? Aşağıdan yukarı ve yukarıdan aşağı güvenilir raporlarla gelişen olayların net bir resmini aktarabiliyorlardı. Topçu ateşi desteği planlayabiliyor, koordine edebiliyor ve icra edebiliyorlardı. Komutanın genel hedefleri doğrultusunda, talimatsız hareket edebiliyorlardı. Cepheden liderlik yapıyor ve bizzat anlık kararlar alıyorlardı. Bölük, tabur ve alayları kolaylıkla başka birliklerin emrine verebiliyorlardı. Bir noktada toplanıp harekete geçebiliyorlardı.

Osmanlı ordusunun teşkilat yapısı alay ve taburların etkin bir şekilde başka birliklerin emrine verilmesine elverişliydi. Osmanlı piyade tümenlerinin 1910’da oluşturulan ve Balkan Savaşları’nda geliştirilen üçlü yapısı, Osmanlılara kuvvetleri etkin bir şekilde yoğunlaştırma imkânı verecek kadar esnek olduğunu kanıtlamıştı. Osmanlılar bir alay ya da taburu bir tümeninden alıp, muharebe etkinliğinde gerçek bir kayıp olmadan başka bir tümenin emrine verebiliyordu. Topçu, jandarma, istihkâm ve süvari de benzer yeteneklere sahipti. Bu yetenek sayesinde Osmanlılar, aynı işlemi tümen bağlamında piyade tugaylarıyla yapmaya çalışan İngilizlerden farklı olarak, birliklerini bir komutanın emrine vermek suretiyle kuvvetlerini ihtiyaca göre şekillendirebiliyordu. Osmanlı komutanlarının tabur üstündeki her seviyede

İngiliz ve Fransız emsallerine göre çok daha genç olması bu durumu daha da kuvvetlendiriyordu. Örneğin İtilaf kuvvetlerinin kolordu komutanlarının yaşları 55 ile 62 arasında değişirken, Osmanlı kolordu ve grup komutanlarının yaşları 36 ile 52 arasındaydı.

Aynı şekilde, Gelibolu'daki Osmanlı ordusu belirlenen hedeflere ulaşmak için özel teknikleri etkin olarak kullanma konusunda taktik bir etkinliğe sahipti. Bu yetenek esas olarak ordunun ateş gücüne dayanan doktrinlerinden ve çok boyutlu müşterek sınıflar eğitim programlarından kaynaklanıyordu. Eğitim açısından Osmanlı ordusu, 1913 yılının baharında Balkan Savaşları'ndaki deneyimlere dayanan ayrıntılı bir eğitim rehberliği veriyordu. Bu tür bir rehberlik, modern savaşlara uygundu. Seferberlik döneminde ve muharebeden önceki aylarda ordu bu rehberliğe bağlı kalmaya devam etti. Asker uzun cebri yürüyüşlerle sertleştirildi. Topçular, istihkâmcılar, makineli tüfekçiler ve süvari birbirlerine nasıl karşılıklı destek vereceklerini belirlemek üzere piyadeyle birlikte çalışarak her türlü pürüzü gideriyorlardı. Komutanlar arazi yürüyüşleri ve ateş planlama tatbikatları yaptılar. Ayrıntılı tatbikatlar yapıldı. Bütün bunlar Balkan Savaşları'nın deneyimlerine dayanmaktaydı. Müşterek sınıflar eğitimi her düzeyde teşvik ve icra edildi. Bu savaşlarda çarpışan ve modern ateş gücünün dinamiklerini anlayan komutanların deneyimleriyle bu daha da pekişti. Nispeten küçük Osmanlı asker grupları tekrar tekrar ateş üstünlüğünü ele geçirdi ve düşmanlarını etkili makineli ve topçu ateşiyle perişan etti.

İngiliz ordusu ise aksine, farklı muharebe silahlarının bağımsız kullanılmasına vurgu yapan modası geçmiş doktrinlerin içine saplanıp kalmıştı. Dahası, Anzaklarla 29. Piyade Tümeni'nin eğitim programında müşterek sınıflar eğitimi veya tatbikatı yoktu. İngiliz ordusunun

gücü, azametli piyadeler, özellikle de nizami piyadelerdi ancak bunlar da sayıca çok azdı. “İngilizlerin farklı taarruz noktalarında çok küçük kuvvetler kullanmaları” ve “İngiliz subaylarının kalitesinin düşüklüğü” nedeniyle başarısız olduğunu Osmanlılar da fark etmişti.²² Ayrıca, “bu subayların cesur ama deneyimsiz olduğu ve görünüşe göre komuta etmeyi veya savaşta askerlerine liderlik etmeyi bilmediği konusunda bütün Osmanlılar hemfikirdi.”²³ Sonradan İngiliz Parlamentosu’ndaki Çanakkale Komisyonu da bu sonuçları kabul edecek ve destekleyecekti.

İlerleyen bölümlerde de görüleceği üzere, Osmanlı Ordusu genel olarak Gelibolu’da asker sayısı bakımından sık sık, silah gücü bakımındansa her zaman İtilaf kuvvetlerinin gerisinde olduğu halde, İngiliz ve Fransız düşmanından daha kötü dövüşmüyordu. Harekât ilerledikçe Osmanlılar dirençli ve zorlu hasımlar olduklarını kanıtladılar. Osmanlı ordusu iyi eğitilmişti, standartlaştırılmış ve iyi hazmedilmiş doktrinlere bağlı kalıyordu ve modern savaşın gerçekliklerini kavramıştı. Aynı şekilde komutanları da deneyimli ve iyi eğitilmişti ve savaşa cepheden liderlik ediyorlardı. Bir bütün olarak kurumsal, organizasyonel ve liderlik konusundaki bu yetenekler Osmanlı ordusuna hasımlarına kıyasla yüksek düzeyde bir askeri etkinlik kazandırıyordu.

Beşinci Bölüm

**Amfibi Taarruz,
19 Mart - 30 Nisan 1915**

Carden'ın boğazı sadece gemilerle zorlama planının başarısız olması üzerine kısa bir ara verilince, generallerden epeyce etkilenen de Robeck harekâtın devam etmesine karşı çıktı. Stratejik hedefler değişmediği halde de Robeck'in bu kararı sefer planlamasında köklü bir değişime yol açtı. Üstlere danışmadan veya onların onayını almadan verilen bu karar Londra'daki Harp Konseyi'ne zaman ve kaynak bakımından daha büyük yükümlülükler dayatıyordu. Aslında de Robeck'in tek taraflı kararı Hamilton'ın ordusunu Osmanlı hasmıyla geri dönülemez ve topyekün bir çarpışma rotasına sokuyordu.

De Robeck'in kararının sonucunda ortaya, Kilitbahir Platosu'nu ele geçirmek üzere, donanma desteğinde müşterek ve birleşik bir kara seferi düzenleme planı çıktı. Nihai durumu coğrafi merkezli bir kara hedefine çeviren yeni plan, ciddi ölçüde daha büyük kara kuvveti gibi araçlara ilave olarak, ihtilafli sahillere amfibi taarruzu düzenlemek gibi geçerliliği kanıtlanmamış ve doktrinel olmayan yöntemler gerektiriyordu. Ayrıca, gerekli kuvvetlerin yığılması ve taktik planlamanın karmaşıklığı yeni harekâtı en erken Nisan ayının ortalarına atıyordu. Bu gecikme de zaten alarma geçmiş ve epeyce endişeli olan Osmanlılara yarımadayı takviye edip bir sahra ordusu karargâhını faaliyete geçirmek için zaman kazandırıyordu.

Her ne kadar Osmanlı planı 1912 tarihli planın geliştirilmiş bir versiyonu ve İngiliz planı da yaklaşık bir ay gibi bir sürede yazılmış olsa da, harekât planlaması her iki tarafta da kapsamlı ve ayrıntılı planlar ortaya çıkarmıştı. Muharebenin birinci haftasına yayılan İngiliz-Fransız çıkarmasıyla birlikte, 25 Nisan 1915'te bu planlar kesişti.

İngiliz sefer tasarımıındaki değişiklikler

De Robeck'in 18 Mart 1915'i ele alan faaliyet sonrası raporu, filosunun yaşadığı felaket gününü ana hatlarıyla özetliyor ama herhangi bir başarıdan söz etmiyordu.¹ Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na gönderilen ikinci mesaj ise, kaybedilen ya da hasar gören gemiler dışında filonun her an harekete hazır olduğunu ekliyordu. Ama aynı zamanda "[Carden'ın planını kastederek] taarruz planının üzerinde tekrar düşünülmesi ve yüzer mayınlara bir çare bulunması gerektiğini" belirtiyordu.² 19 Mart günü 11.00'de toplanan Churchill ve Harp Konseyi de Robeck'in filosunun dört savaş gemisiyle takviye edilmesini onayladı ve taarruzu sürdürmesi için teşvik etti. De Robeck'e bu çerçevede bir Deniz Kuvvetleri Bakanlığı mesajı gitti ve ayrıca düşman istihkâmlarına verilen hasar konusunda değerlendirmesi istendi. De Robeck 20 Mart'ta cevap vererek, destroyerleri, torpido botlarını ve karakol gemilerini gün ışığında daha süratli ve daha kapsamlı harekât yapabilecek şekilde teçhiz etmek suretiyle mayın tarama filosunu yeniden organize ettiğini bildirdi. Üç-dört gün içinde harekâtı yeniden başlatmayı ümit ediyordu. Sonra da görünüşe göre yenilgisinin nedeninin yüzer mayınlar olduğunu belirtiyor ve nihayet filonun Darboğaz'daki tabyaları susturduğunu ve mayın sahasını koruyan bataryaların havaya uçurulduğunu ekliyordu.

De Robeck bu kararları alırken, Hamilton da iki gün önce yönetim ve lojistik üssünü hiçbir tesisin bulunmadığı Limni'den Mısır'a geri taşıma kararı almıştı. Kurmayları aynı zamanda, ikisi de Osmanlı İmparatorluğu'nda epeyce zaman geçiren ve 18 Mart'ta Limni'ye ulaşan Albay C.H.M. Doughty-Wylie ile Yüzbaşı W.H. Deedes'ten Osmanlı ordusu ve yarımada'daki savunmalar hakkında ayrıntılı değerlendirmeler alıyordu. Hamilton, de Robeck'e gönderdiği 20 Mart tarihli mesajda kara kuvvetlerini İskenderiye ve Port Said'e sevk etmeyi, de Robeck'e Limni'de 4.000 Avustralyalı ve Bozcaada'daki gemilerde 2.000 deniz piyadesi bırakmayı teklif etti. De Robeck aynı akşam cevap vererek siyasi nedenlerle sevkıyatı en azından taarruz birkaç gün içinde yeniden başlatılana kadar ertelenmenin uygun olacağını bildirdi. Bu 21 Mart'a kadar denizden saldırıya devam etmek niyetinde olduğunu göstermekteydi.

Bu değişikliklerin yaşandığı sırada Hamilton, Kitchener'a kendi değerlendirmesini göndererek, artık boğazın sadece gemilerle geçilebileceğine inanmadığını ve kuvvetlerinin tamamına ihtiyaç olacağını bildirdi. Kitchener derhal cevap verdi ve yarımadayı temizlemek için geniş çaplı askeri harekâta ihtiyaç duyuluyorsa, o zaman harekete geçilerek harekâta başlanmasını söyledi. 21 Mart'ta Hamilton durumu Wemyss ve d'Amade'yle ve bunlardan ayrı olarak Birdwood'la görüştü; hepsi de geniş çaplı askeri harekât fikrini destekledi. 22 Mart'ta de Robeck, Hamilton'ı sabah saat 10.00'da *Queen Elizabeth*'te Wemyss, Birdwood, Braithwaite ve Yüzbaşı Pollen'in de bulunduğu bir toplantıya davet etti. Hamilton'ın günlüğüne göre, de Robeck hiç konuşmadan oturdu ve gruba kısaca kara birlikleri olmadan boğazı geçemeyeceğini söyledi.³ De Robeck daha son-

radan, denizden saldırıya devam etmeye hazır olduğunu ancak Hamilton'ın kara ordusunun işbirliğini önermesi üzerine fikrini değiştirdiğini iddia etti. Ancak daha sonra Wemyss, de Robeck'le birlikte önceden, yani 19 Mart'ta bu sonuca vardıklarını yazdı.⁴ De Robeck'in "sadece denizden" harekât fikrinden ne zaman vazgeçtiği tam olarak belli değildir, ancak beyanı Hamilton'ın düşünceleriyle ve ordusunu geniş çaplı bir askeri harekâta sokma eğilimiyle örtüşmekteydi. Hava şartları ve zamanlama da bu toplantının sonuçları üzerinde rol oynadı – mayın tarama gemileri 4 Nisan'a kadar hazır olmayacaktı, ayrıca Birdwood'un eldeki bütün birliklerle hemen çıkarma için ısrar etmesine rağmen Hamilton 14 Nisan'a kadar asker çıkaramayacağını söyledi.

De Robeck 23 Mart'ta Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na telgraf çekerek Hamilton'la anlaştığı konuyu açıklamaya çalıştı, Churchill yazılanları hayretle okudu.⁵ De Robeck kara ordusunun 14 Nisan'dan önce harekete geçebilecek durumda olmadığını belirterek başladı. Filo Marmara Denizi'ne çıkmayı başarsa dahi bütün sahil topraklarının imha edilmesi gerektiğini, yoksa boğazın filonun arkasından kapanacağını açıklamaya çalışarak devam etti. Sonuç alıcı bir müşterek harekâtın Nisan ortalarından önce gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığını belirterek bitirdi. Endişeye kapılan Churchill derhal ekibini toplantıya çağırdı ve esasen Carden planını temel hatlarıyla de Robeck'e tekrar bildirerek en kısa zamanda saldırının yeniden başlatılması talimatı veren bir cevap yazılmasını teklif etti. Churchill düşmanın mühimmat sıkıntısı çektiğinin ve elinde sınırlı miktarda mayın olduğuna inandığının altını çizdi. Korktuğu gibi, Fisher, Wilson ve (sadece denizden saldırıya hiçbir zaman sıcak bakmayan) Jackson "sadece denizden" saldırıya karşı çıkarak de Robeck'le Hamilton'ın müşterek harekât teklifini

desteklediler. Astlarının çok şiddetli kurumsal baskısıyla karşı karşıya kalan Churchill pes ederek düşüncesinden vazgeçti. Yenilgiye uğrayan Churchill, de Robeck'e yazdığı ve nihayet 24 Mart akşamı gönderdiği uzun telgraf-ta ordunun ilk fırsatta Kilitbahir Platosu'nu ele geçirmesi gerektiğini bildirdi. Fakat Churchill bunun ardından de Robeck'in bu sırada neden denizden saldırıyı tekrar başlatması gerektiğine dair bütün gerekçeleri sıralayarak, de Robeck'e düşmanın mühimmat sıkıntısı çektiğini tekrar hatırlattı ve Alman denizaltılarının yakında bölgeye ulaşarak deniz harekâtını zorlaştırabileceğine işaret etti. Ama de Robeck'in fikrini değiştirmek için artık çok geçti, çünkü o geri dönülemez bir şekilde, ordudan ciddi destek almadan filosunun boğazı geçemeyeceği sonucuna varmıştı.

Kavramsal olarak, müşterek bir harekât fikrinin ötesinde planlanmış bir şey olmadığı gibi, herhangi bir hedefler, yöntemler ve araçlar arasında bir denge de kurulmamıştı. Hankey 16 Mart gibi erken bir tarihte, gündeme getirilen sorulardan oluşan bir listeyi Asquith'e sunarak, açık bir şekilde askeri harekât hazırlıklarının hangi boyutlarda olduğunu sordu. 18 Mart'ta yaşanan "donanma fiyaskosu"nun eksik karargâh çalışmasının bir sonucu olduğuna inanan Hankey, 19 Mart'ta Asquith'e bir not göstererek bir müşterek planlama komitesi kurulmasını tavsiye etti.⁶ Ertesi gün Hankey, Asquith için ayrıntılı bir memorandum hazırlayarak izlenebilecek muhtemel hareket tarzlarını ve bununla bağlantılı olarak yarımada'daki çeşitli noktalara yapılacak çıkarmalar sırasında doğabilecek riskleri sıraladı.⁷ Malumu ilan ederek, kara birliklerinin kullanılması konusunda bir karargâh analizi bulunmadığını ve harekâtın "o kadar fazla birlik var ki, herhalde yeterlidir" mantığıyla ilerlediğini kaydetti.⁸ Yine, bir plan-

lama heyeti kurulmasını talep etti ve planlama için harcanacak iki haftalık bir zamanın harekâtta ayları kurtarabileceğini hatırlattı. 24 Mart'ta Hamilton ve kurmayları *Franconia* gemisiyle Port Said'e doğru yola çıktı. Giderken, Kitchener'ın harekâtın Nisan ortalarına kadar ertelenmesinden hoşnut olmadığını biliyordu ve bunu telafi etmek için Kitchener'ı kendi sözleriyle teşvik etti. Kitchener bütün güçle harekete geçmek için kuvvet yığınağı yapmaktan söz etmişti. Aslında harekâtın gecikmesine neden olan şey, Hamilton'ın kinayeli bir şekilde belirttiği gibi, Kitchener'ın 29. Tümen'i gönderme kararından vazgeçmesiydi. 25 ve 27 Mart tarihlerinde Churchill ile de Robeck arasında gidip gelen yeni mesajlar filo komutanını harekete geçirmeye yetmedi.

Harekât planlaması artık Hamilton'la Akdeniz Sefer Kuvveti'nin karargâhına geçmişti. Hamilton'ın kurmayları donanma kurmaylarıyla koordinasyon içinde kuvvetleri Mısır'daki geçici konaklama üslerine sevk etmeye başladı – deniz piyadelerinin haricindeki Kraliyet Deniz Tümeni'yle Fransız tümeni İskenderiye'ye gönderilirken, o sırada İngiltere yolunda olan 29. Tümen'e Malta'da durarak yükünü yeniden tanzim etme talimatı verildi. Hamilton 400-500 askeri karaya çıkarabilecek 20-30 zırhlı layter gönderilmesini istedi (bunlar hiçbir zaman gelmedi). 29 Mart'ta Hamilton 29. Tümen'i dosdoğru İskenderiye'ye getirmeye karar verdi ve Kraliyet Deniz Tümeni'ni Port Said'e yönlendirdi. Hamilton ve kurmayları 26 Mart günü öğleden sonra 3.00'te İskenderiye'ye ulaştı ve Maxwell'le görüşmek üzere dosdoğru Kahire'ye gitti.⁹ 29. Tümen Komutanı Tümgeneral Alymer Hunter-Weston askerlerinin bulunduğu ilk gemiyle 27 Mart'ta geldi. D'Amade ile Fransız tümenini taşıyan beş nakliye gemisi ertesi gün İskenderiye'ye ulaştı ve kurmay heyeti aynı gün Anzaklara birliklerin nakliye gemileri-

ne yerleştirilmesiyle ve mühimmatın nakil vasıtalarıyla karaya çıkarılmasıyla ilgili talimatlar verdi. Heyet 29 Mart'ı Malta tersanesinde bir kazıklı iskele inşasını koordine etmekle, eldeki layterlerin personel tahsisi ve yönetimiyle nakliye gemilerinin Kraliyet Deniz Tümeni için çapraz yüklenmesi* gibi işlerin nasıl yürütüleceğine dair talimatlar vermekle geçirdi. 1 Nisan'a kadar Hamilton'ın kurmayları bütün dikkatlerini gelen kara kuvvetini Mısır'a indirmek gibi idari işlere ve sevkiyat ve yükleme gibi taktik ayrıntılara verdi.

Böylece, 18-31 Mart 1915 arasında İngiliz harekât planları tamamen değişerek “sadece denizden” harekâttan müşterek ve birleşik bir harekât konseptine dönüştü. Stratejik hedefler ve Akdeniz Sefer Kuvveti'ni İstanbul yakınlarına çıkarma düşüncesi değişmezken, İngiliz harekât planının ilk safhası büyük ölçüde değişmişti. Carden ve görevi ondan devralan de Robeck'in planının odağında, Darboğaz'daki mayın sahalarını temizlemek üzere boğaz boyunca sınırlı miktarda arazinin geçici olarak kontrol altına alınması vardı. Taktik açıdan Carden'in donanma planı, kıyı istihkâmlarını susturma ve Osmanlı ordusunun seyyar topçu silahlarını en azından mayınlar temizlenene kadar etkisiz hale getirme düşüncesine dayanmaktaydı. Böylece muharebe filosu Marmara Denizi'ne girip Osmanlı donanmasını imha edebilecekti. Gerek Carden gerekse de Robeck kara birliklerini İstanbul çevresine çıkarmak üzere devam niteliğinde bir harekât öngörmekteydi. Hamilton'ın boğazın sadece gemilerle geçilemeyeceğine inanmasıyla kararı güçlenmesine rağmen de Robeck ancak 22 Mart günü tek başına ve tek taraflı olarak “sadece deniz-

* İng.: *Cross-loading* veya *cross-docking*. Gelen malların indirilip depoya alındıktan sonra stoklara girişi yapılmadan ve ambalajları açılmadan, alıcının ihtiyaçları gözönünde bulundurularak düzenlenip ilgili araçlara yeniden yüklenmesini içeren bir iş dünyası terimi-ed.n.

den” harekâtta vazgeçti. Hamilton ise kendi payına Kitchener’in, filo hedefine ulaşamadığı takdirde, bütün İngiliz kuvvetleri harekât alanına ulaşmış olmak kaydıyla geniş çaplı kara kuvveti kullanılabileceği şeklindeki 13 Mart tarihli talimatlarını geniş yorumlamayı tercih etmişti. Churchill’in derhal saldırıya geçilmesi yönündeki arzusuna rağmen yeni harekât planlamasını bu kararlar şekillendirdi. Kitchener’in talimatlarının esası mevcut kara kuvvetinin nerede kullanılacağı değil, bunların topluca kullanılacak şekilde nerede toplanıp hazırlanacağıydı. Akdeniz Sefer Kuvveti’nin İngiliz planlamacıların umduğu gibi Limni’den veya Bozcaada’dan desteklenmesi veya buralara konuşlandırılması mümkün değildi. Bu durum Hamilton’ı ordunun ana gövdesini Mısır’a konuşlandırmaya götürdü ve bu da harekâtın başlangıcının Nisan ayı ortalarına alınmasına neden oldu. Öfkeli Churchill, komutanların harekât alanında aldığı kararlarla planlarının darmadağın oluşunu sadece izlemekle yetiniyordu.

Akdeniz Sefer Kuvveti’nin İdari ve Levazım heyeti 1 Nisan’da ulaştı ve Hamilton, de Robeck’e mesaj göndererek, filo komutanına harekât çerçevesinde son emirleri kaleme almak üzere 7 Nisan’da geri dönerek kendisine katılmasını teklif etti. Akdeniz Sefer Kuvveti’ndeki kurmayları Mısır’da bir araya gelen Hamilton, Kitchener’den gelen verilerin ve kendi durum değerlendirmesinin ışığında harekât planlamasına girişti. Kitchener 13 Mart’ta yarımadanın kilit noktasının Kilitbahir Platosu olduğunu bildirmişti ki, de Robeck ve Birdwood da aynı görüşteydi. Bunun üzerine Hamilton, Akdeniz Sefer Kuvveti’ni yarımadanın alt kısmında kullanma fikriyle İskenderiye’ye gitti. Oradaki sahille-

ri bizzat gördüğü için donanmanın çıkarma yapacağı bölgeler hakkında bir miktar fikri vardı. 2 Nisan'da Akdeniz Sefer Kuvveti kurmayları donanmanın kıyı keşif sonuçlarını aldı. Buna göre muhtemel çıkarma noktalarından bazılarının değiştirilmesi isteniyordu. Donanma ayrıca planlamada işbirliğine yardımcı olmak üzere Hamilton'dan Mondros'a birkaç kurmay göndermesini istiyordu. Kitchener 3 Nisan'da Hamilton'a yeni tavsiyeler göndererek, Seddülbahir ile Morto Koyu'nun çıkarmaya en elverişli noktalar olduğunu bildirdi ve Kabatepe'nin kuzeyiyle güneyine bir aldatma çıkarması yapılmasını tavsiye etti.¹⁰ Kitchener ayrıca Hamilton'ın Kilitbahir Platosu'na şiddetli bir şekilde taarruz ederek Darboğaz'daki tabyaların imhasına hazırlık yapmak üzere işgal edeceğini farz ettiğini belirtti. Mesajı, Akdeniz Sefer Kuvveti'ne dikenli tel engellerini imha etmek için yeterli topçu mermisi bulamadığını belirterek bitirdi.

Akdeniz Sefer Kuvveti'nin genel karargâh ceridesi ilk olarak 4 Nisan günü saat 12.20'de bir "harekât planı"ndan söz etmektedir, yani bu noktada Hamilton'ın kafasında kesin bir şeyler olduğu bellidir.¹¹ Hamilton, Birdwood'a 4 Nisan'da Anzakları ve 6 Nisan'da da 29. Tümen'i gemilere binmek üzere limanlara sevketmesi emri verdi. Hamilton ve kurmayları kötü hava şartları nedeniyle yaşanan bir günlük gecikmenin ardından, 8 Nisan sabahı 06.15'te *Arcadian* gemisiyle Limni'ye doğru yola çıktı, yanlarında bir muhabere bölüğü ve bir de matbaa ekibi vardı.¹² Hamilton 10 Nisan sabahı 06.00'da Limni'ye ulaştı ve de Robeck'e talimat vermek üzere 09.30'da *Queen Elizabeth*'e geçti. Aynı akşam 20.00'de Kitchener'a bir mesaj göndererek Akdeniz Sefer Kuvveti'nin kendisinin önerdiği şekilde çıkarma yapacağını teyit etti.¹³ Ancak Hamilton, Kitchener'a Kabatepe aldatmacasının "gerçek bir çıkarma"ya dönü-

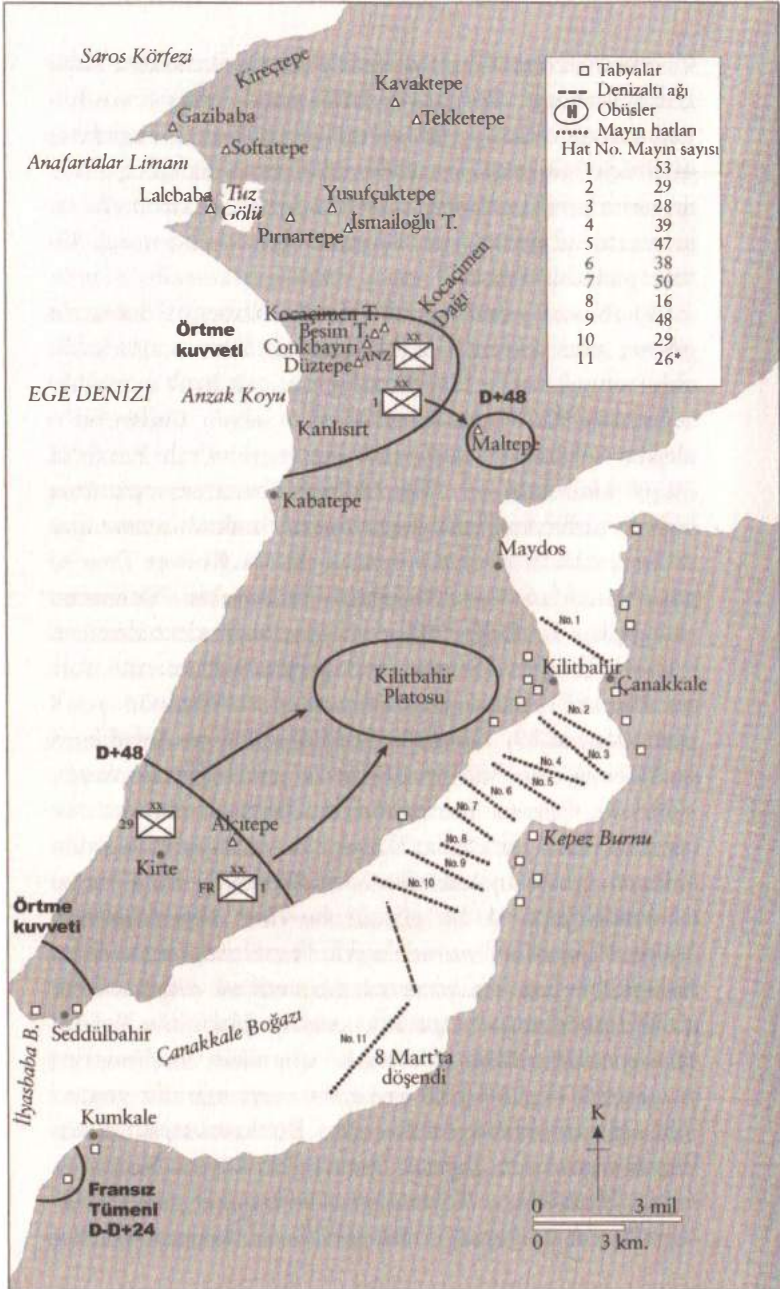
şebileceğini ve aynı anda filonun da Bolayır hattı açıklarında gösteri taarruzu düzenleyip hattı bombardımana tutacağını bildirdi. Hamilton taktik olarak “düşmanı her yerde meşgul ederek” karşı taarruza hazırlanan büyük sayıda Osmanlı ihtiyatını olduğu yerde tutmaya niyetli olduğunu belirtti. Ayrıca kendisinin asıl endişesinin ateş altında çıkarma yaptıktan sonra hızla bir örtme mevzii tutmak olduğundan söz etti. İngiliz komutan daha önce olduğu gibi son tahlilde belirleyici faktörün hava şartları olduğunu kaydetti.

Hamilton’ın planında, Sahra Hizmeti Talimatnameleri (1909) Kısım 1 (Operasyonlar) (FSR1)’nin hiçbir yerinde görünmeyen “örtme mevzii” diye bir terim vardı. Bu talimatnamelerde denizden yapılacak harekâtların, birlik, hayvan ve malzemenin gemiye bindirilmesini ve indirilmesini ele alan ama amfibi çıkarma konusunda herhangi bir bilgi veya tavsiye içermeyen bir bölüm bulunmaktadır. Ayrıca, *Manual of Combined Naval and Military Operations, 1913* (Müşterek Deniz ve Kara Harekâtları El Kitabı) de boş sahillere yapılacak (çoğunlukla kıyı çıkarması komutanıyla çıkarma birliklerini de içerecek şekilde) çıkarma harekâtlarında komuta-kontrolün idari işlevlerini kurallara bağlıyor, fakat amfibi taktiklerinden veya bu tür harekâtların nasıl idare edileceğinden hiç bahsetmiyordu. 1915 yılında dünya üzerinde hiçbir kara veya deniz gücünün doktrinel bir amfibi savaşı konsepti olmadığını belirtmek gerekir. Hamilton ve Akdeniz Sefer Kuvveti kurmayları seferi tasarlarken yenilikler de yapıyorlardı. Esasında Hamilton, doktrin veya sahra hizmet talimatnamesi olmadan, iki hafta gibi bir zaman içinde, düşman elinde bulunan bir sahilden açılan ateş altında kıyıda bir köprübaşı tutmak, bir örtme mevzii veya savunma çeperi oluşturmak ve sonra da buradan saldırıya geçerek harekât hedefini ele geçirmek şeklinde-

ki amfibi harekât esaslarına ilişkin taktik ikilemi hayli kolaylaştırmıştı. Dahası, iki hafta içinde, düşmanın ihtiyatlarını oldukları yerde tutarak çıkarma yapıp hedefi ele geçirmek için taktik seviyede aldatma ve dikkat dağıtma manevraları düzenlemek suretiyle sürpriz unsurunu hayata geçirmeyi amaçlayan, operatif seviyede karmaşık bir sefer planı hazırlamıştı.

11 Nisan sabahı itibariyle de Robeck, Bolayır'a gösteri taarruzu ve bombardımanın ilave edilmesi de dahil olmak üzere Hamilton'ın planıyla artık mutabıktı. Hunter-Weston ve kurmayları o sabah, Birdwood o akşam ve Anzak kurmayları da ertesi sabah Limni'ye ulaştı. Hamilton 14 Nisan'da seferin harekât planının birinci safhasının ana hatlarını bir miktar ayrıntılandırılmış olarak ortaya koyan 1 No'lu Kuvvet Emri'ni yayımladı.¹⁴ Seferin hedefinin "Kilitbahir Platosu'nu ele geçirip Darboğaz'daki tabyalar üstünde hâkimiyet kurarak filonun Çanakkale Boğazı'nı zorlamasına destek olmak" olduğunu belirtiyordu. Hamilton'ın genel planına göre 29. Tümen'in Seddülbahir'e ve Anzakların da Kabatepe'nin kuzeyindeki uzun sahile çıkması öngörülürken, Fransız tümeninin bir bölümü Kumkale'ye çıkacak, Kraliyet Deniz Tümeni de (Bolayır'ın bombalanması dahil olmak üzere) Saros Körfezi'ne bir aldatma çıkarması yaparak bir gösteri taarruzu düzenleyecekti. Modern doktrinel terminolojiyle Hamilton, müşterek ve birleşik bir harekât, yani çok hizmetli ve çokuluslu bir girişim planlamıştı. Operatif seviyede Hamilton, operatif sürpriz unsurunu elde etmek için siklet merkezinden vazgeçerek onun yerine ana çıkarmayı ağırlıklı yoğunluklarla yapmaya yöneliyordu. Bu kısmen sahillerin küçük ve oldukça dağınık olmasından kaynaklanıyor ve bu da Hamilton'ı, "kuvvetlerini ve hareket gücü etkisini bölmeye zorluyordu. Bu etkinin kuvvetlerin birlikte

HAMILTON'IN KİLİTBAHİR'İ ELE GEÇİRME PLANI

* 11. hatta 26 mayın döşenmiştir. Ancak Batılı kaynaklarda genellikle mayın sayısı hatalı olarak 20 verilir—dan.n.

hareketiyle sağlanması mümkün olmadığından, hareketin eşzamanlı yapısıyla yaratılması gerekiyordu”.¹⁵ Hamilton, düşman başkomutanının 160 kilometreden uzun bir bölgeye serpilmiş beş altı noktadan birden yağın “SOS” mesaj yağmuru altında takviyeleri doğru bir şekilde yığmakta zorlanacağını tahmin ediyordu.¹⁶ Hamilton’a göre bu da Akdeniz Sefer Kuvveti’ne harekâtı icra etmek için yaklaşık 48 saatlik bir fırsat planlaması penceresi açıyordu.¹⁷ Teşkilatlanma açısından Hamilton, Birdwood ve Hunter-Weston’a birliktelerinde bir örtme kuvveti ve bir ana gövde olmak üzere taktik olarak görev teşkilatlanması yapma talimatı verdi. Bu Hamilton’ın ana taarruzun başlatılacağı bir örtme mevzii konseptiyle örtüşüyordu. Bu en iyi haliyle yenilikçi bir düşünce olup, Hamilton’ın düşman bir sahile karşı amfibi taarruzu sorununu, düşmana yaklaşma manevrasına yakın bir şey olarak gördüğünü göstermektedir. 1915 yılında örtme kuvveti fikrine en yakın doktrinel konsept Sahra Hizmeti Talimatnameleri (1909)’un V. Bölümü’nde bulunuyordu, burada düşmana yaklaşma manevrası sırasında öncü birliğin ana birliğin önünden gideceği belirtiliyordu. Öncü birliğin görevi ilerlemeyi korumak, düşmanı olduğu yerde tutmak ve sonra da ana gövdenin taarruza geçebileceği bir çıkış mevzii oluşturmaktı. Hamilton’ın örtme kuvvetleri çarpışarak kıyıya kadar ilerledikten sonra ana birliklerin içinde toplanabileceği kadar geniş bir kıyıbaşı oluşturacaktı. Hamilton ayrıca, örtme kuvvetlerinin karaya çıkmasından sonra ana birlikleri doğrudan gemilerden indirmeyi planlıyordu ki, bu da örtme kuvvetlerinin ana birliklerinin indirilmesine yetecek kadar alan tutmayı bir şekilde başaracağı varsayımına dayanmaktaydı.

Hamilton’ın Birdwood’a verdiği talimatlar, aşağı yukarı bir tugaylık (üç safhada yaklaşık 4.000 asker)

bir örtme kuvvetinin Birinci Sırt (First Ridge) olarak adlandırılacak bir nokta tutma hedefiyle tek bir geniş sahile çıkmasını öngörmektedir.¹⁸ Bu durumda geriye dört piyade tugayından oluşan bir ana birlik kalıyordu. Ana birliğin hedefi, düşmanın kuzey-güney iletişimini ve alt yarımadaı takviye yeteneğini tehdit etmek veya muhtemelen kesmek üzere Sarıbayır'la Maltepe arasındaki sırtı ele geçirmektir. Hamilton'ın 29. Tümen için verdiği talimatlar daha açık olup, yarımadaının ucundaki küçük büyük beş farklı sahile çıkmayı, örtme kuvveti olarak da beş piyade taburu kullanılmasını öngörüyordu ki, bu da Hunter-Weston'a yedi taburluk bir ana birlik bırakıyordu.¹⁹ 29. Tümen'in örtme kuvvetinin hedefi Alçıtepe ile o noktada yarımadaı denizden denize uzanan bir hattı. Hunter-Weston açısından özellikle can sıkıcı olan taktik sorun örtme kuvvetlerinin sahillerinin birbirine bitişik olmaması ve dolayısıyla aralarında eşzamanlı olarak genişleyen kıyıbaşlarından bağlantı kurulması gerekmesiydi. Ana birliğin hedefi bizzat Kilitbahir Platosu'nu ele geçirmektir. 29. Tümen iki Anzak tümeninden daha küçük olmasına rağmen Hamilton ana çıkarması buydu. Bu da tıpkı Kitchener ve Churchill gibi Hamilton'ın da, yetersiz eğitilmiş Avustralyalılar, deniz piyadeleri, deniz kuvvetleri personeli ve Fransızlardan ziyade İngiliz nizami birliklerinin yeterlilik ve becerisine güvendiğini göstermekteydi.

Hamilton planı bütün kuvvetleri şu ya da bu aktif harekâta sürdüğü için geriye operatif seviyede bir ihtiyat kalmadığı gibi, birlikler bir kez karaya çıkmaya başladığı anda elinde sonucu etkileyecek çok az kapasite kalıyordu; oysa ilk başta bir taburu (Plymouth Taburu, Kraliyet Hafif Deniz Piyadeleri-RMLI) kendi tasarrufunda nakliye gemilerinde taktik ihtiyatta tutmayı planlıyor ve şartlar elverdiği takdirde Pınarici Koyu'na çıkarmaya

hazırlanıyordu. De Robeck'in kurmaylarıyla yapılan ayrıntılı koordinasyon çalışmalarıyla, Akdeniz Sefer Kuvveti karargâhının 75.000 asker, 16.400 hayvan ve 3.100 vasıtayı düşman sahillere nakletme, çıkarma ve destekleme planlarını da içeren planlamaları eşzamanlı olarak yürüdü.²⁰ Ertesi haftadan sonra Hamilton ve emrindeki komutanlar planda taktik seviyede değişiklikler yapmaya başladılar. Bunların en dikkat çekeni de Seddülbahir'e çıkarılacak asker sayısını artırmak için *River Clyde* adlı kömür gemisinin kullanılmasıydı. Bunun nedeni, gemiyle bizzat yaptığı keşifler sırasında kendi çıkarma sahillere bakan düşman hazırlık ve tahkimatlarını gördükten sonra coşkusu azalmaya başlamış olan Hunter-Weston'ın dile getirdiği endişelerdi. Kraliyet Donanması'na bağlı HMS *Hussar* gemisinin komutanı Binbaşı E. Unwin, 2.000 asker (ya da ilaveten iki piyade taburu) taşıyacak olan *River Clyde* kömür gemisinin zırh ve kum çuvarlarıyla, bir makineli tüfek bataryası ve gövdeye açılacak kapılarla modifiye edilerek karaya oturtulmasını teklif etti. Bunun ardından iskele tahtaları indirilerek piyade hızla gemiden tahliye edilecekti. Ama bu plan, sahillerin birinde örtme kuvvetine ciddi bir kuvvet ilave ederken, Hunter-Weston'ın ana birliğinden asker eksiltecekti. Hamilton başka bir değişiklik daha yaparak, Hunter-Weston'a bir piyade taburuyla Pınarıçi Koyu'na çıkarma yapma talimatı verdi, ayrıca Plymouth Taburu'nu da bu çıkarmaya tahsis etti. Bu değişiklikler 29. Tümen'in örtme kuvvetinin fiili gücünün yedi buçuk tabur olmasını sağlarken, Hunter-Weston'ın ana birliğinde sadece beş buçuk tabur kalıyor, ayrıca bizzat Hamilton'ın kontrolü altındaki hazır ihtiyat da elden çıkmış oluyordu.

16 Nisan'da donanma kurmayları karacı kurmaylara "Atış Gözetleme Subayları"yla ilgili talimatlar

gönderdi. Bunlar arasında donanma top ateşinin nasıl koordine edileceğiyle ilgili talimatlar da vardı. Aynı gün Hamilton, Hassa İskoç Sınır Muhafızları'nın (King's Own Scottish Borderers) Kirte'nin batısındaki tepenin altına (Pınarıçi Koyu) çıkarılmasına ve Plymouth Taburu'nun da buna destek olmak üzere 29. Tümen'le birleştirilmesine onay verdi. Ayrıca de Robeck'ten sahiller hakkında daha fazla bilgi istedi. Hamilton 18 Nisan'da d'Amade'ye son talimatları göndererek, "Türklerin dikkatini çekmek" üzere Kumkale'ye bir çıkarma yapmasını rica etti.²¹ He ne kadar Anadolu yakasındaki bu bölgenin işgaliyle düşman topçusunun Morto Koyu'ndaki İtilaf nakliye gemilerine ateş edebilecek şekilde mevzilenmesi engellenecek olsa da, Hamilton bunun bir aldatma olduğunu net bir dille ifade etti. Ayrıca Fransız komutana kuvvetini süratle geri çekip Seddülbahir'e yeniden mevzilendirerek genel ilerlemeye katılmak için hazır olma talimatı verdi. 20 Nisan'da Hamilton, Birdwood ve Hunter-Weston'a örtme kuvvetiyle ilgili son talimatları bildirdi.

De Robeck ve Hamilton 19 Nisan'da *Queen Elizabeth*'te yapılan toplantıda çıkarma tarihini 23 Nisan olarak belirledi. Hamilton aynı günün ilerleyen saatlerinde Kitchener'dan, Basra'daki çarpışmayı anlatan ve Osmanlı ordusunun daha önce düşnüldüğünden daha çetin çıkabileceği konusunda uyarıcı bir istihbarat raporu aldı.²² Mesajda şöyle diyordu: "Türk askerleri çok disiplinli, iyi eğitilmiş ve cesurdu. Makineli tüfekleri çok iyi gizlenmişti ve çok etkili biçimde kullanılıyordu, siperleri de hayranlık uyandıracak kadar iyi konumlandırılmıştı ... süngüyle ... boşaltılmaları gerekti". Kitchener bir de not olarak Türklerin gece boyunca yaklaşık 26 kilometre çekildiklerini ve gündüz de çekilmeye devam ettiklerini ekliyordu. Hamilton bu rapo-

ru çoğaltarak komutanlarına dağıttı. Artık Osmanlı ordusunun genel muharebe etkinliği konusunda ayrıntılı taktik bilgiye sahipti, elinde düşman mevzileriyle ilgili hava gözetleme raporları, Osmanlı muharebe düzeni hakkında oldukça kapsamlı bir fikri, Doughty-Wylie ve Deedes'in düşüncelerinin yanı sıra Hunter-Weston'ın gözlem ve endişeleri vardı. Çıkarmadan hemen önceki günlerde, ısrarla gece çıkarmasını savunan Birdwood ve şafak çıkarması yapılmasını savunan Hunter-Weston'la tartışmalı görüşmeler yaptı. Donanma kurmayları, kıyı çıkarma komutanları ve çıkarma birlikleri için talimatlar yayımlayıp filonun geçmesinden sonra Çanakkale Boğazı'nı kontrol etmek üzere planlar hazırladı. Ateşli Akdeniz Sefer Kuvveti istihbarat ekibinin yayımladığı bir talimata göre Osmanlı askerleri, "tüfeklerinizi atın!" ve "teslim olun!" gibi Türkçe sözlerle teslim olmaya teşvik edilecekti.

Hamilton, de Robeck'le birlikte *Queen Elizabeth*'e yerleşmeye karar vermiş ve 21 Nisan'da da çıkarma günü kendisine aşırı kalabalık amiral gemisinde eşlik edecek bir avuç subay seçmişti. O gün öğleden sonra Hamilton, d'Amade'ye ek talimatlar göndererek taktik plana yaptığı son ilavelerin ana hatlarını bildirdi.²³ Fransızlara "Kilitbahir Platosu'ndaki genel ilerleme için 29. Tümen'le koordinasyon halinde hazırlık yapma" talimatı verdi. Hamilton, Fransızların kalabalık Seddülbahir'deki kıyıbaşına çıkabilmesi için 29. Tümen'in nakil vasıtalarıyla hayvanlarını indirme işlemine ara vermek zorunda kalabileceğini tahmin ediyordu. Bu durumu kontrol altına almak için d'Amade'ye Fransız amiral gemisine yerleşip yanına "İngiliz muhabereciler" almasını önerdi. Hamilton'ın Fransızları Kilitbahir'deki ana çıkarmaya doğrudan dahil etmesinin altında, düşmanla ilgili daha iç karartıcı

istihbarat bilgilerinin mi, yoksa Hunter-Weston'ın elinde tümenin yarısından daha az bir kısmının kalmasının mı yattığı bugün belli değildir. Savaş Bakanlığı, Akdeniz Sefer Kuvveti'nde (MEF) 5.000 zayıat hesabı yaparken, daha sonra MEF kurmayları da "29. Tümen'in ya da Avustralyalıların karaya çıkamaması halinde izlenecek hareket tarzı" başlıklı bir talimat hazırladı.²⁴ Harekâtın tam başlama tarihi de Robeck'in inisiyatifinde olmakla birlikte tamamen hava şartlarına bağlıydı. 21 Nisan günü 10.00'da önce 23 Nisan'da karar kılındı, de Robeck harekâtı önce 24 Nisan'a, sonra da ertesi gün 24 saat daha atarak 25 Nisan'a erteledi.

Hamilton'ın sefer planı cüretkâr ve yenilikçi olup, bir harekât ve taktik yöntemi olarak yeni bir çığır açıyordu. Ancak plan başarı için doğruluğu kanıtlanması gereken bir dizi planlama varsayımına dayanıyordu. Bunlardan en önemlileri, donanma topçu ateşinin, kara ordusunun sahra topçusunun ateşinin yerini tutacağı; örtme kuvvetlerinin hızla hedeflerine ulaşacağı; düşman komutanlarının ihtiyatları alana sürme konusunda 48 saatlik bir tereddüt yaşayacağı ve İngiliz nizami birliklerinin profesyonellikleriyle şiddetli direnci kıracağı varsayımlarıydı. Ayrıca, İngiliz komutanlar ve kurmaylar Osmanlı direnişinin ilk başta şiddetli olacağını ama daha sonra azalıp çökeceğini varsayıyor ve bekliyordu. MEF kurmaylarının elinde yazılı bir temel zaman çizelgesi yoktu, fakat Anzakların ilk 24 saat içinde Sarıbayır'a ve sonradan Üçüncü Sırt olarak adlandırılan hatta, 29. Tümen'in de aynı süre içinde Alçıtepe'ye ulaşması bekleniyordu. Sonraki 24 saat içinde Anzaklar Maltepe'yi ele geçirerek Kilitbahir Platosu'ndaki düşman garnizonunu etkin bir şekilde tecrit ederken, 29. Tümen de Alçıtepe'yi tahkim edecekti. Bundan kısa bir süre sonra Fransızlar bölgeye sokulup Alçıtepe hattında

sağ kanadı tutarken, 29. Tümen de sol kanada kacak ve ardından her iki tümen Kilitbahir Platosu'nu ele geçirmek üzere taarruza geçecekti. Hamilton'ın topçu birlikleri buradan Darboğaz'ı hâkimiyet altına alacak ve kısa bir süre içinde Osmanlı tabyaları yerle bir edilerek mayın tarama işlemine geçilecekti. Filonun ilk çıkarmadan yaklaşık bir hafta sonra Darboğaz'ı geçmesi hiç de hayal edilemeyecek bir durum değildi.

Gelibolu çıkarma harekâtıyla ilgili değerlendirmelerde sıkça ihmal edilen nokta, Hamilton ve de Robeck'in kurmaylarının (de Robeck'in "sadece denizden" harekâttan vazgeçtiği) 22 Mart'ta başlayıp (de Robeck ve Hamilton'ın müşterek ve birleşik harekâtın başlamasını beklediği) 21 Nisan'da biten yaklaşık 30 günlük bir süre içinde, düşman bir kıyıya beş tümenlik bir çıkarma harekâtı icra etmek üzere bütünlüklü ve iyi koordine edilmiş bir sefer planı hazırlamış olduklarıydı. Gerçi donanmayla Birdwood'un daha önce bir miktar hazırlık yaptıkları doğrudur, ancak bütün olarak bu sıfırdan yazılmış bir plandı. Hamilton'ın A&Q (Merkez kısım amirleri ve levazım subayları) ekibinin İngiltere'den ancak 1 Nisan'da gelmesi ve Hamilton'la kurmaylarının ancak 8 Nisan'da İskenderiye'ye varması bu başarıyı çok daha kayda değer yapmaktadır. Hamilton'ın o dönemin şartlarına göre alışılmışın dışında bir harekât düşüncesi geliştirebilmesi ve bunu kurmaylarına anlatmayı başarak hayata geçirebilmesi ise çok daha dikkate değerdir. Daha önce böyle bir şeye kalkışılmadığı gibi, sonuçlar çıkarabilecek böyle bir doktrin, eğitim veya benzeri deneyim de yoktu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tarihçiler ve kamuoyu başarılı taarruz çıkarmalarına o kadar aşına oldu ki, bu harekâtların ne kadar zor olduğu kolayca unutulurak Hamilton'ın çıkarma harekâtını kötü planlanıp kötü icra edilmiş diye nitelemek moda

oldu. Gelibolu çıkarmalarına katılan subay ve askerlerin bu başarıları, neredeyse imkânsız denecek şartlarda ulaşılmış anıtsal başarılarıdır.

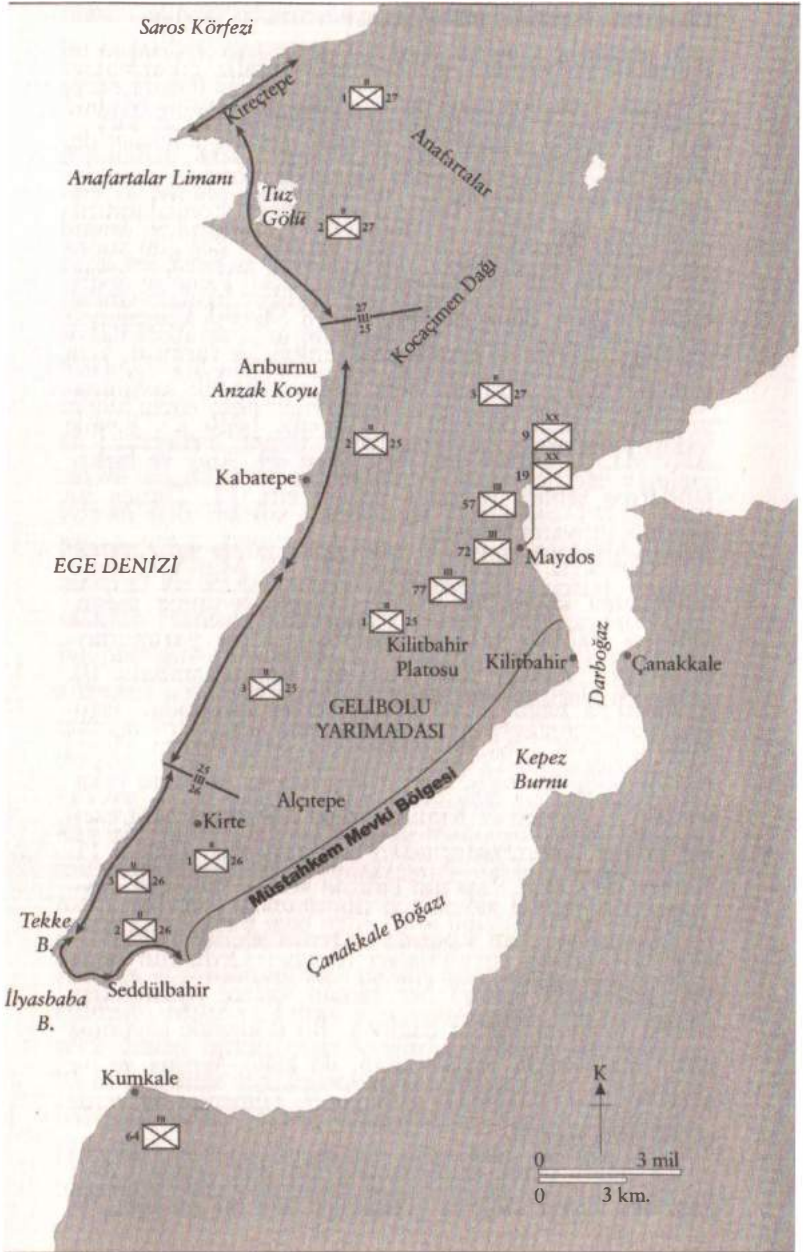
Her ne kadar İngiliz Yurtdışı Sefer Kuvveti (BEF) Fransa'ya, Mısır Sefer Kuvveti (EEF) Mısır'a çıkarılmış ve Mezopotamya'ya bir tümen sokulmuş olsa da, İngiliz ordusunun 1915 Mart'ına kadar savaşta geniş çaplı bir taarruz harekâtı düzenlemediğini hatırlatmak yararlı olabilir. Aslında Hamilton'ın Gelibolu çıkarmasıyla neredeyse aynı günlerde Sir John French'in İngiliz Yurtdışı Sefer Kuvveti de İngiltere'nin savaşta ilk büyük geniş çaplı taarruz harekâtını gerçekleştirmekteydi. Dolayısıyla, İngiliz Yurtdışı Sefer Kuvveti'nin planlama ve hazırlıkları Ocak ayının ortalarından beri yapılan Fransa'daki taarruz harekâtıyla (10 Mart 1915 günü Neuve Chapelle'e karşı dört tümenle gerçekleştirilen taarruz) bir karşılaştırma ve kıyaslama yapmak yararlı olabilir. Harekât komutanı General Sir Douglas Haig fiili planlama çalışmasına 12 Şubat'ta başlamıştı ve elinin altında, 7,3 kilometrelik bir taarruz hattında aylardır tuttuğu mevziden taarruza geçmesi planlanan, toplam 90 top ve 60 obüsle teçhiz edilmiş 72.000 askerlik bir kuvvete ilave olarak, ciddi miktarda bir genellermay kaynağı vardı. Dahası, Fransız topçuları aylardır topçu mühimmatı yığınağı yapmaktaydı – nitekim İngiltere'nin topçu mermisi stoğunun büyük bir bölümünü eriten de Neuve Chapelle taarruzu olmuş, Kitchener bu yüzden Hamilton'ın mühimmat talebini geri çevirmek zorunda kalmıştı. Mısır ve Limni gibi konaklama bölgelerinden sevk edilen birkaç yüz donanma topuyla desteklenen 75.000 kişilik bir kuvvetle gerçekleştirilen Hamilton harekâtı belki Neuve Chapelle ile karşılaştırılabilir. Haig'in taarruzu üç günde çökerken, üç gün sonra Hamilton daha yeni harekete geçiyordu.

Osmanlı harekât planlaması

Kumkale'ye yapılan 4 Mart'taki İngiliz çıkarmaları Osmanlı Genelkurmayı'na Anadolu kıyılarının tehlide açık olduğunu göstermişti. Bunun üzerine Balıkesir'de, Marmara Denizi'nin güney sahilinde konuşlu olan iyi eğitilmiş 11. Piyade Tümeni'ne boğaza konuşlandırılmak üzere hazırlıklı olma emri verildi.²⁵ Beş gün sonra tümen (Kumkale'nin güneydoğusundaki) Ezine'ye doğru harekete geçti, deniz muharebesi 18 Mart'ta kızıştığında tesadüfen tümen de neredeyse Kumkale'ye varmıştı. Yeni tümenin gelişi Kumkale'deki denize yönelik savunmayı değiştirmede, burasını 9. Tümen'e bağlı 25. Piyade Alayı'yla, 3. Tümen'den yeni gelen 64. Alay ve birkaç jandarma taburu tutmaya devam etti. 11. Tümen ise şimdilik ihtiyatta tutuldu.

Dolayısıyla Osmanlı savunması 18 Mart'taki deniz taarruzuna kadar bir tür iki bölgeci savunma mevzilenmesi halinde tahkim edilmişti: Orta yarımadayla Bolayır kıstağı Esat Paşa'nın komutasındaki III. Kolordu'ya bağlı 7. ve 19. tümenler tarafından tutulurken, Cevat Paşa komutasındaki Müstahkem Mevki Komutanlığı'na bağlı, aşağı yarımada ve Anadolu yakasındaki 9. Tümen ile Kumkale'deki Menderes Müfrezesi ise boğaz savunmalarından sorumluydu. Gelen 11. Tümen de Cevat Paşa'nın emrine verildi. Boğazın ortadan ikiye bölündüğünü iddia eden bazı Batılı tarihçilerin aksine, Osmanlı savunmaları (Beşinci Ordu'nun faaliyetine geçmesine kadar) her zaman sadece Müstahkem Mevki Komutanlığı'na bağlıydı. Bu dönemde savunma tertiplenmelerinin başlıca zaafı, iki alayı Avrupa ve bir alayı Anadolu yakasında bulunan 9. Tümen'in bir yerde toplanamamasıydı.

18 Mart deniz saldırısından iki gün sonra Cevat Paşa'dan Enver Paşa'ya gönderilen acil bir mesajda, 9.

Tümen'i Gelibolu Yarımadası'nın güney ucunda toplamak üzere 11. ve 19. tümenlerin ihtiyattan çıkarılarak sırasıyla Kabatepe ve Kumkale'de taktik amaçlı olarak kullanılması isteniyordu.²⁶ Enver Paşa 9. ve 11. tümenlerin manevrasını onayladı ancak Mustafa Kemal'in 19. Tümen'ini Maydos yakınlarında bıraktı.²⁷ 31 Mart itibarıyla 9. Tümen'in tamamı iki jandarma taburuyla birlikte aşağı yarımada da toplanmıştı. Osmanlı Genelkurmayı ayrıca Cevat Paşa'ya, Hamilton'ın Mondros Limanı'na 40.000 Fransız ve 50.000 Avustralyalı getirdiğini haber vermişti. Bu mesajlar sadece Osmanlı Genelkurmayı'nın 18 Mart'tan hemen sonra bir İtilaf işgali beklediğini değil, aynı zamanda Osmanlı istihbarat faaliyetlerinin Akdeniz Sefer Kuvveti üzerinde yoğunlaştığını da göstermekteydi. Artık son derece endişeli ama oldukça enerjik olan Enver Paşa Çanakkale Boğazı'ndaki kuvvetlerini yeniden tertiplendirmeye karar verdi. 24 Mart 1915'te, o zaman Birinci Ordu komutanı olan General Otto Liman von Sanders'ten, faaliyete geçirilmesi teklif edilen Osmanlı Beşinci Ordu'sunun komutasını almasını istedi. Daha önce Kafkaslar'daki Osmanlı Üçüncü Ordu'sunun komutasını alma teklifini geri çeviren Liman von Sanders bu görevi kabul etti. Ertesi gün Enver Paşa, Osmanlı Genelkurmayı'na emirler göndererek, Müstahkem Mevki Komutanlığı'ndaki bütün seyyar birliklerle III. Kolordu'nun yeni faaliyete geçirilen orduya devredilmesi için yapılacak yeni komuta düzenlemelerini bildirdi.²⁸ Yeni Alman komutan, yüzbaşı rütbesindeki iki Alman yaveri (Prigge ve Mühlmann) ile kurmay başkanı Yarbay Kazım Bey'le birlikte 26 Mart'ta yarımada ya ulaştı.

Enver Paşa, Liman von Sanders'in yarımada ya ulaştığı gün resmi faaliyet emrini yayımlayarak şu birlikleri yeni Beşinci Ordu'ya bağladı; Esat Paşa'nın III. Kolordusu (7., 9. ve 19. piyade tümenleri), Faik Paşa'nın

II. Kolordu'su (4. ve 5. piyade tümenleri), Alman Albay Erich Weber'in komutasında kurulacak geçici bir kolordu (3. ve 11. piyade tümenleri) ve bir bağımsız süvari tugayı.²⁹ Ama neredeyse bundan hemen sonra II. Kolordu karargâhıyla bu kolorduya bağlı 4. Tümen, Beşinci Ordu'nun muharebe düzeninden çıkarılırken, 5. Tümen bağımsız bir tümen olarak tutuldu. Sayfa 176'daki harita 9. Tümen'in 26 Mart 1915 tarihindeki konuşlanmasını göstermektedir.

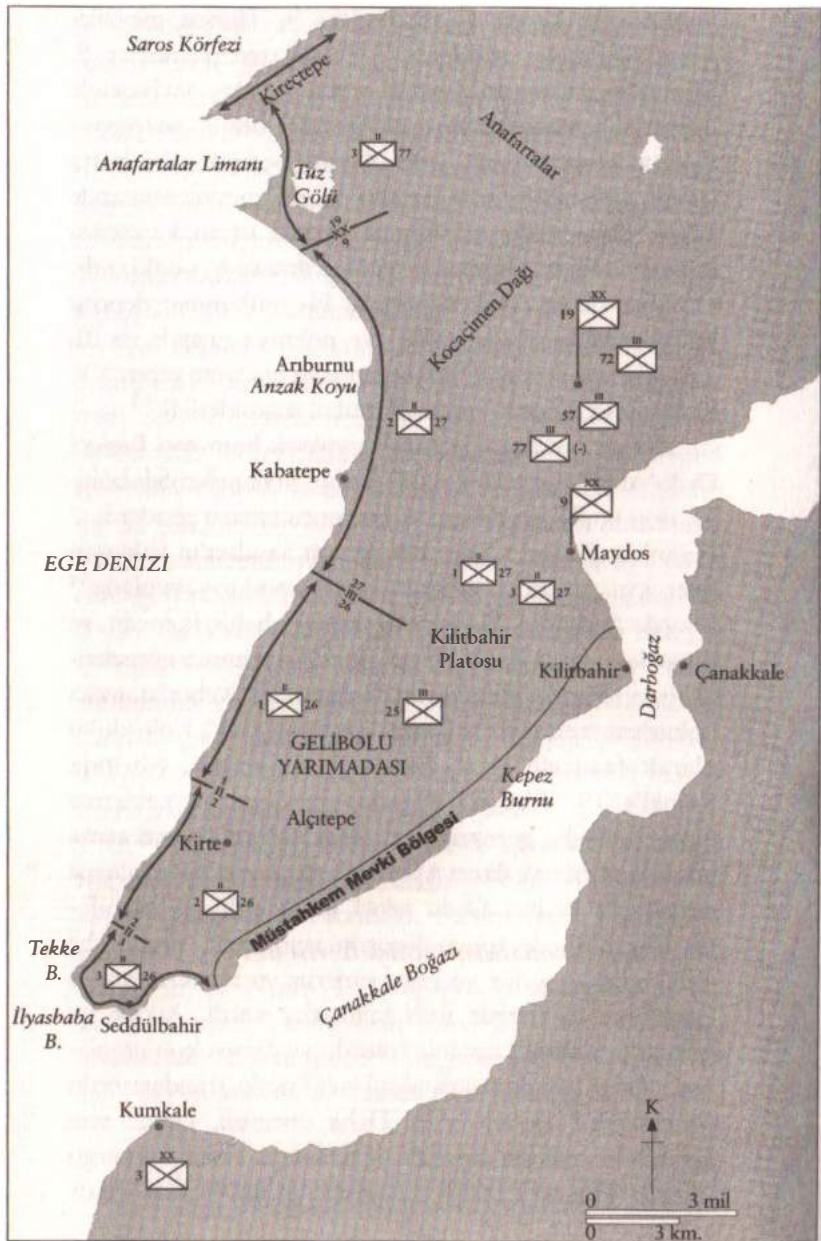
Yeni Beşinci Ordu komutanı karargâhını Gelibolu'ya kurdu ve komutanlıktaki ilk haftasını harekât bölgesini teftiş ederek geçirdi. İngilizler gibi Liman von Sanders de harekât bölgesindeki en önemli arazi parçasının Kilitbahir Platosu ve düşmanın en tehlikeli eylem planının da Seddülbahir ile Kabatepe'ye yapılacak çıkarmalar olduğu sonucuna varmıştı.³⁰ Ayrıca yarımada'yı tecrit edeceği için Saros Körfezi'ne yapılacak düşman çıkarmalarının da potansiyel olarak son derece tehlikeli olduğuna karar vermişti. Her ikisi de Harp Akademisi mezunu ve eğitilmiş kurmay subaylar olan Yüzbaşı Mümtaz'ın harekât şube müdürü ve Binbaşı Hüseyin Hüsnü'nün idari şube müdürü olarak atanmasıyla Beşinci Ordu kurmayları da yarımada'ya gelmeye başladı.

3. Tümen'in geri kalanı gemiyle İstanbul'dan ayrılarak 31 Mart'ta Erenköy'e ulaştı. Liman von Sanders'in yaptığı gözlemlerden sonra 5. Tümen Saros Körfezi'nde kalırken, 3. Tümen Anadolu yakasına, Tuğgeneral Weber'in* 1 Nisan 1915'te yeni oluşturulan geçici kolordusunun karargâhını kurduğu Calvert Çiftliği civarındaki araziye geçti.³¹ Tuğgeneral Weber, Kurnkale sahil savunmalarını 3. Tümen'e devrederek 11. Tümen'i

* Almanya ile Osmanlı Devleti arasında yapılan anlaşmaya göre Türkiye'ye gelen Alman subayların rütbesi bir rütbe artırılıyordu. Weber, Almanya'da albay olduğu için Osmanlı ordusunda tuğgeneral rütbesine getirilmişti-ran. n.

5 Nisan'da Beşike Körfezi'ndeki 9. Tümen mevzilerini devralmaya gönderdi.³² Taktik tertiplenmeler 9. Tümen'in yarımada da güçlü tabur ve alay seviyesinde ihtiyatlarla desteklenen sahillerdeki bölük seviyesindeki savunmalarının kopyasıydı. Sonraki iki hafta içinde muharebe kuvvetlerinin taktik mevzilenmesinde küçük değişiklikler yapıldı ve Beşinci Ordu karargâhı lojistik irtibat hatlarının geliştirilmesine odaklandı. Özellikle de üç erzak deposuyla bir mühimmat deposu kolordu karargâhına yakın bir noktaya taşındı ve III. Kolordu'nun köprücü kolundan yeni faaliyete geçen XV. Kolordu'ya 20 ve 40 metrelik dubalar gönderildi.³³

Sonraki birkaç gün Osmanlı yüksek komutası Beşinci Ordu'yu takviye etmek üzere birkaç makineli tüfek bölüğü, dört jandarma taburu ve bir topçu taburu gönderdi. 7 Nisan'da, Beşinci Ordu, Liman von Sanders'in yaklaşan sefer için savunma harekâtı emirnamesini yayımladı.³⁴ Emirde herhangi bir sürpriz yoktu, bağlı kolordu ve tümenlere sorumluluk bölgelerindeki savunma görevlerini resmi olarak bildiriyordu. Tuğgeneral Weber'in geçici kolordusu resmen Osmanlı ordusunun XV. Kolordu'su olarak faaliyete geçti. Liman von Sanders, Mustafa Kemal'e 19. Tümen'i Maydos'tan Bigalı'ya nakletme emri vererek, gerektiği takdirde Anadolu yakasına konuşlandırılmak üzere Maydos'a dönmeye hazır olması talimatıyla Beşinci Ordu genel ihtiyatında görevlendirildi. Emirnamede topçu koordinasyonu, muharebe tatbikatları, gündüz ve gece yürüyüş ve manevraları ile raporlama usulleriyle ilgili talimatlar vardı. Ancak bu talimatlar sadece Osmanlı kolordu ve tümen komutanlarının zaten uygulamakta oldukları önceki standart ordu yöntemlerini tekrarlıyordu. Daha önemlisi, Liman von Sanders'in emirleri kıyıdaki savunmaya daha az vurgu yapıyor ve açıkça taktik muharebenin ilk 48 saat içinde

düzenlenecek tayin edici yoğun karşı taarruzlarla kaybedileceğini veya kazanılacağını belirtiyordu.³⁵

General Otto Liman von Sanders anılarında Osmanlı ordusunun mevzilenmesini ağır bir şekilde eleştiriyordu. Nitekim savunmaların kötü mevzilendirildiği ve hazırlıkların yetersiz olduğu görüşü bugüne kadar varlığını sürdürmüştür. General Sanders özellikle de karşı taarruz için ayrılan ihtiyatların sayısını eleştirmekteydi.³⁶ “Beş mevcut tümenin 26 Mart’a kadar olan tertiplenmelerinin tamamen değiştirilmesi gerekir. Bunlar başka bir esasa uyarak bütün sahil boyunca yayılmış bulunuyorlardı ... güçlü ve enerjik bir ilerlemeyi püskürtebilecek bir ihtiyat kuvveti yoktu” diyordu.³⁷ Ancak Liman von Sanders’in 26 Mart 1915’te gelmesinden önce Osmanlı savunmaları oldukça sağlamdı ve önemli miktarda çok iyi mevzilenmiş ihtiyat kuvveti vardı.³⁸ Aslında o günkü Osmanlı mevzilenmesinde acil ihtiyatta 12 piyade taburu bulunmaktaydı. Her ne kadar Liman von Sanders 19. Piyade Tümeni’ni Maydos’tan kuzeydeki Bigalı’ya kaydırmış olsa da, 25 Nisan’da mevcut taktik ihtiyata fiiliyatta sadece tek bir tabur eklemiş olacaktı.³⁹ Ayrıca 3., 9. ve 11. tümenler zaten o gelmeden önce toplanmaya başlamıştı. Bu durumda Liman von Sanders’in Osmanlı Beşinci Ordu’sunun muharebe öncesi tertiplenmesindeki rolü asgari düzeyde görünmektedir.

Planlama ve operatif faaliyetlerin karşılaştırılması

Kabaca, Akdeniz Sefer Kuvveti’yle Beşinci Ordu’nun planlama faaliyetlerinin apar topar toplanan kurmaylar tarafından bir ay gibi bir zamanda tamamlandığı söylenebilir. Birdwood ve onun Anzak kurmaylarının düşündüğü amfibi çıkarma hazırlıklarıyla de Robeck’in kurmaylarının kara birlikleri çıkarma ve onları donanma topçu ateşiyle destekleme planlarını kullandığı için

Hamilton bir miktar avantajlıydı. Aynı şekilde, Liman von Sanders de üzerinde iki yıldır planlama çalışmaları yapılan bir harekât alanı devralmış ve onun üzerinde düzeltmeler yapmıştı. Her iki durumda da ordu seviyesindeki komutanlar harekât alanında yeniydi ve yeni gelen personelden kendi kurmay kadrolarını kurmak zorunda kalmışlardı.

İki karşıt harekât planı da Kilitbahir Platosu'nu boğazın en önemli noktası olarak görüyordu. Harekâtın sonucunu buranın hâkimiyeti belirleyecekti. Beşinci Ordu'nun planı platoyu elde tutmayı, Akdeniz Sefer Kuvveti'nin planıysa ele geçirmeyi hedefliyordu. Her iki plan da ilk 48 saati galibiyet açısından kritik önemde görüyordu. Akdeniz Sefer Kuvveti bu sürenin sonunda Kilitbahir'i ele geçirecek noktada olmayı tasarlarken, Beşinci Ordu'ysa kıyıbaşlarını çevirip geniş çaplı karşı taarruzlar gerçekleştirebilecek konumda olmayı düşünüyordu. Akdeniz Sefer Kuvveti aldatma ve şaşkınlıklarla Osmanlı ihtiyat kuvvetlerini ilk 48 saat boyunca oldukları yerde tutmayı hedeflerken, Beşinci Ordu, İngilizlerin ana çıkarma yapacağı noktayı tespit edip aynı süre içinde büyük çapta kuvvet sevk etmeyi düşünüyordu.

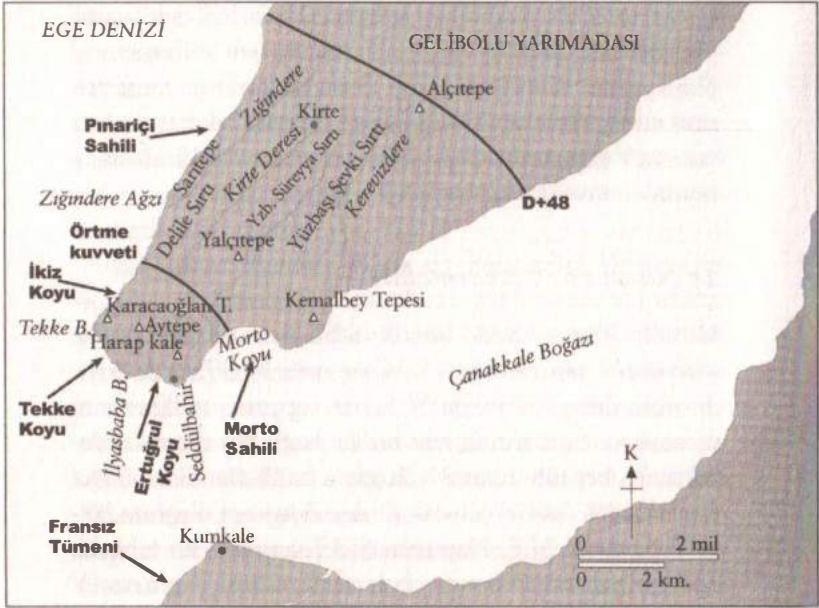
Operatif seviyede, Hamilton ana çıkarmanın gerçek yeri konusunda sürpriz unsurunu kullanarak düşmanın kafasını karıştırmak için deniz manevralarına güveniyordu. Taktik seviyede Hamilton, komutası altındaki İngiliz ve İtilaf askerlerinin Osmanlı ordusunu kesin bir sonuçla yenmesine güveniyordu. Özellikle de Kilitbahir'e yapacağı tayin edici taarruz için İngiliz düzenli birlikleriyle profesyonel Fransız askerleri seçiminde bunun etkisi vardı. Ayrıca, Akdeniz Sefer Kuvveti'nin topçu birliklerini kıyıya hızla çıkarma konusunda yaşayacağı sıkıntıyla topçu mühimmatı eksikliğini muazzam miktardaki donanma ateşiyle telafi edeceğine güveniyordu. Liman von Sanders

ise operatif seviyedeki kuvvetleriyle İngilizleri denize geri püskürtmek üzere geniş çaplı taarruzlar düzenlemeyi planlıyordu. Taktik seviyede Osmanlı ordusu, müşterek sınıf taktiklerine ve ast rütbeli subayların hızlı karar alma yeteneği sayesinde düşmanla karşılaşma noktalarında sayısal dezavantajı aşmaya bel bağlıyordu.

25 Nisan 1915 çıkarmaları

Hunter-Weston yedi buçuk taburdan oluşan örtme kuvvetinin tamamının 25 Nisan sabahı 07.00'de kıyıda olmasını planlıyordu.⁴⁰ Sahra topçusu ondan sonra çıkacak ve topçuyu da ana birliğe bağlı beş tabur izleyecekti. Bu beş taburdan 87. Tugay'a bağlı olan ikisi Tekke Koyu'na [*W Sahili*] çıkarak tümen ihtiyatını oluşturacaktı. Tuğgeneral H.E. Napier'in 88. Tugay'dan iki taburla, ana birliğin büyük unsuru olarak Ertuğrul Koyu'na [*V Sahili*] çıkıp Alçıtepe'ye ilerlemesi planlanmıştı. Donanma sabah 05.00'te Seddülbahir'e açılış bombardımanı başlattı ve ondan kısa bir süre sonra örtme kuvvetlerinin askerleri karaya çıktı. Hunter-Weston'ın ana birlikleri İkiz Koyu [*X Sahili*], Tekke Koyu [*W Sahili*] ve Ertuğrul Koyu'na çıkarken, her iki kanada da (İkiz Koyu'nun kuzeydoğusundaki Pınarıçi Koyu [*Y Sahili*] ve Ertuğrul Koyu'ndan Morto Koyu'nun doğu ucundaki S Sahili) destek çıkarması yapılacaktı.

Genel karargâhta örtme kuvvetinin komutanı olarak Tuğgeneral S.W. Hare belirlenmişti; ancak Tuğgeneral Hare aynı zamanda 86. Tugay'ın komutanıydı. Hare'in -dört taburdan oluşan ve beşincinin yarısıyla takviye edilen- 86. Tugay'ı ikiye ayrılarak Tekke ve Ertuğrul koylarına çıktı. Hare'in kendisi Tekke Koyu'na çıkarak tugayının çıkarmadan kısa bir süre sonra bağlantı kurmasını beklediği birleşmiş kuvvetlerinin komutasına geç-

meiyi planlıyordu. Tekke Koyu'na yapılan çıkarma çok iyi bilindiği üzere disiplinli Osmanlılar tarafından su hat-tında durduruldu ve Lancashire Silahendazları'na bağlı 1. Tabur herkesin çok iyi bildiği gibi kıyıya çıkmak için mücadele ederken “kahvaltıdan önce altı VC [Victoria Haçı Madalyası]” kazandı. Buna rağmen tabur 07.15'te kıyıda küçük bir köprübaşı tutmayı başardı, ancak kıyı-ya çıkan ve askerlerine kahramanca önderlik eden Hare ciddi şekilde yaralandı. Bundan sonra Tekke Koyu'ndaki ilerleme durdu.

Kraliyet Dublin Silahendazları'na bağlı 1. Tabur'u taşıyan mavnalarla Munster Silahendazları ve Hampshire'lardan iki taburu taşıyan *River Clyde* tetik-te bekleyen Osmanlı savunmacılar karşısında kıyıya planlanandan daha geç yanaştığı için Ertuğrul Koyu'nda işler daha kötüydü. İyice yüklü olan kömür gemisinden

devşirme *River Clyde* sahile ulaşamayıp sığ suda karaya otururken, mavnaların çoğu da kıyıda imha edildi. Taarruz bir anda durdu ve bir köprübaşı tutamayan askerler biçildi. Kıyıya çıkmak için yapılan bir dizi kahramanca girişime rağmen Ertuğrul Koyu'ndaki taburlar bütün gün orada çakılıp kaldı ve ağır kayıplar verdi. İkiz Koyu'nda, Tuğgeneral W.R. Marshall 87. Tugay'dan iki taburla birlikte düşman tarafından zayıf bir şekilde savunulan bir sahile çıktı. 11.00'e doğru Marshall'ın adamları 730 metre kadar içeri ilerleyerek sahile hâkim bir yükseltinin tepesini tuttu. Ancak kararlı bir savunmayla durduruldular.

Euryalus'un güvertesinde, Hunter-Weston 07.30'a kadar Pınarıçi ile İkiz koylarından ve S Sahili'nden cesaret verici haberler alıyordu ancak Tekke ve Ertuğrul koylarından hiçbir haber almamıştı. Bu çıkarmaların başarılı olduğunu varsayarak, 08.30'da ana birliğin çıkarılmasını emretti. Bu emir üzerine Napier ve 88. Tugay kurmayları 09.30 civarında sahile çıktı ve Napier'le tugay kurmay başkanı askerlerini karaya çıkarırken hayatlarını kaybetti. Hunter-Weston Saat 10.21'de Hamilton'a, Ertuğrul Koyu'na daha fazla asker göndermenin uygun olmayacağını bildirdi. Tekke Koyu'nda ana birliğe bağlı taburlar orada bulunan örtme kuvvetine eklenerek bu birliğin Aytepe'ye (Hill 138) doğru ilerlemesine imkân verdi.

Pınarıçi Koyu'na yapılan çıkarma herhangi bir direnişle karşılaşmadığı ve son derece başarılı olduğu için Yarbay A.S. Koe komutasındaki Hassa İskoç Sınır Muhafızları'na bağlı 1. Tabur ile Yarbay G.E. Matthews komutasındaki Kraliyet Hafif Deniz Piyadeleri'ne bağlı Plymouth Taburu Kirte köyüne kadar sokuldu. Daha kıdemli olduğu için kuvvete komuta eden Matthews'a içerilere doğru ilerleyerek güneybatıda İkiz Koyu'ndaki 87. Tugay'la birleşmesi emredildi. Matthews, elinde

emir gelmediği takdirde nasıl hareket edeceğine dair bir talimat bulunmadığı gibi aksine bir emir de almadı. Matthews'un bağımsız inisiyatif kullanarak Kirte'ye girmemesi çıkarmada kaçırılan büyük bir fırsat olarak görülmektedir.⁴¹ Matthews savunmasında, emirlere itaat ettiğini, dahası elinde topçu silahı bulunmadığını ve deniz piyade taburunun tamamen yeni silah altına alınmış acemi askerlerden oluştuğunu söylemişti. Günün ilerleyen saatlerinde başlayan düşman karşı taarruzları üzerine savunma konumu almaya ikna olmuştu. 2. Tabur'dan üç bölükle Güney Galler Sınır Muhafızları'nın S Sahili'ne yaptığı çıkarma da başarılı olmakla birlikte, küçük sahilin çevresindeki dağlık burunların etrafını tutmaktan başka bir şey yapacak güçleri yoktu.

Hamilton ve beş kurmayı 24 Nisan günü 13.00'te *Queen Elizabeth*'e binerken, genel karargâhın geri kalanı *Arcadian*'da kaldı. Bir müşterek amfibi çıkarma doktrini olmadığı için, de Robeck'in yanı komuta için mantıklı bir yer gibi görünmüştü. Hamilton de Robeck'le birlikte küçük ve tıkkış tıkkış dolu köprü üstüne yerleşti. Dışarıyı ancak zırhın üzerindeki küçük yarıklardan görebiliyordu.⁴² İçerde geminin çeşitli yerlerine dağılmış olan Hamilton'ın kurmayları için yer yoktu. Hamilton'a bağlı komutanlar kendi çıkarmalarına yerleştikleri dört ayrı gemiden nezaret ediyorlardı ve Hamilton onlarla donanma telsizi üzerinden haberleşiyordu. Hamilton'ın karargâh subaylarından ikisine çıkarmaya refakat ederek gözlemlerini aktarma talimatı verilmişti – Yarbay Williams Ertuğrul Koyu'na, Yüzbaşı Bolton Tekke Koyu'na çıkacaktı. De Robeck'in amiral gemisi ertesi sabah 05.20'de Seddülbahir'e ulaştı ve Hamilton'ın haberleşmesi neredeyse anında kesildi. Bunun nedeni kısmen *Queen Elizabeth*'in toplarının yarattığı sarsıntıydı

ama 1915 yılındaki telsizler zaten genel olarak güvenilir değildi. Bunun bir nedeni de, komutanlara ancak istenildiğinde rapor sağlayan ama astların kendi inisiyatifleriyle mutlaka rapor vermesini gerektirmeyen İngiliz raporlama sisteminde belli bir standart olmamasıydı. Kuşluk vakti itibariyle Hamilton gerçekleşen çıkarmalar hakkında yarım yamalak bilgi sahibiydi ve bu bilginin çoğu da sahil boyunca ileri geri giden amiral gemisinden yaptığı şahsi gözlemlerinden ibaretti.

Akdeniz Sefer Kuvveti'nin 25 Nisan tarihli harp ceridesi gelen dokuz sayfalık raporlardan oluşmakta olup bazı şeyler okur okumaz anlaşılmaktadır.⁴³ Sıralama kronolojik biçimde yapılmamıştır, örneğin ikinci sayfa gece yarısında yarıda kesilmekte ve sabah 07.00'de yapılan bir girişle devam etmektedir. Bunu izleyen veri girişi 17.12'de yapılmış ve sonra tekrar 16.30'da başlamıştır. Bu da birden fazla kayıt tutulduğunu ve daha sonra bir araya getirildiklerini göstermektedir. Bunun dışında, Akdeniz Sefer Kuvveti kurmayları *Arcadian*'da istihbarat günlüğü tutmaktaydı. Ayrıca Hamilton'ın dört önemli kaynaktan bilgi aldığı anlaşılmaktadır. 25 Nisan tarihli raporların büyük bir bölümü çıkarmaya destek veren ve karadaki gözlemlerini bildiren de Robeck'in gemilerinden gelmişti. En verimli bireysel istihbarat kaynağı Tekke Koyu'nda bulunan karacı Yüzbaşı Harry Bolton idi; bazen de -Hunter-Weston'la birlikte *Euryalus*'ta bulunan- Koramiral Wemyss uçaklardan ve balonlardan gelen bilgi kırıntılarını aktarıyordu. Hunter-Weston da aralıklarla rapor veriyordu. En seyrek bilgi kaynağı ise Birdwood idi. Akdeniz Sefer Kuvveti harp ceridesi genel olarak çıkarma günü ilerledikçe bir kaos ve belirsizlik izlenimi vermektedir. Taktik durumu geliştirmeye yönelik birtakım yaratıcı fikirlere sahip gibi görünen kıdemce oldukça altlardaki Yüzbaşı

Bolton dışında Hamilton'ın astlarından hiçbiri, donanma topçu desteği ve zayıat tahliyesi haricinde bir şey istememişti.

Hamilton tarihçilerin neredeyse tamamı tarafından 25 Nisan'da görünüşe göre lakayt bir performans göstermekle ve özellikle de muharebe üzerinde kontrol sağlayamamak ya da başarıyı pekiştirecek şekilde planı değiştirme yeteneği sergileyememekle eleştirildi. Dolayısıyla Hamilton'ın ne bildiğini ve ne zaman bildiğini anlamak önemlidir. Akdeniz Sefer Kuvveti harp ceridesi, Hamilton'ın dağınık haldeki karargâhının verdiği şu önemli bilgiyi muhtemelen bildiğini kaydetmektedir:⁴⁴

05.10 – Çıkarma devam ediyor

05.35 – Birdwood 4.000 askerin karaya çıkarıldığını bildirdi

06.42 – Gözle temas raporu – Avustralya Tugayı'nın ilerlemesi iyi gidiyor

07.00 – Gözle temas raporu – Örtme kuvvetleri İkiz Koyu ve Tekke Koyu ufuk hattında (aslında bu doğru değildi, çünkü Tekke Koyu kıyıda tutulmuştu)

- *Goliath* 06.40'ta Pınarıçi Koyu'na kolayca çıkıldığını rapor etti

07.35 – *Grampus* örtme kuvvetinin Tekke Koyu'na çıktığını rapor etti

08.30 – *Queen Elizabeth*'ten gözle temas raporu – *River Clyde*'de ilerleme yok, Ertuğrul Koyu'na [3,7 santimlik yan otomatik hafif-d.] pom pom topları ve tüfekte yan ateşi açıldı

- Hunter-Weston telsizle hastane gemisi talep etti

- *Seddülbahir*'de ateş desteği talep edildi

09.21 – Tekke Koyu'nda ilerleme sağlandı, Hamilton 29. Tümen'e "trol teknesi bulunması halinde kıyıya biraz daha asker gerekip gerekmediğini" sordu

- *River Clyde*'de sorun çıktı, Ertuğrul Koyu'ndan yeni donanma topçu desteği talebi

10.00 – Bolton Tekke Koyu'nun 06.00'da ele geçirildiğini rapor etti

10.35 – Bolton Ertuğrul Koyu'nun Aytepe'ye doğru ilerlemek suretiyle Tekke Koyu'na destek verip veremeyeceğini sordu

10.45 – Hunter-Weston ile Wemyss'ten cevap geldi – Ana birliğin gemiden inişini geciktireceğinden, Pınarıçi Koyu'na daha fazla asker çıkarmanın uygun olmadığını düşünüyorlar

10.55 – *River Clyde* başaramadı. Bütün tekneler ve mürettebat imha oldu. Askerler sahilde çakıldı

11.30 – Hunter-Weston, Ertuğrul Koyu'na gitmekte olan askerlerin, bunun yerine Tekke Koyu'na yönlendirilmesi gerektiğine karar verdiğini rapor etti

11.35 – *River Clyde*, Ertuğrul Koyu'na daha fazla asker göndermenin uygun olmadığını rapor etti

- Bolton, sabah erken saatlerden beri karaya hiçbir şey çıkmadığı için Tekke Koyu'nda ilerleme sağlanamadığını rapor etti. Lancasterlar sadece Aytepe'nin yamacına kadar ilerlemiş.

Öğlen 12 – Wemyss, Tekke Koyu'ndaki birliklerin Karacaoğlantepe'yi (Hill 114) aldığını rapor etti. Keskin nişancılarından dolayı Ertuğrul Koyu'nda ilerleme yok

13.30 – d'Amade, Kumkale çıkarmasında işlerin yolunda gittiğini rapor etti

14.00 – Hunter-Weston'dan ilk kapsamlı rapor geldi – Ertuğrul Koyu'nda değişiklik yok. Morto ve Pınarıçi koylarına yapılan çıkarmalar başarılı. Tekke Koyu, Aytepe'ye taarruz ediyor

14.30 – Tekke Koyu'nda bulunan Bolton, Kraliyet Silahendazlarının karşı taarruzlarla geri çekilmeye zorlandığını ve İkiz Koyu'nun etrafında yaklaşık 700 metrelik bir çepere yerleştiklerini rapor etti. Bolton, Pınarıçi Koyu'ndaki birliklerin düşmanı üzerlerine çekmek üzere sağ taraflarını zorlayıp zorlayamayacaklarını sordu

15.10 – Bolton, İkiz ve Tekke koyları arasında bağlantı kurulduğunu rapor etti. Aytepe'ye yönelik taarruz ilerliyor, ancak dikenli tellerin daha fazla ilerlemeyi imkânsız hale getirmesi nedeniyle durdu

16.30 – Anzaklar kıyıya 13.000 asker ve bir dağ bataryası çıkarıldığını rapor etti. Şiddetli çarpışmalar yaşanıyor

17.12 – Hunter-Weston'dan rapor – Tekke Koyu'ndan Ertuğrul Koyu'na bir taarruz tertipliyor. Ağır zayıyat var, bir tuğgeneral öldürüldü, iki tuğgeneral yaralandı

17.51 – Eskihisarlık'taki (de Totts's) birlikler (Morto Koyu) tecrit oldu ve ağır ateşe maruz kaldı

17.55 – Hunter-Weston, Aytepe'ye yönelik taarruzun karanlık çöktükten sonra devam edeceğini rapor etti

19.00 – Hunter-Weston, Worchesterlerin Karacaoğlantep'e'yi ele geçirdiğini rapor etti (bu bilgi yanlış – ele geçirilen, Karacaoğlantep'e değil, Aytepe'nin doğusundaki küçük tepeydi). Ertuğrul Koyu'ndan hücumla geçildi. Pınarıçi Koyu karşı taarruza uğradı. *River Clyde*'dakiler haricinde bütün birlikler kıyıya çıktı. Yarın Alçıtepe üstüne yürünecek.

- *Agamemnon* Fransız birliklerinin Kumkale ile Aşil Çeşmesi (Achilles Tomb) arasına çıktığını rapor etti

Akşam karanlığı – İkiz Koyu'nun etrafında yarım daire oluşturuldu. Tekke Koyu'nda da durum aynı. Ertuğrul Koyu'nda çok zayıat var. Aytepe hâlâ düşmanın elinde.

20.45 – Birdwood'tan mesaj geldi – bizzat kıyıya çıkmış – durumu iç açıcı bulmadığını bildirdi. Arazi zorlu. 2.000 zayıat var. Ağır şarapnel ve tüfek ateşi var. Anzaklar dokuz tabur ve makineli tüfeklerle karşı karşıya.

21.00 – Hunter-Weston amiral gemisine geldi ve Hamilton'la bizzat görüştü.

24.00 gece yarısı – Tuğgeneral Carruthers, *Queen Elizabeth*'e geldi ve Arıbumu'ndaki durumun ciddi olduğunu rapor etti. Hamilton Arıbumu'nda kazanılan mevzilerin gece boyunca tutulmasına karar verdi.

25 Nisan'daki İngiliz komuta-kontrolü için ne söylenebilir? Operatif seviyede Hamilton'ın o gün vereceği gerçek bir karar yoktu. Aynı şekilde, günün ilerleyen saatlerinde sonucu etkileyemedi. Bazı tarihçiler Hamilton'ı, sabah 10.45'te Hunter-Weston'ı çiğneyip Pınarıçi Koyu'na daha fazla asker çıkarmakta ısrar etmediği için ağır bir şekilde eleştirmişlerdir. Bu “öyle olsaydı ne olurdu” sorusu, 25 Nisan sabahında Kirte'nin ele geçirilmesinin mümkün olduğu fikrine dayanmaktadır;

oysa Kirte'yi ele geçirmek mümkün görünmemektedir, çünkü bir Osmanlı ihtiyat piyade bölüğü sabah 07.00'de oraya doğru yürümekteydi. Ayrıca, Hamilton planı açık bir şekilde taburların Pınarıçi Koyu'ndan kuzeydoğuya, Kirte'ye değil, güneye, İkiz Koyu'na taarruza geçmesini emreliyordu. Hamilton'ın bunun için mevcut olduğunu söylediği trol tekneleri muhtemelen daha önce örtme kuvvetini Morto Koyu'na çeken dört tekneydi, ancak bu teknelerin nerede olduğu belli olmadığı gibi, Hunter-Weston'ın ana birlik taburlarından biriyle nasıl irtibat kuracağı da belli değildi.

Hamilton'ın hakkını vermek gerekirse, 25 Nisan sabahı Pınarıçi Koyu'ndaki fırsatı görerek Hunter-Weston'ı aramış fakat taktik açıdan makul bir cevap almış ve dolayısıyla olay kapanmıştı. Bir tarihçi Hamilton'ın 29. Tümen kuvvetlerinin Ertuğrul Koyu yerine Tekke Koyu'na çıkarılmasını emrederek duruma müdahale ettiğini belirtmiştir, ancak Akdeniz Sefer Kuvveti harp ceridesi, Hamilton'ın bu değişiklikten 11.30'da haberdar edildiğini kaydetmektedir – bu da kararı verenin Hunter-Weston olduğunu göstermektedir.⁴⁵ Aslında Hamilton'ın çıkarma planı elde değerlendirilecek veya takviye amaçlı kullanılmaya hazır durumda operatif düzeyde bir birlik bırakmamıştı. Dahası, kıyıda gelişmekte olan taktik durum hakkında hiçbir zaman gerçek zamanlı bir bilgi sahibi olamamıştı. Yetersiz haberleşme ve randımansız rapor sistemine bir de *Queen Elizabeth*'in zırhlı köprü üstüne yerleşmesi eklenince, Hamilton kurmaylarından kopmuş ve kuvvetlerine etkili komuta edemez hale gelmişti. Gerçekten de 25 Nisan günü Hamilton'ın verdiği tek karar, geceyarısı Anzaklara oldukları yerde kalıp siper kazmalarını emretmek olmuştu.

Taktik seviyede, Hunter-Weston'ın 25 Nisan'daki başlıca kararı ana kuvvetleri Ertuğrul Koyu'ndan Tekke

Koyu'na yönlendirmek oldu. Kimi tarihçiler Pınarıçi Koyu'nu takviye etmeme kararının Hunter-Weston tarafından verildiğini belirtirken, yakın dönemlerde bir tarihçi Hunter-Weston'ın hem kurumsal hem de zihinsel olarak en ağır çarpışmaların yaşandığı ve çıkarmanın tehlikeye girdiği Ertuğrul Koyu üzerinde odaklandığını ve bu yüzden Pınarıçi Koyu'ndaki taktik fırsatı göremediğini ileri sürmüştür. Resmi tarih Pınarıçi Koyu'ndaki fırsatın değerlendirilememesini kaçırılan bir "altın fırsat" olarak görmüştü. Ancak bu kararın Hunter-Weston'ın Wemyss ile yaptığı değerlendirmenin ortak bir sonucu olduğunu ve donanmanın bakış açısından, yeni duruma anında adapte olmaya çalışarak, daha önce diğer sahil-lere çıkarılması öngörülen askerleri Pınarıçi Koyu'na çıkarmasının Hunter-Weston'ın ana birliklerinin boşaltılmasını geciktireceğini unutmamak gerekir. Aslında, saat 09.30'da Hunter-Weston, Essex Alayı'na bağlı 1. Tabur'u çoktan Tekke Koyu'na kaydırması, Sınır Alayı'na bağlı 1. Tabur da İkiz Koyu'na çıkmıştı. Aynı sıralarda Hunter-Weston'ın ana birlikten kalan üç taburu da öğlen çıkarması için İkiz ve Tekke koylarına doğru ilerlemekteydi. Bu taburlardan birini geri çekip kuzeye, Pınarıçi Koyu'na kaydırıp kaydıramayacağını cevaplamak son derece zordur. Son olarak, Hunter-Weston, Pınarıçi Koyu'nda tam bir komuta sağlayamamıştı, dolayısıyla yeni birlikler eklemek oradaki gerçek sorunu daha da ağırlaştırırdı. Hunter-Weston'ın beş ana birlik taburunu da İkiz ve Tekke koylarına çıkarmakla kontrolü elinde tuttuğu ve başarısızlıktan çok başarıya odaklandığı açıktır. Aslında Pınarıçi Koyu'ndaki sorun oradaki asker sayısı değil, kuvveti Tekke Koyu'na yönlendiren temel görevin kendisiydi.

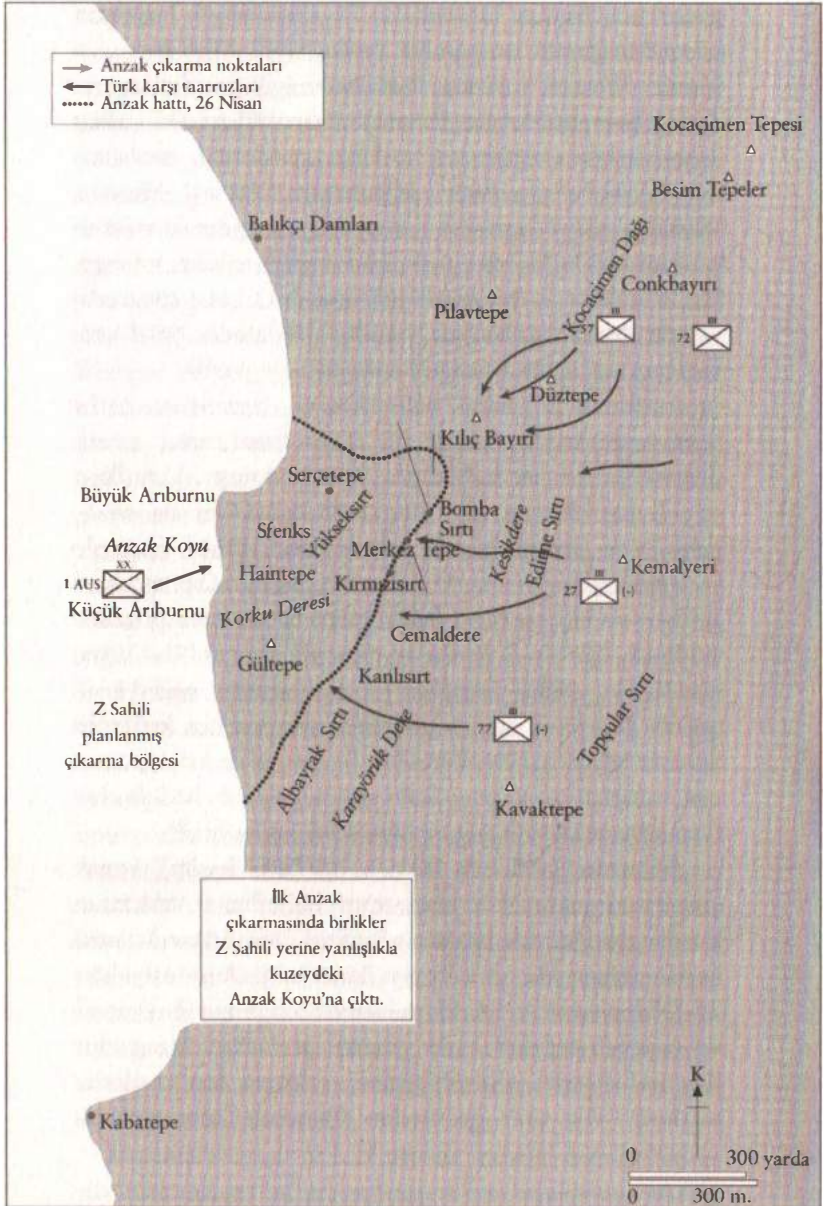
Hunter-Weston 25 Nisan'ın büyük bir bölümünü Tekke Koyu'ndan açıkta, *Euryalus* kruvazöründe

geçirmişti, bunun bir nedeni 18 römorkörü boşaltma sorumluluğunun bu gemiye verilmesiydi. Gün boyunca Hunter-Weston'a birkaç hatasız mesaj gönderilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Pınarıçi Koyu'ndaki iki tabur komutanının (Matthews ve Koe) gönderdiği mesajlardan hiçbiri *Euryalus*'a ulaşmamıştı. Ayrıca, Hunter-Weston'ın 25 Nisan günü kıyıya bizzat giderek anlamlı bir katkıda bulunması mümkün değildi, çünkü kıyıbaşları küçük ve birbirleriyle irtibatsızdı. Kişisel mevcudiyetiyle duran taarruzları yeniden başlatacak inisiyatifi sağlayıp sağlayamayacağını cevaplamak güçtür.

Arıburnu [Z] Sahili'nde çıkarma, hedeflenen yerin hafif kuzeyindeki küçük bir koya kaydırılmış ancak örtme kuvveti her hâlükârda kıyıya çıkmıştı. Hamilton ve Hunter-Weston gibi Anzak komutanları da savaş gemilerine yerleşmişlerdi – Birdwood, HMS *Queen*'e yerleşirken, 1. Avustralya Tümen Komutanı Tümgeneral Bridges ve kurmayları HMS *Prince of Wales*'ın güvertesindeydi. Her iki kolordu ve tümen komutanı da örtme kuvvetiyle gerçek zamanlı bir haberleşme sağlayamıyordu. Ne yazık ki bu durumda çıkarmanın kontrolü Sinclair-Maclagan'ın ellerine kalmış ve o da kolordunun asıl taarruzunu örtme kuvvetinin coğrafi hedefinden Osmanlı ordusuyla çarpışmaya yönlendirmişti.⁴⁶

Arıburnu Sahili'nde (bkz. s. 194'teki harita) Anzak çıkarması yanlış bir yere, yani hedeflenen noktanın kuzeyindeki küçük bir koya kaymış ama örtme kuvveti buna rağmen karaya çıkmayı başarmıştı. Avustralyalılar 25 Nisan sabahı 04.45 sularında çıkmaya başlamış* ve engebeli tepeleri hızla geçerek sonradan İkinci Sırt (Second Ridge) olarak anılan noktaya kadar ilerlemişlerdi. Bir saat geçmeden Osmanlı kuvvetleriyle

* Türk tarih yazımına göre Büyük Arıburnu'na ilk kuvvetler saat 04.30 sularında çıkmıştır-dan. n.

temas sağlamış ve direnişle karşılaşmışlardı. Örtme kuvvetine 3. Avustralya Tugay Komutanı Albay Ewan Sinclair-Maclagan komuta etmekteydi. Muallakta kalan Maclagan durdu. Sinclair-Maclagan tugayının yanlış yere çıktığının apaçık farkındaydı ama durumu bizzat görmek için cepheye ilerlemedi. Sinclair-Maclagan başından beri harekâta karşıydı, Osmanlı direnişini bahane ederek İkinci Sırt'ta savunmaya çekildi. Ayrıca Kabatepe'den açılan şiddetli ateş Sinclair-Maclagan'a sağ kanadının açık olduğunu düşündürdü. 05.30'da ana birliğin yani Albay James McCay'in 2. Avustralya Tugayı'nın ilk taburları kıyıya çıkmaya başladı.⁴⁷ Birdwood'un planına göre McCay'in tugayının görevi sola doğru ilerleyerek Kocaçimen Dağı'nı ele geçirmektir. İlk tabur çıkar çıkmaz Sinclair-Maclagan onu sağa gönderdi ve ardından McCay'i verilen emre itaat etmeyip bütün tugayını 3. Avustralya Tugayı'nın sağ tarafına götürmeye ikna etti. Bu karar Anzakları İkinci Sırt'ta altı saat boyunca savunma konumuna itti.

Sinclair-Maclagan'ın, küçük örtme kuvvetinin içinden geçerek kolordunun ana hedefini -Kocaçimen Dağı ve Kocaçimentepe'yi (Hill 971)- ele geçirmesi gereken tümen kuvvetini başka tarafa kaydırması Birdwood planının icrasını altüst etti. Geriden üç tugay daha geldiği halde Birdwood'un planına göre bu birliklerin hiçbirinin hedefi Kocaçimentepe değildi. Bridges sabah 07.20'de karaya çıkarak çarpışmayı gözlemek üzere İkinci Sırt'a gitti ve sonra da sahile geri döndü. Sinclair-Maclagan gibi Bridges de kolordunun sağ kanadının daha fazla kuvvete ihtiyaç duyduğuna karar vermişti. Bridges sonraki birkaç saat boyunca gelen 1. Avustralya Tugayı'na bağlı taburları dağıtarak bölükler halinde Sinclair-MacLagan'ı takviyeye gönderdi. Tarihçi Chris Roberts'a göre tümenin komuta-kontrolü fena halde parçalanmış-

tı.⁴⁸ 08.00'e doğru kolordu kurmay başkanı Tuğgeneral "Hooky" Walker, Birdwood'u bilgilendirmek üzere karaya çıktı, ancak Yeni Zelanda Tugayı komutanı sabah ilerleyen saatlerde gelmeyince tugayın komutasını Walker devraldı ve dolayısıyla kolordunun emir komuta zincirinden çıkıp tümen emir komuta zincirine girdi.

Avustralya ve Yeni Zelanda Tümeni 10.00'da karaya çıkmaya başladı, böylece çöken planı kurtarmak üzere Anzakların eline ikinci bir şans geçti. Tümen kurmay başkanı, Bridges ile durumu görüşmek üzere karaya çıktı. Görüşmeden Yeni Zelanda Tugayı'nı 3. Avustralya Tugayı'nın soluna mevzilendirme kararı çıktı. Bu tugayın bir kısmı karaya çıktı ve ilerdeki taburu 14.30'a doğru Kılıç Bayırı'na (Baby 700) çıktı. Birdwood ve Godley, Bridges ile durumu görüşmek üzere 15.00'te kıyıya geldi ancak kimse tepeye Bridges'ı aramaya gitmedi. Birdwood, Godley'nin tugayının geride kalan kısmının karaya çıktıktan sonra mevzilendirileceği yerin taktik komutasını Bridges'a bırakarak gemisine döndü. 16.30 sularında düzenlenen karşı taarruzla Kılıç Bayırı tekrar Osmanlıların eline geçti, bu durum karşısında endişeye kapılan Godley geride kalan Yeni Zelandalıları hattı takviye etmeye gönderdi; karanlık çökerken 4. Avustralya Tugayı'nı da oraya sevk etti. Planın çökmesiyle ve şiddetli Osmanlı hücumlarıyla moralleri bozulan Bridges ve Godley, Birdwood'un kıyıya gelmesini talep ettiler.⁴⁹ Birdwood 20.00'de karaya çıktı ve yapılan toplantıda iki tümen komutanı da kolorduyu tahliye etmek için Birdwood'a baskı yaptılar. Walker da toplantıdaydı. Ama o Birdwood'a tahliye etmemesi için baskı yaptı. Birdwood gemisine döndü ve Tuğgeneral Carruthers'i *Queen Elizabeth*'e göndererek kararı Hamilton'a bıraktı.

25 Nisan'da Arıburnu'nda iki karar öne çıkmıştı. Birinci kararla Sinclair-MacLagan, McCay'in tugayını

tümenin ana hedefinden uzaklaştırarak 1. Avustralya Tümeni'nin planına ölümcül bir darbe indirmişti. İkinci önemli karar, Bridges'ın, sonunda Godley'nin iki tugayını da içine çeken bir savunma muharebesine çekilmesiydi. Birdwood hiçbir karar almadı ve dahası astlarının, kolordunun hedefleri doğrultusunda hareket etmek yerine kendi ihtiyaçlarına göre hareket ederek muharebeyi etkilemesine izin vererek kontrolü kaybetti. Hunter-Weston gibi Birdwood da bütün dikkatini ilk örtme mevziini sağlama almak yerine, kuvvetin tamamını karaya çıkarmaya verme eğiliminde görünüyordu. Sonuç olarak, parçalanıp dağılmış haldeki Anzaklar günün sonunda, planlandığı gibi Kocaçimen Dağı'nın zirvesinde (Kocaçimentepe) sona eren Üçüncü Sırt'a çıkmak yerine İkinci Sırt'ta kalmıştı.

25 Nisan'da Osmanlı komuta-kontrolü

Liman von Sanders geceyi Gelibolu'daki ordu karargâhında geçirdi. 25 Nisan 1915 sabahı 03.00'ten itibaren 9. Tümen'den III. Kolordu karargâhına aralıksız olarak, çıkarmanın eli kulağında olduğunu gösteren muharebe raporları aktı ve bu raporlar 05.00'te Beşinci Ordu karargâhına aktarıldı. 06.00'da 9. Tümen'den gelen raporlar Anzak ve Seddülbahir çıkarmalarının boyutlarını açığa kavuşturdu.⁵⁰ Liman von Sanders ve yaverleri rapor edilen çıkarmaları gözlemek üzere Bolayır'da yüksek bir noktaya çıktı. Ana çıkarmanın Anzak çıkarması olduğu sonucuna varan Esat Paşa, Saros Körfezi'ndeki faaliyetleri gözleyen Liman von Sanders'a bilgi vermek üzere 08.00'de otomobille Gelibolu'daki karargâhından ayrılarak Bolayır'a gitti.⁵¹ Esat Paşa güneye takviye birlikler kaydırma talebinin gerekçelerini anlatmak üzere yanında harita ve krokilerle geldi. Liman

von Sanders'a bilgi verdikten sonra 7. Tümen'in derhal serbest bırakılmasını talep etti, ancak Liman von Sanders reddetti; bununla birlikte Beşinci Ordu komutanı Anzak çıkarmalarına öncelik vermeyi kabul etti.⁵² Bu da takviye kuvvet akışının Seddülbahir'deki Halil Sami Bey yerine Mustafa Kemal'e yönlendirileceği anlamına geliyordu. Sonra Liman von Sanders, Esat Paşa'nın geri dönüp yarımadanın güneyinde hızlanan çarpışmaların komutasını bizzat ele almasını istedi. Kendisi İngilizlerin orada bir aldatma harekâtı yapıp yapmadığını değerlendirmek üzere Bolayır'da kaldı.⁵³ Esat Paşa ayrılmadan önce 7. Tümen'e alelacele bir talimat yazarak yerinde kalma emri verdi, fakat kendi karargâhının Maydos'a aktarılacağını da bildirdi. Ayrıca emir geldiği takdirde süratle güneye hareket edecek şekilde hazır olmaları için uyardı.⁵⁴

25 Nisan günü öğleyin Liman von Sanders, XV. Kolordu'ya, Esat Paşa'yı takviye etmek üzere bir piyade alayı gönderme emri verdi.⁵⁵ Tümgeneral Weber buna cevap olarak, Fransızların Kumkale'ye çıktığını ve 3. Tümen'in tüm kuvvetiyle burada çarpıştığını bildirdi. Ayrıca 11. Tümen sektörüne de çıkarma beklendiğini ekleyerek birlik göndermesinin mümkün olmadığını kaydetti. Bunun üzerine Beşinci Ordu karargâhı Weber'e acil bir mesaj göndererek derhal 3. Tümen'den bir alay göndermesini ve 3. Tümen'i de 11. Tümen birliklerini kuzeye kaydırmak suretiyle takviye etmesini emretti. Bu mesajlar Müstahkem Mevki Komutanlığı üzerinden yapılan telefon görüşmeleriyle iletilmiş, ancak Weber'in cevabı başka bir yere yönlendirildiği için asıl yerine geç (akşamüzeri 17.00'de) ulaşmıştı.⁵⁶

Dolayısıyla, akşam olduğunda III. Kolordu'ya hiçbir takviye gelmemişti. Duruma öfkelenen Liman von Sanders üçüncü bir mesaj göndererek Weber'in derhal en yakın alayı sevk etmesini ve ayrıca ikinci bir alay

göndermesini istedi. Üç Osmanlı karargâh subayı emri süratle yerine getirmek üzere telefon başına oturdu. Bunlar XV. Kolordu Harekât Şube Müdürü Kurmay Yüzbaşı Nihat Bey, Müstahkem Mevkii Kurmay Başkanı Yarbay Selahattin Adil ve III. Kolordu Kurmay Başkanı Yarbay Fahrettin idi. Nihat Bey, 64. Alay'ı saat 20.15'te Selahattin Adil Bey'in iskelede gemiler beklettiği Çanakkale'ye doğru yola çıkardı. Alay 26 Nisan günü öğlen saatlerinde, Fahrettin Bey'in alayı Anzak kıyıbaşının arkasındaki mevzilenme bölgesine götürmek üzere kılavuzlar beklettiği Maydos'taki Kilye iskelesine ulaştı. Nihat Bey bundan kısa bir süre sonra 33. Piyade Alay'ını kabileler halinde yola çıkardı ve bu alay da gerektiği gibi öğleden kısa bir süre sonra yarımada'ya ulaştı.

III. Kolordu ve XV. Kolordu komutan ve kurmaylarının gönderdiği raporlar Kurmay Başkanı Yarbay Kazım Bey'in yönetimi altında Beşinci Ordu tarafından birleştirildi. Osmanlı Genelkurmayı gelişmelerden iki saat içinde haberdar olabildiği için bilgilerin İstanbul'daki Enver Paşa'ya ulaşması oldukça hızlı gerçekleşmekteydi. Mesajlar şifrelenip bir kayıt ve öncelik numarası veriliyordu. Yüksek öncelikli mesajlar pozitif kontrol amacıyla dikkatle ele alınıyordu. Mesajın gönderilme zamanı, Genelkurmay'a tebliği ve oradan da komutana veya nöbetçi subaya teslim zamanı kayda geçiriliyordu.⁵⁷ Beşinci Ordu'yla İstanbul arasındaki mesaj trafiğinin büyük bir bölümü Osmanlı Telgraf İdaresi'ne ait sivil hatlar üzerinden gönderilen telgraflarla gerçekleşmekteydi. İlave olarak, Çanakkale Müstahkem Mevki, İstinye ve Haliç'te demirli donanma gemileri arasında telsiz haberleşmesi sağlıyordu, dolayısıyla bilgilerin bu yolla da hızla iletilmesi mümkündü.⁵⁸

Kolordu seviyesinde, Esat Paşa Gelibolu'daki III. Kolordu karargâhına dönerek Arıburnu cephesine yakın

bir noktada bulunan Maltepe'ye geçti ve 14.00'te buraya karargâh kurdu.⁵⁹ Esat Paşa, Maltepe'de öğleden sonra ilerleyen saatlerde en önemli kararını vererek, Arıburnu'nda bulunan kendiliğinden iç içe girmekte olan 9. Tümen'le 19. Tümen'i düzenlemek üzere tümen sınırı ve sektörlerini değiştirdi. Esat Paşa, Mustafa Kemal'i [fiilen-d.] "Arıburnu (Anzak) cephe komutanı" atayıp 27. Piyade Alayı'nı 19. Tümen'e bağlayarak, 27. Piyade Alayı'na bağlı 2. Tabur'un kıyı hattı sektörünü fiilen Mustafa Kemal'e devretmiş oldu. Böylece geçici komuta yapısı resmileşti ve Arıburnu cephesi tek bir komutanın, yani Mustafa Kemal'in emrine girerken, eli serbest kalan Halil Sami Bey de Seddülbahir'deki çıkarmaya odaklandı.

XV. Kolordu'da Tümgeneral Weber, III. Kolordu'yla hemen hemen aynı saatlerde benzer bir rapor sağnağına maruz kalmaya başladı. Weber'in önünde taktik açıdan önem arz eden (kuzeyden güneye doğru) üç potansiyel çıkarma bölgesi vardı: Yeniköy, Küçük Beşike Körfezi ve Büyük Beşike Körfezi. 3. Tümen Yeniköy'ün güneyindeki bir noktaya kadar sahili tutarken, 11. Tümen de buradan içerdeki Ezine kasabasına paralel bir hatta kadar olan sahili tutmaktaydı. Anlaşıldığı kadarıyla Kumkale büyük bir çıkarma için güneydeki daha büyük körfezler kadar elverişli görülüyordu. Yarbay August Nicolai'ın kendi 3. Tümen'ini 25 Nisan 1915'in erken saatlerinde alarma geçirdiğini öğrenen Tümgeneral Weber 06.00'da yanındaki 11. Tümen'i alarma geçirerek askerlerin üçte ikisini savunma siperlerine sokma emri verdi. Kısa süre sonra İtilaf gemilerinin Beşike Körfezi'nde toplanması çıkarmanın an meselesi olduğunu belli etti. Ancak Fransız çıkarması gecikince XV. Kolordu, İtilaf kuvvetlerinin gerçekte nereye çıkacağı konusunda bir belirsizlik yaşadı. Fransızlar nihayet Kumkale'ye çıktıktan sonra Weber güneydeki üç büyük sahilden birine yapılacağını

düşündüğü daha büyük çıkarmayı beklemeye başladı. Sonunda, 15.35'te 126. ve 127. piyade alaylarını Küçük ve Büyük Beşike körfezlerine hâkim mevzilere sevk etti. Fransız donanma gösterileri nedeniyle bu alaylar orada kalacak ve yerlerinden ayrılamayacaktı. Bu arada Yarbay Nicolai'nin alayları Kumkale'de harekete geçerek öğleden sonraya kadar durumu stabilize hale getirdi.

Tümen seviyesinde ve altında, Osmanlı'nın 25 Nisan 1915 tarihindeki kesin başarısına katkıda bulunan bir dizi taktik karar öne çıkmaktadır. Beşinci Ordu'nun önemli bir bölümünün, büyük ölçüde düşmanı karşı taarruz için hazırlanıp harekete geçmeye yetecek kadar uzun süre yavaşlatan kapsamlı savunma harekât planları sayesinde başarılı olduğunu belirtmek gerekir. Bununla beraber, Osmanlı ve Alman taktik komutanlarının kendi inisiyatifleriyle karar alarak kuvvet ve ateş güçlerini toplamak suretiyle çarpışma noktalarında önemli muharebe gücü yarattıklarını da unutmamak önemlidir. Bu çerçevede en önemli kararlar 9. Tümen Komutanı Halil Sami Bey'le 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal tarafından alınmıştı; Kumkale'deki 3. Tümen'e komuta eden Yarbay Nicolai ise sadece Fransızları kordon altına almıştı.

Çıkarmanın sonucunu etkileyebilecek bir konumda bulunan ilk Osmanlı komutanı, tümeni, Arıburnu ve Seddülbahir'den sorumlu olan Halil Sami Bey idi. Halil Bey 25 Nisan sabahı 05.55'te, komutanı tarafından zaten harekete hazır tutulmakta olan 27. Piyade Alayı'na, Anzak çıkarmasına karşı taarruza geçme emri verdi.⁶⁰ Hemen hemen aynı sıralarda Mustafa Kemal de en iyi alayını çıkarma bölgelerine doğru hareket etmek üzere alayına geçirdi ve şahsen komuta ettiği 57. Alay'la birlikte saat 07.00'de* Üçüncü Sırt'a doğru yürüyüşe geçti. Böylece farklı tümenlerden iki Osmanlı alayı Anzaklara

* 57. Alay ceridesine göre alay saat 07.39'da hareket etmiştir-dan. n.

taarruz etmek üzere hareket halindeydi ve Halil Sami Bey bu durumu fark ederek 27. Piyade Alayı'na 08.25'te derhal emir verdi.⁶¹ Komuta ayrıcalıklarının çekiciliğine kapılmayan Halil Sami Bey, alay komutanı Yarbay Şefik Bey'e, Mustafa Kemal'le koordineli olarak hareket etmesini emretti. Alaylar ilerlemekte olan Avustralyalılara yukarıdan bakan bir tepeye ulaştı ve 11.30'da Mustafa Kemal ile Şefik Bey topçu desteğinde koordineli bir karşı taarruza* geçme konusunda fikir birliğine vardı.⁶² Bu taarruzların ve Sinclair-Maclagan'ın savunmaya çekilmesinin sonucunda Avustralya ilerlemesi durdu ve tümen ve diğer tugay komutanları savunma pozisyonuna geçti. Albay Halil Sami Bey 27. Piyade Alayı'nın taktik kontrolünü Mustafa Kemal'e bırakmakla alay düzeyinde bir muharebe timi olarak adlandırılabilen bir birliği fiili ve gayriresmi olarak 19. Tümen'in emrine vermiş, böylece muharebe alanındaki kıdemli kişinin (Mustafa Kemal) emrinde komuta birliği sağlanmıştı.

Bu arada Esat Paşa'nın Maltepe'deki III. Kolordu sahra karargâhında hazırdaki bütün ihtiyat kuvvetlerinin İtilaf çıkarmasını kontrol altına almakla görevlendirildiği ve komuta düzenlemelerinin muharebe alanındaki duruma göre yeniden gözden geçirilmesi gerektiği aşıkârdı. Tamamen teknik açıdan bakıldığında Mustafa Kemal, Halil Sami'nin sektöründe savaşıyordu. Bu duruma uygun olarak kolordusunu yeniden tertiplendiren Esat Paşa, Mustafa Kemal'i Arıburnu cephesi komutanı olarak atayarak** 27. Piyade Alayı'nı onun emrine verdi.⁶³ Aslında bu durum 27. Piyade Alayı'na bağlı 2. Tabur'un (Kabatepe'nin güneyindeki bir noktadan Balıkçı Barınağı'nın kuzeyindeki bir noktaya kadar uzanan) kıyı

* Şefik Bey Kemalyeri'nden saat 07.55'te hücumu geçmiş ve düşmanı İkinci Sırt'a kadar sürmüştür. Bu sırada İkinci Sırt'ın kuzeyinden alayıyla birlikte Mustafa Kemal gelmiş ve saat 11.00'de ortak taarruz başlamıştır-dan. n.

** Esat Paşa böyle bir atama yapmamıştır-dan. n.

sektörünü Halil Sami Bey'in 9. Tümen'inden Mustafa Kemal'in 19. Tümen'ine devrediyordu. Bu aynı zamanda Halil Sami Bey'le Mustafa Kemal'in günün erken saatlerinde vardıkları ortak çalışma düzenlemesini resmiyete dökmüş oluyordu. Esat Paşa böylece Mustafa Kemal'in Arıburnu'ndaki Anzaklara odaklanmasını sağlarken, Halil Sami Bey'i de Seddülbahir'deki İngiliz 29. Tümeni'ne odaklandırmıştı. Mustafa Kemal'in kalan iki alayı günün ilerleyen saatlerinde ulaşınca bunları da devam etmekte olan karşı taarruzun kanatlarına yayabildi.

Seddülbahir'de, 26. Piyade Alayı'na bağlı 1. ve 3. taburlar, sahili, alay komutanının kalan taburunu Pınarıçi Koyu'nu bloke edip İkiz ve Tekke koylarını takviye edecek şekilde konuşlandırmasına yetecek kadar uzun süre tuttu. Bu sırada Halil Sami Bey, sektörü açısından en büyük tehdit olarak gördüğü için kalan ihtiyat alayını muharebeye sokmadığı Anzak çıkarmasına odaklanmaya devam etti. Halil Sami Bey 25. Piyade Alayı'na bağlı 3. Tabur'a ancak 14.15'te Pınarıçi Koyu'na karşı taarruza geçme emri verdi.⁶⁴ Bu da 9. Tümen'e ihtiyat için iki piyade taburu bıraktı. III. Kolordu'ya yapılan destek taleplerine rağmen takviye gelmedi. Kalan taburlarını savaşa sokmak istemeyen Halil Sami Bey ancak 18.30'a kadar bekledikten sonra 25. Piyade Alayı'na İkiz, Tekke ve Ertuğrul koylarındaki şiddetli çarpışmaları takviye emri verdi.⁶⁵ Bu arada 26. Piyade Alayı Tekke ve Ertuğrul koylarına bakan tepelerin kontrolünü kaybederek Hunter-Weston'a kıyıbaşını tahkim etme fırsatı verdi.

Komuta ve kontrol karşılaştırması

Operatif seviyede, Hamilton ve Liman von Sanders 25 Nisan günü çok az karar aldılar. Hamilton'a bakıldığında bunun nedeni, verimsiz bir rapor sistemi ve kötü

komuta merkezi seçimi yüzünden esasen tecrit olmasıydı. Dahası, Akdeniz Sefer Kuvveti'ni ihtiyattan ve boştaki kuvvetleri (Kraliyet Deniz Tümeni ve bir Fransız tugayı) kaydıracak alternatif planlardan yoksun bırakmıştı. Bir bütün olarak Hamilton'ın verecek bir kararı olmadığı gibi, çıkarmaları kontrol edebilecek veya muharebeleri etkileyebilecek durumda değildi. Benzer biçimde, Liman von Sanders da kötü konum almıştı, çünkü Hamilton'ın Bolayır'a ya da Saros Körfezi'ne çıkacağına inanma eğilimindeydi. O yüzden nihai çarpışma olacağını düşündüğü şeye komuta etmek için oraya gitmişti. Günün ilerleyen saatlerinde XV. Kolordu'dan iki alayın III. Kolordu'yu takviye etmek üzere sevk edilmesini emretti fakat 5. ve 7. tümenleri ertesi güne kadar oldukları yerde tuttu. Liman von Sanders'in Anadolu yakasından naklettiği XV. Kolordu alayları 27 Nisan gününün ortalarına kadar savaşa girmede.

Kolordu seviyesinde, Esat Paşa'nın muharebenin bu safhasındaki eylemleri zamanı için sıra dışı olan modern bir komuta-kontrol anlayışını yansıtmaktaydı. Esat Paşa 12 saat gibi bir zaman dilimi içinde düşmanın ana taarruzunu tespit etmiş, oldukça başarılı yerinden yönetimli karşı taarruzların icrasını onaylamış, Beşinci Ordu komutanını bilgilendirip takviye kuvvet istemiş, savaşın en kızıştığı anlarda tümen sektörlerini yeniden yapılandırmış ve III. Kolordu'nun ana muharebesini bizzat kontrol edebileceği kritik bir noktaya geçmişti.

Hamilton gibi Birdwood da kötü ve kıyıdaki durumla teması olmayan bir yere konumlanmıştı. Bir tugay komutanının ana birliğe bağlı bir tugayı Anzakların asıl coğrafi hedefinden uzak bir noktaya yönlendirmesi sonucu Birdwood daha 25 Nisan sabahı 06.00 gibi erken bir saatte muharebenin kontrolünü kaybetmişti. Tümen komutanlarının sonradan ulaşan tugay dalgalarıyla

bunu telafi etmemesi durumu daha da ağırlaştırmıştı. Birdwood'un sahile yaptığı tek yolculuk astları açısından sonuca varmayan bir kılavuzlukla sona ermişti. Aslında Birdwood'un eline hataları telafi etme fırsatı geçmişti ama muharebenin kontrolünü kaybedince sonucu etkileyememişti. Astlarını yüzüstü bıraktığı gibi, akşam olduğunda tahliye sorununu gündeme getirerek Hamilton'ı da yüzüstü bırakmıştı. Birdwood'un olan biteni kavrayamadığını gösteren diğer bir şey de, birkaç gün sonra -"örtme kuvvetimi büyük bir süratle tertiplendirip komuta eden"- Sinclair-MacLagan'ın terfisini tavsiye etmesiydi.⁶⁶

Osmanlı tümen, alay ve tabur komutanları ise 25 Nisan günü benzersiz bir şekilde aktif davranıp sadece esnek savunma planlarını icra etmenin ötesine geçtiler. Yeni bilgi aldıklarında emirleri beklemeyip kendi inisiyatifleriyle harekete geçtiler. Mustafa Kemal ve Şefik Bey bunun en iyi örnekleri olmakla birlikte Halil Sami Bey de hayranlık verecek bir soğukkanlılık sergiledi. Aynı şey Alman komuta sistemiyle Osmanlı ordusundaki çalışma ortamı ve bilgiyi yukarı ileten rapor sistemi için de geçerliydi. Osmanlı komutanları esas olarak üstün kişisel ve kurumsal farkındalıkları sayesinde karar alabilmiş ve faaliyetleri kontrol edebilmişti. Bridges ile Godley ise tugay komutanlarına boyun eğmiş, kişisel ve kurumsal farkındalık açısından bir hayli yetersiz kalmışlardı. Bir savaş gemisinde bulunan Hunter-Weston, en önemli kararı Pınariçi Koyu'nu takviye etmemek ve muharebeye tek katkısı da ana birliğe ait bir taburu Ertuğrul Koyu'ndan Tekke Koyu'na çevirmek olan sıradan bir gözlemciye dönüşmüştü.

25 Nisan günü, Birdwood ve Bridges haricindeki İngiliz komutanlar harekâtı etkileyebilecek çok az karar verme fırsatı bulabilmişlerdi. Muharebelerin kontrolü kesinlikle bu komutanların ellerinde değildi ve sonucu

kendi lehlerine etkileyemiyorlardı. Bridges ve Godley'nin karar ve eylemleri inisiyatifin dağılıp kaybedilmesine yol açmıştı. Buna karşın Osmanlı emsallerinin karar ve eylemleriye toplanmayı ve Anzaklar karşısında inisiyatif ele geçirmeyi sağladı. Tarihçiler Hunter-Weston'ın Pınariçi Koyu'nu takviye etmeme kararının yanlış olduğunu savunsa da bu karar muhtemelen doğrudu. Hunter-Weston'ın bu tutumuyla taarruz İkiz ve Tekke koylarında yoğunlaşmış ve böylece 29. Tümen sahilinden ileri çıkmayı başarmıştı.

Taktik tahkimat

Hamilton 26 Nisan sabahı 04.00'te bir önceki akşamdan farklı olmayan bir duruma uyandı. Hunter-Weston'dan gelen ve Tekke Koyu'ndan Ertuğrul Koyu'nu ele geçirme planının anahatlarını anlatan bir mesajı okudu. 06.25'te Hunter-Weston, bu girişime destek olmak üzere Hamilton'dan bir Fransız alayıyla topçu birliğini Tekke Koyu'na çıkarmasını talep etti.⁶⁷ Hamilton'la Hunter-Weston arasında Fransızların Tekke Koyu'na çıkacağını ancak tecrit olan Pınariçi Koyu'nda durumun riskli olduğunu doğrulayan bir dizi mesaj gidip geldi. Günün ilerleyen saatlerinde Hunter-Weston'ın tugayları hücumla geçti ve 15.00'te 29. Tümen İkiz, Tekke, Ertuğrul ve Pınariçi koylarını birbirine bağlayan bitişik bir hattı tuttu. Hamilton, Hunter-Weston'ın ertesi gün tekrar hücumla kalkarak Alçıtepe'yi ele geçirmesini bekliyordu. *Queen Elizabeth* 16.30'da Pınariçi Koyu'ndan geçerken Hamilton taburların gitmiş ve geride sadece petrol tenekeleri bırakmış olduğunu fark etti. O gece Fransız Metropolitan Tugayı ile Pınariçi Koyu'ndaki birlikler tıkiş tıkiş durumdaki kıyıdaşında karaya çıkıp 29. Tümen'e katıldı. Hunter-Weston,

Fransız tugayının taarruza hazır olması halinde 27 Nisan günü öğleden sonra Alçitepe'ye karşı yeniden taarruza geçmeyi planlıyordu.

Arıburnu'ndaysa, Birdwood'un kolordusu günü topçu ve keskin nişancı ateşi altında geçirdi. Tugay komutanları hatlarını toparlayıp birbirine karışan birlikleri ayırmaya çalışırken komuta-kontrol kötüye gitmeye devam etti. Şarapnel ateşi Avustralyalılara sıkıntı vermeye devam etti. 26 Nisan tarihli Anzak harp ceridesi kolordu komutanının ya da kurmaylarının hiçbir talimat vermediğini göstermektedir.⁶⁸ Mustafa Kemal ve Halil Sami Bey hatlarını tahkim edip takviye kuvvetler gelene kadar düşmanı olduğu yerde tutmaya çalışırken, etrafı çevrilmiş olan Osmanlı III. Kolordu'su için rahat yoktu. Böylece hayati önemdeki ilk 48 saat, Anzaklar da 29. Tümen de Hamilton'ın kendilerini verdiği örtme mevzilerini ele geçirme emrini yerine getiremeden geçti. Dahası, her iki kuvvet de psikolojik veya işlevsel olarak yeniden taarruz harekâtı başlatabilecek konumda değildi.

Terazinin İtilaf kuvvetleri açısından olumlu kefesine gelince, Cox'un 29. Hint Tugayı'nın Anzakları takviye etmek üzere Port Said'ten gemiye bindiğini gösteren mesajlar geliyordu. Ayrıca Fransız tümeninin tam kapasitesi kullanılabilir hale geliyordu. Kumkale'de, -ilk başta 24 saatten fazla kıyıda kalmaması öngörülen- Fransız çıkarması birkaç güne yayılmış ve Osmanlı XV. Kolordu'suna ciddi zayıat verdirmişti. Yine de, Hamilton'ın planına göre şaşırtma amaçlı Fransız kuvveti 26 Nisan'ı 27 Nisan'a bağlayan gece bölgeyi tahliye edip yarımada konuşlanmaya hazırlandı.

26 Nisan 1915 sabaha karşı saat 01.50'de Beşinci Ordu karargâhı Harbiye Nezareti'ndeki Enver Paşa'ya şifreli bir mesaj göndererek Liman von Sanders'in son-raki birkaç günlük planlarını özetledi.⁶⁹ Beşinci Ordu,

19. Tümen'in gece taarruzları düzenlediğini, (Anadolu yakasındaki) XV. Kolordu'nunsa düşmanla temas halinde olduğunu ve hattı başarılı bir şekilde tuttuğunu rapor etti. Telgrafta Saros Körfezi'ne herhangi bir çıkarma yapılmadığı ve Liman von Sanders'in XV. Kolordu ile 7. Tümen'den 9. ve 19. Tümen sektörlerine (iki tümene eşdeğer) takviye birlikler göndermeyi düşündüğü belirtiliyordu. Mesaj Beşinci Ordu'nun her iki muharebe cephesiyle telgraf, Boğazlar Müstahkem Mevki Komutanlığı ve muharebe kruvazörü *Yavuz*'la (eski *Goeben*) da telsiz irtibatı olduğunu belirten bir kayıtlarla sona eriyordu. Telgrafla birlikte ilk takviye birlikleri (33. Alay ve 64. Alay) hareket için alarma geçti.

26 Nisan'ın erken saatlerinde Enver Paşa'ya gönderilen şifreli mesaj Liman von Sanders'in Hamilton'ın çıkarma kuvvetinin uğradığı kesin mağlubiyete yaptığı en önemli katkıyı yansıtıyordu. Beşinci Ordu komutanı günü, Saros Körfezi'ndeki yanıltma amaçlı İtilaf manevralarını bizzat gözlemleyip değerlendirmekle geçirmiş ve bu manevra onu yanıltmamıştı. Üç tümeni düşmanla temas halinde olan Liman von Sanders kalan iki tümenini Arıburnu ve Seddülbahir'deki çarpışmalara tahsis etti. Böylelikle savunmacıları Bolayır kıstağıyla Anadolu yakasında Kumkale'deki (bizzat şaşırtma harekâtı olan) Fransız cephesinden çıkardı. Bu gözü pek karar (1915 standartlarına göre) ordu seviyesinde yüksek bir durumsal farkındalığa işaret etmekte ve bağlı Osmanlı ast birliklerinin doğru ve güncel bilgi iletmeye kapasitesini göstermektedir. Bu karar Liman von Sanders'a kuvvetlerini İngiliz karar döngüsünün içine yığma imkânı verdi. 26 Nisan sabahı erken saatlerde (05.10 itibarıyla) 19. Tümen Kurmay Başkanı Kurmay Binbaşı İzzettin Bey III. Kolordu'yla koordineli olarak kuvvetleri yeniden ter-
tiplendirmeye başlamıştı bile.⁷⁰

Fransız taburlarının gecikmesi Hunter-Weston'ı Alçitepe'ye yürüyüşü 24 saat daha ertelemeye zorladı. Gelen Fransız taburuyla Kraliyet Deniz Tümeni'ne bağlı Drake Taburu'nu kendi sağ sektörüne kaydırarak Ertuğrul ve Morto koylarındaki yorgun askerleri rahatlattı. Hunter-Weston o öğleden sonra hatlarını düzelterek kuvvetini taarruza hazırlamak üzere küçük çaplı bir toprak kazanma taarruzu düzenledi. Ayrıca ölen ve yaralanan tugayların başındaki albayların yerine resmi olarak yarbaylar atadı. 29. Tümen karargâhı o öğleden sonra taarruz düzenini yayımladığında 87. Tugay, 88. Tugay ve 175. Fransız Alayı'nı hatta mevzilendirdiği ve 86. Tugay tümen ihtiyatında tuttuğu görüldü. Hedef Kirte'nin kuzeyindeki Yassitepe 1 (Hill 472) idi; bu taarruz için Hunter-Weston'ın elinde 17 kadar tabur (29. Tümen ve beş Fransız taburu) vardı. Açıkça, bu taarruz Alçitepe kütlesini (ilk tümen örtme mevzii) Osmanlıların elinde bırakıyordu.

Aynı şekilde, 27 Nisan günü Osmanlılar da takviye olarak kabaca tam bir piyade tümeni kuvvetine ulaştı. 9. Tümen deneyimli ve tam kapasiteli bir piyade alayı, bir jandarma taburu ve birkaç top aldı. Böylece Halil Sami Bey'in tümeni tekrar ilk baştaki resmi dokuz piyade tabur kuvvetine çıktı. Mustafa Kemal de iki zinde ve eğitilmiş alay olarak toplam piyade taburu sayısını 16 gibi şaşırtıcı bir sayıya çıkardı. Her zaman atılğan olan Mustafa Kemal bu iki zinde alayı son ve merkez Anzak mevzilerine yönelik koordineli gece taarruzlarında kullanırken, Halil Sami de zinde alayını 29. Tümen'e karşı gece taarruzunda kullandı, ancak iki taarruz da sonuçsuz kaldı.

Halil Sami Bey 28 Nisan sabahı erken saatlerde üç zinde piyade taburu aldı ve bunlar 07.00'ye doğru ön hat siperlerine sızmaya başladı. Bu kuvvetleri tanzim

etmek üzere Halil Sami Bey, tümenini Osmanlıların deyişle “kanatlar” adıyla iki muharebe grubu halinde tertiplendirerek her birinin komutasına bir alay komutanı atadı.⁷¹ Topçu komutanı da piyadeye destek olmak üzere topçu taburlarıyla bataryaları iki grup halinde merkezileştirdi. 9. Tümen tertiplenmesi 08.00 itibariyle henüz tamamlanmamış olmakla birlikte yine de Hunter-Weston’ı püskürtmeye yeterliydi.

Hamilton’ın ilk Akdeniz Sefer Kuvveti taarruzu, 27-28 Nisan 1915

İngiliz-Fransız müşterek taarruzu sabah 08.00’de başladı ve Hunter-Weston müşterek kuvvetin komutanı olarak Aytepe’de mevzilendi. Tuğgeneral Marshall ile geçici bir kurmay heyetini 29. Tümen’in iki tugayının komutasına atadı, bu da hangi raporu kimin aldığı konusunda ciddi karmaşaya yol açtı.⁷² Tümen ilk başlarda önemli bir ilerleme sağladı ama öğlene doğru taarruz tam anlamıyla bozguna uğradı. Hamilton muharebenin ortasında kıyıya ilk yolculuğunu yapmayı tercih ederek Aytepe’de bir sığınakta bulunan Hunter-Weston’ı ziyaret etti. Ardından d’Amade’yi ziyaret etmek istedi ama d’Amade’nin kendisini *Queen Elizabeth*’te ziyaret etmek üzere bölgeden ayrıldığı bildirildi. Bu arada muharebe kızışırken Marshall ihtiyattaki tugayı da alana sürdü ancak daha fazla ilerleyemedi ve taarruz durdu. Genel itibariyle müşterek taarruz yüksek bir bedel karşılığında küçük bir arazi elde edebildi. Hunter-Weston’ın Akdeniz Sefer Kuvveti’ne gönderdiği raporlar taarruzların mühimmat sıkıntısı ve Fransızların ağır kalması yüzünden başarısız olduğuna işaret etmekteydi.⁷³ Bu muharebe Birinci Kirte Muharebesi olarak anıldı.

Arıburnu bölgesinde Mustafa Kemal 28 Nisan'da bir alay daha aldı ve Halil Sami Bey gibi o da genişleyen komutasını kanatlar halinde yeniden tanzim etti. Birdwood'un talebi üzerine Hamilton tarafından Arıburnu'na yönlendirilen Kraliyet Deniz Tümeni'ne bağlı Deniz Piyade Tugayı bu sıralarda bölgeye ulaştı. Hamilton aynı zamanda geri kalan ihtiyattaki Kraliyet Deniz Tümeni'ne bağlı tugayı Seddülbahir'e, Hunter-Weston'ı takviyeye gönderdi. Böylelikle Kraliyet Deniz Tümeni'nin teşkilat bütünlüğünü parçalara ayırmış oldu.

İtilaf komutası ve yeniden teşkilatlanması

Hamilton'ın Kitchener'a gönderdiği telgrafların tonu genel olarak iyimserdi fakat Kitchener örtme mevzilerinin ilk 48 saat içinde işgal edilememesi üzerine harekât hakkında endişelenmeye başlamıştı. Kitchener, Hamilton'a Mısır'dan bir tümen daha isteyebileceğini hatırlattı ancak Hamilton sadece belki ihtiyacı olabileceğini ima etmekle yetindi. Kitchener'ın Fransız Amiral Guepratte'den aldığı, açık bir dille Akdeniz Sefer Kuvveti'ne takviye kuvvet isteyen ve yoksa seferin başarısızlık riskiyle karşı karşıya olduğunu belirten endişe verici bir telgrafla 27 Nisan günü Londra'da dananın kuyruğu koptu.⁷⁴ Kitchener derhal Mısır'da bulunan Maxwell'e 42. Doğu Lancashire Tümeni'ni yarımada'ya gönderme emri verdi. Maxwell aynı zamanda hem Anzaklar hem de 29. Tümen için geniş çaplı bir değiştirme planı hazırlayarak sırasıyla 30 Nisan ve 1 Mayıs tarihlerinde bu askerleri yola çıkardı. Ayrıca Akdeniz Sefer Kuvveti'ne iki yaya süvari tugayı sevk etme yetkisi talep etti.

Guepratte'nin telgrafı Fransız hükümetini de harekete geçirerek ikinci bir tümen göndermek suretiyle sefere daha fazla ağırlık vermeye itti. 30 Nisan'da yüksek komu-

tanlık, General Bailloud komutasındaki 156. Tümen'i Çanakkale'de görev yapmak üzere teyakkuza geçirdi.⁷⁵ 2. Doğu Sefer Kuvveti olarak tertiplenen tümene 2 Mayıs'ta Marsilya'dan gemiye binme emri verildi. Savaş bakanı aynı zamanda d'Amade'yi geri çağırıp yerine 48 yaşındaki General Henri Gouraud'yu getirme kararı aldı. General Gouraud kurmaylarıyla birlikte 14 Mayıs'ta yola çıktı.⁷⁶

Mayıs başında bölgeye ulaşan kuvvet yığıncağı Hamilton'a Arıburnu'nda iki tümenlik bir kolordu, Seddülbahir'de de iki tümenlik bir Fransız kolordusu kazandırdı. İlave olarak, ona üç bağımsız İngiliz piyade tümeniyle -29., 42. ve Kraliyet Deniz tümenleri- bağımsız bir tugay sağladı. Akdeniz Sefer Kuvveti harp ceridesinden ya da Hamilton'ın anılarından kendisinin bu birliklere nasıl etkin bir şekilde komuta etmeyi düşündüğü anlaşılmamaktadır. Aşikâr çözüm bir İngiliz kolordu karargâhı kurmaktı, ama Hamilton üç tümenin üst komutasını da Mayıs sonuna kadar kendi elinde tuttu. Ancak 6-8 Mayıs'ta Seddülbahir'e karşı girilen parçalı ana taarruzun başarısız olmasından sonra Hamilton, İngiliz taktik komutasını bir araya getirmek üzere bir İngiliz kolordusu kurmaya ihtiyaç olduğuna karar vermiş görünmektedir.

Hamilton 30 Nisan günü sabah 10.00'da *Queen Elizabeth*'ten ayrılarak *Arcadian*'daki kurmaylarına katıldı. Hamilton'ın astlarıyla ilişkilerini olumsuz etkileyen birtakım sorunlar vardı. Hamilton'ın günlüğüne göre "Hunter-Weston'la d'Amade arasında birtakım karmaşık sorunlar" vardı. Ayrıca Hamilton, ne zaman ziyaret etse her seferinde ortadan kaybolan Fransız komutanla şahsen görüşemediği için hüsrana uğramış görünüyordu.⁷⁷ Bu nedenle 2 Mayıs'ta ikili arasında "oldukça soğuk" bir toplantı gerçekleşti. "İngiltere ve Fransa'dan yapılacak açıklamaların çelişmemesi"

için Hamilton ve d'Amade'nin bundan önce karşılıklı mesajlarla mutabakat oluşturmaları gerekti.⁷⁸ Ayrıca Hamilton'ın kafasının gerisinde, Pınarıçi Koyu'nda "öyle değil de böyle olsaydı ne olurdu" şeklinde şüpheler dolaşmaktaydı ve Hunter-Weston'a birkaç defa 27 Nisan'da oradaki kuvvetlere çekilme emrini kimin verdiğini sormuştu. Hunter-Weston net bir dille kendisinin böyle bir şey yapmadığını söylemişti. Hamilton, Hunter-Weston'a güvenmeye devam etti ve yolda olan 29. Hint Tugayı ve 2. Avustralya Tugayı, Kraliyet Deniz Tümeni ile iki Kraliyet Deniz taburunu 29. Tümen'in emrine vermeyi kararlaştırdı. Hamilton'ın kurmayları "başkomutanın tümenini geçici olarak dağıttığı için üzgün olduğunu, ancak genel çıkarlar açısından en iyisinin bu olduğunu" General Paris'e bildirdi.⁷⁹

Bütün bu sorunların nedeni Hamilton'ın, Akdeniz Sefer Kuvveti'nin ana hedefe harekâtın ilk haftasında ulaşacağını düşünmesiydi. Uzun süreli kara harekâtına yönelik alternatif planı veya geri çekilme planı yoktu. İlk 48 saat geçip de kuvvetleri planlanan örtme mevzilerinin yanına bile yaklaşamadığı halde Hamilton iyimserliğini korurken telgrafları da güven yaymaya devam etti. Bunu anlamak güçtür, çünkü Hamilton -o zamana kadar ana taarruzun yerini tespit edip kuvvetleri tehdit altındaki sektöre kaydırabilecek duruma gelen-Osmanlı komutanının karar döngüsünü bozmanın öneminin farkındaydı. Hamilton'ın doğrudan ve derhal Mısır'da zaten hazır beklemekte olan takviye kuvveti istememesini anlamaksa çok daha güçtür. Muharebeleri etkilemeyedığı ve harekât planını değiştirmeye yönelik uyarlanabilir bir yaklaşım göstermediği için Hamilton'ı eleştirmek kolaydır ancak kusurun büyük bir bölümünü Osmanlılardakine benzer bir durumsal farkındalık olmasına bağlamak da mümkündür.

Stratejik, operatif ve taktik sonuçlar

Gelibolu Yarımadası'ndaki muharebenin ilk haftasının sonunda Osmanlı Beşinci Ordu'su, İngilizlerle Fransızları iki küçük kıybaşıda tutmuş haldeydi. Harekât literatürü bunun nedenini açıklayan ve çoğu taktik konuları ele alan yorumlarla doludur. Stratejik seviyedeysse, amaç, araç ve yöntemler arasındaki dengenin ele alınması gerekir. Ancak operatif seviyede bakınca karşılıklı kuvvetlerin bizzat plan ve komuta-kontrol yeteneklerinin incelenmesi gerekmektedir.

Stratejik seviyede Londra'daki kararsızlık, sefere yaklaşımda git-gellere yol açtı ve bu da Osmanlılara bir işgalin yaklaşmakta olduğunun işaretini verdi. Ancak İngiliz harekâtını bir deniz harekâtından kara harekâtına çevirme kararı esas olarak, sürmekte olan deniz harekâtını tek başına durduran de Robeck tarafından alındı. Harp Konseyi buna karşı çıktı ancak ona Çanakkale Boğazı'na taarruzu devam ettirme emri vermeyi başaramadı. İtilaf kuvvetleri istenmeyen ve planlanmamış bir kara harekâtına sürüklenirken, Harp Konseyi böyle bir girişimi başarıyla icra etmek için gerekebilecek amaç, araç ve yöntemleri yeniden değerlendirmek için hiçbir girişimde bulunmadı. Her ne kadar Kitchener sefer planıyla ilgili bırakım önerilerde bulunduysa da, Akdeniz Sefer Kuvveti'ne yeni kuvvet göndermedi. Sonuç, Hamilton'ın farklı yetenek ve kapasitelerdeki tümenlerden oluşan yamalı bohça gibi bir orduya komuta etmesi oldu.

İstanbul'da ise, aksine, stratejik yönlendirme bütün açıklığıyla yürüyordu. 18 Mart'la 25 Nisan arasındaki 37 gün içinde Enver Paşa, Beşinci Ordu'yu ve bir kolordu karargâhını faaliyete geçirdi; yeni orduya iki adet birinci sınıf piyade tümeni, bir süvari tugayı, dört jandarma taburu, bir topçu taburu ve birkaç makineli tüfek

bölüğünü tahsis etti. Böylece Osmanlılar çıkarma gününe kadar yarımadaadaki kuvvetlerin miktarını önemli ölçüde artırdı, komuta birliğini sağlamlaştırdı ve nitelik olarak İngiliz hasımlarına denk veya onlardan üstün birlikler mevzilendirdi.

Operatif seviyede Hamilton, sürpriz unsurunu hiçbir zaman gerçekleştiremeyeceğini anlamış ve bunu Liman von Sanders'in ihtiyatlarını serbest bırakmasını geciktirecek son derece karmaşık bir planla aşabileceğini umut etmişti. Bu da Hamilton'ın kuvvetlerini geniş bir alana yaymasına yol açarak kitleselliğin ve basitliğin kaybedilmesine neden oldu. Hamilton'ın planı felaketle sonuçlanacak kadar hatalı bir dizi varsayıma dayalıydı. Hamilton operatif bir ihtiyat için tedbir almadığı gibi, bir de gidişatı hiçbir şekilde etkileyemeyeceği *Queen Elizabeth*'e yerleşti. Açıkça Hamilton ile komutanları ve kurmayları, planlama sırasında muharebe harekâtlarının icrasından çok idare ve lojistikle ilgililerdi. Akdeniz Sefer Kuvveti 25 Nisan günü çıkarmanın daha ilk saatlerinde inisiyatifi kaybetti.

Osmanlıların operatif planıysa 1912'ye kadar geri gitmekteydi ve Liman von Sanders her ne kadar kurcaladıysa da planın ana ilkelerini veya tasarımını temelden değiştirmede. Açıkça, plan ve özellikle de operatif ihtiyatın (19. Tümen) serbest bırakılması sürekli prova edilmişti ve Osmanlı komutanları planın işleyeceğinden emindi. Hamilton'ın planından farklı olarak, Osmanlı planı esnekti.

Taktik seviyede, İngiliz komutanlar kuvvetlerini etkin bir şekilde kontrol edemediler. Kolordu seviyesinde, Birdwood geliştirmekte olan harekât üzerinde hiçbir şekilde kontrol sağlayamadı. Tümen seviyesinde, üç İngiliz tümen komutanı da harekâtı tugay komutanlarının ellerine bırakarak, işler kötü gittiğinde kenarda durmayı

tercih ettiler. Özellikle de iki Anzak tümeninde durum bu haldeydi. Etkisiz rapor sistemi İngiliz tümen, kolordu ve Akdeniz Sefer Kuvveti komutanlarını doğru veya güncel bilgiden yoksun bıraktı. İlk gün için belirlenen hiçbir taktik hedefe varılamadığı gibi, sonraki günlerde takip eden harekâtlar da orta vadeli hedeflere ulaşamadı.

Beşinci Ordu ise taktik seviyede muhteşem bir performans sergiledi. Osmanlı kolordu, tümen, alay ve tabur komutanları bireysel inisiyatif kullandı ve daha az sayıdaki kuvvetleriyle İngilizleri küçük kıyıbaşlarında tuttu. Arıburnu'nda Mustafa Kemal'in parlak taarruzları Anzak komutanlarını felce uğratarak gün ortasında savunmaya çekilmeye zorladı. Bu inisiyatif kaybı Anzakların bozuk bir araziye aylarca saplanıp kalmasına ve ilk mevzilerinden fazla kımıldayamamasına yol açtı. Osmanlı rapor sistemi son derece etkiliydi ve bu da Osmanlı komutanlarına daha üstün bir durumsal farkındalık sağlıyordu. Osmanlı komutanları bu sayede Hamilton'ın bel bağladığı 48 saatlik planlama zamanı içinde ihtiyatları yığabildi. Son olarak, Osmanlı ordusu iyi eğitilmiş, kararlı ve iyi önderliğe sahip askerleri yığmak suretiyle harekâtı kontrol edebilecek yetenekte olduğunu gösterdi.

**Winston S. Churchill, Deniz Kuvvetleri Bakanı,
1911-15.**

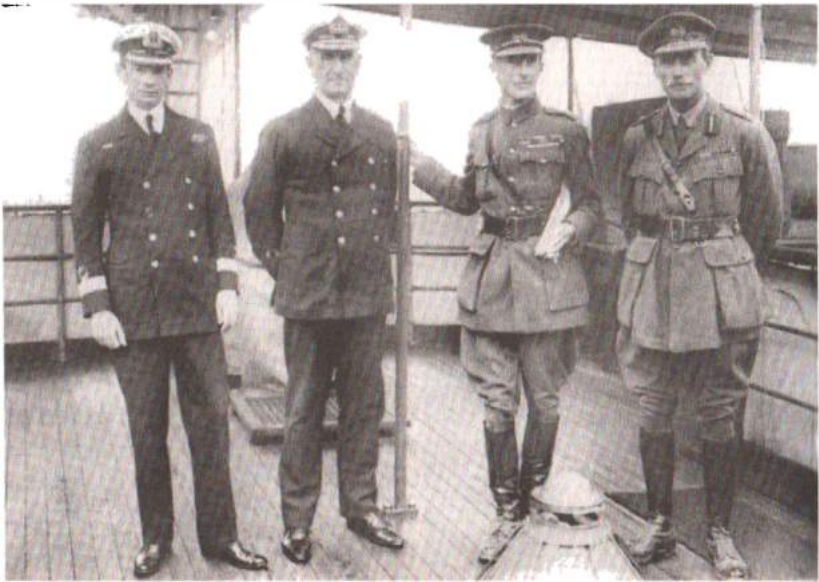
**General Sir Herbert Horatio Kitchener,
Savaş Bakanı, 1914-16.**

**Amiral Sir John Arbuthnot (Jackie) Fisher,
Birinci Deniz Lordu, 1904-10, 1914-15.**

**Koramiral Sackville Carden, Doğu Akdeniz
İngiliz-Fransız Filo Komutanı,
1914-16 Mart 1915**

Soldan sağı: Komodor Roger Keyes, Koramiral de Robeck'in Kurmay Başkanı; Koramiral John de Robeck, Çanakkale'deki Donanma Kuvveti'nin Komutanı (16 Mart 1915-18); General Sir Ian Hamilton, Akdeniz Sefer Kuvveti Başkomutanı (17 Mart-16 Ekim 1915); Tümgeneral Sir Walter Braithwaite, Akdeniz Sefer Kuvveti Kurmay Başkanı (17 Mart-16 Ekim 1915).

General Sir Charles Monro, Akdeniz Sefer Kuvveti Başkomutanı, 16 Ekim 1915-16.

Korgeneral Sir William R. Birdwood, Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu Komutanı, Aralık 1914-Ocak 1916.

Korgeneral Sir Frederick Stopford, IX. Kolordu Komutanı, 16 Haziran-15 Ağustos 1915.

Tümgeneral Sir Aylmer Hunter-Weston, 29. Tümen ve VIII. Kolordu Komutanı, Şubat-17 Temmuz 1915.

Tümgeneral Sir Henry de Lisle, 29. Tümen komutanı, (24 Mayıs 1915) Daha sonra korgeneral Stopford'un yerine IX. Kolordu komutanı (16 Ağustos 1915).

Tümgeneral Albert d'Amade, Fransız Doğu Sefer Kuvveti Komutanı, 22 Şubat 1915, 22 Şubat-15 Mayıs 1915.

İsmail Enver Paşa, Harbiye Nazırı, Başkomutan Vekili ve savaşın başında Genelkurmay Başkanı, 1914-18 (solda).

General Otto Liman von Sanders, Osmanlı Beşinci Ordu Komutanı, 26 Mart 1915-28 Şubat 1918.

Tuğgeneral Esat Paşa, III. Kolordu ve Kuzey Grubu Komutanı, Ağustos 1913-16.

**Tuğgeneral Vehip Paşa, Osmanlı
İkinci Ordu ve Güney Grubu
Komutanı, 9 Temmuz-9 Ekim
1915.**

**Albay Mustafa Kemal, 19. Tümen,
Arıburnu Cephesi ve Anafarta
Grubu Komutanı, 1 Ocak-10 Aralık
1915.**

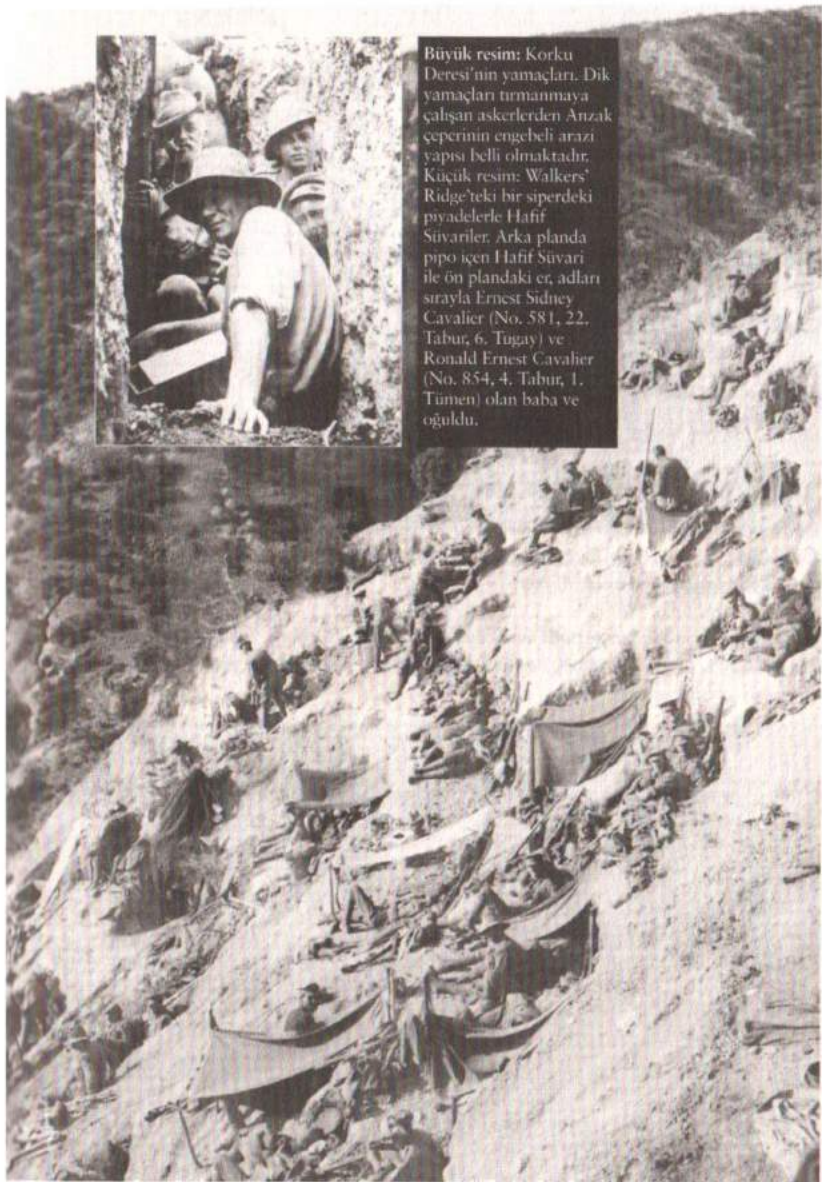
Üstte: Çıkarma teknelerini çeken buharlı filika. Filika tekneleri sahile yakın bir noktada bırakıyor ve tekneler kıyıya kürekle devam ediyordu.

Altta: Ertuğrul Koyu'ndaki İngiliz lojistik yığnağı.

Büyük resim: Korku Deresi'nin yamaçları. Dik yamaçları tırmanmaya çalışan askerlerden Anzak çeperinin engebeli arazi yapısı belli olmaktadır. Küçük resim: Walkers' Ridge'teki bir siperdeki piyadelerle Hafif Süvariler. Arka planda pipo için Hafif Süvari ile ön plandaki er, adları sırayla Ernest Sidney Cavalier (No. 581, 22. Tabur, 6. Tugay) ve Ronald Ernest Cavalier (No. 854, 4. Tabur, 1. Tümen) olan baba ve oğuldu.

Üstte: Fransız Doğu Sefer Kuvveti'nden bir borazancı bir Fransız nakliye gemisinde güneş doğarken toplanma borusu çalarken.

Altta: Liman von Sanders (ortada) makineli tüfek talimini izlerken. Solunda Tuğgeneral Esat Paşa ve sağında III. Kolordu Kurmay Başkanı Albay Fahrettin Bey var.

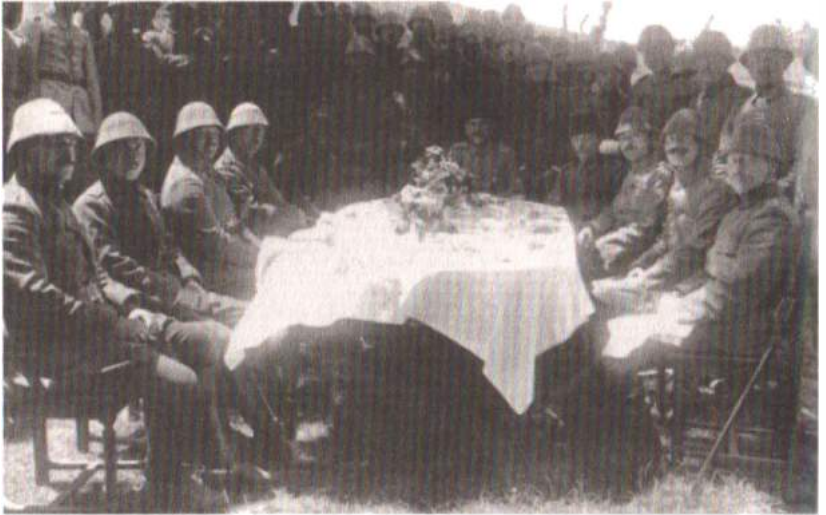
Üstte: İngiliz birlikleriyle topçu silahları gün ışığında sallarla Anafartalar Limanı'ndan tahliye edilirken, Aralık 1915.

Altta: Anafartalar Limanı'nun tahliyesinden sonra kıyıda yanan malzemelerin HMS *Cornwallis* muharebe gemisinden görünüşü.

57. Piyade Alayı'nın subayları çay için toplandıkları sırada, Gelibolu cephesi 1915.

Cephe gerisinde Türk üst subayları toplu halde törensel bir yemekte.

Osmanlı karargâh subayları Liman von Sanders'in karargâhının önünde.

Alman Albay Hans Kannengiesser, kerpiç kulübesinin önünde.

1915'teki Gelibolu seferinden
sonra Osmanlı piyadesi.

Çanakkale'deki Osmanlı tabyası. 19. yüzyılda yapılan kıyı savunma istihkâmının içindeki 17.
yüzyıldan kalma iç kale görülüyor.

Üstte: Osmanlı askerleri Büyük Masırlık bölgesinde 5. Tümen'in yaptırdığı Arif Bey Çeşmesi'nden su çekiyor. Taze su, Osmanlıların lehine işleyen bir muharebe çarpanıydı.

Altta: 125. Piyade Alayı komutanı, kurmayları ve alay imamıyla birlikte.

Üstte: Avustralyalılar tarafından ele geçirilen iyi kamufle olmuş bir Osmanlı keskin nişancısı, Gelibolu.

Altta: Bir siperdeki Osmanlı piyadesi, Gelibolu 1915. Yarımadadan hiç eksik olmayan sık çalılar bu fotoğrafta açıkça görülüyor.

16. Piyade Tümeni sektöründeki bir Osmanlı ana irtibat siperi.

Osmanlı yaralıları İstanbul'da gemiden indirilirken.

Altıncı Bölüm

**Osmanlı Karşı Taarruzları,
1 Mayıs - 5 Ağustos 1915**

Gelibolu Yarımadası'ndaki çarpışmaların ilk haftası yarımada İtilaf kuvvetlerine ait birbirinden çok ayrı ve tehlikeli olabilecek şekilde küçük iki kıyıbaşı yarattı. Hamilton'ın Akdeniz Sefer Kuvveti'nin kaybettiği inisiyatif Osmanlılar ele geçirmeye çalışıyordu. Enver Paşa da Lord Kitchener da sonuçtan memnun değildi ve harekât komutanlarını harekete geçmeye zorluyordu. Her iki lider de erken bir zafer yakalamak için yarımada takviye göndermeye çabalıyordu. Harekâta katılan tümenlerin sayısı arttıkça hem Osmanlılar hem de İngilizler, daha etkili bir şekilde kontrol etmek için harekât alanındaki kuvvetlerini yeniden tertipletiler. Başarısız taktik taarruzlar sonuca varmayan bir kilitlenmeye yol açtı.

Stratejik seviyede, Enver mutlak bir stratejik netlik sergiledi ve harekâtı destekleme kararlılığı hiç değişmedi. Öte yandan Kitchener ve Harp Konseyi bocalamalar yaşadı ve ilk kararlılığın kesin sonuç getireceği noktayı epeyce geçtikten sonra harekâtı gönülsüzce desteklemeye karar verdi. Operatif seviyede, İngiliz komutanlar ihtiyatların kontrolünü astlara bıraktı ve muharebe gücünü etkin bir şekilde odaklayamadı. Buna karşılık Osmanlı hasımları kuvvetlerini hem nitelik hem nicelik olarak her istediğinde, kolayca yığılabildi. Taktik seviyede etkili grup oluşturma yeteneği Seddülbahir'de Osmanlılara aynı zamanda komuta birliği kazandırdı ve bu da muharebe de onlara avantaj sağladı.

Osmanlı'da operatif seviyede yeniden tertiplenme, Nisan 1915 sonları

1915 Nisan'ının son günlerinde III. Kolordu kendisini iki ayrı cephede - Arıburnu ve Seddülbahir- savaşır ve kümülatif olarak sayısı yedi piyade tümeninin üzerine çıkan alaylara komuta eder halde buldu. Arıburnu'nda, Yarbay Mustafa Kemal küçük tümen karargâhıyla bir kolorduya eşit miktarda birliğe komuta ediyordu. Seddülbahir'de de benzer bir durum vardı ve ayrıca Esat Paşa aynı anda iki ayrı cepheye odaklanmak zorundaydı. 28 Nisan günü 15. Tümen takviye kuvvet olarak yoldaydı ve Beşinci Ordu'nun kuvvetlerini harekâtın gidişatına göre yeniden tertiplendirme zamanı gelmişti. 28 Nisan'ı 29 Nisan'a bağlayan gece Liman von Sanders, Seddülbahir'deki kuvvetleri kontrol etmek üzere bir Güney Grubu kurulması emri verdi, ancak grup III. Kolordu'nun komutasında kaldı.¹ Bir karargâh bulunmadığı için 5. Tümen komutanı Alman Albay Eduard von Sodenstern'e ertesi sabah 09.00'dan itibaren geçerli olmak üzere 7. Tümen'le 9. Tümen'in komutasını üstlenme emri verdi. Von Sodenstern bu çerçevede yeni karargâhını oluşturdu ve Halil Sami Bey'den durum hakkında bilgi alırken, Liman von Sanders tarafından yardımcı olarak gönderilen Yüzbaşı Carl Mühlmann ile Albay Hans Kannengiesser de kendisine katıldı. Almanların hiçbiri Türkçe bilmiyordu, bu yüzden (Arap olan) bir Osmanlı ihtiyat subayı çevirmen atandı. Güney Grubu'nun bütün kurmay heyeti bunlardan -üç Alman ve bir Osmanlı ihtiyatı- ibaretti.² Yine de von Sodenstern hızla harekete geçerek 15.00'te ilk emirlerini yayımladı. Buna göre Güney Bölgesi, Albay Halil Sami Bey ve Albay Remzi Bey'in komutaları altında sağ ve sol sektör olarak bölündü.

7. Tümen 29 Nisan 1915 günü öğlen saatlerinde sektördeydi. Yine aynı gün 15. Tümen yolda seyir halindeydi ve Osmanlı Genelkurmayı ayrıca 16. Tümen'e de yarımada'ya intikal emri vermişti. Bütün bu takviyeler Güney Grubu'na gitmekteydi ve Liman von Sanders, von Sodenstern'e taarruz harekâtına hazırlanma talimatı vermişti.³ Bu arada Enver Paşa, işgalcilere taarruz etmesi için Beşinci Ordu'ya, Liman von Sanders da Esat Paşa'yla von Sodenstern'e baskı yapıyordu.

30 Nisan günü öğleden sonra von Sodenstern, Beşinci Ordu'dan, 1 Mayıs'ı 2 Mayıs'a bağlayan gece, sektördeki her üç tümenin bütün birliklerini kullanarak bir gece taarruzu düzenleme emri aldı. Güney Grubu üç makineli tüfek bölüğü ve on topçu bataryasıyla desteklenen 18 buçuk taburun tamamını 30 makineli tüfek bölüğü ve (İtilaf filosunun güçlü topları hariç) 23 topçu bataryası tarafından desteklenen 30 taburluk birleşik bir İngiliz-Fransız kuvvetinin karşısında mevzilendirdi.⁴ Güney Grubu ilk taarruzu akşam 22.00'de düzenledi fakat taarruz anında bozguna uğradı. Gecenin keşmekeşinde İngiliz siperlerine ulaşan Osmanlılar ağır kayıplar verdi. Von Sodenstern Kirte'den takviye kuvvet getirmeye çalıştı ancak bunların İngiliz siperlerine ulaşması sabaha karşı 03.00'ü buldu, ama Osmanlı taarruzu o zamana kadar durmuştu. Zinde birlikler yine de ileri atıldı fakat İngiliz karşı hücumlarıyla durduruldu. Osmanlı bölük ve takımları karanlıkta tamamen birbirine karıştı ve teğmenler çoğu zaman kendilerini bölük ölçeğinde grupların komutasında buldu.⁵

03.00 itibariyle von Sodenstern her iki tümenden taarruzun sonuca ulaşamadığına ve ağır zayıat verildiğine dair raporlar aldı, özellikle de küçük rütbeli subaylar arasında zayıat büyüktü. Modern Türk resmi tarihi 1 Mayıs'ı 2 Mayıs'a bağlayan gece düzenlenen

hücumun başarısız olmasını iki nedene bağlamaktadır.⁶ İlki, Güney Grubu karargâhının sadece üç kişiden ibaret olmasıydı, bunlar raporları zamanında değerlendirerek hücumu tekrarlayamamıştı. Böyle bir ihtimale karşı von Sodenstern'in elinde 15. Tümen'in sadece bazı kısımları vardı. İkinci olarak, Kirte'de konuşlu olan merkezi taktik telefon haberleşme sistemi bozulduğu için etkin haberleşme sağlanamamıştı.⁷ Savunmadaki başarılarından cesaret alan İngilizlerle Fransızlar 2 Mayıs sabahı 10.00'da bütün cephe boyunca geniş çaplı karşı taarruza geçti ancak bir saat içinde tamamen bozguna uğradı. Bununla birlikte bu taarruz, Osmanlıların birbirine karışan birlikleri tertipleyip yeniden etkin komuta-kontrol sağlamasını geciktirdi.⁸ 16. Tümen ve bir Alman makineli tüfek müfrezesi yarımadaaya ulaşarak Osmanlı kayıplarını telafi etti.

5. Tümen ihtiyat birliklerinin geçici toplanma bölgelerine ulaşırken Güney Grubu yeni bir gece taarruzu planlamaya başladı. Fransızlara karşı elde edilen önceki başarı sonucu ve aynı zamanda 9. Tümen'in 25 Nisan'dan beri sürekli hareket halinde olması nedeniyle von Sodenstern ana taarruzu sol sektörden düzenlemeye karar verdi.⁹ Fransız siperlerinin İngiliz cephesindeki daha derin ara bölgeye göre nispeten daha yakın olması ilave bir faktördü ancak 9. Tümen'e yine de bir destek taarruzu düzenleme talimatı verildi. Emirler taburlarını toparlamaya çalışan tümen komutanlarını şaşırttı. Güney Grubu kurmayları (üç subay) 3 Mayıs günü boyunca hararetle bir plan hazırladı. Kurmay Yüzbaşı Nihat Bey, taarruzu desteklemek üzere güneye ilave top mermisi kaydırılması için Esat Paşa'nın kurmay başkanıyla telefon görüşmesi yaptı.¹⁰ Bu arada 15. Tümen komutanı ve kurmay başkanı günün büyük bir bölümünü Güney Grubu karargâhında durumu kontrol altına almaya

çalışmakla geçirdi. Von Sodenstern'in nihai taarruz emri 19.00'dan önce birliklere ulaşmadı çünkü Almancadan Osmanlıcaya çevrilmesi gerekti.¹¹ Emre göre 23.00'te hücumla geçmek üzere beş topçu bataryasının desteğinde sekiz taburluk bir taarruz tertiplenmişti. Plan çerçevesinde 15. Tümen kollar halinde hücumla kalkacaktı. Von Sodenstern kesinlikle başarılı olacağını düşünüyordu çünkü 56. Piyade Alayı'na bağlı iki taburu ihtiyatta tutmuş ve komutanına "takip harekâtı"na hazır olma talimatı vermişti.¹² Nihayet, tümen komutanlarına, muharebeyi daha iyi kontrol etmek üzere karargâhını 4 Mayıs sabahı 07.00'de Alçitepe civarından 7. Tümen'in geçici karargâhına kaydıracağını bildirdi.

Fransızlar 33 parça top ve yarım düzine ağır maki-neli tüfek bölüğü tarafından desteklenen 12 taburla hatlarını tutuyordu. Taarruz gece 23.00'te sessiz sedasız başladı fakat anında cevap veren Fransız ateşi Osmanlı taarruzunu Fransız siperlerine dalmış, kontrol dışı devasa bir kütleyle çevirdi. Türkler 00.30'a kadar Morto Koyu'ndaki hemen bütün sahillere sızmıştı, ancak von Sodenstern'in telefon hatları düşman ateşiyle yine tahrip olunca ihtiyatları serbest bırakamadı.¹³ Şafak yaklaşırken, anlaşıldığı kadarıyla 15. Tümen'in kazandığı başarıdan habersiz olan von Sodenstern geri çekilme emri verdi.¹⁴ Güney Grubu dört gün gibi bir zaman içinde 10.000'den fazla asker kaybetti.

Osmanlı'da operatif seviyede yeniden tertiplenme, 5 Mayıs 1915

5 Mayıs 1915 günü Liman von Sanders muharebe alanının çeşitli bölgelerine komuta eden taktik grupları yeniden gözden geçirme emri verdi. Asya kıyısını Anadolu Grubu olarak adlandırırken, Seddülbahir bölgesi Güney

Grubu olarak kaldı. Arıburnu bölgesi Kuzey Grubu ve saldırıya açık durumdaki Kuzey Ege kıyıları da Saros Grubu adını aldı. Grup komutanlarına, birlik bağlantısı veya tertiplenmesi nasıl olursa olsun sektörlerindeki bütün kuvvetler üzerinde tam taktik yetki verildi. III. Kolordu kurmayları yeni Kuzey Grubu'nun çekirdeği haline gelirken Esat Paşa da Arıburnu'ndaki çarpışmanın doğrudan kontrolünü Mustafa Kemal'den devraldı. Aynı zamanda Seddülbahir'de savaşmakta olan III. Kolordu tertiplenmeleri de onun komutasından alındı. Mustafa Kemal tümen komutanlığı rolüne geri döndü.

Uygun bir karargâh kadrosunun olmamasının getirdiği sınırlamaları gören Liman von Sanders, von Sodenstern'in yerine Tümgeneral Weber'i tayin etti ve Weber'in XV. Kolordu kurmayları da Güney Grubu'nun yeni karargâhının kurmay kadrosunun çekirdeği oldu. Nispeten sakin olan Anadolu yakasından gelen XV. Kolordu kurmayları Mayıs ayının başlarında Seddülbahir muharebelerinde yaşanan karmaşa ve oluk oluk akan kan karşısında şoke olmuştu.¹⁵ Hatta sağ olanları belirleyip bunları kendi birliklerinde yeniden teşkilatlandırmak iki gün daha almıştı. Esat Paşa'nın Mustafa Kemal'den devraldığı gibi Weber de von Sodenstern'den görevi devraldı. Daha önemlisi, Weber harekâtı daha etkin bir şekilde planlamak üzere yanında kolordu seviyesinde 15 subay ve 164 asker (ayrıca 91 hayvan) getirdi.¹⁶

Liman von Sanders yeniden tertiplenmenin ortasında Enver Paşa'dan, yarımadaadaki muharebelerin imparatorluk açısından çok büyük bir askeri ve siyasi önem taşıdığını belirten ve ayrıca taarruzları sürdürmek üzere takviyeler vaat eden beklenmedik bir telgraf aldı.¹⁷ Liman von Sanders böylesi sürprizlerle karşılaşmaya devam edecekti çünkü Osmanlılar Enver Paşa'yla

Genelkurmay'a ayrı olarak raporlar gönderen sınıf arkadaşı ve Beşinci Ordu Kurmay Başkanı Yarbey Kazım Bey arasında doğrudan irtibat kurarak kendisini (ve Almanları) atlamıştı.¹⁸ Kazım Bey İngiliz ve Fransızların derin ve etraflı siper hatları kazamaması için taarruzların aralıksız devam etmesi gerektiğine inanıyordu. İtilaf kuvvetlerine gelince, onlara da Londra'dan, zayıflatıldığını düşündükleri, alelacele yapılmış tahkimatları tutan Osmanlı tümenlerini yarıp geçmeleri yolunda benzer bir baskı yapılmaktaydı. Türklerin şansına taarruza ilk karar veren taraf Ian Hamilton oldu.

İngiliz taktik yeniden tertiplenmesi ve ikinci

Akdeniz Sefer Kuvveti Taarruzu, 5-8 Mayıs 1915

Hunter-Weston Kirte'yi ele geçiremeyince Hamilton, Mısır'dan gelen takviye kuvvetleri kullanarak Alçitepe örtme mevziini ele geçirmek üzere ikinci bir girişim planlamaya koyuldu. Osmanlılar büyük gece taarruzları düzenlese de bunlar ön cephe kuvvetleri tarafından püskürtüldü, dolayısıyla Akdeniz Sefer Kuvveti'nin taarruz planlamasında önemli bir aksamaya yol açmadı. Hamilton 2 Mayıs'ta Akdeniz Sefer Kuvveti'nin Seddülbahir'e yönelik ana taarruzunu yenileme kararı aldı.¹⁹ Buradaki ana taarruzu sürdürmek için çeşitli gerekçeleri vardı ve hiç de önemsiz sayılmayacak gerekçelerden biri de Kilitbahir Platosu'nun kara harekâtının ana hedefi olmaya devam etmesiydi. Ayrıca Anzaklar topçu için taktik bir alan bulamadıkları çok kötü bir araziye saplanıp kalırken, 29. Tümen ve Fransızlar top ve mühimmatlarını kıyıya çıkarmıştı. Hamilton 3 Mayıs'ta Birdwood'la görüşerek iki tugayla henüz karaya çıkarılmayan 20 parça sahra topunu Seddülbahir'e göndermesini emretti. Hamilton aynı

zamanda 4 Mayıs'ta kendisine bir telgraf göndererek ertesi gün Alçıtepe'ye hücumla geçildiğini görmeyi umduğunu söyleyen Kitchener'in baskısı altındaydı.²⁰

Ancak Hamilton'ın ana kuvveti olan 29. Tümen'in azalan gücü taarruzu taktik olarak çok güçleştirmekteydi. Hatta Hunter-Weston'ın Ertuğrul Koyu'na çıkan 86. Tugay'ında zayıflık o kadar ağırdı ki, Hamilton bu tugayı tamamen lağvetmeye karar verdi. Bu kaybın telafisi çerçevesinde Hamilton'ın elinde Mısır'dan gelmekte olan ve ikisi zamanında ulaşarak Alçıtepe taarruzuna katılan tugayları konuşlandırmak üzere bir dizi seçenek vardı. 4 Mayıs 1915'te yayımlanan 5 No'lu Kuvvet Emri'yle Hamilton, 6 Mayıs sabahı 11.00'de Alçıtepe'ye yeniden taarruz emri verdi.²¹ Emirde ayrıca Seddülbahir'deki İngiliz kuvvetlerini büyük ölçüde yeniden tertiplendirme talimatı vardı. Hamilton gelen 42. Piyade Tümeni'ne bağlı 29. Hint Tugay'ıyla 125. Tugay'ı 29. Tümen'e bağladı. 86. Tugay'ı lağvederek parçalanmış taburları 87. ve 88. tugaylara bağladı. Böylece Hunter-Weston'ın elinde ikisi zinde olmak üzere dört eksiksiz tugay mevcuttu. Kraliyet Deniz Tümeni'ni büyük ölçüde dağıtan Hamilton şimdi General Paris'in komutası altında, iki taburluk karma bir deniz tugayı ve her ikisi de Arıburnu'ndan Seddülbahir'e gelen Bridges'in 2. Avustralya Tugayı ile Godley'nin Yeni Zelanda Tugayı'ndan oluşan geçici bir Karma Tümen yaratmıştı.²² Son olarak, d'Amade'nin Fransız kuvvetleri Güney Grubu'nun gece saldırılarından darbe aldığı için Hamilton, Kraliyet Deniz Tümeni'nin 2. Deniz Tugayı'nı Masnou'nun 1. Tümen'ine bağladı. Anzakların beş top bataryası dahil olmak üzere eldeki bütün topçu silahları 29. Tümen topçu komutanının emrine verildi.

Hamilton'ın harekât konsepti ana taarruzda ağırlıklı olarak yeniden yapılandırılan 29. Tümen'i kullanırken,

Fransız tümenini de yakın irtibatla tutmaktaydı. 25 Nisan çıkarma planından farklı olarak Hamilton bir operatif ihtiyat tutmaya karar verdi ve yeni kurulan Karma Tümen'i Akdeniz Sefer Kuvveti genel ihtiyatı olarak tahsis etti. İlk hedefler, İngilizler için Kirte, Fransızlar için Kerevizdere idi. Nihai hedef ise Alçitepe silsilesinin zirvesiyle yanındaki sırt idi. Fakat Akdeniz Sefer Kuvveti 6 Mayıs sabahı 10.10'da General Paris'e, 29. Tümen komutanına "Genel İhtiyat'ın kullanılması için kendisine emir verme yetkisi verildiğini" bildirdi.²³ Hamilton bu yetkiyi Hunter-Weston'a vermek suretiyle bir kez daha, sonradan İkinci Kirte Muharebesi olarak bilinecek çarpışmanın sonucunu etkileme gücünden vazgeçmiş oldu.

Anzak topçusu 4 Mayıs'ta karaya çıkarken, Birdwood'un iki piyade tugayı da 6 Mayıs sabahı çıkarak ihtiyat mevzilerine ilerledi. Hunter-Weston 5 Mayıs'ta tümenine harekât emri verdi ve üç safhalı bir harekât planladı.²⁴ I. Safha'da 87. ve 88. tugaylar tümen ihtiyatındaki Hintlilerle birlikte ve topçu ateşi desteğinde 1,5 kilometre kadar ilerleyerek siper kazacaktı. II. Safha'da ilerleyen 88. Tugay sağa dönerek Kirte'yi ele geçirecek ve bütün tugaylar köyün iki buçuk kilometre kadar kuzeyinde bir siper hattı oluşturacaktı. Hunter-Weston her iki safhada da 87. Tugay Komutanı Tuğgeneral Marshall'a her üç tugayın "genel kontrol"ünü ele alma talimatı verdi.²⁵ III. Safha'da, 87. Tugay ve Hint Tugayı emir üzerine ilerleyerek Alçitepe'yi ele geçirecekti. Tıpkı karşıtı Osmanlı gibi İtilaf topçusu da yarı merkezi hale getirilerek dört gruba bölünmüş ve sabah 10.30'da düşman siperlerine hazırlık amaçlı obüs ateşi açması planlanmıştı.

Alçitepe'ye müşterek taarruz tam zamanında başladı ve İtilaf tugayları muharebe güçlerinin yüzde 75'ini sahaya sürüp kalanını ihtiyatta tuttu. Osmanlı makineli

tüfekleriyle topçu şarapnel patlamaları taarruzu durdurduğu için çok az ilerleme sağlandı. Akşama doğru taarruz parça parça yavaşladı ve durdu; 360 metre kadar ilerlenebilmişti. Resmi tarih başarısızlığı genel bir topçu mühimmatı sıkıntısına bağlamaktadır ama ihtiyatlar etkin bir şekilde veya herhangi bir şekilde kullanılmış görünmemektedir. Hamilton, Hunter-Weston ve d'Amade ile görüşmek üzere öğleden sonra kıyıya çıkarak taarruzu ertesi gün 10.30'da sürdürme emri verdi.²⁶ Bu arada zinde 127. Tugay karaya çıktı ve Karma Tümen'e bağlandı. Hamilton sonra da Yeni Zelanda Tugayı'nı Karma Tümen'den alıp 29. Tümen'e bağlayarak Hunter-Weston'a yeni bir tugay verdi.

Hamilton'ın taarruzu sabah saat 09.45'te hazırlık bombardımanı ile yeniden başladı, ardından piyade ileri çıktı ancak 13.00'e doğru bütün cephe boyunca taarruz durdu. Hunter-Weston tugaylara kısa bir topçu bombardımanı altında ileri çıkma emri vererek taarruzu yeniden canlandırmaya çalıştı. Bir kez daha başarısız olan taarruz akşama doğru herhangi bir toprak kazanımı olmadan sona erdi. İngiliz resmi tarihine göre zayıyat azdı. Hamilton taarruzun 8 Mayıs'ta devam etmesini emretti ve Karacaoğlantepesi'nde (Hill 114) bizzat geçici bir karargâh kurmak istedi. Taarruz emirleri tugaylara ancak 8 Mayıs sabahı 09.00'da ulaştı. 10.15'te kısa bir bombardıman başladı, ardından piyade ileri çıktı fakat hemen hiç ilerleme sağlamadı. Akşam 17.00'de gerçek bir ciddi taarruz başladı ve 29. Tümen'le Fransızlar oldukça şiddetli bir şekilde hücumla geçti fakat bu da sonuç vermedi.

Hamilton'ın Alçıtepe'yi ele geçirmeyi hedefleyen ikinci İtilaf taarruzu üçü zinde tugaylar olmak üzere 25.000 askerle gerçekleştirilen müşterek bir İngiliz-Fransız taarruzuydu. İyi kötü bütün komutayı elinde

tutan Hunter-Weston ilk taarruzu planlamak için iki gün harcamış ve yetersiz kişisel keşif, etkisiz kontrol (fili komutayı Marshall'a bırakma), birliklere çok geç ulaşan eksik emirler ve hepsinden önemlisi, tamamen tükenmiş durumdaki perişan askerleri kullanmak gibi birçok taktik hata yapmıştı. Hamilton'a gelince, taktik komutayı Hunter-Weston'a vermek suretiyle bir kez daha harekât üzerindeki hâkimiyetini kaybetmişti. Ayrıca tugayları birleştirerek geçici tümenler oluşturma işini kurmaylarına bırakmıştı. Bunun dışında, Akdeniz Sefer Kuvveti ve tümen komutası seviyesindeki etkisiz rapor sistemi durumsal farkındalığı zaafa uğratmış, tümen ve Akdeniz Sefer Kuvveti ihtiyatlarını muharebe alanına sürerek sonucu etkileyememek gibi affedilmez bir hataya yol açmıştı. Üç günlük taarruz, berbat bir şekilde birbirine benzeyen ve neredeyse hiçbir toprak kazanımı olmadan 6.500 İtilaf zayıyatının yaşandığı doğrudan cephe taarruzları dizisinden başka bir şey değildi. Dikkate değer bir şey de, Hamilton'ın Kraliyet İstihkâm Birlikleri komutanı olan tuğgeneralin, *Manual for Combined Operations*'taki (Müşterek Harekât El Kitabı) talimatları eleştiren 10 Mayıs tarihli "Çıkarma Notları"ydı. Ancak notların hiçbirinde taktik dersler yoktu; notlarda sadece idari ve lojistik konular ele alınmaktaydı.

Osmanlılar açısından İtilaf saldırıları, vakitsiz Osmanlı taarruzlarının önünü aldığı için fiilen Güney Grubu'nun yeniden yapılanma çabalarını sürdürmesine imkân veriyordu. İngilizlerin sahada 20.000 Türk askeri bulunduğunu düşünmesine karşın, modern Türk tarih kaynakları bu rakamın aşağı yukarı yarısı kadar (10.000) -24 makineli tüfek ve 40 parça topla teçhiz edilmiş- asker mevcut olduğunu belirtmektedir. Weber'in Alman kurmay başkanı Yarbay von Thauvenay İtilaf taarruzlarından o derecede paniğe kapılmıştı ki,

Amiral von Usedom'u durumdan haberdar ederken, Weber'i de Güney Grubu'na Alçitepe'nin arkasındaki Soğanlıdere'ye çekilme emri vermeye ikna etti. Ancak Liman von Sanders derhal Güney Grubu'nun olduğu yerde tutunmasını emretti. Ardından Von Thauvenay sorumluluklarından alındı fakat yerini Yarbay Selahattin Adil'e bıraktığı 8-12 Haziran haftasına kadar kurmay başkanlığı görevine devam etti.²⁷

9 Mayıs'ta, Akdeniz Sefer Kuvveti savunmaya çekilirken, Hamilton 125. Tugay'la 127. Tugay'ı Karma Tümen'den alıp 42. Tümen'e bağlayarak tugaylarını yeniden karıştırdı. Buna karşılık 2. Deniz Tugayı tekrar Karma Tümen'e katıldı. Son olarak, Hamilton yeniden tertiplenen 42. Tümen'i ihtiyata çekti. Hamilton 11 Mayıs'ta Seddülbahir'deki mevziyi "kuşatma savaşı" adını verdiği savaşa göre tahkim etti ve iki gün sonra da buradaki savunma ön cephelerini yeniden tertiple-di.²⁸ Hamilton harekât inisiyatifini yeniden ele geçirmeye çalıştığı nokta, burasıdır. 126. Tugay'ın gelmesi, Hamilton'a bitkin durumdaki 29. Tümen'i ihtiyata çekme fırsatı verdi. 12 Mayıs itibariyle Akdeniz Sefer Kuvveti'nin sol sektörünü 29. Hint Tugayı ile 42. Tümen tutmaktaydı. Garip bir şekilde, Hamilton, Hunter-Weston'ın bir tür yarı-kolordu komutanı gibi devam etmesinden memnun gibi görünüyordu. 14 Mayıs'ta, Kraliyet Deniz Piyade Tugayı ile 1. Deniz Tugayı Arıburnu'ndan Seddülbahir'e nakledilerek Karma Tümen'e katıldı.

1. Hafif Süvari Tugayı ile Yeni Zelanda Atlı Piyade Tugayı 10 ile 12 Mayıs tarihleri arasında Arıburnu'na çıkarken, 16 Mayıs'ta Hamilton Seddülbahir'deki 2. Avustralya Tugayı'nı da Arıburnu'na geri gönderdi. 14 Mayıs'ta Birdwood hafif yaralandı ve ertesi gün Avustralya tümen komutanı Tümgeneral Bridges siper

hatlarında yürürken yaralandıktan sonra hayatını kaybetti. Son olarak Hamilton, Yeni Zelanda Tugayı'nı da 19 Mayıs'ı 20 Mayıs'a bağlayan gece Arıburnu'na geri gönderdi. Bu manevralarla bütün Anzak piyade tugayları kendi tümenlerinin komutasında toplanmış oldu.²⁹

Alçıtepe'deki başarısızlıklara rağmen Hamilton, hâlâ takviye kuvvetlerle inisiyatifi tekrar ele geçirebileceğine inanıyordu; nitekim 10 Mayıs'ta Kitchener'dan ilave iki tümen istedi. Kitchener aynı gün 52. Tümen'e acil olarak Akdeniz'e açılmak üzere hazır ol emri verdi. Harp Konseyi 14 Mayıs'ta toplanarak Çanakkale seferiyle ilgili üç alternatifi görüştü. Bu alternatifler şunlardı: 1) Seferden vazgeçmek, 2) Kuvvetli takviyeler göndermek, ya da 3) Mevcut birliklerin gücünü koruyarak yeni bir piyade tümeni (52. Tümen) göndermek.³⁰ Toplantı tartışmalı geçti (Churchill "ateşli" nitelemesini kullanır) ama konsey bir karara varamadı.³¹ Kitchener yine de inisiyatifi ele aldı ve Hamilton'a bir telgraf çekerek görevi tamamlamak üzere gerekenleri bildiren bir değerlendirme göndermesini ve tahminlerini, elde yeterli kuvvet bulunduğu varsayımına göre yapmasını istedi. Ancak Kitchener bunun ardından gönderdiği mesajda sadece bir takviye tümeni gönderileceğini belirterek Hamilton'ın eldeki kuvvetlerle yetinmesi gerektiğini teyit etti.

Hamilton ve Hunter-Weston Alçıtepe'deki başarısızlığı birtakım şeylere bağlıyordu. Bunlardan en önemlisi de top sayısının ve mühimmat miktarının, özellikle de yüksek infilaklı top mermisi miktarının çok az olmasıydı. Hamilton, Kitchener'a gönderdiği mesajlarda tekrar tekrar bunları talep ediyor ve Osmanlı siperlerinin hakkından gelebilmenin anahtarının daha fazla ateş gücü olduğunu söylüyordu. Başarısızlık konusundaki bu ikinci değerlendirme İngiliz komutanların, taarruzun çok fazla aceleyle getirildiğine inanmalarına yol açtı. Gerçekten de

Kirte'deki üç taarruz da, modern terminolojiyle ifade edilirse, acele planlanmalarıyla, kaynak yetersizliğiyle ve katılan birlikler tarafından prova edilmemiş olmalarıyla aceleye getirilmişti. Hamilton 11 Mayıs'ta savunma konumuna çekildikten sonra Seddülbahir cephesinde iyi düşünülmüş taarruz fikrine döndü ve iki gün sonra da top mermisi stoklamak üzere mühimmat harcamasına sıkı kısıtlama getirdi.

Hamilton, Kilitbahir Platosu'nun kilit noktası olan Alçıtepe'ye odaklanmaya devam ederek, tepeye doğrudan ama iyi düşünülmüş yeni bir taarruz talep eden Hunter-Weston'a destek verdi. Her iki komutan da başarı faktörü olarak asker ve ateş gücü yığınağına odaklandı. Ancak savunma rolüne takılıp kalan Birdwood manevra ve sürprize dayanan erken bir harekât çözümü önerdi. Birdwood 13 Mayıs'ta Hamilton'a oldukça yenilikçi bir değerlendirme göndererek, Anzakların daha fazla sayıda askerle (Birdwood Hint Tugayı'nı talep etmişti) sola doğru, Büyük Anafarta köyü üzerinden bir süpürme harekâtıyla savunması zayıf olan Kocaçimentepe'yi ele geçirmesini teklif etti.³² Anzaklar çevreye hâkim bu tepelerden Topçular Sırtı'nı süpürüp Maltepe'yi ele geçirerek yarımadayı tecrit edecekti. Hamilton'ın dipnotları ilk planına ve Alçıtepe'ye olan takıntısını göstermektedir. Hamilton Anzakların düşmanı olduğu yerde tutmak suretiyle iyi iş çıkardığını ve Hint Tugayı'nın Seddülbahir'de daha verimli kullanıldığını düşünmekteydi. Ancak Hamilton'ın düştüğü en ilginç kenar notu "Neden sol taraf? Bizim istediğimiz, talimatlara uyup sağ tarafa gitmesi" şeklindeydi.³³ Hamilton'ın saplantılı bakış açısı nedeniyle Birdwood, başkomutanın, Anzakların meşgul etme kuvveti görevi yapmaktan hoşnut olmamalarını anladığını ancak harekâtın geneli açısından bunun önemli bir görev oldu-

ğunu bildiren olumsuz bir cevap aldı. Bu Birdwood'u konuyu 16 Mayıs'ta tekrar gündeme getirmekten alıkoymadı ve Kocaçimentepe'yi nasıl alacağını anahatlarıyla özetleyip Hamilton'ın sağ tarafa gitme konusundaki sorusuna katıldığını belirterek, Akdeniz Sefer Kuvveti'nin kendisine vereceği herhangi bir tümeni sağ kanadında mevzilendirmeyi önerdi.³⁴ Hamilton yine olumsuz cevap verdi ancak bu düşüncelerin resmi bir değerlendirme haline getirilmesini istedi.

18 Mayıs 1915'i 19 Mayıs'a bağlayan gece düzenlenen taarruz

13 Mayıs'ta Enver Paşa, Beşinci Ordu'ya 2. ve 12. piyade tümenlerinin bulunduğu güçlü takviyelerin yolda olduğunu bildirdi.³⁵ 2. Tümen ordunun, başkentteki I. Kolordu'ya bağlı birinci sınıf tümenlerinden biriydi. İyi eğitimliydi ve kendi asli piyade alaylarından oluşmaktaydı.* Başında ünlü gerilla komutanı Süleyman Askeri'nin kardeşi Yarbay Hasan Askeri vardı.³⁶ 12. Tümen de aynı şekilde iyi eğitilmişti. Enver Paşa ayrıca Beşinci Ordu'ya topçu birlikleri gönderme ve aynı zamanda eksilen personeli eski mevcuduna tamamlamak üzere asker akışını hızlandırma sözü verdi. Esat Paşa bu bilgiden yola çıkarak Liman von Sanders'a, İtilaf kuvvetlerinin Seddülbahir'deki ana taarruzunun, zayıflayan tali Arıburnu bölgesine taarruz etme fırsatı yarattığı fikrine dayanan bir taarruz konsepti sundu.³⁷ Ayrıca elinde 16. Tümen'den iki zinde alayla ilave 210 mm'lik ve 120 mm'lik topçu kuvveti bulunduğunu hatırlatarak yoldaki tümenlerden birini istedi. 2. Tümen 11 Mayıs'ta İstanbul'dan ulaşmaya başladı ve iki gün sonra

* 2. Tümen'in 5. ve 6. alayları kendi asli alaylarıdır. Ancak 1. Alay, 1. Tümen'den alınmıştır-dan. n.

telefonla Serafim Çiftliği'ndeki geçici konaklama bölgesine hareket emri aldı. İtilaf kuvvetlerinin havadan gözlem riskinden dolayı tümen gece yürüyüşü yaptı. 14 Mayıs'ta Kuzey Grubu'na bağlandığını bildiren bir emir aldı. 17 Mayıs sabahı 11.15'te gelen bir telefon emriyle tümen ve alay komutanları, III. Kolordu kurmaylarının harıl harıl Arıburnu'na taarruz planları hazırlayan Esat Paşa'nın Maltepe'deki karargâhına gitti.³⁸

Albay Mustafa Kemal'den gelen ve üç torpido botla altı nakliye gemisinin bombardımana tutularak geri çekilmeye zorlanmasının, durumu Osmanlı mevzilerinden izleyenler üzerinde yarattığı olumlu havayı yansıtan bir rapordan da anlaşıldığı üzere Kuzey Grubu'nda moral-ler iyiydi ve oldukça iyimser bir hava vardı.³⁹ Mustafa Kemal ayrıca mevcut topçu kuvvetinden, 2. Tümen'in varlığından ve birliklerin moralinden de çok memnundu. Buna cevaben Alman Binbaşı Raymond, Mustafa Kemal'e gizli ve özel emirler getirerek Kuzey Grubu'nun 24 saat içinde taarruza geçeceğini bildirdi.* Beşinci Ordu'nun resmi taarruz emri grup karargâhına 17 Mayıs günü 13.50'de ulaştı ve taarruzun 19 Mayıs 1915 günü sabaha karşı 03.30'da başlayacağı bildirildi.⁴⁰ Emre göre 2. Tümen'in tamamı 18 Mayıs günü 19.30'da Serafim Çiftliği'nden harekete geçecek, ağırlık çantaları ve eşyalar geride bırakılacaktı. Esat Paşa'ya yoldaki 2. Tümen taktik toplanma bölgesine ulaşınca sıcak yemek temin etme talimatı verildi. 2. Tümen piyade ve topçu komutanlarına aynı gün 17.00'de toplanarak güzergâhları ve toplanma bölgelerini tespit etme ve 18 Mayıs sabahı tabur komu-

* Mustafa Kemal, askeri hiyerarşiye ve ordu disiplinine aykırı şekilde Liman Paşa'dan gizli ve özel emirler almamıştır. Liman von Sanders, kendisi Esat Paşa'nın karargâhına gelip onunla görüşürken, Binbaşı Raymond'u da Mustafa Kemal'in karargâhına gönderip taarruz konusunda ondan fikir sordurmuştur. Bu fikir sordurma ziyaretini öğrenen Esat Paşa, Liman von Sanders'e sitem eden bir yazı göndermiştir-dan. n.

tanlarıyla manevra provası yapma emri verildi. Taarruz iki kanattan gerçekleştirilecek ve taarruza katılan bütün birlikler 19 Mayıs sabahı 02.00'de son mevzilerinde olacaktı. Bu çerçevede Esat Paşa da aynı gün [17 Mayıs-d.] grup karargâhını Kemalyeri'ne (Scrubby Knoll) nakletti ve 18 Mayıs günü öğleden sonra emrindeki subaylara uyarı emirleri gönderdi.

18 Mayıs 1915'i 19 Mayıs'a bağlayan geceki taarruz emri 20.00'de verildi ve astların zaten bildiği şey kesinleşti: Mustafa Kemal'in 19. Tümen'i kuzeye, 5. Tümen merkeze, 2. Tümen Karlısırt bölgesine (Lone Pine) ve 16. Tümen de güneye taarruz edecekti.⁴¹ İlave olarak Kabatepe kolu 16. Tümen'in sol kanadını desteklemek üzere bir tabur tahsis edecekti. Taarruz dalgaları Anzak siperlerine girince, Osmanlı topçusu Avustralya ihtiyat kuvvetlerinin cephe hatlarını takviye etmesini engellemek için sahilleri ve ihtiyat bölgelerini bombardımana tutacaktı. Esat Paşa yarımada o güne kadar görülmemiş biçimde, 42.000 piyadeden oluşan insan dalgasını sabaha karşı saat 03.30'da aynı anda tek bir kütle halinde harekete geçirmeyi düşünüyordu.⁴² Esat Paşa dökülecek ağır bir kan bedeli ödeneceğinin -taarruza katılan askerin yüzde 30'u- farkındaydı, ama altı buçuk saat içinde Anzak kıyıbaşı ortadan kaldırılacaktı.

Bu çerçevede emrindeki tümen komutanları da kendi emirlerini yayımlayarak taarruzlarını tertitlediler. Ama ne yazık ki İngiliz Donanması Hava Gücü (RNAS) tarafından yapılan hava keşfinde Türklerin büyük kitleler halinde Akbaş iskelesine çıkarak Arıburnu'na doğru ilerlediği tespit edilmiş, aynı şekilde Avustralyalılar da her günkü ağır bombardımanların yerini 18 Mayıs'ta bir sessizliğin aldığını fark etmişti. Bu çerçevede iki Anzak tümeni 17.00'de muhtemel bir taarruza karşı uyarıldı. Karanlığın çökmesiyle beraber dış bölgeyi tutan 12.500

Avustralyalı ağır topçu bombardımanına tutuldu ve 19 Mayıs sabahı 03.00'te askerler siperlerinde silah başı yaparak bir taarruza hazırlandılar.

Esat Paşa'nın tümenleri 03.30'da siperlerinden çıktı. Mustafa Kemal'in deneyimli askerleri büyük ölçüde taarruzu gizleyen kör bölge sayesinde en az zayıat verecek Avustralyalıların ilk siper hatlarının bazı kısımlarını ele geçirdi.⁴³ En kötü durumdakiler Hasan Askeri Bey'in 2. Tümen'ine bağlı askerleriydi, Avustralya makinelili tüfek ve piyade tüfeği ateşiyle açık arazide buğday gibi biçildiler. Hasan Askeri Bey'in ara bölgede tuzağa düşen komutanları gözü pek askerlerden oluşan küçük gruplarla ileri atılmaya çalıştılar ama nafileydi. Askeri, 05.10'da Esat Paşa'ya bir mesaj göndererek başarısızlığı bildirdi.⁴⁴ Görünüşe göre 16. Tümen küçük bir sürpriz başarısı sağlamıştı ama 05.00'te o da durduruldu. Kuzey Grubu'na bağlı sadece bir avuç bölük ölçeğinde unsur Avustralya siperlerine girmeyi başarabildi.

Grubun Kemalyeri'nde, 2. Tümen siperlerinin sadece bir kilometre gerisinde bulunan yeni karargâhına başarısızlık haberleri gelince Esat Paşa gündüz taarruzlarıyla devam etmeye karar verdi.⁴⁵ 19. Tümen ihtiyatlarını da sahaya sürerek tekrar çatışmaya başladı ama sonunda, 09.30'da durdu. 5. Tümen kanlı hücumlarını tekrarladı ve 10.00'da o da durdu. Kırımı uğrayan 2. Tümen, hayatta kalan önder kadrolarının etrafında birleşen taburlarıyla çaresizlik içinde kalmıştı ve bir daha hücum kalkamadı. 16. Tümen tekrar hücum kalkmaya çalıştı ama o da 10.00'da iptal etti. Cesareti kırılan Esat Paşa 11.20'de Beşinci Ordu'yu arayarak taarruzun birkaç saatlik çarpışmadan sonra durduğunu rapor etti.⁴⁶ Askerlerinin cesaretini övdü ve yenilgiyi sadece ağır Avustralya makineli ve tüfek ateşine bağladı. Zayıatın yüksek olduğunu, bazı birliklerde yüzde 50'lere çıktığını,

ancak henüz tümenlerden kuvvet raporları almadığını bildirdi. Liman von Sanders bunun üzerine 2. Tümen'in hattan çekilerek Beşinci Ordu ihtiyatına ayrılmasını emretti. 2. ve 5. tümenlerde zayıat son derece ağırdı. Son zayıat rakamlarına göre yaklaşık 3.500 ölü ve 6.000'in üzerinde yaralı vardı.⁴⁷

Esat Paşa'nın Kuzey Grubu'nun taarruzu esas olarak taarruz dalgalarıyla zamanlama açısından yakından bağlantılı bir hazırlık bombardımanı yerine tamamen sürpriz unsuruna dayandığı için başarısız olmuştu. Oysa Avustralyalılar hazır bekliyordu. Aslında bu durumda dahi taarruzun büyüklüğünün -ilk dalgada yaklaşık 30.000 asker- daha ileri bir başarı seviyesi yakalaması gerekirdi ancak yenilginin bu kadar şiddetli olmasının ardında Avustralya piyadesiyle makineli tüfekçilerinin kararlı cesareti ve ateş disiplini yatmaktadır. Çok iyi bilindiği gibi, ara bölgede kalan yaralıların kurtarılması ve ölülerin gömülmesi için geçici bir ateşkes düzenlemesine gidildi – taarruzdan sonraki günlerde çürüyen cesetler Avustralya siperlerinde akut hijyen sorunlarına yol açmıştı. “Anzak ateşkesiyle” ilgili müzakereler uzadıkça uzadı ve sonunda 24 Mayıs günü sabah 07.30'dan 16.30'a kadar her iki tarafı da tatmin eden bir ateşkes uygulandı ve 3.000 kadar Osmanlı askeri oldukları yerde gömüldü.⁴⁸

Daha sonra yapılan modern Türk analizleri, Esat Paşa'yı konvansiyonel topçu hazırlık ateşinden vazgeçmesine yol açan topçu mühimmatı sıkıntısına, 2. Tümen'in toplu halde yığmaya zorlanması sonucu harekâtın havadan tespit edilmesine ve cephedeki birlikleri karanlık bastıktan sonra sahaya sürme girişimlerinin yenilgiye katkıda bulunan faktörler olduğuna işaret etmektedir. 19 Mayıs taarruzunun tam bir başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Liman von Sanders atılğan Esat

Paşa'ya taarruz harekâtını durdurma emri verdi, çünkü Avustralyalıların üzerlerine sürülen Türklerin sayısı ne olursa olsun rahatlıkla tutunabileceği artık belli olmuştu. Arıburnu bölgesindeki harekâtlar artık nispeten sakin bir döneme girmişti. Yarımada'nın diğer bir noktasında Osmanlı 12. Tümeni 16 Mayıs'ta yarımada'ya çıkarak Güney Grubu'ndaki mevzilere hareket etmeye başlamıştı. Anadolu yakasında yeni bir İtilaf çıkarmasına karşı tetikte olan Osmanlı Genelkurmayı I. Kolordu ile 1. Tümen'e güneye hareket emri verdi. Liman von Sanders 28. Mayıs 1915'te bu birlikleri Kumkale bölgesinde görevlendirirken 3. Tümen'i de I. Kolordu'ya bağladı. Enver Paşa harekât bölgesini yeniden tertiplemek üzere Kurmay Albay Fevzi Bey'in XVI. Kolordu'sunu Saros Körfezi bölgesinde görevlendirdi.

Hamilton'ın üçüncü Akdeniz Sefer Kuvveti taarruzu, 4-6 Haziran 1915

17 Mayıs'ta Hamilton, Karma Tümen'i feshederek, taktik olarak resmiyette yeniden Akdeniz Sefer Kuvveti Muharebe Düzeni'ne katılan Paris'in Kraliyet Deniz Tümeni'ni yeniden tertiplendirdi.⁴⁹ Bu yeniden tertiplenmenin tamamlanmasıyla, feshedilerek yerini 29. Tümen'e bağlı 29. Hint Tugay'ına bırakan 86. Tugay haricinde bütün Akdeniz Sefer Kuvveti piyade tümenleri ilk baştaki asli tugaylarından oluşmuş oldu. Artık Seddülbahir'de iki piyade tümeninden oluşan bir Fransız kolordusuna ilave olarak üç İngiliz piyade tümeni vardı. Fransız kolordusunun başında 15 Mayıs'ta d'Amade'nin yerini alan ve Albay Girodon'u kurmay başkanı atayan General Gouraud vardı.⁵⁰ Seddülbahir'de İngiliz taktik koordinasyonu Hamilton'ın otoriteyi *de facto* devrettiği Hunter-Weston tarafından sağlanmaktaydı ve Hamilton

da astının performansından oldukça memnundu. Ancak Hamilton'ın ayrıntılı planlanmış bir taarruz konusundaki düşünceleri netleştikçe, planlı harekâtlara eşlik eden ve sınırlarını belirleyen ayrıntılı dikey ve yatay planlamayı koordine etmek üzere kolordu seviyesinde bir komuta ihtiyacı doğdu. Bu çerçevede Hamilton, Savaş Bakanlığı'ndan Hunter-Weston komutasında bir kolordu oluşturmak üzere onay istedi ve aldı.

24 Mayıs'ta Hamilton 16 No'lu Kuvvet Emri'ni yayımladı. Emre göre 42. Tümen ve Kraliyet Deniz Tümeni, taktik amaçlarla, "atandığı kolordu kurulana kadar" geçici olarak Korgeneral Hunter-Weston'ın emrine verildi.⁵¹ 29. Tümen'den Yarbay H.E. Street kolordu kurmay başkanı olarak atandı. Hamilton aynı gün Savaş Bakanlığı'na telgraf çekerek 29. Tümen'e komuta etmek üzere Hunter-Weston'dan kıdemsiz bir yeni komutan talep etti. Ayrıca bir kolordu karargâhı ve kolordu seviyesinde muhabere bölümü talep etti. İki gün sonra Hamilton, Kitchener'a kolordu karargâhı için birinci derecede nitelikli kurmay subay olup olmadığını sordu. 29 Mayıs'ta Mısır'dan üç "psc" subayı (iki yüzbaşı ve bir binbaşı) gönderileceği bildirildi.⁵²

Hamilton 31 Mayıs'ta genel bir taarruza karar verdi ve Hunter-Weston ve Gouraud'yla birlikte bir taarruz planı hazırladı. Hunter-Weston 1 Haziran'da taarruz harekâtıyla ilgili taktik talimatlar ve tümenlerin gelecek harekâtlara hazır olması için uyarı emirleri içeren VIII. Kolordu 1 No'lu Emri'ni yayımladı.⁵³

Hamilton'ın üçüncü Akdeniz Seferi Kuvveti taarruzunu sınırlı bir taktik saldırıdan başka bir kategoriye sokmak güçtür, çünkü kuvvetin hedefi sadece Osmanlı siper hatlarıydı. Hamilton'ın talimatları "bu hedeflere ulaşıldıktan sonra daha fazla ilerleme şansı varsa, düşman olabildiği kadar geri atılmalıdır, " şeklinde devam

ediyordu.⁵⁴ Ele geçirilecek hedef olarak Kirte'nin veya Alçıtepe'nin adı bile anılmıyordu. Hamilton kolordu komutanlarına topçu desteğine özel önem vermelerini emrederek ayrıntılara hâkim olmanın önemini vurguladı. İki kolordudan oluşan Akdeniz Sefer Kuvveti bütün cephede taarruza geçmekle birlikte elde edilmesi öngörülen derinlik sadece 600-750 metre idi. Hamilton, harekâtı Akdeniz Sefer Kuvveti kurmaylarının gözetiminde yürütmek yerine kendi aralarında koordine etmelerini emrederek, kontrolü bir kez daha kolordu komutanlarına bıraktı.

Hunter-Weston'ın VIII. Kolordu 3 No'lu Emir'i 4 Haziran'da Fransızlarla yapılacak müşterek bir taarruzu ele alıyordu ve oldukça ayrıntılıydı.⁵⁵ Dikkat çeken bir şey de kolordu karargâhı tarafından hazırlanan ve tümen ve tugayları birinci ve ikinci hedefleriyle çapraz biçimde ilişkilendiren bir matriks olan "Hedefler Tablosu"ydü. Hunter-Weston kolordu ihtiyatının komutasını önce kendisinde tuttu ama sonra komutayı 87. Tugay Komutanı Tuğgeneral W. R. Marshall'a bıraktı. Marshall'ın komutasında kendi tugayına ilave olarak Kraliyet Deniz Tümeni'nden iki tugay ve üç diğer piyade taburu vardı, böylece komutası altındaki tabur sayısı toplamda 13'ü bulmuştu. İhtiyat kuvvetleriyle ilgili komuta düzenlemelerinde bir kez daha acemilik yapıldı ve aşırı karmaşıklaştı. VIII. Kolordu'nun topçu birlikleri taarruzu desteklemek üzere gruplandırıldı ve Gouraud altı adet 75'lik Fransız bataryasını taarruza ilave destek olarak İngilizlere ödünç verdi. Ayrıca iki muharebe gemisi, bir kruvazör ve iki destroyer telsiz mesajı aracılığıyla ateş desteği sağladı.

Kolordu seviyesinde herhangi bir manevra planı olmadığı gibi Hunter-Weston'ın kafasında da bir ana taarruz planı yoktu. Hunter-Weston üç piyade tüme-

nine takviye edilmiş tek bir tugayla hücumla kalkma emri verirken, uzak sol kanatlarında Cox'un takviye edilmiş Hint Tugayı da hücumla çıktı. Üç buçuk saat süren safhalı bir bombardımanla sürpriz fırsatı kaybedilirken, bombardımanın ardından, öğleyn birinci piyade dalgası ilk hedefe taarruza geçecek ve 15 dakika sonra da ikinci ve daha ağır piyade dalgası birinci dalganın içinden geçip ikinci hedefe taarruz edecekti. İkinci hedefi ele geçirdikten sonra, ikinci dalga ve ihtiyatlar karşı taarruzlara karşı tahkimat yapacaktı. Bu noktada daha ileri devam edip etmemek üzere bir karar verilecekti. İngiliz komutanlar dikkatli bir planlama ve özenle işlenmiş ayrıntılarla düşmanın ve savaşın ilkelerinin hakkından gelmenin mümkün olduğunu düşünüyordu. Gouraud'nun planı da benzerdi. 1. Tümen sağ tarafa taarruz ederken, 2. Tümen de 900 metrelik bir cephe üzerinde sol tarafa taarruz edecekti. Her tümendenden bir alay kolordu ihtiyatında kaldı. Siperlerin öbür tarafında, Haziran ayı başladığında Güney Grubu iyi durumdaydı, 9. Tümen sağ tarafı tutarken 12. Tümen de sol tarafı tutuyordu. Weber Soğanlıdere'nin kuzeyinde 15. Tümen'i, 7. Tümen'den dört taburu ve 25 topçu bataryasını ihtiyatta tutuyordu. Daha önemlisi, Güney Grubu karşı taarruz planları hazırlamış ve provalar yapmıştı.⁵⁶ Hamilton onların karşısına yaklaşık 22.000 Fransız ve 24.000 İngiliz piyadesi yığarken, diğer bir 7.000 İngiliz piyadesi de ihtiyatta bekliyordu.

Bombardıman planlandığı gibi 4 Haziran sabahı 08.00'de başladı. Osmanlıları yanıltıp siperlere girmelerini sağlamak için plan çerçevesinde 11.20'de bombardımana ara verildi ama topçu on dakika sonra tekrar ateşe başladı.⁵⁷ Hazırlık bombardımanının yoğunluğu nedeniyle gözlemciler Osmanlı ön hat siperlerinin imha edildiğini düşündü. Öğleyn ilk dalga ileri atıldı ve anın-

da şiddetli makineli tüfek ve piyade ateşiyle karşı karşıya kaldı. Cephenin büyük bir bölümü boyunca ilk hücumda düşman siperleri ele geçirildi fakat hızlı ve etkili karşı taarruzlar ve ağır zayıat çoğunu kendi siperlerine geri sürdü. 13.30 itibariyle Hintliler, Fransızlar ve Kraliyet Deniz Tümeni kendi hatlarına geri dönmüş, fakat 29. ve 42. tümenlerin tugayları birinci hedeflerine ulaşmıştı. Ne yazık ki İtilaf kuvvetlerinde “ihtiyatları başarısızlığı telafi etmek yerine başarıya ulaşmak için kullanma anlayışı henüz yerleşmemiş”⁵⁸ ve Hunter-Weston’la Gouraud da ihtiyatlarını kanatlardaki başarısız taarruzları takviye için kullanmıştı. Akşam 17.15’te 127. Tugay dışında bütün birlikler 6.500 civarında zayıat vererek siperlerine döndü. Fransa’dan o akşam gelen 29. Tümen’in yeni komutanı Tümgeneral H. de Lisle bu başarısızlıkları gözleme imkânı bulmuştu.

İngiliz resmi tarihi muharebenin kaybedilmesinin nedeninin, Hunter-Weston’ın ihtiyatları hâlâ Türklerin elinde olan Osmanlı hatlarına taarruz için kullanması olduğunu ve bunun da başarılı tugayları takviyesiz ve Osmanlı karşı taarruzlarına açık bırakarak yenilgiyi pekiştirdiğini iddia etmektedir. Yazar Aspinall-Oglander ayrıca zaferin mümkün olduğunu çünkü Türklerin tertipsiz görüldüğünü ve İngiliz taarruzunun devam etmesi halinde “her şeyin kaybedileceğini” düşünmekteydi.⁵⁹ Ancak Güney Grubu’nun ihtiyatlarının hiçbirini kullanılmadığına ve 5 Haziran günü karanlık bastığında iyi durumda olduğuna göre farklı bir sonuç beklemek güçtür. Hatta Liman von Sanders akşam 19.30’da Enver Paşa’ya bir mesaj göndererek savunmanın başarılı olduğunu rapor etmiş ve düşmanın yorgun ve zayıflamış olması nedeniyle Weber’in karşı taarruza geçmeyi düşündüğünü bildirmişti.⁶⁰

5 Haziran’da, Güney Grubu, 9. Tümen’in iki koldan oluşan geniş bir tertiplenme halinde düzenleyeceği

karşı taarruz için ihtiyatlarını bir araya topladı. Weber 2. ve 12. tümenlerden takviye taburlar gönderdi, böylece taarruz için (beşi sağ kolda, altısı sol kolda olmak üzere) toplam 11 taburluk bir kuvvet oluştu. 9. Tümen'i destekleyen bitişikteki 12. Tümen, düşman siperleri üzerinde baskı kurmak üzere sağ kanadında bir ihtiyat grubu tertip etti.⁶¹ Taarruza katılan birlikler 6 Haziran gecesi 01.00'de ileri çıkmaya başlayarak planlandığı gibi 03.30'da tepeyi aşmış geçti. 06.00'da ve 06.45'te sağ kolun ilk düşman siper hattını ele geçirdiğini bildiren raporlar geldi. Aynı şekilde sağ kanat da başarılı olmuş ve düşmana ait beş makineli tüfek ele geçirmişti. Bir buçuk saatten uzun bir süre boyunca İngiliz hatlarında şiddetli çarpışmalar yaşandı. Çarpışma sırasında Osmanlı topçusu İtilaf toplarını susturmaya çalıştı ancak sonuç alamadı. İngilizlerin hattı tutmak üzere düzenlediği karşı taarruzlarla birlikte Osmanlı taarruzları durdu. Tümgeneral Weber faaliyet sonu raporunda çarpışmanın günün kalan kısmında da sürdüğünü ancak genel durumun değişmediğini bildirdi. Üçüncü Kirte Muharebesi her iki tarafın ağır zayıat vermesiyle sonuçlandı. Liman von Sanders, Güney Grubu'nun 9.000 zayıat verdiğini belirtirken, Tümgeneral Weber "en az üçte biri ölü" olmak üzere 6.000 zayıat verildiğini rapor etti.⁶² Her hâlükârda, iki tarafın da verdiği ağır kayıplar nedeniyle Seddülbahir'deki şiddetli çarpışmalar ayın sonlarına kadar hafifledi.

Osmanlı yeniden tertiplenmesi, 1915 Haziran ortaları

Yarımadadaki kilitlenme durumuna karşı tetikte bekleyen Osmanlı Genelkurmayı, (Faik Paşa komutasındaki) II. Kolordu karargâhı, 6. Piyade Tümeni ve üç Jandarma

taburuna güneye intikal emri verdi. 6. Tümen, Saros Körfezi'ndeki dar yarımada boynundaki kıyı savunma görevi çerçevesinde XVI. Kolordu'ya katılırken, II. Kolordu karargâhıyla 6. Tümen'e bağlı 18. Piyade Alayı Seddülbahir ile Arıburnu'na doğru ilerlemeye devam etti. Osmanlı tümenlerinin muharebe düzeni bu zamana kadar iyice bozulmuş, birçok alay ana tertiplenmelerinden başka tertiplenmelerin emrine verilmişti. Osmanlı tümenleri buna rağmen duruma kolayca uyum sağlayarak muharebe etkinliklerini korudu.⁶³ 7 Haziran 1915 günü Liman von Sanders, Kumkale sahilinden endişe etmeye başladı ve Anadolu Grubu Komutanı (aynı zamanda I. Kolordu komutanı) Mehmet Ali Paşa'ya birliklerin savunma tertiplenmelerini gözden geçirme talimatı verdi. Aynı gün ayrıca aralarında 44 günlük aralıksız ve şiddetli çarpışmalardan sonra İstanbul'a gönderilen 9. Tümen Komutanı Halil Sami Bey'in de bulunduğu bazı tümen komutanlarını görevden alarak yerlerine yenilerini atadı.⁶⁴ Halil Sami Bey'in yerine tümen komutanlığına Albay Kannengiesser getirildi. Von Sodenstern de resmi olarak 5. Tümen komutanlığı görevini Yarbey Hasan Basri Bey'e devretti. Dikkat çeken bir şey de, Kuzey Grubu'nda yapılan küçük fakat öngörülü bir değişiklikle Wilhelm Willmer adlı Bavyalı bir binbaşının Anafartalar Limanı'nı gözetlemek üzere kurulan geçici müfrezenin, yani Anafarta Müfrezesi'nin komutanlığına atanmasıydı.

8 Haziran'da, Beşinci Ordu karargâhı grup kurmay başkanları için bir konferans düzenledi. Güney Grubu Harekât Şube Müdürü Kurmay Yüzbaşı Mehmet Nihat Bey, Seddülbahir'de cereyan eden son muharebelerle ilgili 48 sayfalık bir rapor sundu. Anlaşıldığı kadarıyla iyice yorgun düşen Yarbey von Thauvenay bu konferansta Güney Grubu'nda taktik durumun "umutsuz" olduğunu belirterek yeni takviyeler talep etmiş⁶⁵ ve

bu tavrı nedeniyle aynı gün grup kurmay başkanlığı görevinden alınmıştı. Konferans sırasında su yüzüne çıkan endişeler, muharebede o günlerde yaşanan geçici sükûnetten yararlanarak, düşmanla temas halindeki Güney Grubu'na bağlı tümenleri geriye çekip yerlerine zinde birlikler yerleştirme konusunda diyalogları günde- me getirdi. Beşinci Ordu kurmayları da bu fikri onayladı ve gruba bu yönde harekete geçme emri verdi. Güney Grubu ertesi akşam emirler çıkartarak süratle harekete geçti (bu da muhtemelen Mehmet Nihat Bey'in zaten bunu sezerek ona göre plan yapmış olduğu şeklinde bir düşünceye yol açtı).⁶⁶ Tümgeneral Weber 9. ve 12. tümenlere 11 Haziran'ı 12 Haziran'a bağlayan gece çekilme emri verirken, aynı anda 11., 7. ve 2. tümenler de hatlarda sırayla sağdan sola doğru onların yerini alacaktı. Böylelikle zinde birlikler siperlere girerken, üç tümen karargâhı da üst düzey komutanların üzerindeki yükü hafifletmiş olacaktı. İtilaf kuvvetlerinin bu tehlikeli manevrayı fark edip fırsattan yararlanma ihtimaline karşı büyük bir gizlilik içinde yürütülen devir teslim işle- mi kazasız belasız halledildi.

Liman von Sanders tümen mevcutlarının azalmasın- dan endişelenerek Osmanlı Genelkurmayı'na takviye ve yenileme için baskı yapmaya başladı. Enver Paşa bu talepleri geri çevirdi ancak birkaç gün sonra Liman von Sanders'a bir telgraf çekerek siyasi durumun Beşinci Ordu'ya destek göndermeye elverişli olduğunu bildirdi. 13 ile 16 Haziran arasında Beşinci Ordu ile Genelkurmay arasında yarımada tam olarak ne talep edildiği üzerine mesajlar gidip geldi fakat Enver Paşa hiçbir kuvvet göndermedi. Nihayet, 17 Haziran'da Liman von Sanders, Enver Paşa'ya bir mesaj göndererek II. Kolordu ile 4. ve 6. tümenleri güneye, Seddülbahır'e nakletme yetkisi istedi⁶⁷ ve bu birliklerin muharebe-

ye bölük pörçük sürülmesini istemediğini belirterek Enver Paşa'yı bir an evvel cevap vermeye teşvik etti.⁶⁸ Ancak Enver Paşa ayrıca başkent bölgesindeki İkinci Ordu karargâhıyla o sırada Filistin'den gelip Beşinci Ordu'yu takviye etmek için gönderilmek üzere İzmir yakınlarında trene bindirilmiş olan 8. Piyade Tümeni'ni de sevk etme sözü verdi. Bu birlikler Saros Körfezi'nde yerlerini alınca Liman von Sanders de tümenlerini güneye sevk edebilecekti. 19 Haziran'da, Genelkurmay eksilen birlikleri tamamlamak üzere Beşinci Ordu'ya 5.000 asker gönderdi. Kuşkusuz, bu rakam büyük zayıtlı telafi etmeye yeterli değildi, dolayısıyla Liman von Sanders daha fazla asker istedi. Ayrıca, Enver Paşa'dan, Müstahkem Mevki Komutanı Tümgeneral Cevat Paşa'ya talimat vererek, Beşinci Ordu'ya top ve mühimmat gönderilmesini talep etti. Liman von Sanders boğazın saldırıya uğrama ihtimali olmadığı varsayımından hareketle böyle bir talepte bulunmuştu; Enver Paşa onay verdi ve 21 Haziran'da Cevat Paşa 150 mm'lik üç obüs bataryasıyla 105 mm'lik bir topçu bataryasını Beşinci Ordu'nun emrine verdi.

İngiliz stratejik önceliklerinin yeniden belirlenmesi

14 Mayıs'ta çözüme kavuşturulmadan bırakılan stratejik ikilemi görüşmek üzere 7 Haziran'da yeni bir Çanakkale Komitesi toplandı.⁶⁹ Churchill bir kez daha tartışmaya saldırgan biçimde ağırlığını koydu ve Fransa'daki duruma dayanan oldukça ikna edici bir argüman ileri sürdü. Kısa vadede ne Almanların ne de İtilaf devletlerinin siperlerdeki kilitlenmeyi kıramayacağını savunarak, orada gerçekleştirilecek herhangi bir İngiliz harekâtının harcanan çabayla orantısız kayıplara yol açacağını söy-

ledi. Ayrıca bocalayan Rusları doğrudan desteklemek ve Balkanlar'da ittifaklar kurmak açısından Çanakkale'nin heyecan verici stratejik fırsatlar sunmaya devam ettiğini iddia etti. Yarımada üstünlüğü ele geçirmesi için Hamilton'a talep ettiği her türlü ve bütün kaynakların temin edilmesini tavsiye ederek devam etti. Churchill, sınırlı İngiliz topçu mühimmat stoğunun Almanlardan ziyade Osmanlılara karşı girişilecek daha küçük ölçekli bir taarruzda daha verimli bir şekilde kullanılabileceğini belirterek argümanını bitirdi. Haziran başlarında fikir değiştiren Kitchener, şimdi Churchill'in yürüttüğü mantık silsilesini hararetle destekliyordu. Komite görüşmeleri üç ilave tümen gönderme kararıyla bitirdi.⁷⁰ Bu üç tümen, ilk unsuru -155. Tugay- 6 Haziran'ı 7 Haziran'a bağlayan gece karaya çıkan 52. Tümen'e ilaveten gönderiliyordu. Churchill ayrıca Osmanlılar karşısında elde edilecek 13 kilometrelik bir toprakla harekâtı kazanmak mümkünken, benzer bir kazanımın Fransa'da bir şey ifade etmeyeceğine dikkat çekti. Bu daha önce Çanakkale Boğazı'nı "bir yan faaliyet" olarak görürken, Hamilton'ın seferini artık imparatorluğun stratejik ana harekâtı seviyesine çıkaran İngiliz stratejik önceliklerinde önemli bir değişim anlamına geliyordu.

Hamilton'ın yeniden canlanan Akdeniz Sefer Kuvveti karargâhı Temmuz ortalarında üç yeni tümen ulaşacağı haberi karşısında, 8 Haziran'da yeni bir plan üstünde çalışmaya koyuldu. Dört eylem planı üzerinde duruluyordu: Bolayır'a yeni çıkarma veya Anadolu yakasına çıkarma, yahut Kilitbahir Platosu'na ulaşmak üzere Seddülbahir'e yeni bir taarruz ya da Arıburnu'ndan Maltepe'ye büyük bir taarruz.⁷¹ Artık gerçek bir tehdit haline gelen Alman denizaltılarından dolayı donanma kurmayları yeni çıkarmalara karşı çıkıyordu. Hunter-Weston, yeni tümenler ve bol miktarda obüs ve topçu

bombardımanıyla platoyu ele geçirebileceğine hâlâ inanırken, Akdeniz Sefer Kuvveti karargâhı Alçitepe'den fazla ileri gidebileceğine inanmıyordu. Buna karşılık Akdeniz Sefer Kuvveti karargâhında Birdwood'un, kuvvetin hedefinin sol kanadını oluşturan Kocaçimen Dağı'ndaki bir tepe olan Conkbayırı'nı kapsayan tavsiyelerine büyük bir ilgi vardı. Haziran ayının ortalarına doğru Hamilton, Birdwood'un planında karar kılarak 52. Tümen'le üç yeni tümeni beklemesini söyledi. 14 Haziran'da Gouraud da Arıburnu'ndan bir ana taarruz fikrinden yana ağırlığını koydu.⁷² Haziran ayının ortalarıyla Temmuz başlarının arasında, Kitchener harekâta iki ilave tümen, daha fazla obüs ve ekstra mühimmat tahsis etti ve bunu 5 Temmuz 1915'te Hamilton'a bildirdi. 156. Tugay'ı 12-14 Temmuz arasında karaya çıkan 52. Tümen'le birlikte Kitchener, İngiltere'nin değişen stratejik önceliklerini desteklemek üzere altı tümen ve bir kolordu karargâhı tahsis etmiş oldu.

Gönderilecek üç tümen bir kolordu şeklinde tertiplenecekti. Hamilton ile Kitchener'a birbirleriyle yaptıkları telgraf alışverişinde atılan bir komutan aradılar. 9 Haziran'da Kitchener, o sırada 10. Tümen komutanı olarak rütbesinin altında görevlendirilen Korgeneral Sir Bryan Mahon'u önerirken, Hamilton Fransa'daki İngiliz Denizaşırı Kuvveti'den Korgeneral Sir Julian Byng'i ya da Korgeneral Sir Henry Rawlinson'u istiyordu.⁷³ Ama Sir John French ikisini de bırakmayacaktı. Ayrıca kıdem konusu gündeme geldi zira Mahon kıdemli bir korgeneraldi. Sonunda Kitchener ile Hamilton, Korgeneral Sir Frederick Stopford üzerinde anlaştı. Stopford, Mahon'dan daha kıdemsiz, çekici, nazik ve işini seven biriydi ama savaşta herhangi bir birliğe komuta etmemişti. Ayrıca 61 yaşındaydı ve sağlığı iyi olmaktan uzaktı.

Bu arada Hamilton, Hunter-Weston ile Gouraud'nun çok dikkatlice planlanmış ve tam destekli, daha küçük ölçekli sınırlı taarruzlarının Seddülbahir'de yerel kazanımlar sağlayabileceği şeklindeki tavsiyelerini destekliyordu. Buradan kısıtlı kaynakla desteklenen cephe taarruzlarının akla yatkın olmadığı sonucu çıkarken, VIII. Kolordu'yla Fransız kolordusunun potansiyel zayıtı da sınırlanmış oluyordu. Bu önemliydi çünkü İngiltere ve Fransa'dan gelen gelen ikame birlikleri verilen zayıtın yerini dolduramıyor, taburlar tam kapasiteye ulaşamıyordu. Dahası, yarımadaya gelen İngiliz zayıt ikame birliklerinin eğitimi ve kapasitesi zayıftı.⁷⁴ Kitchener ayrıca Hamilton'a telgraf çekerek takviyelerle kesin bir darbe indirecek hale gelinceye kadar sefer kuvvetinin enerjisini korumasını istedi.

Akdeniz Sefer Kuvveti'nin bağımsız tümen taarruzları

Haziran ayının başlarında Seddülbahir'de düzenlenen cephe taarruzlarının başarısız olmasından sonra Hamilton, Hunter-Weston ve Gouraud'ya tümen seviyesinde daha küçük ölçekli taarruzlarla elverişli hedefleri ele geçirme talimatı verdi. Bu arada Osmanlı Güney Grubu'nun elinde 42 piyade taburu vardı, fakat bunlar haftalardır süren çarpışmalardan dolayı oldukça zayıf düşmüşlerdi. Güney Grubu Kurmay Başkanı Yarbay Hüseyin Selahattin Bey'in 20 Mayıs'ta verdiği kuvvet raporu 42.000'i aşkın resmi mevcuttan sadece 26.022'sinin görev başında olduğunu ve 16.178 askerin zayıt olarak rapor edildiğini göstermekteydi.⁷⁵ Hüseyin Selahattin Bey ayrıca "eski tümenler" in mevcutlarının yeni gelen tümenlere göre oldukça düşük olduğunu belirtmekteydi.

Fransızlar bu küçük ölçekli taarruzlardan ilkin 21 Haziran'da Kerevizdere'ye düzenledi ki Türkler buna 83 Rakımlı Tepe (Hill 83) Muharebesi adını vermiştir. İki alayla gerçekleştirilmesi planlanan taarruz 45 dakikalık bir topçu hazırlığının ardından sabah 06.00'da başlayacaktı. Fransız hedefleri arasında tepeyle birlikte Kemalbey Tepesi* ve Kudsibey Tepesi** olarak bilinen iki Osmanlı tabyası vardı. Mühimmat boldu ve Fransızlar hiçbir şeyi şansa bırakmamıştı. Hedefler 13 Haziran'dan beri mevzide bulunan 2. Tümen tarafından tutuluyordu.⁷⁶ Fransızlar sağ kanattaki Osmanlı siperlerine girerken sol kanatta sonuç alamadı. Çarpışma şiddetliydi ve tümen ihtiyat taburunu da sürmüştü. 07.30'a doğru iki Osmanlı kolordu ihtiyat alayı da ileri harekete geçerken, 10.25'te Tümgeneral Weber, Alçıtepe yakınlarında ihtiyatta bekleyen 12. Tümen'e bağlı 34. Piyade Alayı'nı güneydeki yola sürdü. Ancak bu ihtiyatların hiçbirine ihtiyaç yoktu zira 6. Piyade Alayı tek başına Fransızları durdurmayı başarmış ve Fransızların çoğu ikindiye doğru geri atılmıştı. Osmanlı tümeni yeni saldırıları önlemek üzere bol miktarda ihtiyatın hazır beklediğini bildirmişti.⁷⁷ 22 Haziran günü 01.00 itibarıyla 83 Rakımlı Tepe kesin olarak Osmanlıların elinde oldu gibi, 02.00'de de karşı taarruza geçmişlerdi.

Ertesi gün Fransızlar 14.15'te 1. Piyade Alayı'nın sağ kanadına tekrar taarruz ettiler ve alay büyük zayıat verdi. 34. Alay Komutanı Binbaşı Yümnü'nün hazırladığı ayrıntılı durum raporu Fransız taarruzunun çok şiddetli olduğunu ve el bombaları ve topçu ateşiyle çok iyi desteklendiğini bildiriyordu.⁷⁸ Çarpışma 22 Haziran'ı

* 83 Rakımlı Tepe'nin yakın güneyindeki Fransız mevzisi, Haricot Tabyası-çev.n.

** 83 Rakımlı Tepe'nin 150 metre kadar kuzeydoğusunda, Fransızların ele geçirmek için büyük çaba gösterip alamadıkları Türk mevzisi, The Quadrilateral-çev.n.

23 Haziran'a bağlayan geceye kadar sonuçsuz bir şekilde devam ederken, ertesi gün Fransızların Kudsibey Tepesi'ne düzenlediği isteksiz taarruz da sonuç vermedi. 25 Haziran'a kadar süren küçük çarpışmaların ardından Fransızlar durdu. Muharebe Fransızların 83 Rakımlı Tepe'deki (Yüzbaşı Sırtı [Kereves Spur] üzerinde) birkaç ileri Osmanlı siperini ele geçirip nispeten daha iyi bir taktik mevzi tutmasıyla son buldu. 2. Osmanlı Tümeni çarpışmalardan o kadar zayıf düşmüştü ki, Weber tümeni geri çekip hatta 12. Tümen'i sürmeye karar verdi.

Hunter-Weston, Zığındere (Gully Ravine) olarak tanımlanan taarruz eksenini boyunca sol kanadına bir tümen taarruzu düzenledi. Tamamen Osmanlı 11. Tümeni'nin savunma sektörüyle Osmanlı ileri mevzilerinin 1.500 metre gerisindeki kilit önemdeki Kirte köyü yönünde gerçekleşen bu İngiliz taarruzunu bu tümen karşıladı. Türk tarih kaynaklarına göre Beşinci Ordu taktik ve moral üstünlüğün kendilerinden yana olduğunu düşünüyordu. Hunter-Weston taarruzunda Hint Tugayı ile 156. Tugay tarafından takviye edilen, Tümgeneral de Lisle'in komutasındaki 29. Tümen'i kullanmıştı. İngilizler olağanüstü iyi hazırlanmıştı ve ellerinde son hava gözlemlerine dayanan oldukça güncel haritalar vardı. Elleri 21'i obüs olmak üzere 77 parça İngiliz ve Fransız topçu silahına ilave olarak bir kruvazör ile iki destroyerden sağlanan donanma topçu desteği vardı. Önceki Kirte yenilgilerinin yetersiz topçu bombardımanından kaynaklandığı düşünüldüğü için, de Lisle'e Seddülbahir'deki mühimmat stoğunun üçte birini kullanma yetkisi verilmişti. Taarruzlar en küçük ayrıntılarına kadar dikkatle planlanmış, 87. ve 88. tugaylarla Hint Tugayı Zığındere'ye karşı mevzilendirilirken, 156. Tugay da Delile Sırtı'na [Fir Tree Spur] karşı mevzilen-dirilmişti.

28 Haziran 1915 gecesi 02.00'de taciz ateşi ve sabah 09.00'da da ana bombardıman başladı. 09.20'de, 09.55'te ve 11.00'de Osmanlı tümen karargâhına gönderilen durum raporlarının sonuncusu 10.45'te hatlara karşı büyük bir kara taarruzu başlatıldığını bildiriyordu.⁷⁹ Osmanlı mevzilerindeki dikenli tellerin yarım yamalak olmasından dolayı İngilizler ileri siperleri dakikalar içinde ele geçirdi. Öğlen yaklaşırken Hint birlikleri VIII. Kolordu'nun sol kanadından 1 kilometreden fazla bir mesafe ilerleyerek Nullah [Keçi Deresi-d.] diye andıkları yere yaklaştı; buna karşılık Osmanlı 127. Piyade Alayı da 33. Alay'ın arkasındaki engelleme mevzilerine ilerledi.⁸⁰ Aynı sırada (öğlen) Tümgeneral Weber de Güney Grubu'nun hazır ihtiyatını, yani 11. Tümen karargâhının sadece 1 kilometre doğusunda konuşlanan 6. Piyade Tümeni'ne bağlı 16. Piyade Alayı'nın henüz yeni gelen iki taburunu 11. Tümen'in emrine verdi.⁸¹ Bu kuvvetler yaklaşık üç saattir çarpışan Hint Tugayı'na karşı derhal şiddetli bir taarruz başlattı.⁸²

28 Haziran'ı 29 Haziran'a bağlayan gece Liman von Sanders ile Enver Paşa arasında gerçekleşen mesaj trafiği Tümgeneral Weber'e verilen, gelmekte olan II. Kolordu birliklerini kullanarak karşı taarruza geçme emriyle son buldu. Weber buna göre planlama yapmaya başladı ve 29 Haziran günü erken saatlerde II. Kolordu Komutanı Tuğgeneral Faik Paşa'yı sağ kanat komutanlığına atayarak 7. ve 11. tümenleri doğrudan Faik Paşa'nın emrine verdi.⁸³ Ayrıca 12. Tümen'e, Faik Paşa'nın taarruzunu desteklemek üzere küçük baskın grupları oluşturacak şekilde hazırlık yapma talimatı verdi. Liman von Sanders ise Esat Paşa'nın Kuzey Grubu'na, Kumtepe'nin arkasında yeniden tertiplenmekte olan 9. Tümen'e bağlı beş taburu Weber'in kontrolüne geçirme talimatı verdi.

Faik Paşa öğleden sonrayı topçusunu Tiriyandafil Çiftliği yakınlarına konuşlandırıp gelen birliklerini de mevzilere yerleştirerek son emirlerini vermekle geçirdi. Kolordusuna 18.00’de taarruz emri verdi.⁸⁴ 19.30’da topçu hazırlık bombardımanı başlayacak ve 30 dakika sonra sağdan sola doğru 124. Piyade Alayı, 16. Piyade Alayı, 33. Piyade Alayı ve 126. Piyade Alayı taarruza kalkacaktı. Tümen topçu bataryalarına ilave olarak iki 150 mm’lik obüs de ateş desteği verecekti. Yeni gelmekte olan 1. Tümen’e 20.30’a kadar üçüncü savunma hattına mevzilenme emri verildi. Düşmanı şaşırtmak üzere, önceden baskına hazırlanan 7. ve 12. tümenlerin de harekete geçmesi emredildi. Faik Paşa’nın taarruzu planlandığı saatte başladı ancak ağır makineli tüfek ve topçu ateşi karşısında süratle batağa saplandı. Geceyarısına doğru İngiliz siper hatlarının bazı bölümleri ele geçirildi ama taarruz bunun ötesine geçemedi. Karanlıkta alelacele bir takviye hücumu planlanarak apar topar harekete geçildi. Tahmin edildiği gibi taarruz “odaklanmış olmaksızın çok dağınıktı” ve yoğun makineli tüfek ateşi altında bozguna uğradı.⁸⁵

Faik Paşa bu bozgunlardan yılmadı ve nispeten zinde olan 1. Tümen’i kullanarak yeni taarruzlar planlamaya başladı. Ancak II. Kolordu’nun dağınık durumundan dolayı 1 Temmuz gecesi sadece küçük çaplı bir taarruza kalkıldı ve o da sonuçsuz kaldı. O gece Liman von Sanders, Faik Paşa’nın karargâhına mesajlar yağdırarak Türklerin sağ kanadındaki İngiliz çıkıntısını süpürmeye teşvik etti. Faik Paşa alay ölçeğinde bir taarruz kuvveti tertipleyerek komutana askerleri bol miktarda el bombasıyla teçhiz etme talimatı verdi. 2 Temmuz taarruzu planlı bir küçük çaplı topçu desteğiyle kötü başladı ve ilerleme durunca komutan ihtiyatını alana sürdü. Subaylar manevra yaparak taarruzu siperlere yönlendirdi.

dirdi ama düşmanı geri itmek “çamuru geri itmek gibiydi”.⁸⁶ Hücumlar 3 Temmuz sabahı geç saatlere kadar sürdü ancak 10.30’da 1. Tümen’in artık daha fazla hücumla çıkamayacağı iyice anlaşıldı.

Bereket versin ki, Beşinci Ordu komutanı Güney Grubu’nu takviye etmek üzere gizlice birlikler sevk etmişti. Liman von Sanders daha önce, 1 Temmuz’da Anadolu Grubu Komutanı Tuğgeneral Mehmet Ali Paşa’ya I. Kolordu kurmaylarıyla zinde durumdaki 3. Tümen’i yarımadaya sevk emri vermişti. 3 Temmuz günü 12.30’a doğru kolordu karargâhıyla 3. Tümen’in öncü birlikleri yarımadaya ulaşmaya başladı. Mehmet Ali Paşa’nın yanında kolordu kurmay başkanı Alman Binbaşı Egert ve Kurmay Yüzbaşı Tevfik Bey vardı. Beşinci Ordu bu kuvvetlere ilave olarak kuzeyden gelen 5. Tümen’i de hızlandırdı. 3 Temmuz günü öğleden sonra Liman von Sanders, Güney Grubu’nun Salim Bey Çiftliği’ndeki karargâhına gelerek Tümgeneral Weber’le görüştü. Mehmet Ali Paşa ve kurmayları da aynı gün erken saatlerde çiftliğe ulaşmış ve kısa bir şekerlemenin ardından Weber’in kurmaylarıyla çalışmaya koyulmuştu. Bu toplantının sonucunda grubun operatif duruşu büyük ölçüde değişti ve ertesi gün için yeni bir taarruz planı oluşturuldu. Saat 14.40’ta süratle (o sırada ihtiyatta olan) 4. Tümen’e (o sırada hatta olan) 12. Tümen’i o gece 21.00’den itibaren değiştirme emri gönderildi. İlave olarak, 4. Tümen’e altı adet 47 mm’lik donanma topuyla 1.800 mermiyi taarruzu desteklemek üzere batıya kaydırma talimatı verildi. Mehmet Ali Paşa öğleden sonra ilerleyen saatlerde doğrudan 3. ve 5. tümenlerin komutanlarına bir taarruz planı yapma emri verdi.

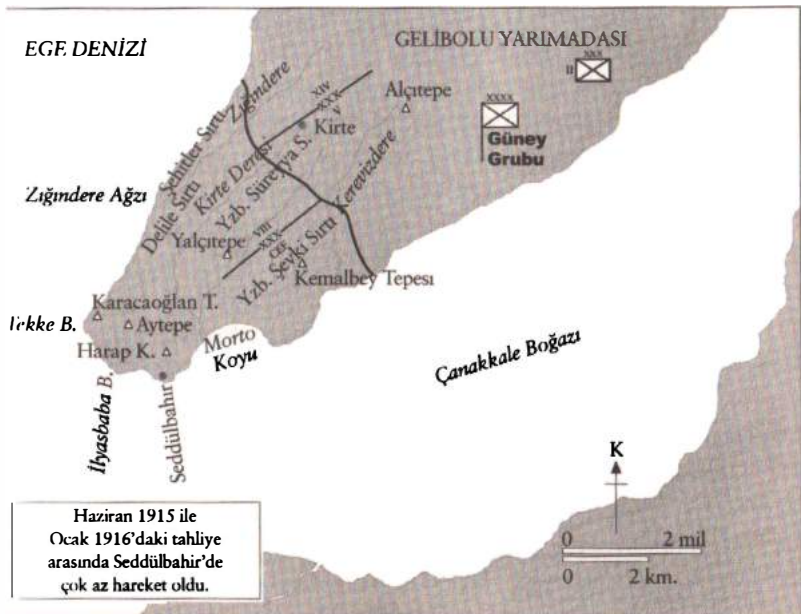
Fazladan bir planlama günü sayesinde Mehmet Ali Paşa, 3. Tümen’e bağlı altı taburun Zığındere’nin batısına ve 5. Tümen’e bağlı dört taburun da doğusuna

taarruz etmesini öngören bir plan hazırladı. 5. Tümen'e bağlı iki taburu Tiriyaadafil Çiftliği'nin hemen güneyinde hazır ihtiyatta tuttu. Piyade kuvveti daha önceki Osmanlı taarruzlarına kıyasla daha küçük görünmekle birlikte topçu planı çok daha karmaşıktı. Osmanlı topçusu sağ kanat grubu ve sol kanat grubu şeklinde tertiplendi.⁸⁷ Topçu silahları tıpkı Balkan Savaşları sırasındaki Çatalca muharebelerinde kullanılan başarılı topçu komuta düzenlemelerinde olduğu gibi merkezeleştirildi.⁸⁸ Topçu, biri sahra topçu bataryalarından oluşan hafif grup ve öteki 105 mm'lik, 150 mm'lik ve 210 mm'lik obüslerden oluşan ağır grup olarak iki unsur halinde teşkilatlandı. Hafif gruba İngiliz siperlerinden açılan ateşi bastıracak şekilde ayrıntılı ateş planları verilirken, ağır grup İngiliz topçusunu bastırmak üzere karşı batarya atışı görevi üstlendi. Önceki başarısız girişimlerin zayıflığının görüldüğünün işareti olan bu plan yarımada Türklar tarafından hazırlanan en iyi koordine edilmiş topçu planıydı. Mehmet Ali Paşa genel itibariyle taarruzda 14.000'e yakın zinde asker kullanacaktı. Özguven o kadar yüksekti ki, Liman von Sanders 5 Temmuz 1915 günü taarruzu Weber'in karargâhından izlemek üzere Beşinci Ordu Kurmay Başkanı Yarbay Kazım Bey'in refakat ettiği Avusturya-Macaristan Askeri Ataşesi General Pomiankowski'yi bizzat davet etti. Liman von Sanders, Pomiankowski'yi, İstanbul'la doğrudan irtibat kurmak üzere Romanya'ya saldırması için hükümetine baskı yapmaya ikna edeceğini umuyordu.⁸⁹

4 Temmuz'u 5 Temmuz'a bağlayan gece, taarruza katılacak taburlar o sırada hattı tutmakta olan 1. Tümen'in ileri siperlerindeki taarruz mevzilerine ilerledi. 7. Tümen sektöründe açılan 30 dakikalık gösteri ateşiyle birlikte taarruz başladı ve ardından, 03.30'da hafif topçu grubu İngiliz siperlerine ateş açtı. Mühimmat

sıkıntısı nedeniyle hazırlık ateşi 15 dakikayla sınırlandı, ateşin durmasıyla birlikte Osmanlı piyadesi ileri atıldı. Ağır grupla takviye edilen topçu İngiliz topçu mevzilerini dövmek üzere güneye kaydırıldı ve 03.45'te asker süngü hücumuna çıktı. İngiliz resmi tarihine göre Osmanlı topçu bombardımanı hem İngiliz siperlerine hem de İngiliz topçusuna hafif hasar verdi. Türkler ilk İngiliz hatlarına daldı ama korkunç maliyet pahasına. Takımlar önce "ikiye", sonra "dörde biçildi".⁹⁰ Raporlar İngiliz ileri siperlerinin ele geçirildiğini ancak zayıflığın yüksek olduğunu ve ağır ateşin askeri düşman siperlerine sıkıştırdığını (sığınmaya mecbur bıraktığını) göstermekteydi.⁹¹ Bu raporlar emir komuta zinciri içinde süratle harekâtı Güney Grubu karargâhından idare eden Mehmet Ali Paşa'ya ulaştı. O da taarruzu devam ettirmek üzere ihtiyatların ileri sürülmesini emretti.

İngiliz makineli tüfek ve topçu ateşi şiddetliydi ve 06.50'de hazır ihtiyatlarla karşı taarruza geçtiler. Siperlerini Türklerden geri almaya başladılar ve bu bilgi 3. Tümen'in Alman komutanı Yarbay Nicolai tarafından süratle geriye iletilti. Taarruzun sonuçsuz kalacağından endişeye kapılan Mehmet Ali Paşa ihtiyatlarına 3. Tümen'i takviye emri verdi. 08.20'de, Yarbay Nicolai iki takviye taburun çarpışmaya katıldığını rapor etti. Bu arada sol tarafta, Türkler 500 metre kadar düşman hatlarından içeri girmiş ama aynı sırada karşı taarruza uğramıştı. Taarruzdan sağ kalanlar 11.45'e doğru Osmanlı hatlarının arasından geri akıyordu. Karanlık çökünce Liman von Sanders, Güney Grubu karargâhından ayrılarak Yalova'daki kendi karargâhına döndü. Mehmet Ali Paşa'nın taarruzunda ağır zayıflık verilmişti.⁹² Bu zayıflık bütün bu dönem içinde diğer tümenlerin verdiği zayıflıkla birleştirildiğinde, Zığındere'deki Osmanlı zayıflığı 16.000 askere yaklaşmıştı.

Osmanlı'da operatif seviyede yeniden teşkilatlanma, Temmuz 1915

6 Temmuz 1915 Salı akşamı, Beşinci Ordu, Güney Grubu'na bir mesaj göndererek Tümgeneral Weber'e, Osmanlı Genelkurmayı'nın I. Kolordu karargâhı ile 3. Tümen'e boğazın Anadolu yakasına dönme emri verdiğini bildirdi. Bu manevra muharebe alanına yeni komutanlar ve yeni birlikler sokmak üzere Güney Grubu'nda yapılacak büyük bir yeniden teşkilatlanmanın habercisiydi. Aslında hem Enver Paşa hem de Liman von Sanders, Güney Grubu'ndaki taktik durumdan çok rahatsızdı. Grup Harekât Subayı Kurmay Yüzbaşı Nihat Bey'in 29/30 Haziran taarruzları konusunda sonradan kaleme aldığı bir rapora göre, Faik Paşa'nın II. Kolordu harekâtlarının temposu aşırı dere-

cede yavaştı.⁹³ Nihat Bey ayrıca Tümgeneral Weber'in Soğanlıdere hattına çekilme planları yaptığını ve 35 topçu bataryasını da geri çekme hazırlıklarının sürdüğünü belirtiyordu. Devamında Beşinci Ordu Kurmay Başkanı Yarbay Kazım Bey'le yapılan bir telefon görüşmesinden, Liman von Sanders'in Güney Grubu'nda işleri yoluna sokmak istediğini (hatırlanacağı üzere, Kazım Bey akademiden sınıf arkadaşı Enver Paşa'yla sürekli temas halindeydi) anladığını söylüyordu. Nihat Bey ayrıca, Mehmet Ali Paşa'nın uğradığı bozgun-dan sonra, iyi bir asker olmasına karşın Weber'in 6 Mayıs'tan beri aralıksız savaşmaktan yorgun düştüğü ve moralinin bozuk olduğu konusunda bir görüş birliği olduğunu bildiriyordu. 1915 Temmuz'unun ilk haftasının sonlarında Tümgeneral Weber'in komutanlığa devam edip edemeyeceği konusunda bir güven bunalımı olduğu aşikârdı.

Gerek Beşinci Ordu gerekse Osmanlı Genelkurmayı İtilaf kuvvetlerinin Seddülbahir'deki gücünün artmakta olduğunun farkındaydı. Bu, Alçıtepe'yle boğaza hâkim noktadaki platoda yaşanan çarpışmaların İtilaf kuvvetlerinin ana taarruzu olduğunu göstermekteydi. Osmanlı istihbarat raporları da Seddülbahir'deki İtilaf gücünün artmakta olduğu tahminlerini doğrulamaktaydı. Kraliyet Deniz Tümeni, Hint Tugayı, 52. Tümen ve yaya Avustralya süvarisinin karaya çıkışı bunun parçasıydı.⁹⁴ İkinci Fransız tümeninin terkihiyle ilgili istihbarat da aynı şekilde oldukça doğru ve kapsamlıydı.⁹⁵ Bu nedenle Osmanlı takviyeleri, Arıburnu'nda Birdwood'a karşı savaşmak üzere Esat Paşa yerine, Seddülbahir'de Hunter-Weston'a karşı savaşmak üzere Weber'e gönderildi. Aynı zamanda kurmaylar da Güney Grubu'ndaki ağır zayıflığın farkındaydı.⁹⁶ Bu faktörlerin bir araya gelmesiyle yarımadanın ucunda bir değişime ihtiyaç

olduğu düşüncesi oluşmaya başladı. 6 Temmuz 1915'te, Enver Paşa, Liman von Sanders'a bir telgraf göndererek, Güney Grubu'nun komutasını Osmanlı İkinci Ordu'su komutanı Vehip Paşa'nın devralacağını bildirdi.⁹⁷ Vehip Paşa'ya İkinci Ordu'dan bazı kurmaylar eşlik ediyordu, bunlar Güney Grubu'ndaki kurmaylarla birleşerek yeni bir grup karargâhı oluşturacaktı. Ayrıca, Osmanlı XIV. Kolordu'su (8. ve 10. piyade tümenleri) ile V. Kolordu (13. ve 14. piyade tümenleri) da Güney Grubu'nda konuşlanma emri aldı. Emir 9 Temmuz'da yürürlüğe girecek ve bu tarihte Tümgeneral Weber Almanya'ya dönecekti.

Mehmet Ali Paşa'nın I. Kolordu'sunun Anadolu yakasındaki Kumkale harekât alanına geri gönderilmesinden, Osmanlıların aynı zamanda, daha önce burada konuşlu bulunan kuvvetlerin yarımada'daki muharebelere sürülmeleri nedeniyle korunmasız durumda bulunan zayıf kanatlarından da endişe duydukları anlaşıyordu. Aslında, Beşinci Ordu'nun Temmuz başlarındaki iç mesajları hem Anadolu yakasındaki hem de Saros Körfezi'ndeki tehlikenin farkında olduğunu göstermekteydi.⁹⁸ 4 Temmuz'da, Albay Fevzi Bey'e, bitkin durumdaki 12. Tümen'in yeniden tertiplenmek ve sahil güvenlik görevi yapmak üzere Saros Grubu'na (XVI. Kolordu) gönderileceği bildirildi. Liman von Sanders ayrıca 5. Tümen'i de yeniden Esat Paşa'nın Kuzey Grubu'na konuşlandırmayı planlıyordu.⁹⁹ Hep birlikte ele alındığında, bu değişikliklerle kanatlar (Anadolu ve Saros Körfezi) takviye edilmek suretiyle Beşinci Ordu'nun operatif duruşu yeniden dengelenirken, aynı zamanda Güney Grubu'ndaki karışık ve üst üste geçen komuta tertiplenmeleri temizlenmiş oluyordu. Liman von Sanders anılarında bir İtilaf çıkarmasının eli kulağında olduğu yolundaki söylentilerin 16

Temmuz'da iyice yoğunlaştığından ve 22 Temmuz'da Alman Genelkurmayı'ndan Anadolu yakasına veya Saros Körfezi'ne bir çıkarma beklendiği yolunda bilgi geldiğinden söz etmekteydi.¹⁰⁰ 1915 Ağustos'unun başlarında Anafartalar Limanı'na yapılan İtilaf çıkarmaları düşünüldüğünde, Enver Paşa'yla Liman von Sanders'in ileri görüşlü ve akıllıca bir stratejik ve operatif yönetim sergiledikleri açık görünmektedir.

Osmanlı 8. Tümeni'yle Alman Tuğgeneral Bruno Trommer komutasındaki XIV. Kolordu 8 ve 11 Temmuz tarihlerinde sırayla harekât alanına ulaşmaya başladılar. Tuğgeneral Mehmet Vehip Paşa 8 Temmuz'da Beşinci Ordu karargâhına geldi ve ertesi sabah Kurmay Albay Nihat Bey'le birlikte Güney Grubu karargâhına gitti. Vehip Paşa 9 Temmuz günü 17.30'da yayımladığı ilk emirnameyle 45.000 civarındaki askerine sıcak selamlar gönderdi. Aynı gün 14. Tümen'in ilk taburları da ulaşmaya başlarken, V. Kolordu karargâhı Uzunköprü'deki son tren istasyonuna vardı. 11 Temmuz'da, Vehip Paşa harekât planını ve harekât taktik krokilerini yayımladı. Buna göre savunma alanı Birinci Bölge (sağ kanat) ve İkinci Bölge (sol kanat) olarak tertiplendi.¹⁰¹ Trommer'in XIV. Kolordu'su Birinci Bölge'de görevlendirildi ve 1. Tümen'le 11. Tümen sağ taraftan hatta yerleşti. Tuğgeneral Fevzi Paşa'nın V. Kolordu karargâhı ulaşmadı ancak 7. ve 4. tümenler İkinci Bölge'de sağ taraftan hatta girerken 6. Tümen de geride grup ihtiyatında kaldı. Vehip Paşa, İkinci Bölge tümenlerinin şimdilik Güney Grubu'nun komutasında kalacağını bildirdi. Artan İngiliz topçu ateşi bir düşman saldırısının eli kulağında olduğuna işaret ettiğinden, 11 Temmuz'da grubunu alarma geçirerek savunma hazırlıklarını tamamlamaları için üç gün süre verdi.

Kanlıdere ya da İkinci Kerevizdere Muharebesi,

12-13 Temmuz

General Gouraud 30 Temmuz'da Ertuğrul Koyu yakınlarındaki bir hastaneyi ziyaret ederken ciddi şekilde yaralandı. Doğu Sefer Kuvveti'nin komutanlığına 1. Tümen Komutanı General Bailloud geldi ve Hamilton ve Hunter-Weston'la yaptığı toplantılarda başka bir müşterek taarruz tavsiye ederek Gouraud'nun atıl-gan ruhunu sürdürdü.¹⁰² 157. Tugay 3 Temmuz'da Seddülbahir'e ulaşarak 52. Tümen'in muharebe düze-nini tamamladı. Hamilton Ağustos taarruzu için 52. Tümen'i eksiksiz tutmayı ümit ediyordu fakat Kitchener Akdeniz Sefer Kuvveti'nin beşinci bir yeni tümen alacağını bildirince düşman üzerindeki baskıyı sür-dürmeye karar verdi.¹⁰³ Bu çerçevede Hamilton, 52. Tümen'le her iki Fransız tümeninden iki zinde tugayı kullanarak İngiliz-Fransız bağlantı hattındaki Osmanlı siperlerini ele geçirmek üzere başka bir sınırlı çokuluslu taarruz düzenleme yetkisi verdi. Hamilton taarruzu 7 Temmuz'da gerçekleştirmeyi umuyordu fakat Fransız topçusundaki sorunlar yüzünden 12 Temmuz'a erteledi. Nihayet, 13. Tümen'e bağlı 38. Tugay 7 Temmuz'da Seddülbahir'e ulaştı, onu 12 Temmuz'da Tümgeneral F.C. Shaw ve bazı kurmayları izledi.

Akdeniz Sefer Kuvveti 52. Tümen'i konuşlandırmak üzere Kraliyet Deniz Tümeni'ni hattan çekerek hattı soldan sağa doğru 157. ve 155. tugaylarla doldurdu. Hunter-Weston'ın aldığı kalıcı "derslerden" biri iyi mev-zilenmiş, disiplini sağlam Osmanlılara karşı düzenlenecek en küçük bir taarruzun bile ağır topçu bombardıma-nıyla desteklenmesinin gerektiği idi.¹⁰⁴ Mayıs ayındaki taarruzlar geniş taarruz cephelerinde zayıf ve dağınık topçu desteğiyle düzenlenmişti, ancak VIII. Kolordu

Haziran ayında giderek artan bir şekilde daha dar taarruz cephelerinde yoğun topçu desteğinde düzenlenen taarruzlara döndü. Kolordu kurmayları taarruz edilecek siperin uzunluğuna göre az topçu bulunduğ u sonucuna vardı, bu da tek bir tugayı desteklemek için eldeki bütün topçunun kullanılması düşüncesine yol açtı. VIII. Kolordu kurmaylarının yaptığı bu kavramsallaştırma eşine az rastlanır gariplikte bir plana yol açtı. Buna göre taarruz farklı zamanlarda yan yana iki tugay tarafından -dokuz saat farkla- düzenlenecek ve her biri sırayla bütün VIII. Kolordu topçusu tarafından desteklenecekti. Bu planın başarı ihtimalinin yüksek olduğ u düşüncesi Osmanlıların moralinin oldukça düşük ve muhtemelen çökmek üzere olduğ u değerlendirmesine dayanmaktaydı. Hatta Aspinall-Oglander bile Osmanlı mevzilerini “plansız”, “düzensiz” ve “karışık” olarak niteliyordu.¹⁰⁵ Nisan ve Mayıs aylarında yaşanan bozgunlara rağmen İtilaf kuvvetlerinin böyle düşünmesini anlamak güçtür.

Hunter-Weston taktik planlamayı 52. Tümen’in henüz denenmemiş olan kurmaylarına komuta eden ve dört dalga halinde doğrudan bir cephe taarruzu emri veren Tümgeneral G.G.A. Egerton’a bıraktı.¹⁰⁶ 155. Tugay sabah 07.35’te, iki Fransız tümeninden dört taburla aynı anda taarruza geçecekti. İngiliz topçu birliklerinin tamamıyla Fransız topçusunun yarısı 155. Tugay’ı destekleyecekti. İlave olarak, ancak sadece acil durumlarda kullanılmak üzere, Egerton’ın elinin altında bir de 28 Haziran taarruzundaki yenilgiden sonra hâlâ toparlanmaya çalışan 156. Tugay vardı. Egerton’ın 157. Tugay’la düzenleyeceğ i ikinci taarruz 16.50’de başlayacaktı, ancak taarruzun icrası konusunda son kararı Hunter-Weston verecekti. Akdeniz Sefer Kuvveti, 52. Tümen’in, İngiliz haritalarında Siper E11 ve E12 gibi kodlamalarda gösterilen Osmanlı siper sistemi hakkın-

da en güncel ve en ayrıntılı haritalara sahip olması için büyük çaba harcadı. Planlama yol alıyor ama harekâtın güvenliğine aşırı kafa yoruluyordu. VIII. Kolordu kurmayları haritalar ve elle çizilmiş krokilerin İngiliz siperlerinden dışarı çıkarılmaması talimatı vermişti. Bu da hedeflerinin mekânsal özelliklerini ve uzaklıklarını ezberlemeleri söylenen taarruz liderlerinde şaşkınlığa yol açmıştı. Daha da kötüsü, düşman mevzileriyle ilgili güncelleştirilmiş doğru krokiler 10 Temmuz'da dağıtılmış, fakat bunlar İngiliz komuta zincirinden aşağı asıl ihtiyaç duyanlara ulaşmamıştı. Zaten 157. Tugay'ın hedefi olan Siper E11'le ilgili krokiler fena halde hatalıydı.

Donanma ateşi ve hava bombardımanı 12 Temmuz sabahı 04.30'da başlarken, üç saat içinde Osmanlıların üzerine 60.000 kadar top mermisi yağdırılmasını öngören topçu hazırlık bombardımanı da 30 dakika sonra başladı. İtilaf piyadesi 07.35'te şiddetli makineli tüfek ateşi altında ara bölgeyi geçti ve çok ağır kayıplar verdi. 155. Tugay ilk düşman siper hattına atıldı fakat tabur ve bölük komutanlarının çoğu ya öldürüldü ya da yaralandı. Bunun sonucunda Egerton'ın rapor sistemi anında çökerek sırasıyla tugay ve tümen karargâhlarında durumsal farkındalığın yok olmasına yol açtı. Neler olup bittiğini anlamak üzere ileri gönderilen karargâh subayları hiçbir zaman geri dönmedi ve 13. Tümen'in etkin komuta-kontrolü çöktü. Egerton buna rağmen hatalı raporlara dayanarak ve felaketi sezerek 11.30'da iki ihtiyat taburundan birini, 13.00'te de ikincisini ileri gönderdi. Ardından acilen VIII. Kolordu karargâhını arayarak Hunter-Weston'dan öğleden sonraki taarruzun iptal edilmemesini talep etti.

Osmanlıların tarafındaysa, 7. Tümen sektöründe 20. Piyade Alayı 08.55'te, taarruz eden düşman birliklerini “darmadağın ettiklerini” ve ilk taarruzda kaybedilen

siperleri geri aldıklarını rapor etti. Yan taraftaki 4. Tümen sektöründe Fransızlar biraz daha iyi iş çıkarmıştı ve burada durum “tehlikeli” olarak değerlendiriliyordu. Sonuçta Osmanlı tümen komutanı durumu dengelemek üzere ihtiyatını ileri sürdü. 16.00 sularında Osmanlı topçu birlikleri açıktaki korunmasız İtilaf piyadesini bombalamaya başladı.

Öğlene doğru öyle bir karmaşa hâkimdi ki Hunter-Weston planlanan ikinci taarruzu başlatıp başlatmama konusunda kararsız kaldı. Ancak Fransızların bir destek taarruzu başlatmayı kabul etmesinden sonra planlanan taarruzu 157. Tugay’la sürdürmeye karar verdi. Karar Egerton’a bildirildi ve o da üst düzey bir kurmay subayını iyice hırpalanmış olan 155. Tugay’a göndererek hedefine ulaşmak için bu fırsatı kullanmasını söyledi. Hunter-Weston bunun ardından Tuğgeneral Trotman komutasında Kraliyet Deniz Piyade Tugayı’nı Egerton’ın yerel ihtiyatı olarak ileri sürdü, ama VIII. Kolordu’nun onayı olmadan kullanılmayacağı konusunda da sıkı sıkıya talimat verdi.

157. Tugay’ın taarruzu planlandığı gibi 16.50’de “büyük bir enerjiyle” başladı.¹⁰⁷ Ancak hatalı haritalara ve yetersiz istihbarata dayanan taarruz şiddetli direniş karşısında anında bozguna uğradı. Özellikle de E12 siperinin sığ bir eşintiden ibaret olduğu ve taarruz eden birliklere yeterli koruma sağlamadığı için düşman ateşi karşısında korunmasız bıraktığı ortaya çıktı. Hunter-Weston, Trotman’a birkaç deniz piyade bölüğünü ileri göndermesini emretti. Gece yaklaştığında bütün İtilaf taarruzları bitmiş, neler olup bittiği konusunda neredeyse hiçbir bilgisi olmayan Hunter-Weston, Trotman’a, Kraliyet Deniz Piyade Tugayı’yla o anda boş olan 52. Tümen siperlerini işgal etme talimatı vermişti. 13 Temmuz sabahı şafak söktüğünde Hunter-

Weston'ın durumsal farkındalığı geceyarısı olduğundan farklı değildi. Sabah saatleri geçtiği halde Egerton'dan rahatlatıcı bir haber alamayınca endişeye kapıldı ve cephedeki karmaşayla ilgili can sıkıcı raporlar geldikçe morali bozuldu. Ancak yukarıya, öğlen 13.30'da "52. Tümen'i tebrik etmek isteyen ama bunu gerçekten hak edip etmediklerini bilmek isteyen" Hamilton'a umut veren raporlar gönderdi.¹⁰⁸

Hunter-Weston 11.00'de Fransızlarla görüştüğünden sonra yeniden taarruza geçme izni istedi, talep Hamilton tarafından kabul edildi. Alelacele geçici komuta karargâhına dönen Hunter-Weston, Trotman'a tugayıyla akşam üzeri 16.30'da taarruza geçeceğini bildirdi. İyice yıpranmış olan üç taburun yeni taarruzu başladı, 20.00'ye doğru Kraliyet Deniz Piyadeleri E12 siperine ulaştı fakat ağır kayıplar vererek geri püskürtüldü.

17.30'da, Hunter-Weston Egerton'ı VIII. Kolordu karargâhına geri çağırarak görevden aldı.¹⁰⁹ Onun yerine 52. Tümen'in komutasına -yarımadaya henüz gelmiş olan- 13. Tümen Komutanı Tümgeneral Shaw'u atadı. Artık yetkili komutanlık mevkiinde bulunan Shaw'un, aynı zamanda Kraliyet Deniz Piyade Tümeni'nin geçici komutanlık mevkiini dolduran Trotman komutasındaki Deniz Piyade Tugayı ile 52. Tümen birliklerinin karma olarak bulunduğu bir cephedeki durum hakkında hiçbir bilgisi yoktu. O gece Shaw kendi karargâhından biriyle Egerton'ın karargâhının en kıdemli personelini durumu incelemek üzere ileri gönderdi. Ertesi gün (14 Temmuz) verdikleri rapor ileri hatlarda durumun çok hassas olduğunu doğrulayınca tükenmiş olan 155. Tugay geri çekilerek yerine Kraliyet Deniz Tümeni'ne bağlı birlikler yerleştirildi.¹¹⁰ Seddülbahir'deki son İngiliz taarruzu ağır zayıyla kötü şekilde bitti. Resmi tarih bu taarruzlara değdiğini çünkü Osmanlıların İtilaf kuvvetlerin-

den daha fazla zayıat verdiğini iddia etmektedir, ama gerçekte, 20 Temmuz itibariyle, 13. Tümen haricinde Seddülbahir'deki hiçbir İngiliz veya Fransız birliği artık taarruz gerçekleştirebilecek durumda değildi.

İtilaf taarruzu Güney Grubu'nu yeniden tertiplenmenin ortasında yakalamıştı ve temas halindeki Osmanlı tümenleri hâlâ doğrudan Vehip Paşa'nın komutası altındaydı. Muharebe ilerledikçe Vehip Paşa da çarpışmaların komutasını, durumun kontrol altında olduğunu gösteren raporlar gönderen bağlı tümen komutanlarına bıraktı. Bu yerinde bir karardı ve böylece Vehip Paşa takviye akışını yönetme imkânı buldu. 09.15'te, Vehip Paşa yolda olan 6. Tümen'e bağlı iki alaya süratlenerek (Domuzdere yakınlarındaki) 4. Tümen'in arkasındaki sol kanatta bulunan geçici toplanma bölgesine gitme talimatı verdi.¹¹¹ Konuşlanma işlemi gizlilik içinde gerçekleştirildi ve gelen alaylara toplanma bölgelerine varır varmaz hemen kamufle olma emri verildi. İlk bölükler 13.00'ten hemen sonra Domuzdere'ye gelmeye başladı. O gün öğleden sonra Fevzi Paşa ve V. Kolordu kurmayları Vehip Paşa'nın Salim Bey Çiftliği'ndeki karargâhına gelerek taktik muharebenin kontrolünü ele almak üzere hazırlık yaptılar. 12 Temmuz'u 13 Temmuz 1915'e bağlayan gece çökerken, Vehip ve Fevzi Paşalar cephenin sol sektörünün muharebe yetki devrini koordine ettiler. O gece yayımlanan grup emirleriyle İkinci Bölge resmen V. Kolordu'nun kontrolüne verilirken, 4., 6. ve 7. tümenlerin kontrolü de Fevzi Paşa'nın komutasına verildi.¹¹² Vehip Paşa'nın karargâhı ayrıca Birinci Bölge'yle topçu desteğini koordine ederek, Fevzi Paşa'nın birliklerini kullanmak suretiyle bir gece karşı taarruzu planlamaya başladı.¹¹³ Çarpışmaların belli bir düzeni yoktu, Vehip Paşa tümen komutanlarıyla birlikte bir gece taarruzu hazırlığı yaptı.¹¹⁴ Ama gün ilerledikçe İtilaf kuvvetlerinin savaşı

sürdürme arzusunun kalmadığı anlaşıldı. Bu kuvvetler ele geçirdikleri Osmanlı siperlerinin çoğundan çekildiler. Bir karşı taarruza gerek kalmayınca Vehip Paşa harekâtı tamamen iptal etti, böylece muharebe 13 Temmuz gecesi sona erdi.

Beşinci Ordu hazırlıkları,

14 Temmuz-6 Ağustos 1915

Esat Paşa'nın Kuzey Grubu 29 Haziran ve 12 Temmuz tarihlerinde önemli sonuçları olmayan tümen taarruzları düzenledi. Temmuz ayı boyunca Arıburnu çevresinde süregelen küçük çatışmalar siper baskınları ve lağım operasyonlarından ibaretti. Ne Esat Paşa'nın ne de Birdwood'un bundan önce güçlerini tüketen şiddetli çarpışmalara yeniden girişme yeteneği ve arzusu vardı. Esat Paşa takviye ve değiştirme imkânlarının olmamasından rahatsızdı. Bunların çoğu Güney Grubu'na gönderilmişti.

Enver Paşa 15 Temmuz'u 16 Temmuz'a bağlayan gece Liman von Sanders'e bir telgraf çekerek, Beşinci Ordu'ya yeni tümenler gönderilmesine rağmen başarılı taarruzlar icra etmenin her geçen gün daha da zorlaştığını dile getirdi.¹¹⁵ Taktik şartları daha hızlı öğrenmeleri için yeni tümenlerin süratle deneyimli tümenlerle birleştirilmesini emretti. Bu, yeni taarruz harekâtlarına hazırlanmalarına da yardımcı olacaktı. Liman von Sanders kendi payına ordusunun fiziki ve psikolojik yeniden tertiplenmesiyle daha fazla ilgiliydi. Ertesi gün, Enver Paşa, Liman von Sanders'a başka bir endişe verici telgraf yollayarak, istihbarat raporlarından kesin olarak İngilizlerin Saros Körfezi'ne bir amfibi çıkarma yapacağını bildiğini bildirdi.¹¹⁶ Bölgedeki Beşinci Ordu birliklerinin durumunun son gelişmelere uygun hale getirilme-

sini istedi ve o sırada Beşinci Ordu'ya gönderilen bütün yedeklerin Saros Körfezi bölgesini tutan tümenlere sevk edilmesini emretti. Ayrıca, bölge için yeterli bir garnizonun tam kapasiteli iki kolordudan oluşması gerektiğini düşündüğünü belirterek, Osmanlı XVII. Kolordu'sunun buraya gönderilmesini istedi. Enver Paşa'dan 18 Temmuz'da gelen yeni bir mesaj, artık İngilizlerin Bolayır'ı vurmaya niyetli olduğunu bildiğini söylüyordu. Bu iki mesaja rağmen Liman von Sanders, Bolayır'daki dar kıstağın uygun bir çıkarma bölgesi olduğunu düşünmüyor, şahsen işgalin ya Saros Körfezi'nde ya da yarımada'nın ortasına yakın bölgesinde gerçekleşeceğini tahmin ediyordu. Buna rağmen Bolayır ve Saros Körfezi'ndeki birlikleri alarma geçirerek, planlarını baştan sona ve olabildiğince gizli bir şekilde prova etmelerini emretti. 25 Temmuz'da, Anadolu Grubu, Beşinci Ordu'ya, komutanın o bölgeye her an bir çıkarma yapılabileceğine inandığını ve Alman topçu komutanı Albay Wehrle ile gemilere karşı ağır topçu desteği için koordineli çalıştıklarını bildiren mesajlar göndermeye başladı. Bu mesajlar üzere Liman von Sanders, deniz ve karayolu ulaşım sisteminin boğazın Anadolu yakasındaki takviyeyi ne kadar destekleyebileceğini anlamak için Müstahkem Mevki Komutanlığı'nda bulunan Amiral von Usedom'la koordineli olarak tatbikatlar düzenledi.¹¹⁷ Esat Paşa bu fikirler dizisine ilave olarak Beşinci Ordu'ya mesajlar göndererek Conkbayırı-Kocaçimen Platosu'na yönelik bir düşman taarruzu hazırlığı yapıldığına inandığını belirtirken, kardeşi Vehip Paşa, Enver Paşa gibi düşünüyordu.¹¹⁸ 28 Temmuz 1915 günü, Enver Paşa brifing almak ve durumu şahsen görmek üzere yarımada'ya geldi. Temmuz ayı sona erdiğinde asıl darbenin nereye ineceği konusunda ortalıkta birbiriyle çelişen bir sürü fikir uçuşmaktaydı.

Stratejik, operatif ve taktik sonuçlar

Stratejik seviyede, Enver Paşa, büyük ölçüde Osmanlı yüksek komutasının İstanbul Boğazı civarına bir Rus çıkarması ihtimalinden endişe duyması nedeniyle, ilk başlarda yarımadaı takviye etme konusunda ağır davrandı. Haziran ayında bu tehdidin azalmasıyla birlikte Enver Paşa bazı kolordu ve tümenleri yarımadaıdaki mücadeleye katılmak üzere güneye kaydırma imkânı buldu. Enver Paşa bu çerçevede boğaz bölgesindeki kuvvetleri stratejik ihtiyat olarak kullanmak suretiyle stratejik bir kuvvet yığma sürecini etkin bir şekilde yönetti. Bu bağlamda, Çanakkale Boğazı'na olan yakınlıkla kusursuz kara ve deniz irtibat hattı da kendisine maddi olarak yardımcı oldu.

Aynı şekilde, Kitchener ve Churchill tarafından harekete geçirilen Harp Konseyi, Sir Ian Hamilton'ın elindeki araçların verilen görevi yerine getirmeye yeterli olmadığını kabul etmiş ve Akdeniz Sefer Kuvveti'ni takviye etme kararı almıştı. Bu çerçevede, altı tümenin Fransa'daki stratejik dengeyi değiştirmeyeceği, buna karşılık Çanakkale Boğazı'nda daha büyük bir stratejik etki yaratacak şekilde kullanılabileceği kabul edilmek suretiyle İngiliz stratejik düşüncesinde önemli bir değişikliğe gidildi. İngiliz düşüncesindeki bu değişiklikte Gelibolu Yarımadası'ndaki harekât dengesini değiştiremeyecek kadar geç kalınmıştı, çünkü zaman-mekân ilişkisi İngiltere'den Kuzey Ege Denizi'ne yapılan İngiliz sevkیاتlarını cezalandırıyordu. Dahası, etkili Osmanlı istihbaratı yaklaşan İtilaf kuvveti yığınakları konusunda her zaman Osmanlı yüksek komutasını uyarmıştı.

Operatif seviyede Hamilton, kuvvetlerinin iki kıyısında köşeye sıkışarak saplanıp kalmasıyla inisiyatifi kaybetti. Akdeniz Sefer Kuvveti seviyesinde, bu dönem

boyunca hiçbir operatif manevra yapılmadı. Bu yüzden operatif seviyede kuvvet yığınağı yapamadı veya operatif seviyede ihtiyatını yeniden kuramadı. Alçıtepe'yi ele geçirmeye takılıp kaldı ve doğrudan cephe taarruzlarıyla ele geçirmek adına Anzak kuvvetlerini boşalttı. Hamilton'ın harekât hedefinin net olduğu söylenebilir ama bu Anzakları bir tutma kuvvetine indirgemek suretiyle sağlanabildi. Akdeniz Sefer Kuvveti'nin teşkilat yapısı bazı yönlerden Seddülbahir'deki üç İngiliz piyade tümeninin etkili bir şekilde kullanılmasını engellemekteydi. Nitekim, 5 Haziran'da VIII. Kolordu'nun kurulmasıyla nihayet bu düzeltildi. Ama buna rağmen Akdeniz Sefer Kuvveti hiçbir zaman Seddülbahir'deki İngiliz-Fransız harekâtlarını koordine etmedi, onun yerine harekâtları kolordu komutanlarının koordine etmesini tercih etti. Nihayet, operatif seviyede bir taarruz olmayınca, Hamilton herhangi bir kazanç sağlamadığı gibi sadece insan gücünü ve topçu mühimmatını eriten sınırlı tümen taarruzlarıyla yetindi.

Osmanlı Beşinci Ordu'su ise bünyesindeki kolorduların girişimlerini koordine etmek için operatif seviyede etkin muharebe grupları oluşturdu. Liman von Sanders, İtilaf kuvvetlerini tepki gösteren durumuna iten büyük gece taarruzları düzenleyerek operatif seviyede inisiyatifi ele geçirdi. Beşinci Ordu, kuvvetlerini önce Arıburnu'na başarılı bir şekilde yığdı ve sonra da ordunun asıl faaliyet alanını Seddülbahir'e kaydırды. Beşinci Ordu bir grup etkili Osmanlı ve Alman kolordu ve tümen komutanının hizmetinden yararlandı, ancak Liman von Sanders de durum imkânsız görüldüğünde bocalayan başarısız komutanları görevden alma konusunda hiç tereddüt etmedi.

Taktik seviyede, mücadele aralıksız siper savaşına dönüştüğünde her iki ordu da taktik dersleri yanlış

okudu. Her iki taraf da taktik başarısızlıkların esas olarak alelacele düzenlenen taarruzlardan kaynaklandığına inanarak, daha iyi planlanmış ve daha eksiksiz biçimde desteklenmiş, hazırlıklı taarruzlara geçtiler. İngiliz taktik planlamasına topçu mühimmatı eksikliği damga vurmakla birlikte, her iki ordu da taarruzlarının başarısız olmasını ağır topçu mühimmatı sıkıntısına bağlamış ve bu eksikliği -Beşinci Ordu merkezileşme, Akdeniz Sefer Kuvveti taarruz cephelerininin sayısını azaltıp eldeki bütün topçu silahlarıyla desteklenen ardışık taarruzlar yoluyla- gidermenin yollarını aramışlardı. Seddülbahir’de her iki taraf da bu aylar boyunca sürekli el değiştiren taktik inisiyatifi elde tutmuştu, çünkü Alçıtepe’yi seferin bu safhasının kilit noktası olarak görmüşlerdi.

Hamilton muharebe gücünü Seddülbahir üzerinde odaklandırmak için geçici bir Karma Tümen oluşturmuştu. Böylelikle diğer tümenleri etkisiz hale getirmiş ve üst düzey komutanlara yapacak fazla bir şey bırakmamıştı. Kendisine bağlı olan başlıca komutanların, taktik muharebelerin doğrudan kontrolünü “yetkili komutanlık” olarak bilinen bir süreçle tugay komutanlarına bırakmasına izin vermişti. Bu da özellikle etkin muharebe kontrolünü felç etmişti, çünkü raporlama sistemi, taktik komutanın ihtiyatları etkin biçimde kullanmasına imkân veren bilgiyi sağlayamamıştı. İlave olarak, “yetkili komutanlar”ın omuzlarına sık sık çok fazla birlik ve çok fazla sorumluluk yüklenmişti.

Beşinci Ordu’nun taktik performansı harekât boyunca İtilaf kuvvetlerinininkinden üstün oldu. Osmanlılar geniş çaplı taarruzlarda hem savunmada hem de taarruzda çoğalabiliyordu. Taarruzlarının çarpıcı biçimde başarısız olması her şeyden çok 1915 yılının muharebe alanının dinamiklerinden kaynaklanmaktaydı. Osmanlı kolordu ve tümen komutanları bu süre boyunca alayları

rutin ve etkin biçimde başka birliklerin emrine verebildi. Son olarak, Osmanlı ordusunun üstün raporlama sistemi, Beşinci Ordu komutanlarının her düzeyde karar alıp doğru bir zamanlamayla ve etkin bir şekilde icra etmesine imkân verdi. Bu sayede Beşinci Ordu komutanları muharebelerin sonuçlarını İtilaf komutanlarından çok daha olumlu ve başarılı biçimde etkileyebildi.

Yedinci Bölüm

**Anzak Yarma Harekâtı,
6-28 Ağustos 1915**

Seddülbahir ile Arıburnu'ndaki operatif ve taktik kilitlenmelerin eldeki birliklerle çözülmesi mümkün değildi. Osmanlılar iyi eğitilmiş tümenlerden oluşan Trakya'daki kuvvet havuzunu neredeyse tamamen boşaltmış, işgalcileri denize geri sürmek dışında her şeyi yapmışlardı. Stratejik açıdan, 1915 yazında Osmanlı yüksek komutası kilitlenmeyi aşmanın yolu olarak Almanya ve Bulgaristan'a bakmaya başlamıştı. Bu ise Sırbistan'ı ezip Almanya ve Avusturya-Macaristan'la kara bağlantısını yeniden açmakla mümkündü. Enver Paşa bu sayede topçu mühimmatı akacağına ve hatta belki de ağır topçu bataryaları gibi gerçek takviyeler geleceğine inanıyordu. Ayrıca yıpranan Beşinci Ordu'nun da kışa kadar dayanacağından emindi.

İngiltere'deyse Harp Konseyi, Kitchener'ın Yeni Ordularının 1916'ya kadar yığınağa hazır olmayacağı ve dahası onlar deniz aşırı bölgelere konuşlandırılıp savaşımaya hazır olsalar bile topçu silahı ve top mermisi üretiminin onları destekleyemeyeceği sonucuna varmıştı. 1915 yazında eldeki az sayıda tümenin büyük ölçüde Çanakkale Boğazı'nda Osmanlılara karşı kullanılacağı tahmin edildiğinden bu sonuç, konseyi stratejik öncelikleri yeniden belirlemeye zorladı. Bu da tekrar taarruza geçip inisiyatifi yeniden ele geçirmek üzere Hamilton'a yeni takviyeler gönderme kararını doğurdu. Bu, Birdwood'un gündeme getirdiği, Conkbayırı ve

Kocaçimentepe'nin de dahil olduğu bütün Kocaçimen Dağı silsilesini ele geçirerek Arıburnu çeperini yarma planıyla örtüşmekteydi. Hamilton'ın üzerinde değişiklikler yaptığı sefer planıyla, seferin operatif hedefi, yani Kilitbahir değişmemekle birlikte, Akdeniz Sefer Kuvveti'nin ana taarruzu Seddülbahir ve Alçıtepe'den Arıburnu ve Maltepe'ye kaydı. Kitchener yeni bir kolorduya -Korgeneral Sir Frederick Stopford'un komutasındaki IX. Kolordu'ya- Akdeniz'e intikal emri verdi ve böylece Anzak yarma harekâtı ve ikinci bir destekleyeci amfibi harekâtı için zemin hazırlanmış oldu.

İngilizlerin Ağustos taarruzu planı

Hamilton, Birdwood ile kurmay başkanı Yarbay Andrew Skeen'in Haziran ortasında Conkbayırı'nı ele geçirme fikrine ısınmış ve uygulaması üzerinde aktif biçimde kafa yormaya başlamıştı.¹ Birdwood'un gereken asker sayısı ile ilgili değerlendirmesi izleyen bir ay içinde sürekli değişti ama sonunda sürpriz gece *coup de main*'ini [baskın taarruz-e.] icra etmek üzere toplam altı tugayda karar kıldı.² Sonunda Birdwood'un ihtiyacı büyük sayıda birliklerin barınmasına imkân vermeyen küçük Anzak kıyıbaşının mekânsal özelliklerine uyum sağlayıverdi. İşte o zaman Hamilton toplamda 18 tugay ve bunların tümen topçu birliklerinden oluşan yoldaki yeni tümenleri en etkili şekilde nerede kullanacağı konusunda ikileme düştü. Hamilton'ın ilk planının ana hedefi Seddülbahir idi fakat Hunter-Weston'ın Alçıtepe'yi ele geçirme girişimlerinin tekrar tekrar başarısız olması bu planın sorunlu görünmesine yol açtı. Ancak filosuna yeni denizaltı ağırları ve amaca uygun olarak yapılmış düz tabanlı çıkarma layterleri bekleyen de Robeck'le yapılan görüşmelerden sonra Hamilton yeni bir amfibi

çıkarmaya sıcak bakmaya başladı. Kara ve deniz kurmayları Anadolu yakası ve Saros Körfezi de dahil olmak üzere çıkarma seçeneklerini yeniden gözden geçirdi ve Hamilton, 27 Haziran itibariyle Birdwood'un planını destekleyerek Anafartalar Limanı'nın hemen güneyine geniş çaplı bir çıkarma yapmaya karar verdi.³

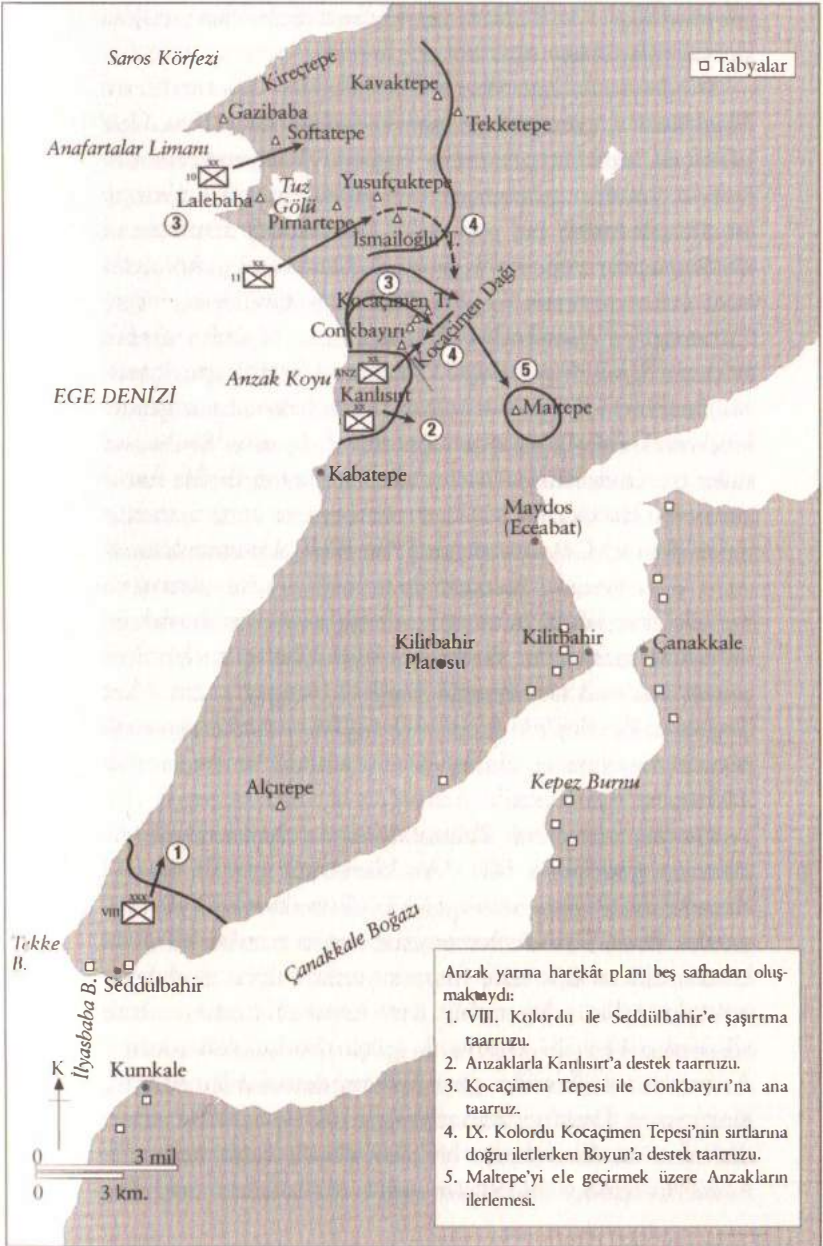
Hamilton'ın elinin altında İngiltere'den yola çıkan zinde kuvvetler vardı, böylece Ağustos başındaki taarruz harekâtı için Akdeniz Sefer Kuvveti'nin emrinde 52. Tümen'le birlikte dört tümen ve bir kolordu karargâhı olacaktı. Akdeniz Sefer Kuvveti'nin operatif hedefi (seferin "amacı") -Kilitbahir Platosu- değişmedi fakat Hamilton'ın değişiklik yaptığı orta vadeli hedefi Kabatepe'den Maltepe de dahil olmak üzere yarımada'nın Kilye Koyu'na kadar olan boynunu ele geçirmeye kaydı. Bu durumda Beşinci Ordu ya Kilitbahir Platosu'ndan çekilecek ya da burayı iki zıt yönden savunmak zorunda kalacaktı. Akdeniz Sefer Kuvveti'nin Ağustos taarruzu çerçevesinde ana taarruz noktası Birdwood'un Anzakları olacak ve tüm öteki faaliyetler onu destekleyecekti. Bütün olarak bakıldığında seferin ilk operatif tasarımı'ndan önemli bir sapma söz konusuydu.

Hamilton, doğrudan Birdwood'tan Anzakların ana taarruzunun nasıl gelişeceği ve ne tür bir destek gerekeceği konusundaki düşüncelerini bildirmesini istedi. 1 Temmuz'da Birdwood, Hamilton'a safhalara ayrılmış bir harekât olarak yeni bir çerçeveye oturttuğu gözden geçirilmiş planını gönderdi.⁴ Birdwood artık, birinci safhada Anzakların sadece Conkbayırı'nı değil, aynı zamanda Kocaçimentepe'yle Kocaçimen Dağı'nın tamamını ele geçirecek şekilde bir çevirme hareketi yapması gerektiğine inanıyordu. Bununla eş zamanlı olarak 1. Avustralya Tümeni sağ kanadı emniyete almak üzere Kanlısırt'ta bir şaşırtma manevrası yaparken,

Mestantepe [Green Hill] ile İsmailoğlu Tepesi'ni [W Hills] ele geçirmek için bir amfibi taarruz düzenlenecekti. Birdwood ayrıca, yolda olan üç tümenin çıkarmaya hazır olması halinde Kavaktepe-Tekketepe silsilesini ele geçirmek üzere hücumla kalkmalarını tavsiye etti. İkinci safhada yoldaki tümenlerin geri kalanı bizzat Çanakkale Boğazı'na doğru ilerleyecekti. Bu fikir Akdeniz Sefer Kuvveti karargâhının Anafartalar Limanı'na geniş çaplı bir çıkarma yapma eğilimini güçlendirdi. Dolayısıyla, Hamilton da Mestantepe ile İsmailoğlu Tepesi'ni almak üzere iki tümeni farklı bir komutanın komutası altında Anafartalar Limanı'na çıkararak bu görevin yükünü Birdwood'un omuzlarından almaya karar verdi ve bu kararı 2 Temmuz'da Anzaklara bildirdi. Birdwood'a ayrıca taarruz için 13. Tümen, 10. Tümen'in bir tugayı ve ilave topçu silahlarından oluşan takviyeyi alabileceğini söyledi. Mestantepe ile İsmailoğlu Tepesi'ni ele geçirme işi başkasına verildiğinden Birdwood'un ihtiyacı beş tugaya düşmüştü ve Hamilton da bunu kabul etti. Hamilton harekâtın planlamasını tamamen Birdwood'a bıraktı, sadece kendisinin son onayı alınacaktı. Nihayet, tartışmalardan sonra Hamilton ve Birdwood, 6 Ağustos'u 7 Ağustos'a bağlayan geceyarısını iki saat geçe, ayın yükselmesiyle birlikte harekâtın başlamasına karar verdi.

Hamilton Anzakların ana taarruzunu desteklemek üzere Hunter-Weston'ın Seddülbahir'deki VIII. Kolordu'suyla bir tespit taarruzu düzenleyerek Liman von Sanders'i Akdeniz Sefer Kuvveti'nin hâlâ Alçıtepe'ye odaklandığına inandırma girişiminde bulunmaya karar verdi. Hamilton ayrıca Anafartalar Limanı'na amfibi çıkarma görevini Stopford'un yolda olan IX. Kolordu'suna vermeyi kararlaştırdı. İlaveten, 6 Ağustos'a kadar İmroz'da (Gökçeada) toplanacak olan

HAMILTON'IN ANZAK YARMA HAREKÂTI PLANI

Stopford'un 53. Tümen'ini Akdeniz Sefer Kuvveti'nin ihtiyatında tuttu.

Birdwood ve Skeen harekâtın ayrıntılarını Hamilton'la görüştüktan sonra Anzak yarma harekât planının üstünde çalışmaya başladı. Tümen komutanlarıyla yapılan görüşmelerden ortaya aşırı karmaşık ve yüksek riskli bir plan çıktı. Birdwood, Conkbayırı ile Kocaçimentepe'deki çevirme hareketinin, kolordunun ana taarruzunda görevlendirdiği Godley'nin Yeni Zelanda ve Avustralya Tümeni'nin sol kanadından başlayacağını öngörmüştü. Komuta-kontrol için, çevirme hareketinde ayrı bir yüksek rütbeli komutan görevlendirmek dahil, bir dizi seçenek vardı, ama Birdwood taarruzun tamamına Godley'nin komuta etmesine karar verdi. Bu da Godley'nin taarruza nezaret etme görevine ilave olarak, Cesarettepe'ye [The Nek] bir destek taarruzu düzenlemek, mevcut siper hatlarını ve taarruzun her iki kanadını emniyete almakla sorumlu olduğu anlamına geliyordu. Birdwood bütün bu görevleri icra etmek üzere 13. Tümen'e bağlı iki tugayla 29. Hint Tugayı'nı Godley'nin iki piyade tugayı ve üç bineksiz atlı piyade tugayından oluşan Yeni Zelanda ve Avustralya Tümeni'ne tahsis etti.⁵

Godley'nin Yeni Zelandalılarıyla Avustralyalıları çıkarma gününden beri Anzakların sol (ya da kuzey) kanadında yoğun ama gizli keşif faaliyetleri yürütüyordu. Arazi son derece engebeli olup her iki taraf da hattı aralıksız siperlerle tutmak yerine küçük gözetleme noktalarından oluşan bir ileri karakol hattını tercih ediyordu. Her iki tarafın da güçlü bir şekilde tuttuğu Arıburnu cephesinin geri kalanından farklı olarak, Kocaçimen Dağı'nın kanatlarında taktik fırsatlar vardı, nitekim önceki aylarda bir dizi küçük keşif kolu dik vadilerin içinden neredeyse sırtın zirvesindeki boşluklu

düşman cephesine kadar sızmıştı. Bununla ilgili haberler o kadar cesaret vericiydi ki, Haziran ayında Birdwood ve Skeen ilk tasarılarını hem Kocaçimentepe'yi hem de Conkbayırı'nı kapsayacak şekilde genişletmişlerdi, böylece ortaya aynı anda alınması gereken iki hedef çıkmıştı. Kocaçimentepe'ye tırmanmak ötekilere göre kat kat zor olduğundan Birdwood bu taarruzda, bünyesinde "dağ insanları" olarak tanınan, bu zorlu tırmanışı yapabilecek kapasiteye sahip üç Gurka taburu bulunan Cox'un Hint Tugayı'nı görevlendirmeyi düşündü.⁶ Ancak zaman ilerledikçe Hamilton, Hint Tugayı'nı taarruzun hemen öncesine kadar Seddülbahir'den çekmeyi reddedince, Birdwood bu görevi elinin altındaki kendi 10. Tümen taburlarına vermenin daha iyi olup olmayacağını düşünmeye başladı. Birdwood sonunda Kocaçimentepe kolunu Tuğgeneral J. Monash'ın 4. Avustralya Tugayı'yla takviye etti.

Anzak taarruzu planlandığı şekliyle iki ana taarruz koluyla iki kanat örtme kuvveti kolundan oluşacaktı.⁷ Örtme kuvveti taarruz kuvvetinin durdurulmasını önlemek için karanlığın çökmesiyle birlikte ileri çıkarak ileri karakol hattını emniyete alacaktı. İlave olarak, 40. Tugay'a bağlı iki taburdan oluşan Tuğgeneral J.H. Du B. Travers'in komutasındaki sol örtme kuvvetine, kuzeye doğru yayılarak gelen IX. Kolordu'yla irtibat kurma talimatı verildi. Ağırlıkla yaya Yeni Zelanda süvarilerinden oluşan Tuğgeneral A.R. Russell komutasındaki sağ örtme kuvveti tümenle teması korumak ve tepelik arazideki Osmanlıları ileri karakol hatlarından çıkarıp atma emri aldı. Sol taarruz kolu Tuğgeneral Cox'un komutasında olmakla beraber mevcudu 5.000'i aşan iki tugay ve bir dağ topçu bataryasından oluşmaktaydı. Avustralya tugayıyla hücumla kalkacak olan kol 01.00'e doğru Ağıldere'ye çıktıktan sonra,

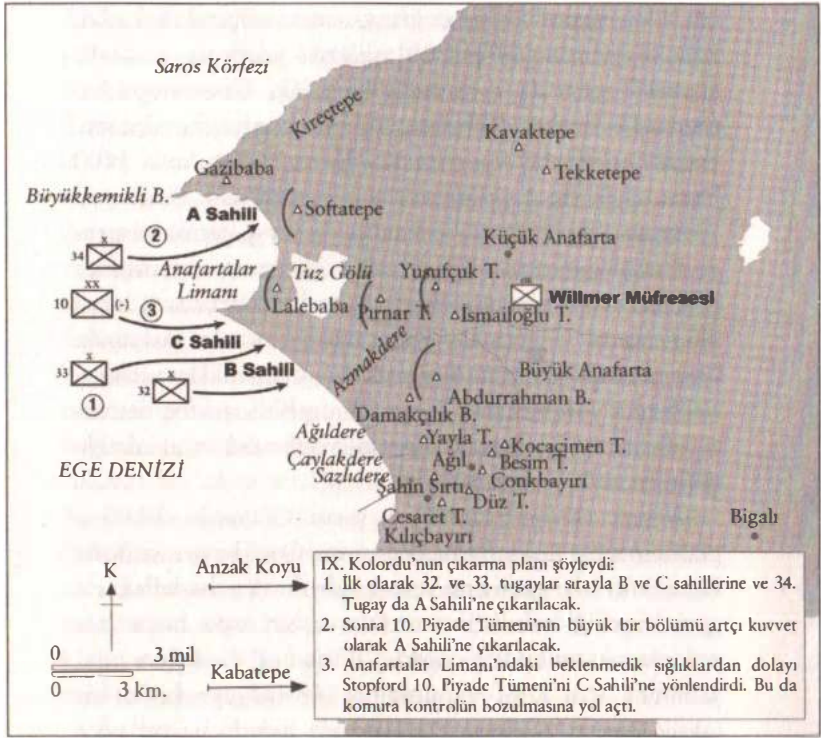
Abdurrahman Bayırı'nı işgal etmek üzere iki taburu sol tarafa sürerken, Hintliler de Besimtepeler'i [Hill Q] almak üzere iki tabur çıkaracaktı. 02.00'de yeniden tertiplenen kol bu sefer kalan iki Avustralya taburuyla iki Hint taburunu Kocaçimentepe'yi ele geçirmek üzere ileri sürecek, tepe 03.00'e kadar İngilizlerin eline geçecekti. Aşırı iyimser zaman-mesafe hesaplarına göre yaklaşık 5 kilometrelik oldukça dik ve zorlu arazi zifiri karanlıkta üç buçuk saatte geçilecekti, üstelik geçilecek rotada keşif de yapılmamıştı. Tuğgeneral F.E. Johnson'ın komutasındaki sağ taarruz kolu bir Hint dağ bataryasına sahip Yeni Zelanda Piyade Tugayı ile 13. Tümen'e bağlı iki taburdan oluşmaktaydı. Bu kuvvet ayrılarak iki vadiye -Sazlıdere ve Çaylakdere- tırmanacak ve 01.00 ile 02.00 arasında Pilavtepe [Table Top] ile Şahinsirt [Rhododendron] arasındaki sırtta buluşacaktı. Kol buradan düşman askerinin bulunmadığı bildirilen 900 metre mesafedeki Conkbayırı'na ilerleyecekti. Sol kol gibi sağ kolun rotasında da keşif yapılmamış olup rota karanlıkta son derece zorlu ve karmaşıktı.

Bu basit bir plan değildi ve Godley ilerleyen saatlerde muharebe karargâhını Mahmuzsirt'a [No. 2 Post] kurarak muharebenin kontrolünü bizzat ele almaya çalışacaktı.⁸ Her taarruz kolunun kendine ait ihtiyatı olmasına rağmen Godley taarruz kollarını desteklemek üzere tümendeki altı Yeni Ordu taburunu ihtiyatta tuttu.

Bu haliyle bile zaten karmaşık olan Anzak yarma harekât planının tek sorunu bu değildi: Conkbayırı'nda güçlü düşman karşı taarruzları bekleniyordu ve Godley, Yeni Ordu birliklerinden bir ihtiyat kolunun düşmanı bertaraf etmek üzere taarruz eden kolları takip edip sonra da yüksek arazilerdeki Osmanlı hâkimiyetini kırmak üzere taarruzun ikinci safhasını başlatmasını planlıyordu. Bu safhada, Johnson'ın kuvveti 7 Ağustos sabahı

04.30'da sırttan aşağı doğru taarruza geçerek arkadan Kılıç Bayırı'na [Baby 700] taarruz ederken, 3. Hafif Süvari Tugayı da aynı anda karşıdaki Cesarettepe'den taarruz edecekti. Nihayet, Anzak kıyıbaşının kuzey-doğusundaki bir taarruz Kanlısirt Platosu'nun [400 Plateau] da ele geçirilmesini gerektirdiği için, Birdwood 1. Avustralya Tümeni'ne Kanlısirt'a bir şaşırtma taarruza düzenleme emni verdi. Kanlısirt şaşırtma taarruzunun başlama saati konusunda görüş farklılıkları vardı, ama nihai olarak 6 Ağustos günü öğleden sonra taarruzda karar kılındı. En kötü durumda bu, Osmanlıların dikkatini başka yöne çekmek için yapılmış bir şaşırtma taarruzu olacak, en iyi durumdaysa kilit önemdeki arazinin ele geçirilmesiyle sonuçlanacaktı.

Anzak yarma planının başarısı Osmanlı savunma planının kilit noktalarını oluşturan Conkbayırı ile Kılıç Bayırı'nın ele geçirilmesine bağlıydı. Bu hedefler ele geçirilemediği takdirde Anzakların bir arpa boyu bile yol alması mümkün değildi. Birdwood hedeflere ulaşabilmek için keşif yapılmamış bir bölgeye kesin bir taktik zaman çizelgesi çerçevesinde hazırlıksız bir gece taarruzu gerçekleştirmeye karar verdi. Sonra komutayı işi başından aşkın bir tümen komutanına ve o da tugay seviyesine devretti. Üstelik işler beklendiği gibi gitmediği takdirde muharebenin gidişatını etkilemek için gereken komuta-kontrol mekanizmasını belirlemek üzere ne kolordu ne de tümen seviyesinde bir harekât emri vardı. Birdwood 25 Nisan'da yaptığı gibi kolorduyu esasen yine otomatik pilota bağlamaya karar vermişti. Savaşta risk almakla kumar oynamak arasında fark vardır. Komutan her iki durumda da ihtimalleri hesaplar, risk, işlerin kötü gitmesi halinde sonucu etkileyecek adımlar atmak suretiyle engellenebilir. Kumardaysa zarlar bir kez atıldıktan sonra sonucu etkilemek mümkün değildir.

Birdwood bu durumda riskin ötesine geçmiş ve büyük bir kumar oynamıştı.

Hamilton'ın 11 Temmuz tarihli günlüğüne göre "Stopford ve Kurmayları Mondros'tan çıkageldi. Stopford'un keyfi çok yerindeydi."⁹ Yeni kurulan IX. Kolordu'nun kurmayları Tower of London'daki kuruluştan sadece dört gün sonra, 20 Haziran'da Çanakkale'ye gitmek üzere Avonmouth'tan yola çıkmıştı. Kitchener yeni kurulan kolordu için Stopford'a dört tümen –Yeni Ordu'dan 10. ve 11. tümenlerle Teritoryal Ordu'dan 53. ve 54. tümenler- tahsis etmişti. Stopford, Kitchener'dan Hamilton'a kişisel bir mesaj getirmişti,

Kitchener başarının sadece sürprizle mümkün olduğunu söylüyordu. Stopford'un Hamilton'ın planlarını kesinlikle ifşa etmemesi gerektiğine dair tartışmaların ardından, Hamilton Akdeniz Sefer Kuvveti hakkında ayrıntılı brifing almak üzere Stopford'u Aspinall-Oglander'a gönderdi. Ancak planlama süreci henüz başlamışken Hamilton beklenmedik bir şekilde Kitchener'a VIII. Kolordu Komutanı Hunter-Weston'ın "çöktüğünü ve çürüğe ayrılarak evine gönderilebileceğini" bildirdi.¹⁰ 17 Temmuz'da, Hamilton "iyice yıpranan" ve sağlık durumu yerinde olmayan Hunter-Weston'ın yerine geçmek üzere Stopford'u geçici olarak Seddülbahir cephesine gönderdi.¹¹ Hamilton bunun Stopford açısından "neyin nasıl yapılacağını ve nasıl yapılmayacağını öğrenmek için" az rastlanır bir fırsat olduğunu düşünmüştü.¹² Stopford'a yanına Tuğgeneral Street'ten kıdemsiz bir kurmay subay alması söylenirken IX. Kolordu kurmayları ise İmroz'da kaldı.¹³ 22 Haziran'da, Hamilton VIII. Kolordu'nun geçici karargâhında Stopford'u ziyaret ederek IX. Kolordu'nun yaklaşan taarruzda oynayacağı rol hakkında yazılı talimatlar verdi.

Daha önce belirtildiği üzere, Akdeniz Sefer Kuvveti planı ana taarruzu Anzaklara bırakırken, IX. Kolordu'yu destek rolüne indirgemişti. Operatif seviyede Hamilton, Akdeniz Sefer Kuvveti'nin hedeflerini Kocaçimentepe'nin (ele geçirilmesi ve "Anafartalar Limanı'nın kuzeydeki ordunun harekât üssü olarak ele geçirilip tutulması" şeklinde belirlemişti.¹⁴ Taktik olarak Hamilton, Stopford'a koyun iki ucu ile Mestantepe ve İsmailoğlu Tepesi'ni ele geçirme ve Tekketepe Sırtı'nda bir köprübaşı tutma emri verdi. Mestantepe ile İsmailoğlu Tepesi'nin gün ağarmadan bir baskın taarruz ile ele geçirilmesinin önemi dikkat çekti. Talimatta "bu hedeflere varılması için bir tümenin yeterli olmasının ümit edildiği" belirtil-

mekteydi.¹⁵ Hamilton ayrıca “kuvvetin kalan kısmının General Birdwood’a destek olmak üzere sırtlara çıkma hedefiyle Büyük Anafarta üstüne yapılacak yürüyüşte kullanılacağını umuyordu”. 11. Tümen’le 29. Tugay’dan yoksun 10. Tümen’i Stopford’a tahsis etti. Ayrıca başlangıçta karaya 4.000 asker çıkarılabileceğini ve gün ağarana kadar da üç tugayın eksiksiz olarak kıyıda olabileceğini bildirdi. Daha önemlisi Hamilton açık bir dille, Stopford’a planı tümen komutanlarıyla ve küçük bir grup kolordu ve tümen kurmayından aşağı kademelere açıklamama talimatı verdi. Öğleden sonra ilerleyen saatlerde Stopford, ayrıntıların üstünde çalışmak üzere yarımada kalan Aspinall-Oglander’a plana güvendiğini bildirdi. Ertesi gün, Stopford plan üzerinde konuşmak üzere kıdemli kurmay subayı, Tuğgeneral H.L. Reed’i yarımada çağırdı.

24 Temmuz’da sıhhiye personeli Hunter-Weston’ı yeniden toparlanmak üzere İngiltere’ye geri gönderdi ve Tümgeneral W. Douglas geçici olarak VIII. Kolordu komutanlığına atandı. Bu da Stopford’un VIII. Kolordu’da işlerin nasıl yürüdüğünü öğrenmesini engelledi ve o da 26 Temmuz’da İmroz’daki kendi karargâhına döndü. Üç gün sonra Hamilton, Stopford’a Anafartalar Limanı harekâtı için “Son Genel Karargâh Talimatları”nı gönderdi. Burada 22 Temmuz tarihli talimatların “verilen görevi ... kabaca özetlediği” belirtiliyordu.¹⁶ Hamilton, Stopford’un esas hedefinin bir harekât üssünü sağlama almak olduğunu tekrar teyit edip Mestantepe ile İsmailoğlu Tepesi’nin önemini tekrar vurguladı. Ayrıca IX. Kolordu’nun ikincil amacını netleştirip Stopford’a “Kocaçimentepe’nin doğusundaki sırtlara çıkma hedefiyle Büyük Anafarta üzerine ilerleyerek Kocaçimentepe taarruzunda Anzak komutanına elinden gelen doğrudan desteği vermesi-

ni” emretti. Dolayısıyla, Hamilton’ın yönlendirmesine göre, IX. Kolordu kıyıbaşını ele geçirdikten sonra güneye ve Kocaçimen Dağı’na yönelecekti. Stopford ve kurmayları ayrıntılı bir planlamaya girişti ve Aspinall-Oglander’ın ifadesiyle “kararsızlığın soluğu Sir Ian Hamilton’ın planının anahatlarını bulandırmaya başladı.”¹⁷ Bu kararsızlığın ilk kokusu Stopford’un 31 Temmuz’da Hamilton’a gönderdiği bir mektupla ortaya çıktı. Mektuba göre Stopford, Tekketepe’yle Kireçtepe Sırtı’nın alınması gerektiğini düşünüyordu. Stopford ayrıca bu harekâtın bütün kuvvetini yutarak Birdwood’a destek olacak kuvvet bırakmamasından korktuğunu belirtiyordu. Böylece Hamilton’ın planıyla epeyce örtüşmekle beraber IX. Kolordu’nun görevi büyük ölçüde yeniden yorumlanmış oluyordu ancak Akdeniz Sefer Kuvveti operatif tasarısıyla ilgili Stopford’un yorumunu düzeltmek için herhangi bir cevap göndermedi.

3 Ağustos sabahı 11.00’de yayımlanan Stopford’un IX. Kolordu çıkarma emri, yani 1 No’lu Harekât Emri, Hamilton’ın niyetinin sulandırıldığını göstermektedir. Stopford ve kurmaylarının Hamilton’ın yönlendirme-siyle ilgili yorumu onları, kolordunun esas hedefine varabilmesi için, “Küçük Anafarta [Anafarta Sagir] ile Ece Limanı’nı [Ejelmer Bay] birbirine bağlayan tepeler ya da Tekketepe Sırtı denilen yer düşmandan temizlenmediği sürece Anafartalar Limanı’nın emniyette olmayacağı” sonucuna götürdü.¹⁸ Bu küçük bir değişiklik gibi görünmekle birlikte, IX. Kolordu’nun harekâtını Anafartalar Limanı’ndan güneydoğuya ilerlemek yerine doğrudan doğuya çeviriyordu. Aspinall-Oglander Akdeniz Sefer Kuvveti’nin emirlerindeki “muğlaklığın” IX. Kolordu’nun planına da “yansıyarak daha da büyü-düğünü” belirtiyordu.¹⁹ Bu muğlaklık taktik olarak, IX. Kolordu’nun koyun içindeki Anafartalar Limanı

kuzey sahiline [A Sahili], güneydeki B ve C sahillerinden daha fazla asker çıkarmasına neden olmuştu. Ağustos emirlerinde “örtme kuvveti” ve “örtme mevzileri” gibi ifadeler kullanılmamakla birlikte Stopford, Tümgeneral F. Hammersley’nin 11. Tümen’ine üç sahile de çıkıp 900 metre içerideki mevzileri emniyete alma görevi verdi. Stopford ayrıca çıkarmada 10. Tümen’e bağlı iki piyade tugayının kontrolünü Hammersley’e vererek, bütün kolordunun komutasını ona devretmiş oldu. Bu iki tugay (uzak sağ kanattaki) Kireçtepe Sırtı’nı ele geçirmek üzere A Sahili’nden sokulacaktı. IX. Kolordu tümenleriyle 11. Tümen’in yayımlanan emirlerinin operatif ve taktik planı bu noktada bitiyordu. İlk mevzilere ulaştıktan sonra ne olacağından hiç bahsedilmiyordu. Stopford’un emirleri de sadece “bütün kuvvetin bir sonraki hareket tarzı, durumun doğru bir şekilde değerlendirilmesiyle belirlenecektir” diyordu.²⁰

Hamilton, onayını almak kaydıyla Stopford’a harekâtlarını planlama serbestisi tanımıştı. Stopford’un 31 Temmuz tarihli mektubuyla 3 Ağustos’ta yayımlanan IX. Kolordu planı arasında ve yine o zamanla 6 Ağustos çıkarmaları arasında Hamilton ve karargâhı Stopford’un emirlerinin hiçbir yerinde değişiklik yapmadı. Bu da IX. Kolordu’nun çıkarmadaki hedefiyle ilgili önemli bir yanlış anlamaya yol açtı. Dahası, IX. Kolordu planında Anzakların planındaki gibi belirli ve kesin bir zaman çizelgesi bulunmuyor, sadece komutanların mümkün olduğu kadar hızlı hareket etmesi isteniyordu. Hamilton ve Akdeniz Sefer Kuvveti karargâhı operatif ve taktik başlangıç zamanları dışında kolordu harekâtlarını süreç içinde gerçek zamanlı olarak koordine etmeye çalışmadı. Birdwood zaman çizelgesine sıkı sıkıya uyarken Stopford uymuyordu. Yan yana yürütülen bu harekâtların koordinasyonunu sağlamak

Akdeniz Sefer Kuvveti'nin işiydi. Bir İngiliz kolordu komutanı son olarak ve bir kez daha kolordu seviyesindeki kuvvetlerin kontrolünü kendisine bağlı bir tümen komutanına bırakıyordu.

Hunter-Weston'ın çürüğe çıkarılarak eve gönderilmesi üzerine VIII. Kolordu'nun komutanlığına geçici olarak Tümgeneral Douglas atandı fakat Douglas genel duruma hâkim olmadığı için, bu dönemde kolordunun kıdemli kurmay subayı Tuğgeneral H.E. Street *de facto* komutanlık yaptı.²¹ Street çıkarmanın başından beri Hunter-Weston'ın sağ koluydu, dolayısıyla taktik sorunları eski komutanının gözünden görüyordu. Bu yüzden Street devam eden tahrip gücü yüksek top mermisi sıkıntısının kolordu planlama sürecinde kritik önemde bir belirleyici faktör olduğuna inanıyordu. Akdeniz Sefer Kuvveti tarafından 6 Ağustos'u 7 Ağustos'a bağlayan gece bir şaşırtma taarruzu düzenlemekle görevlendirilen Street ve kolordu planlamacıları 12 Temmuz'daki Kanlıdere muharebesinde kullanılan topçu merkezli anlayışa geri döndüler. Kolordunun hedefi batıdan ve güneyden taarruz edilecek olan Osmanlı siperlerindeki bir dirseği düzeltmekti. Topçu silahı ve mühimmatı sıkıntısından dolayı kolordu topçusu 29. Tümen'e bağlı bir tugayın öğleden sonra ilerleyen saatlerde hedefin kuzey yarısına düzenleyeceği taarruzu destekleyecek ve ardından, ertesi sabah da topçu birliklerinin tamamı 42. Tümen'e bağlı bir tugayın güneyden hedefin güney yarısına düzenleyeceği taarruza destek verecekti. Kanlıdere gibi, bu taarruzlar da eş zamanlı olmaktan çok birbirini izleyecekti ama normalden daha ağır bir ateş desteği avantajı vardı. "Harekâtı iki yarıya bölerek eldeki topçunun ağırlığıyla hedefin her iki tarafının da nispeten az bir sıkıntıyla ele geçirilebileceği" düşünülüyordu.²²

Operatif seviyede Akdeniz Sefer Kuvveti planı, Anzakları ana taarruza tahsis ederken, Birdwood'u beş ilave tugayla takviye ediyordu. Akdeniz Sefer Kuvveti, IX. Kolordu'yu Anzakların kuzey kanadını emniyete alıp Anafartalar Limanı'nda emniyetli bir harekât üssü oluşturmakla görevlendirmek suretiyle, aynı zamanda Anzakları, kuzey kanatlarını emniyete alma yükünden kurtarıyordu. Bu arada yorgun VIII. Kolordu da Osmanlıları ve Seddülbahir'deki ihtiyatlarını oldukları yerde tutacaktı. Ancak Hamilton Akdeniz Sefer Kuvveti'nin, 12 tûmenden fazla bir kuvvet içinden ana taarruza sadece üç tugay tahsis etmesine izin vererek, operatif seviyede yığınak yapma konusunda bir kez daha beceriksizlik gösterdi. Dahası Hamilton, Birdwood'un zaman çizelgesiyle belirli olayların gerçekleşmesine bağlı taarruzlar ve Stopford'un IX. Kolordu'sunun "mümkün olduğu takdirde" ilerlemesi arasında koordinasyonu sağlayacak kontrol önlemleri planlamada da yine beceriksizlik gösterdi. Nihayet Hamilton, IX. Kolordu'nun bazı bölümlerini Birdwood'a tahsis ederek yine tûmenlerin teşkilat bütünlüğünü bozdu ve taktik seviyede Birdwood'un birliklerini dağıtıp bir tûmen komutanına aşırı yüklenmesine de izin verdi. Son tahlilde Hamilton'ın savaşın ilkelerini -komuta birliği, yığınak yapma, kuvvet ekonomisi, basitlik- çiğnemesi ancak sürpriz unsuru, manevra ve askerlerinin üstün muharebe etkinliğine aşırı güveniyle telafi edilebilirdi.

Osmanlı planlaması

Ağustos başlarında İtilaf kuvvetlerinin boğazı zorlamak üzere bir deniz taarruzuna olduğu kadar ikinci bir geniş çaplı amfibi harekâtı düzenlemeye niyetli olduğunu gösteren birtakım belirtiler vardı. 4 Ağustos'ta Liman von

Sanders Faik Paşa'nın II. Kolordu'suna (4. ve 8. tümenler) Anadolu yakasına intikale hazır olma talimatı verdi. Beşinci Ordu, Bolayır hattına kadar olan sahili korumak üzere Willmer'in müfrezesinin kuzeyinde Tayfur Müfrezesi adı verilen bir süvari örtme kuvveti kurdu. Arıburnu çepesinin kuzeydoğu omzunda Mustafa Kemal, kendi sektörünün hemen arkasında mevzilenen Willmer Grubu'nun zayıflığından endişe duyduğunu bildirdi. Mustafa Kemal daha sonradan taarruzun Kocaçimen Dağı ve Anafartalar Limanı'ndan geleceğini doğru şekilde tahmin ettiğini ileri sürdü.²³ Ancak bu III. Kolordu karargâhının tahminleriyle uyuşmuyordu. Anlaşıldığı kadarıyla Anzak şaşırtmasına kanan Esat Paşa 5 Ağustos'ta Liman von Sanders'e gözden geçirilmiş gizli bir durum değerlendirmesi göndererek düşman faaliyetlerinin Kabatepe'yle Kanlısirt arasındaki bölgeyi hedeflediğini bildirdi. Ayrıca bu bölgeye yapılacak bir hamleyi engellemek üzere mevzilendirdiği taburların yerlerini anahatlarıyla ilettiler. Esat Paşa, Liman von Sanders ile yaptığı görüşmelerin ardından Kannengiesser'in 9. Tümen'ini de Kabatepe'yle Kirte arasındaki sahildeki bir bölgeye sevk etti.

Vehip Paşa Ağustos ayının başlarında üç kolordu harekât komutasını kullanmak suretiyle Güney Grubu'nun savunmalarını tahkim etti. Trommer'in XIV. Kolordu'su 1. ve 10. tümenlerle sağ kanadı tutarken, Fevzi Paşa'nın V. Kolordu'su 13. ve 14. tümenlerle sol kanadı tuttu. Hattaki her tümen iki alayı ileriye sürerken biri ihtiyattaydı. Binbaşı Rifat'ın topçu grubu da onları destekleyecekti. Faik Paşa'nın II. Kolordu'su Alçıtepe'nin arkasında Soğanlıdere hattı boyunca mevzilenmişti. 4. Tümen Soğanlıdere'nin kuzeyini tutarken, 8. Tümen de batı kıyısını tutuyordu. Bu, derinlemesine savunma ve ihtiyat yeteneği (Vehip Paşa'nın muharebe gücünün neredeyse yarısı ihtiyattaydı) gibi özelliklere sahip, dengeli bir duruştu.

Akdeniz Sefer Kuvveti'nin şaşırtma harekâtları

Hamilton'ın ikinci operatif taarruzu 6 Ağustos günü 14.20'de Seddülbahir'deki İngiliz topçusuyla başladı; Osmanlı topçu grubu ateşe anında ve etkin bir şekilde karşılık verdi.²⁴ 15.50'de 88. Tugay, 10. Tümen'in güçlü bir şekilde tutulan, ara bölgeye 270 metre mesafedeki hatlarına taarruz etti. İngiliz taarruzu anında muazzam bir bozguna dönüştü (taarruza katılan 3.000 askerin 2.000'i öldü veya yaralandı). Saat 16.30'da Beşinci Ordu'ya gönderilen Osmanlı raporları 10. ve 13. tümenlerin taarruza uğradığını ancak düşmanın bir köprübaşı tutmayı başaramadığını rapor ediyordu.²⁵ 29. Tümen Komutanı de Lisle ihtiyattaki 86. Tugay'ını ileri sürmeyi düşündü ama akıllıca davranarak vazgeçti. İngiliz 42. Tümeni planlandığı gibi 7 Ağustos sabahı 09.40'ta benzer bir şekilde 125. ve 127. tugaylarla hücumla kalktı, 13. [Türk-d.] Tümen sektöründe ele geçirilen bir üzüm bağı dışında bu da kanlı bir şekilde geri püskürtüldü. Aynı gün 10.00'da 14. Tümen'e karşı bir Fransız destek taarruzu başlatıldı ve aynı sonuçla karşılaştı. Türk tarih kaynaklarına göre Fransız taarruzu daha etkili bir makineli tüfek ve topçu ateşiyle desteklendi ve bu sayede süngü ve el bombalarıyla Osmanlı siperlerine girebildiler. Buna rağmen Fransızlar da çok zor da olsa Osmanlı karşı taarruzlarıyla geri atıldı. Vehip Paşa'nın o geceki akşam raporu savunmada elde edilen başarıyı anahatlarıyla özetliyor ve 14. Tümen'in 38 esir aldığını bildiriyordu.²⁶ Osmanlı XIV. ve V. kolorduları o kadar başarılı oldu ki Vehip Paşa birinci gün de ikinci gün de genel ihtiyatını (II. Kolordu) savaşa sokmak zorunda kalmadı.

Arıburnu'ndaki harekât 6 Ağustos 1915 akşamı Kanlısirt'a yapılan tugay çapında bir tespit taarruzuyla başladı. Harekâtın başarılı olması halinde, 1. Avustralya

Tümeni'nin geri kalanı da ardından Topçular Sırtı'yla [Gun Ridge] Kemalyeri'ni [Scrubby Knoll] ele geçirecekti.²⁷ Bu bir tespit taarruzu olmakla birlikte aynı zamanda, ana ilerleme ekseninin üzerindeki baskıyı azaltmak üzere arazi ele geçirip tutmayı da amaçlayan ciddi bir taarruzdu.²⁸ Esat Paşa'nın Kuzey Grubu 16. ve 19. tümenleri Kabatepe'nin kuzeyine doğru mevzilendirilmişti. Mustafa Kemal'in 19. Tümen'inin sağ kanadı, Kocaçimen Dağı'nın yamaçları boyunca uzanan engebeli arazide (aralıksız bir siper yerine) bir dizi mukavemet noktasını tutan 14. Piyade Alayı'na bağlı tek bir tabur tarafından korunuyordu. Esat Paşa 5. Tümen'i kendi topçu şeridinin hemen ardında yakın ihtiyatta tuttu. Gizlilik konusunda gösterilen özene rağmen Türkler 6 Ağustos sabahı 05.30 gibi erken bir saatte Anzak iskelelerinde artan faaliyeti fark ettiler ve Avustralya kıyıbaşına yönelik topçu ateşini şiddetlendirdiler. Ancak Esat Paşa ile Liman von Sanders dikkatlerini daha önce 9. Tümen'i mevzilendirdikleri Kabatepe'nin güneyindeki sahillerin üzerinde tutmaya devam etti.²⁹

Topçu ve donanma bombardımanı 6 Ağustos günü 15.00'ten itibaren Osmanlı hatlarını dövmeye başladı ve 16.30'da bombardıman 16. Tümen'in hatları üstünde yoğunlaştı. Anzakların Johnston's Jolly [Kırmızısirt] adını verdiği hatta Tümen Komutanı Albay Rüştü Bey'in 125. Piyade Alayı ve Kanlısirt [Lone Pine] olarak bilinen yerde de 47. Piyade Alayı vardı.³⁰ Türkler bir süredir bu siperlerdeydi ve düşman topçu ateşinden korunmak için ön siperleri kütük ve toprakla örtmüşlerdi. Şehitler Tepesi denilen bir noktada Türklere doğru çıkıntı yapan Avustralya siperleri Kuzey Grubu'nun hatlarına 100 metreden daha az bir mesafedeydi. 17.30'da 1. Avustralya Tugayı siperlerinden çıkarak Osmanlı hatlarına doğru atıldı. Avustralyalıların Türkleri yeraltı

mevzilerinden sökmek istediği sırada süngü ve el bombalarıyla şiddetli bir göğüs göğüse çarpışma yaşandı. Her iki tarafta da zayıat olağanüstü ağırdı fakat 30 dakika içinde Avustralyalılar düşman siperlerinin ilk hattını tutmayı başardı.

Düşmanın başarısından ders alan Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa'nın tepkisi hızlı ve tahmin edildiği gibi oldu. 18.00'de Albay Kannengiesser'ın 9. Tümen'ine topçuyla desteklenmiş üç piyade alayının Kabatepe'nin arkasındaki mevzilere ilerlemesini ve 15. Piyade Alayı'nın da (5. Tümen) olabildiğince süratli şekilde Kanlısırt'a yürümesini emretti.* 19.00 civarında taktik durum dengelenince, Esat Paşa hücumu geçerek bir karşı taarruz düzenlemeye karar verdi. Albay Rüştü Bey çabucak bir alay ve üç takviye tabur tertipleyerek karanlık çöktükten sonra 23.00'te güçlü bir karşı taarruz başlattı.³¹ Boğuşma yine olağanüstü şiddetliydi fakat Türkler sadece 47. Alay'ın ikinci siper hattını geri alabildi.³² Bu başarısızlıktan yılmayan Rüştü Bey taarruza devam etmek istedi ve sol kanadındaki bitişik alaylardan ilave takviye talep etti.³³

Liman von Sanders'in 7 Ağustos sabahı Enver Paşa'ya gönderdiği rapor son derece şiddetli olan Anzak taarruzunun 300 metre kadar geriye, Kanlısırt'taki hatta geri atıldığını bildiriyordu.³⁴ Esat Paşa geceki kötü sonuçtan rahatsızdı, sabah 05.45'te Kemalyeri'ndeki karargâhından Rüştü Bey'i arayarak ileri siper hattının geri alınmasında ısrar etti. Ayrıca bitişikteki 19. Tümen'in destek vereceğini vaat etti.³⁵ Rüştü Bey cevaben yeni taarruz düzenleyecek kadar kuvvet kalmadığını bildirdi. Bu arada kuzeydeki muharebelerin hızlanmasıyla birlikte olaylar çok geçmeden Esat Paşa'nın taleplerini

* İki alay (25. ve 64. alaylar) sevk edilmiştir. 26. Alay Kabatepe bölgesinde kalmış, daha sonra Conkbayırı'na sevk edilmiştir-dan. n.

büyük ölçüde saf dışı bıraktı. Buna rağmen Esat Paşa, Rüştü Bey'e Kabatepe'den bir tabur gönderdi ve Rüştü Bey de bu taburu 8 Ağustos günü öğleden sonra düzenlenen bir hücumda ileri sürdü. Yine süngü ve el bombalarıyla göğüs göğüse, şiddetli bir çarpışma yaşandı. Merkezdeki birinci Osmanlı siper hattının bazı bölümleri geri alındı fakat şiddetli Avustralya karşı taarruzlarıyla hat çok geçmeden yeniden kaybedildi. O gece Esat Paşa yeni takviyeler gönderdi ve Rüştü Bey 8 Ağustos sabahı saat 05.00'te zinde birliklerle taarruza geçerek sağdaki hatlarının bir kısmını geri aldı. Şiddetli çarpışmalar 10 Ağustos'a kadar durmaksızın, bütün gün bütün gece sürdü. Nihayet Esat Paşa taarruzun durdurulmasını emretti ve sonunda Avustralyalılar 6 Ağustos'ta elde ettikleri kazanımların çoğunu korudu.

İngiliz bakış açısından Kanlısirt'taki muharebe amacına ulaşmıştı. Amaç Esat Paşa'yı oyalayarak hazır ihtiyatlarını muharebeye çekmekti. Aslında Kuzey Grubu Kanlısirt'taki çarpışmada üç tam alay ve bir tabur kullanmıştı – bu tam bir Osmanlı kara tümeninin gücünü aşan bir kuvvetti.³⁶ Bununla birlikte Aspinall-Oglander'ın haklı biçimde işaret ettiği üzere Esat Paşa, Kannengiesser'in alaylarını Kanlısirt'a göndermekle, farkında olmadan güçlü ve her an hazır bir kuvvet yaratmış ve bu kuvvetin Conkbayırı'na yöneltilmesiyle bir felaketin eşiğinden dönülmüştü.

Liman von Sanders 6 Ağustos sabahı erken saatlerde Anafartalar ve Arıburnu'ndan Hamilton'ın taarruzuna dair endişe verici haberler almaya başladı. Kurmay Başkanı Yarbay Kazım Bey'e -Vehip Paşa'nın raporlarına göre Seddülbahir'de işlerin iyi gittiği- Güney Grubu'na 4. Tümen'den iki alayı Kuzey Grubu'nu takviyeye göndermesini emretme talimatı verdi. 10.45'e doğru Güney Grubu, 4. Tümen komutanını uyardı ve tümen çok geç-

meden alayları kuzeye doğru yola çıkardı. Dolayısıyla Vehip Paşa'nın elinde Soğanlıdere hattını koruyacak tek bir alay kalmıştı ki, 7 Ağustos'ta 8. Tümen'e bağlı bir alayı daha kuzeye göndermesi emredildi.³⁷ Liman von Sanders'ten aynı gün gelen yeni talimatlarda II. Kolordu Komutanı Faik Paşa'ya Seddülbahir'de acil ihtiyaç olmadığından, kuzeye gönderilerek Saros Körfezi'nden güneye inen dört alayla birleşmesi istendi.³⁸ Bu karşılıklı mesajlardan 6 Ağustos'u 7 Ağustos'a bağlayan gece Seddülbahir'de düzenlenen İtilaf taarruzlarının Osmanlı ihtiyatlarını yerlerinde tutmaya yetmediği gibi, Vehip Paşa'yı veya Liman von Sanders'i aldatarak bunun ana taarruz olduğuna inandırmaya da yetmemişti. Hatta, Beşinci Ordu'nun verdiği tepkinin hızı, uyumlu bir taktik cevabı mümkün kılan gelişmiş bir durumsal farkındalık duygusuna işaret etmektedir.

Liman von Sanders'in yarımadanın kütle merkezine konuşlandığı takviyeler bunlardan ibaret değildi. Beşinci Ordu 6 Ağustos gecesi Saros Grubu'na uyarı emirleri göndererek XVI. Kolordu'yu güneye göndermeye hazır olmasını bildirdi. Bu arada, 7 Ağustos sabahı 01.45'te XVI. Kolordu'ya Anafarta'ya bir alay gönderilmesi emredildi fakat alay ancak 05.00'te yola çıkabildi.³⁹ Derken, 06.30'da Liman von Sanders, (Saros Grubu Komutanı ve XVI. Kolordu Komutanı) Ahmet Fevzi Bey'e bir topçu bataryasıyla birlikte 7. Tümen'e bağlı iki alayı ve 12. Tümen'i 8 Ağustos sabahı düzenlenecek karşı taarruz için Anafarta'ya getirmesini emretti. Bu kuvvetler kısa zamanda yola çıktı ve bütün gece süren bir cebri yürüyüşün ardından 8 Ağustos sabahı Büyük Anafarta yakınlarına vardı. 6. Tümen ve Bağımsız Süvari Tugayı sahili korumak üzere Saros Körfezi'nde kaldı. Ahmet Fevzi Bey 7 Ağustos günü 14.00'te Beşinci Ordu karargâhına gitti ve Liman von

Sanders kendisine Küçük Anafarta civarında düzenlenecek karşı taarruzla ilgili planı hakkında bilgi verdi.

Liman von Sanders'in bir kriz durumuyla karşı karşıya olduğunu anlayan Osmanlı Genelkurmayı, Feldmareşal Colmar von der Goltz ile o tarihte İstanbul'da bulunan Osmanlı Birinci Ordu'suna, Saros Körfezi'ne konuşlanmaya hazır olma emri verdi. Anadolu yakasındaki Mehmet Ali Paşa'ya da karşı yakaya kuvvet gönderme talimatı verildi. Bu manevraların çapına bakılınca, Liman von Sanders'in, Hamilton'ın 6 Ağustos'u 7 Ağustos'a bağlayan gece Seddülbahır, Saros Körfezi veya Anadolu yakası yerine Arıburnu'nun kuzeyine bir ana taarruz düzenleyeceğinden emin olduğu anlaşılmaktadır.

Kocaçimen Dağı Muharebesi, 6-8 Ağustos 1915

İngilizler Arıburnu çeperinin kuzey yüzündeki sırt hattıyla onun uzantısındaki üç tepe silsilesine Sarıbayır [Türk tarihinde: Kocaçimen Dağı-d.] adını vermişti. Güneyden kuzeye doğru giderek yükselen bu tepeler Düztepe (Battleship Hill), 262 metre yükseklikteki Conkbayırı [Chunuk Bair] ve 303 metre yükseklikteki Kocaçimentepe'ydi. Hamilton'ın ana taarruzu boğazın ele geçirilmesinin önünü açacak olan Kocaçimen Dağı'ndaki en yüksek iki tepeyi ele geçirmeyi hedefliyordu. Arıburnu çeperinin güneyinin üçte ikisi büyük ölçüde aralıksız siperlerden oluşuyor, ancak kuzeydeki üçte birlik kısım arazinin engebeli yapısından dolayı tahkim edilmiş karakollardan ve birbiriyle bağlantısız siper parçalarından meydana geliyordu. Osmanlılar da buna benzer bir savunma düzeniyle karşılık vermişti. Dolayısıyla küçük müfrezeler tarafından tutulan Kocaçimen Dağı'nın küçük vadilerle bezeli yamaçlarında

sadece birkaç münferit Osmanlı karakolu vardı. Burada gerek Osmanlılar gerekse Anzaklar geniş çaplı bir taarruza karşı savunmada aşırı derecede engebeli arazi yapısına güvenmekteydi. Hamilton'ın planı bu zayıflıktan yararlanıyordu ve kollarla Osmanlı karakollarının arasından sızıp karanlık saatlerde tepelere tırmanmak suretiyle sürpriz bir taarruz öngörüyordu.

Tümgeneral Godley'nin taarruzu 6 Ağustos günü karanlık çöktükten kısa bir süre sonra sağ ve sol örtme kuvvetlerinin ana taarruz için emniyetli kanat koruması oluşturmak üzere Osmanlı ileri karakol hatlarını temizlemesiyle başladı.⁴⁰ Saat 22.45'te sol taarruz kolu Kocaçimentepe'nin zirvesine doğru çıkmaya başlarken, sağ taarruz kolu da Conkbayırı'nı alıp sonra da Düztepe'yi [Battleship Hill] ele geçirmek üzere tırmanmaya başladı. Her iki kol da 7 Ağustos sabahı şafaktan bir saat önce hedeflerine varacaktı. Şafak söktükten kısa bir süre sonra, Avustralya Hafif Atlı birliği (Kılıç Bayırı'na giden ince bir arazi şeridi olan) Cesarettepe'ye taarruz ederken, Düztepe'den inen dost birlikler de arkadan Kılıç Bayırı'nı hedef alacaktı. Sol taarruz kolu bir anda yolunu kaybetti ve çekilmek zorunda kalarak programın gerisine düştü. Bir geçide doğru kilometrelerce uzayan tek kol halindeki birliğin kontrolü kaybedildi. 02.30'da Monash taburlarını mevzilendirmeye çalıştı ama 04.30'da şafak söktüğünde kendilerini sırtın alt çıkıntıları boyunca yayılmış halde buldular. Sağ kolda işler daha iyi gitti, bir tabur Pilavtepe'ye [Table Top] ulaştı fakat şafak söktüğünde o da Conkbayırı'nın zirvesinden yaklaşık 1,2 kilometre uzaktaydı. Bu başarısızlık nedeniyle sağ taarruz kolu planlandığı şekilde Kılıç Bayırı'nın arkasına taarruz edebilecek durumda değildi.

Seferin en tartışmalı gelişmelerinden biri Tuğgeneral F.G. Hughes komutasındaki Avustralya 3. Hafif Atlı

Tugayı'nın Cesarettepe'ye düzenlediği şafak taarruzuydu.⁴¹ Cesarettepe, Kılıç Bayırı ile Yükseksirt'ı [Russel's Top] birbirine bağlayan 23 metre genişliğinde dar bir geçitti. İki alaydan altı yüz asker sabah 04.30'da, kısa bir topçu bombardımanının ardından yüz elliler kişilik dört dalga halinde taarruza geçecekti. Ara bölge sadece 50 metre genişliğinde olduğu halde hiçbir örtü veya gizlenme yoktu. Aynı zamanda Bayraklı V Siperi [Korku Deresi'nin kaynağını oluşturan iki vadinin arasında, uzun, domuz sırtı biçimindeki bir tepede, çevreden kopmuş, tecrit edilmiş bir mevzi-ç.] ile Bomba Sırtı'ndaki İngiliz mevziinden de [Quinn's Post] destek taarruzları düzenlendi. Hafif Atlı Tugayı'nın taarruzu planlandığı gibi gitti, ancak taarruz kollarının hedeflerine ulaşamaması yüzünden, beklendiği gibi düşmana aynı anda arkadan taarruz edilemedi. İlave olarak, topçu bombardımanının on dakika erken sona ermesi üzerine durumu fark eden savunmacılar siperlerine girdi. Taarruz tam bir felakete dönüştü ve ağır zayıat verildi. Taarruzun neden başlangıçta veya çarpışmanın ortasında durdurulmadığı bugün hâlâ tartışma konusudur. Ancak Mahmuzsirt'ta bulunan Godley'nin üzerindeki sırtta nerel olup bittiğinden habersiz olduğu ve dolayısıyla Kocaçimen Dağı'nı ele geçirmeyi amaçlayan karmaşık planın tamamlayıcı bir parçası olan taarruzu durdurmak istemediği kesindir.⁴²

İngilizce tarih yazımının büyük bir bölümü 6 Ağustos günü Kocaçimentepe ve Conkbayırı tepe silsilelerinin neredeyse savunmasız olduğunu iddia etmektedir ki, bu düşünce Albay Kannengiesser'in anılarına dayanmaktadır. Aslında Anzakların taarruzundan önce Osmanlıların burada hatırı sayılır bir muharebe gücü vardı. 7 Ağustos gecesı 01.30'da Osmanlı emir komuta zincirinde boy gösteren ilk taarruz raporu 19. Tümen'den gelmişti. Bu rapor iki bölük gücündeki bir avcı kolu-

nun Çaylakdere'den ve başka bir avcı kolunun da Ağildere'den yukarı çıkmakta olduğunu bildiriyordu.⁴³ Raporda toplamda tahmini iki alay gücünde bir taarruz gücünden bahsediliyor ve bitişikteki taburun hatlarından silah sesleri duyulduğu belirtiliyordu. Anzak istihbaratının bilmediği şeyse, Osmanlıların bir alayı Koçaçimentepe'nin kuzeybatı yamaçlarına ihtiyat olarak yerleştirdiği idi. Alay bir taburu İtilaf kuvvetlerinin Table Top [Pilavtepe]-Bauchop's Hill [Yaylatepe] adını verdiği hat boyunca uzanan ileri karakol hattına ve kalan iki taburu da Abdurrahman Bayırı'na yerleştirmişti. İlave olarak, Binbaşı Willmer'in grubunun 32. Piyade Alayı'na bağlı 1. Tabur da yakınlarla (Koçaçimentepe'yle Büyük Anafarta köyünün ortasında bir yere) mevzilendirmişti.

Avcı birlikleri 7 Ağustos'un erken saatlerinde taarruz kollarını oyalarken, Yarbey Ali Rıfat Bey de bir taburla iki bölüğü 4. Avustralya Tugayı'nı engellemek üzere Abdurrahman Bayırı'nın ön yamaçlarına yerleştirdi. Kalan iki bölük 29. Hint Tugayı'nın önünü kesmek üzere güneye gitti.⁴⁴ Aynı sırada 72. Piyade Alayı Komutanı Binbaşı Mehmet Münir Bey de Yeni Zelanda Tugayı'nın önünü kesmek üzere hatlarını kuzeye doğru uzattı. Böylece Osmanlı tarafı şafak vaktine kadar Hamilton'ın ana taarruzuna uygun bir taktik karşılık vermiş oldu. Yoldaki 9. Tümen'in komutanı Kannengiesser sabah saat 04.40'ta Esat Paşa'nın Kuzey Grubu karargâhına ulaştı, burada kendisine brifing verildikten sonra Koçaçimentepe'de bir müfreze oluşturup komutasına geçmesi emredildi. Esat Paşa, Kannengiesser'e ayrıca yoldaki 64. ve 25. piyade alaylarını, karşı taarruz amacıyla Besimtepeler yakınlarına sevketmesini emretti. Kannengiesser Kuzey Grubu karargâhındayken, Mustafa Kemal'den 04.30'daki taarruzun püskürtülerek düşmana ağır zayıat verdirildiğine

dair durum raporu ulaştı.⁴⁵ Bu tabii ki Avustralya Hafif Atlı birliğinin Cesarettepe'ye yaptığı felakete sonuçlanan taarruzdu. Kannengiesser 64. Alay'ın ileri unsurlarıyla birlikte 7 Ağustos sabahı 06.30'da Besimtepeler'e ulaştı. Burada 14. Alay'dan sağ kalanlardan* bazılarının karşı taarruza geçmek, bazılarının da geri çekilmek istediğini gördü.⁴⁶ Hemen 64. Alay'a hatta girme, 14. Alay'a karşı taarruz düzenleme ve yeni gelen 25. Alay'a da Conkbayırı'nı işgal etme emri verdi. Willmer'in 32. Alay'ına bağlı 1. Tabur da 14. Alay'ın hemen arkasından ileri çıkararak mevzilenmişti.

06.00'ya doğru Godley taarruzlarının başarı-sız olduğunu anladı ve taarruza devam etmek için Tuğgeneral Cayley'nin 39. Tugay'ıyla birlikte Cox'un sol taarruz kolunu takviye etmeye karar verdi.⁴⁷ Cayley 07.00'de Cox'la buluşarak Hintlilerle işbirliği içinde Conkbayırı'na taarruz emri aldı. Sonra da tugayına dönüp mevzi almak üzere tepeye çıkarmaya çalıştı, ancak taburları güpegündüz yollarını kaybederek geri döndü. 16.00'da Cayley'nin sadece yarım taburu yerine varabilmişti. Bu arada sağ tarafta, Godley saat 08.00'de Johnson'ın kolunun hedefine ulaşamadığını ve daha fazla ilerlemenin akılcıca olmayacağını düşündüğünü öğrendi. Godley derhal taarruza geçilmesini emretti.

08.00'de Kannengiesser kurmay başkanına, 25. Piyade Alayı komutanına ve 2. Topçu Alayı komutanına taktik durum hakkında bildiği kadarıyla bilgi verdi. Johnson'ın Yeni Zelandalılarının 14. Alay'a saldırması ve şiddetli donanma ateşinin Conkbayırı'ndaki Osmanlıları dövmeye başlamasıyla birlikte yüksek bölgelerdeki Anzak taarruzları 09.00 sularında şiddetlendi. Hintliler de taarruza katıldı ve sadece Kannengiesser'le

* Burada bahsedilen askerler, alayın 1. Tabur'unun 2. Blğnn askerleridir. 2. ve 3. taburlar burada değil, Ağildere blęsindedir-dan. n.

birlikte gelen seri atışlı bir dağ bataryasının doğrudan ateşi sayesinde mevzi kurtarıldı.⁴⁸ Tehlikeyi gören Kannengiesser 25. Piyade Alayı'nın askerlerini çökmek üzere görünen 14. Alay'a bağlı 1. Tabur'u takviyeye gönderdi. Derken, tam o kritik anda Kannengiesser göğsünden ciddi şekilde yaralanarak tahliye edildi.

4. Piyade Tümeni Komutanı Yarbay Cemil Bey bütün gece süren bir yürüyüşten sonra gelerek sabah 04.30'da Esat Paşa'yı gördü ve birliklerini mümkün olduğunca süratli bir şekilde getirmesi emri aldı. 06.30'da Cemil Bey tümen komuta grubunu, en son gelişmelerden sürekli haberdar edildikleri Kemalyeri'nde topladı. Kuzey Grubu mesajları Esat Paşa'nın Kannengiesser ve Mustafa Kemal'den doğru ve zamanında bilgi aldığını ve bunun da hızla değişen duruma karşılık vermesini sağladığını göstermektedir.⁴⁹ Cemil Bey'in alaylarından birine Kurudere'ye ve bir diğerine Düztepe'ye hareket emri verildi.⁵⁰ Öğlene doğru, Kuzey Grubu kurmayları Cemil Bey'i telefonla arayarak Kannengiesser'in yaralandığını ve 10. Piyade Alayı ile birlikte derhal Conkbayırı'na gitmesi gerektiğini, orada yazılı emirler alacağını bildirdi. 13.10'da, Cemil Bey 9. Tümen'in geçici karargâhına geldiğinde, Esat Paşa'nın kendisini Ağıldere Müfrezesi adı verilen bir birliğin komutasına atadığını öğrendi. Birlik iki topçu bataryasıyla birlikte 14. Alay, Kannengiesser'in 25. Piyade Alayı ile 64. Alay ve kendi 10. Alay'ıyla 11. Alay'dan oluşuyordu.⁵¹ Görevi, komutayı kötü şekilde yaralanan Kannengiesser'in bıraktığı yerden devralıp Kocaçimen Dağı silsilesini savunmaktı. Esat Paşa tıpkı daha önce yaptığı gibi belli bir taktik ve coğrafi durumla ilgilenmek üzere tek bir komutanın emri altında geçici bir muharebe grubu oluşturmuştu. 15.30'da, Cemil Bey görünüşe göre düşman taarruzlarının, zirvelerin epeyce aşağısındaki bir hatta durdurulduğunu ve birliklerin

siper kazdığını rapor etti.⁵² Ayrıca bir gece taarruzuna hazırlandığını bildirdi. 19.00'da, Willmer'in grubunun Anafartalar Limanı'na yapılan yeni bir düşman çıkarmasını başarılı bir şekilde durdurduğu haberi ulaştı.⁵³ Kuzeyinden gelen tehdit karşısında alarma geçen Cemil Bey, gece süngü taarruzunu iptal ederek 64. Alay'a tahkimata yoğunlaşarak hazır ihtiyat oluşturma talimatı verdi.

7 Ağustos günü saat 16.00'da Godley taarruzun başarısız olduğunu anladı fakat iyi mevzilenen gerideki taburlarıyla ertesi gün taarruzu yenileyebileceği hesabını yaptı. Ayrıca, Birdwood da kolordu ihtiyatındaki 38. Tugay'ı ileri sürülen 39. Tugay'ın yerine Şapkatepe'ye [No. 3 Post] kaydırды. Godley o gece Cox'un Kocaçimentepe'yle Besimtepeler'e, Johnson'ın da Conkbayırı'na taarruz etmesini emretti. Cox'un komutasında 13 tabur vardı fakat bunlar geniş bir araziye dağılmıştı ve Cox'un nerede olduklarına dair fazla bir fikri yoktu.⁵⁴ Buna rağmen taburları kabaca dört taarruz koluna ayırıp tugayları parçalayarak her iki hedefe yönlendirdi. Cayley'nin elinde tabur kalmadı, dolayısıyla yapacak bir şeyi de kalmadı. Altı taburla daha sıkışık durumda olan Johnson ise yan yana üç taburla tek hedefe taarruz etmeyi düşünüyordu.

Anafartalar'a gelen Saros Grubu Komutanı Albay Ahmet Fevzi Bey 7 Ağustos'u 8 Ağustos'a bağlayan gece Cemil Bey'i arayarak "7. ve 12. piyade tümenlerinin yarın düşmana Anafartalar'dan taarruz edeceğini" bildirdi.⁵⁵ Cemil Bey'e yolda olan 33. Alay'la 11. Topçu Alayı'nın komutasına geçerek eş zamanlı olarak Dağçeşme civarından taarruz etme talimatı verdi.⁵⁶ Bu, Liman von Sanders'in 8 Ağustos sabahı 09.00'dan itibaren Kocaçimen Dağı mevzisinin komutasını Albay Ahmet Fevzi Bey'e verdiği konusunda henüz bilgilendirilmemiş Cemil Bey için sürpriz olmuştu.⁵⁷ Cemil Bey

8 Ağustos günü erken saatlerde iki taburu cephe hattının arkasındaki ihtiyat mevzilerine kaydırıp, 11. Topçu Alayı'na bağlı iki zinde taburu Mustafa Kemal'in 19. Tümen'iyle 14. Alay'a bağlı 1. Tabur'dan kalanların arasındaki hatta yerleştirdi. Böylece şafak vaktine kadar Conkbayırı'nda sağlam bir savunma oluşturuldu.

8 Ağustos sabahı şafak sökerken Cox, Besimtepeler'e ve Kocaçimentepe'ye karşı tekrar taarruza geçti fakat zorlu arazide kontrol yine çöktü ve Cemil Bey'in savunmacıları ilerlemeyi durdurdu. Ancak Johnson'ın Yeni Zelandalıları 6 Ağustos akşamındaki ilk taarruzdan beri aralıksız savaşan 14. Alay'a bağlı 1. Tabur'un sağ kalan yorgun askerlerini siperlerinde uykuda yakaladı ve hatları yarıp Conkbayırı'nın zirvesine ulaşarak ele geçirdi. 14. Alay'a bağlı 1. Tabur'dan sağ kalan tükenmiş askerlerin çoğu tepeye, Conkbayırı'nın güneybatı omzuna, dosdoğru Wellington Taburu'nun yoluna doğru sürüldü. Saat 04.40'ta, Johnson'ın adamları Conkbayırı'nın ön ve arka sırtlarını ele geçirdi fakat 25. Piyade Alayı'nın zinde askerleriyle karşılaşan bitişikteki 39. Tugay'ın taarruzu tökezledi. Şiddetli ve göğüs göğüse bir çarpışma oldu. Bu sırada Ahmet Fevzi Bey de Conkbayırı'na ulaşarak* beklemeyen muharebeye girdi.

Conkbayırı'nın kontrolü için yapılan muharebe bütün gün sürerken, bitişikteki Kocaçimentepe'yle Besimtepeler'deki Osmanlı birlikleri yukarıdan Yeni Zelandalılara şiddetli ateş açtı. Ahmet Fevzi Bey 13.00'te sırasıyla Dağçeşme'ye ve Besimtepeler'e mevzilenen 7. ve 12. piyade tümenleriyle bir karşı taarruz planladığını rapor etti. Beşinci Ordu'dan bir emir subayı Liman von Sanders'ten 9. Tümen komutanlığına Alman Yarbay Pötrih'in atandığını bildiren bir mesajla geldi.⁵⁸

* Yarbay Hayri Bey'in konferansında belirtildiği üzere Ahmet Fevzi Bey, Conkbayırı'na hiçbir zaman ulaşamamıştır-dan. n.

Bu arada Conkbayırı'ndaki çarpışma acımasız bir şiddete dönüşmüştü. Yarbay Malone yüzlerce askeriyle birlikte öldü ve Ahmet Fevzi Bey 17.40'ta 64. Alay'ın düşmanı Conkbayırı'ndan 30 metre aşağı ittiğini belirterek kendisinin de o noktada bulunduğunu rapor etti.* Ayrıca o sırada toplanma bölgelerine gelmekte olan tümenleriyle karşı taarruza geçmeye hazırlandığını bildirdi. Bunun dışında Güney Grubu'ndan iki alay takviyenin o akşam 22.30'da Conkbayırı'nda olması planlanmaktaydı.

Liman von Sanders 8 Ağustos 1915'i 9 Ağustos'a bağlayan gece Anafartalar Grubu Komutanı Albay Ahmet Fevzi Bey'i görevden aldı.⁵⁹ Liman von Sanders anılarında, Ahmet Fevzi Bey'in 8 Ağustos 1915 gecesi bir karşı taarruz düzenlemesi yolundaki açık emrini yerine getirmemesinden dolayı çok rahatsız olduğunu ve bu nedenle görevden aldığını belirtiyordu.⁶⁰ Ancak Conkbayırı'ndaki yeniden teşkilatlanma ve Ahmet Fevzi Bey'in olumlu raporu Beşinci Ordu'nun durumsal farkındalığının kesinlikle yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca Ahmet Fevzi Bey'in XVI. Kolordu tümenlerinin 8 Ağustos günü geç saatlere kadar toplanma noktalarına ulaşamadığı da bir gerçektir.⁶¹ Her hâlükârda, Liman von Sanders 19.00'da Esat Paşa'ya telefon ederek durum hakkındaki endişelerini ilettili.⁶² Sonra o sırada kuvvetlerini Düztepe'deki bir mevziden yönlendiren Mustafa Kemal'i arayarak durum hakkındaki düşüncelerini sordu. Mustafa Kemal karaya çıkan düşman kuvvetlerinin yapısı ve sayısından dolayı bütün harekâtın tek bir komuta altında birleştirilerek komuta-kontrolün sağlama alınması gerektiğini düşünüyordu.⁶³ Liman von Sanders de bu görüşü kabul etti ve hemen Mustafa

* Ahmet Fevzi Bey Conkbayırı'na gelmemiştir. Conkbayırı'nda Cemil Conk bulunmaktaydı-dan. n.

Kemal'e 8 Ağustos gecesı 21.45'ten itibaren Anafartalar Grubu'nun komutasını devralmasını emretti. Mustafa Kemal'in 19. Tümen'i ise tecrübeli 27. Piyade Alayı Komutanı Yarbay Şefik Bey'in ehil ellerine teslim edildi.

Aslında Ahmet Fevzi Bey'i görevden alıp yerine Mustafa Kemal'i getirme kararının ardında muhtemelen pragmatik nedenler yatmaktaydı. İlk olarak, Mustafa Kemal araziyi ve Kocaçimen Dağı'ndaki çarpışmaya katılan birlikleri iyi biliyordu. 25 Nisan'dan beri Arıburnu çeperinde savaşıyordu ve Mayıs ayının başından beri de Esat Paşa'nın Kuzey Grubu'nun kuzey omzuna komuta ediyordu. Bu çerçevede Kocaçimen Dağı silsilesi de Mustafa Kemal'in "taktik arka bahçesi"ni oluşturmaktaydı. İkinci olarak, Mustafa Kemal'in Esat Paşa'ya Arıburnu sektörünün kuzeyinde kalan Sazlıdere'nin korunmasız olduğu konusunda endişelerini ilettiğine dair kanıtlar mevcuttur. Türk tarih kaynakları bunu "Sazlıdere Tartışması" olarak adlandırmaktadır. Bu tartışma Mustafa Kemal ile Kuzey Grubu kurmaylarının konuyla ilgili uzun yazışmalarının ardından başlamış ve Esat Paşa'yı öyle rahatsız etmişti ki, Haziran ayının ortasında kurmay başkanı Albay Fahrettin Bey'le birlikte bizzat 19. Tümen karargâhına gitmişti.⁶⁴ Oradan Düztepe'ye çıkmışlar ve Mustafa Kemal, Esat Paşa'ya Kocaçimentepe'nin kuzeyine düşen korunmasız bölgenin nasıl tehlikeye açık olduğunu anlatmıştı. Orada bulunan bir Osmanlı subayının anlattığına göre Fahrettin Bey "sadece bir gerilla çetesi oraya ilerleyebilir!" demişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal de düşmanın nereden ve nasıl ilerleyebileceğini anlatmıştı.⁶⁵ Esat Paşa ikna olmamış ve hafifçe Mustafa Kemal'in omzuna vurarak endişelenmemesini söylemişti. Diğer bir kritik faktör Mustafa Kemal'in 1912-13 Balkan Savaşları sırasında yarımada Gelibolu ordusu harekât

başkanı olarak görev yaptığı sırada edindiği deneyimlerdi. Bu olgular bir araya getirildiğinde, yabancı bir bölgede oluşturulan geçici bir kuvvet grubunun komutasına Anafarta gibi kilit bir bölgeyi yakından tanıyan deneyimli Mustafa Kemal'in yerine talihsiz Ahmet Fevzi Bey'in getirilmesi kötü bir seçimdi.

Anafartalar Limanı, 6-8 Ağustos 1915⁶⁶

Hamilton'ın 11. Tümen'i 6 Ağustos akşamı 21.30'da Anafartalar Limanı'nda kıyıya çıkarken, 32. ve 33. tugaylar da savunmasız olan B Sahili'ne [Küçük Kemikli Burnu'nun güneyindeki iki askeri sahil kesiminden güneyde olanı-ç.] çıktı. Birinci dalgadaki dört tabur ilk hedeflerine -Softatepe [Hill 10] ve Lalebaba Tepesi olarak bilinen kayalıklar- doğru ilerledi. Bu kayalıklar sahillere bakıyor ve Bursa Jandarma Taburu'na bağlı karakollar tarafından tutuluyordu. Lalebaba çabucak ama tugayı durduran bir bedel ödenerek alındı. Bundan kısa bir süre sonra 34. Tugay Anafartalar Limanı'na girerek A Sahili'ne [Anafartalar Limanı'nda, koyu Tuz Gölü'ne bağlayan geçidin kuzeyindeki sahile verilen ad-ç.] çıkmaya başladı. Fakat tıpkı 25 Nisan'daki Anzak çıkarmaları gibi bu birlikler de yanlış noktalara çıktı ve bu da ileri hareketten önce toplanmayı geciktirdi. Dahası, zaten sığ olan koyda bulunan işaretlenmemiş kumluklar teknelerin kıyıya süratle yanaşmasını da imkânsız hale getiriyordu. Softatepe direnmeye devam ederek Tuğgeneral Sitwell ile 34. Tugay'ın kalan iki taburunun karaya çıkmasını geciktirdi. Tugay komutanlarının Softatepe üzerine aktif bir şekilde yürüme girişimlerine rağmen, ast rütbeli komutanların yollarını kaybederek yanlış yönle sapmasına yol açan karanlık harekâtı sekteye uğrattı.

Hammersley ve tümen kurmayları 7 Ağustos günü 12.45'te B Sahili'ne çıkarak bir sahra karargâhı kurdu fakat silsile içinde kendilerine çok az rapor ulaştı. Stopford, Tuğamiral Christian ile birlikte HMS *Jonquil*'de kaldı ve sadece arada bir kıyıda patlayan top mermilerini gözleyebildi. Akdeniz Sefer Kuvveti, IX. Kolordu ve 11. Tümen'in savaşın kızışması beklentisiyle gereksiz denecek kadar çok muhabere hatları oluşturmalarına rağmen ulaşan raporlar çok az ve yanılttı. Şafak vaktine doğru, Hamilton çıkarmaların iyi gittiğini ama hepsinin bundan ibaret olduğunu anlamıştı. Donanmaya gelince, Binbaşı Unwin'den Stopford'a hiyerarşik silsile içinde ulaşan raporlar işaretli olmayan kumlukların yarattığı sorunlardan dolayı A Sahili'nin elverişsiz olduğuna işaret ediyordu. Bu da Stopford'un yoldaki 10. Tümen'e bağlı altı taburu A Sahili'ne çıkarma planı üzerinde yeniden düşünmesine neden oldu.⁶⁷ Sonunda taburları C Sahili'ne çıkarmaya karar vererek yetkili komutan olan Tuğgeneral F.F. Hill'e C Sahili'ne çıkıp Hammersley'in komutasına girmesini emretti.⁶⁸ Üs bölgesini emniyete almak isteyen Stopford, Hill'e, Hammersley'nin bulunamaması halinde Softatepe yakınlarında bulunan 11. Tümen'i destekleyerek Kireçtepe Sırtı'nın işgalini tamamlama talimatı verdi. Bu arada Korgeneral Mahon 10. Tümen'e bağlı üç tümenle Mondros'tan geldi.

Hill karaya çıkar çıkmaz Hammersley'i buldu ve Hammersley en sağa yönelerek Pırnartepe'yi almasını emretti. Sabah 07.30 civarında, Stopford Mahon'a Tuğgeneral L.L. Nicol'ün 30. Tugay'ına bağlı iki taburunu Anafartalar Limanı'nın kuzey koluna çıkararak Ece Limanı'na devam etme emri verdi. Bu da Mahon'un tümeninin bölünerek farklı yönlere gitmesine yol açtı. 08.00 sularında Hill'in taburları Pırnartepe'yi ele geçir-

me talimatıyla karaya çıkmaya başladı. İngilizlerin kötü şansına, Softatepe'deki jandarma komutanı Willmer'e doğru raporlar göndermiş ve o da bu sayede iki jandarma bölüğüyle 31. Piyade Alayı'na bağlı 2. Tabur'un tamamını Pırnartepe'deki tıkama mevzilerine yerleştirmişti.⁶⁹ Aynı zamanda iki jandarma bölüğünü de Kireçtepe Sırtı'ndaki bölüğü takviyeye gönderdi. Her iki grup da Willmer'in az sayıdaki topçusu tarafından yeterince destekleniyordu. O sabah Liman von Sanders'e gönderdiği durum raporu güven telkin etmekle birlikte acil olarak takviye talep ediyordu. Bu noktada Willmer elindeki yaklaşık 3.000 askerle aşağı yukarı 27.000 İngiliz ve İrlanda askerine karşı direnmekteydi.

Hammersley sabah 08.00 sularında 32. ve 34. tugaylara güçlü bir şekilde Pırnartepe'ye taarruz emri verdi ama karaya çıkmakta olan Hill'in 31. Tugay'ının gelmesini beklemelerini söyledi. Hill 08.45'e doğru bölgeye ulaştıktan sonra, karargâhından bazılarını öldürüp yaralayan bir top mermisiyle sarsılan Hammersley'den birkaç kafa karıştırıcı emir geldi. Bu sırada Anzaklar 11. Tümen'le Birdwood'un Arıburnu çeperindeki karargâhı arasında telefon irtibatı kurmuştu. Hammersley'nin şimdi Stopford'dan gelen Hill'in yeni talimatları, Birdwood'tan gelen yeni istihbari bilgiler ve en başta kendisine verilmiş talimatlar konusunda bir ayıklama yapması gerekiyordu.⁷⁰ Hammersley'nin Anzak komutanıyla irtibat halinde olduğu halde kendi kolordu komutanıyla olmaması ironik bir durumdu. Bu yüzden emirlerle karşı emirlerin birbirine girdiği bir sabah yaşanmıştı. Bu berbat duruma bir de 11. Tümen tugaylarına bağlı taburların birbirine karışması eklenmişti. Hammersley önce birkaç taarruz emri verdi ve sonra geri çekti. Sonra 14.40'ta 31., 32. ve 34. tugayların Tuğgeneral Sitwell komutasında 17.30'da taarruza

geçmesini emretti.⁷¹ Tugay komutanlarının birliklerini taarruz mevzilerine sokmaya çalıştığı sırada büyük karmaşa yaşandı ve taarruz gecikti. Ayrıca, yakıcı güneş ve su sıkıntısı, hızla hedeflerinin ne olduğu konusunda çoğunlukla net bir fikri olmayan İngiliz subay ve askerlerinin gücünü tüketti. Bu sorunlara rağmen beş tabur topçu desteğiyle ilerlemeyi başardı ve karanlık çöktüğünde Pırnarstepe ile Mestantepe [Green Hill] İngilizlerin eline geçti.

IX. Kolordu'nun sol kanadında, Tuğgeneral Nicol'un iki taburu öğlene doğru karaya çıkarak 14.30'da kıyından ayrıldı. Bu taburların Kireçtepe'de Manchester Alayı'na bağlı 11. Tabur'un yerini almaya çalıştığı sırada karanlık çöktü ve ilerleme durdu. Sırtta daha fazla ilerleme olmadı. Böylece, 7 Ağustos gününün sonunda Stopford'un IX. Kolordu'su çıkarma sahillerinin çevresinde sadece küçük bir alan tutabilirken, ne Tekketepe'ye yaklaşabilmiş ne de Birdwood'un taarruzlarına destek verebilmişti.

Aspinall-Oglander haklı olarak 7 Ağustos günü kaybedilen 24 saatin kritik olduğunu çünkü o süre içinde Liman von Sanders'in Ahmet Fevzi Bey'in XVI. Kolordu'suna Saros Körfezi'nden güneye inme emri verdiğini iddia etmişti.⁷² Bu sayede sadece XVI. Kolordu sadece zamanında yetişerek muharebeyi belirleyici biçimde etkilemekle kalmamış, aynı zamanda kazandırdığı ilave zamanla Willmer'in doğru raporlarının Beşinci Ordu üzerinden Ahmet Fevzi Bey'e ulaşabilmesine imkân vermişti.⁷³ Ahmet Fevzi Bey'in Anafartalar Grubu komutanı olarak Saros Körfezi'nden geliş yolunda tümenlere gönderdiği ilk emirler cephe hattının izini ve Küçük ve Büyük Anafarta yakınlarındaki tümen toplanma bölgelerinin tam yerlerini son derece açık bir şekilde tarif etmekteydi.⁷⁴ Osmanlı rapor sisteminin İngilizlerin karmakarışık rapor sistemine kıyasla

Türklerle bir kez daha gelişmiş bir durumsal farkındalık kazandırdığı aşikârdır.

8 Ağustos günü şafak vaktinde Hammersley tugaylarını ziyaret etmek üzere yola çıktı ve 06.30'da IX. Kolordu'ya durumun sakin olduğunu sinyalle bildirdi, Mahon da Kireçtepe'den aynı şekilde rapor verdi. Stopford'un tepkisi herkesi tebrik edip karaya levazım ve erzak çıkararak kıyıbaşını tahkim etmek oldu. Zaten huzursuz olan Hamilton, Stopford'tan haber gelmeyince giderek daha fazla endişelenmeye başladı ve tahsis edilen destroyerin buhar kazanında arıza çıkması üzerine, Çanakkale Boğazı'nı ziyaret etmekte olan Aspinall-Oglander ile Maurice Hankey'i 09.30'da bir trol teknisiyle Anafartalar Limanı'na gönderdi.⁷⁵ Aspinall-Oglander ve Hankey öğlene doğru *Jonquil*'e ulaştı ve Hammersley'i ziyaret etmek üzere kıyıya çıkmadan önce Stopford ile görüştü. Kıyıya vardıklarında askeri denizde yüzüp dinlenirken görünce şaşkınlığa kapıldılar ve Hammersley'nin 8 Ağustos günü ilerlemesinin mümkün olmadığını bildirmesinden sonra, 15.00'te *Jonquil*'e döndüler.⁷⁶ Aspinall-Oglander, Stopford'u bir an evvel tepelere doğru harekete geçmeye ikna etmeye çalıştı fakat Stopford kıyıda askerin dinlenmesi gerektiğini ve daha fazla topa ihtiyaç olduğunu söyledi. Aspinall-Oglander amiral gemisine döndü ve Akdeniz Sefer Kuvveti Genel Karargâhı'na "altın fırsatların kaçırılması ve durumun ciddi görünmesi nedeniyle" duyduğu üzüntüyü bildiren bir telsiz telgraf gönderdi.⁷⁷

Aspinall-Oglander ile Hankey Stopford'u ziyaret ederken, öfkeli Hamilton 16.30'da *Triad* gemisine bindi. Bu arada, enerji toplayan Stopford nihayet 16.00'da kıyıya, 11. Tümen karargâhına gitti, fakat Hammersley tugaylarını ziyaret etmekteydi. Stopford kurmaylarına ilerlemek zorunda olduklarını söyledi. 17.30'da *Jonquil*'e

döndüğünde Hamilton'dan 53. Tümen'e bağlı iki tugayın o gece Anafartalar Limanı'nda olacağını bildiren ve iki tümeniyle ilerlemesini emreden bir mesaj buldu.⁷⁸ Hamilton 10. ve 11. tümenlerin sırta ilerlemesini emretti; Hammersley de zamanlama konusunda Mahon'u haberdar edecekti. Hamilton ayrıca yoldaki tugayın Hammersley'i takviye etmesi talimatını verdi. Görünüşe göre Hamilton, Mahon'un sadece üç tabura komuta ettiğinden ve Hammersley'nin omuzlarında zaten aşırı yük olduğundan haberdar değildi. Hamilton 18.00'de Anafartalar Limanı'ndaki *Jounquil*'e gelince bütün gün boyunca hiçbir şey yapılmadığını öğrendi. Stopford'a o gece derhal taarruza geçilmesini istediğini söyledi, Stopford da bunun imkânsız olduğunu açıkladı.⁷⁹ Hamilton ardından kıyıya giderek Hammersley ile görüştü, Hammersley en erken ertesi günün (9 Ağustos) sabahı 08.00'de taarruza geçebileceğini söyledi. Sert bir tartışmanın ardından Hamilton, Hammersley'e sözlü olarak 32. Tugay'ı o gece sırta karşı taarruza geçirme emri verdi.⁸⁰ Sonra *Triad*'a döndü ve geceyi Anafartalar Limanı'nda geçirdi. Kafası karışan 32. Tugay komutanı gece taarruza geçmeye çalıştı fakat birlikler yollarını kaybetti, birbirine karıştı ve Osmanlılar tarafından durduruldu.

9 Ağustos 1915'teki karar

Tümgeneral J.E. Lindley'nin 53. Tümen'inin büyük bir bölümü 8 Ağustos'u 9 Ağustos'a bağlayan gece kıyıya çıktı ve Lindley, Hammersley'nin karargâhının yanında açık ordugâh kurdu.⁸¹ Stopford, hazırdaki 53. Tümen'e bağlı birliklerin tamamını Hammersley'nin emrine verdi ama akşamleyin kolordu ihtiyatı olarak yeniden Lindley'nin komutasında toplanmaları gerektiğini söyledi. O gece Stopford ve kolordu kurmayları kıyıya

ıkararak hem 10. hem de 11. Tümen'le telefon irtibatı kurdu. Gün ağarıırken Stopford'un emrindeki Mahon, komutasındaki 39. Tugay ve Sitwell'in 34. Tugay'ından emrine verilen iki taburla birlikte Kireçtepe Sırtı'nda, Sitwell'in tugayının kalan kısmı Softatepe'de, 32. ve 33. tugaylar kurumuş olan Tuz Gölü'nün güneybatısında, Tuğgeneral Hill ikisi geçici olarak 33. Tugay'ın emrine verilen 10. Tümen'den beş taburla Pırnartepe'deydi. 8 Ağustos'u 9 Ağustos'a bağlayan akşam ve gece boyunca Hammersley tugaylarına üç ayrı taarruz emri verirken Mahon'a da bir uyarı emri gönderdi.⁸² Tam bilinmeyen nedenlerden dolayı Hamilton zamanlamanın koordinasyonunu Stopford yerine Hammersley'e verdi. Her ne olursa olsun, 32. Tugay 04.30 civarında Tekketepe'ye doğru hareket ederken, 33. Tugay da İngiliz birlikleri tarafından tutulduğu düşünülen ancak boşaltılmış olan Yusufktepe'ye (Scimitar Hill) doğru ilerlemeye başladı. Bu arada Mahon, Hill'e sadece ilerlemeye hazırlıklı olma emri göndermişti.

Osmanlılar artık Ege Denizi'nde Kireçtepe'den Conkbayırı'na kadar kesintisiz bir cepheyi tutmaktaydı. Yeni atanan komutan Mustafa Kemal 9 Ağustos sabahı erkenden koordineli bir karşı taarruz başlatmaya kararlıydı. Yarbay Selahattin Adil'in komutasındaki 12. Tümen Havantepe'den [Kidney Hill] Tekketepe'ye kadar kuzey-güney doğrultusunda uzanan sırttaki toplanma noktalarını tutuyordu. Selahattin Adil Bey'in elinde üç tam kadro alay ve bir topçu topçu taburu (10.471 asker) vardı. 9. Topçu Alayı'nın bir bölümü tarafından desteklenen Willmer'in grubu Pırnartepe'nin hemen ilerisini tutarken, Albay Halil Bey'in 7. Tümen'i Willmer ile Cemil Bey'in Abdurrahman Bayırı'ndaki 4. Tümen'i arasındaki bölgeyi tutmaktaydı. Halil Bey'in sadece iki alayı ve bir topçu taburu desteği vardı.

9 Ağustos sabahı 04.00'te, Osmanlı 12. Tümen'i düşmana yaklaşma manevrası denebilecek bir şekilde ilerlemeye başladı – görevi mümkün olduğu kadar ileride temas sağlayıp bu teması korumaktı. Ancak 35. Piyade Alayı kısa zamanda Tekketepe'ye doğru ilerleyen İngiliz 32. Tugayı ile karşılaştı. Ardından çatışma çıktı ve -tepeden aşağı inen ve topçu desteği olan- deneyimli Türkler deneyimsiz İngilizleri bozguna uğratarak düzensiz bir şekilde geri çekilmeye zorladı.⁸³ 34. Alay ilerleyişi sırasında Yusufçuktepe bölgesinde, Pırnartepe'nin kuzey omzunu ele geçirmeye çalışan İngiliz 33. Tugayı ile karşılaştı ve müthiş bir çarpışma başladı. Hammersley, Tuğgeneral Maxwell'in harekâtına tahsis edilen 160. Tugay'a bağlı iki taburu sevk etti. Çarpışma şiddetliydi, gerek Türklerin gerekse İngilizlerin zayıyatı yüksekti, bu karmaşaya bir de topçu ateşinin başlatıldığı, sert esen rüzgârla şiddetlenen çalılık yangını eklendi. Sonunda 35. Alay İngilizleri başlangıç hatlarına geri sürdü.

Yandaki Osmanlı 7. Tümeni'nin taarruzu sabah 04.30'da ağır topçu ve makineli tüfek ateşi örtüsü altında başladı. Tümenin hedefi Damakçılık Bayırı'ndaki düşman mevzilerini ele geçirmektir. 12. Tümen'in yaklaşma manevrasından farklı olarak 7. Tümen, 4. Avustralya Tugayı ile 40. Tugay'ın güçlü bir şekilde tuttuğu mevzilerle karşılaştı. Yandaki 4. Tümen topçusu düşmana ateş açarak taarruza destek olmaya çalıştı. Taarruz zorluydu, Osmanlılar Bombatepe'den Kayacık Deresi'ne iniyor ve sonra da yukarı doğru taarruz ediyordu. Boğuşma şiddetliydi ve ağır zayıyat vardı. Saat 10.00'da düzenlenen bir İngiliz karşı taarruzuyla iki alay aşağıya, Kayacık Deresi'ne geri atıldı. Alay komutanları ağır yaralandı ve ikisi de iki gün sonra öldü.⁸⁴ Taburlardaki subayların çoğu da öldü veya yaralandı. Türkler XVI. Kolordu'ya bağlı tümenlerin katıldığı bu

muharebeye Birinci Anafartalar Muharebesi adını vermektedir.⁸⁵

Kireçtepe Sırtı'nda, Mahon, Nicol'e saat 07.30'da ileri çıkma emri verdi, ilerleme başlangıçta etkileyici donanma topçu ateşiyle desteklendi. Siperleri tutan düşman jandarmasının sayıca az olmasına rağmen taarruz durdu ve Nicol taarruza devam etmedi. Akşam karanlığı çöktüğünde Nicol'ün askerleri kendi siperlerine geri dönmüştü. Mahon taarruzu izlemiş ve alınan yetersiz sonuçtan tatmin olmamıştı. Geceyi Anafartalar Limanı'nda gemide geçiren Hamilton 9 Ağustos sabahı 08.30'da kıyıya çıkmış ve Stopford'u "kendisi ve kurmayları için, şarapnel parçalarına karşı korunaklı karargâh kulübeleri inşasına nezaret ederken" bulmuştu.⁸⁶ Hamilton bilinmeyen nedenlerle daha sonra Mahon'u Kireçtepe Sırtı'nda ziyaret etmeye karar vermiş ve dönüşte IX. Kolordu karargâhında Braithwaite ile görüşmüştü. Hamilton'ın neden ana taarruzu gerçekleştiren Hammersley'i değil de Mahon'u ziyaret etmeyi tercih ettiği belli değildir, ancak Mahon coğrafi olarak Stopford'un karargâhına daha yakındı. Hamilton öğle saatlerinde bir motorlu tekneyle Anafartalar Limanı'ndan ayrılarak Birdwood'u görmeye gitti.

Kocaçimen Dağı'ndaki Anzakların durumu belirsizdi. 8 Ağustos günü öğlene doğru Godley'nin "cephenin hiçbir noktasında başarı elde edemediği" kesinleşti ve bir kolordu toplantısında Birdwood ile Godley 9 Ağustos sabahı bir şafak taarruzu gerçekleştirme kararı aldı.⁸⁷ Bunun dışında başka kararlar da alındı. İlk olarak, 4. Avustralya Tugayı'nın ağır zayıat vermesinden dolayı Kocaçimentepe'ye düzenlenecek taarruz iptal edildi. Godley'nin hedefinin Conkbayırı ve Besimtepeler dahil olmak üzere buraya giden sırt olduğu yeniden teyit edildi. Ana taarruz Tuğgeneral A.H. Baldwin'in 38.

Tugay'ına bağlı beş zinde tabur tarafından gerçekleştirilecek ve Cox'un Besimtepeler'in altında bulunan Hintlileri de onlara destek verecekti. Godley, Baldwin'e tugayını Şahinsirt'ta [Rhododendron Spur] toplama emri verdi, onu 04.30'da gerçekleştirilecek bir topçu bombardımanı izleyecekti. Baldwin'in piyadeleri 05.15'te taarruza kalkarak Johnson'ın taarruz koluna bağlı yıpranmış taburlar tarafından tutulan ileri hatların arasından geçecekti. Ne Godley ne de Baldwin daha önce tepeye çıkıp araziye bakmadıkları için, Johnson'ın tavsiyesine uyarak Ağıl-Çiftlik [the Farm] yoluyla Ağıldere üzerinden ilerlediler. Baldwin'in adamlarının tepeyi çıkarken dar geçitleri tıkayan çok sayıda yaralıyı geçmekte zorlanmasıyla neredeyse hemen sorunlar başladı.

Conkbayırı'nın sırtından Besimtepeler'e karşı nihai İngiliz taarruzu şiddetli bir bombardımanın ardından akşam 17.15'te başladı. Baldwin'in taburları toplanma noktalarına ulaşamayıp planlandığı gibi hücumla geçemeyince taarruz daha baştan kötü başlamış oldu. Ancak en solda, 6. Gurka Piyade Alayı'na bağlı 1. Tabur ile Güney Lancashire Alayı'na bağlı 6. Tabur zirveye ulaşp dövüşerek, 8 Ağustos'u 9 Ağustos'a bağlayan gece 64. Alay'ın hatlarını yeni devralmış olan Osmanlı 24. Piyade Alayı'nın hatlarının arasından geçip Besimtepeler'i işgal etti. Tepeyi geri almak için düzenlenen bölgesel Osmanlı karşı taarruzları sonuç vermedi.⁸⁸ Yeni gelen Osmanlı 8. Tümeni'nin komutanının talebi üzerine Kuzey Grubu, Kemalyeri'ndeki ihtiyatlardan bir alayla bir taburu serbest bıraktı. Alay ihtiyatları kullanarak Besimtepeler'deki Gurkaları birkaç saat içinde geri sürünce ihtiyatlara gerek kalmadı. Baldwin'in tugayı nihayet sabah 06.00'da Ağıl-Çiftlik'e kadar ilerledi ve orada şiddetli makineli tüfek ateşiyile karşılaştı. Baldwin ilerlemeyi durdurup siper kazmaya karar verdi.

Ertesi gün (9 Ağustos) 09.00'da, Birdwood ve Godley'ye göre Kocaçimen Dağı'na düzenlenen üçüncü taarruzun sonuç vermediği artık açıktı. Birdwood yarım saat sonra Godley'nin kuvvetlerine durma emri verdi. Godley, Johnson'ın birliklerinin üç gündür aralıksız hareket halinde oldukları için çökmenin eşiğine geldiklerini anladı. Sonuç olarak, yorgun birlikleri geri çekip hatta başka kuvvetler yerleştirdi. Ayrıca hattın bir tümen kurmayı için fazla geniş olduğuna karar vererek, Şahinsırt, Ağıl-Çiftlik, Keskin-tepe'nin [Destroyer Hill] iç tarafı, Pilavtepe ve Yaylatepe'deki cephenin Tümgeneral F.C. Shaw ile 13. Tümen karargâhına devredilmesini kararlaştırdı.⁸⁹ Johnson, Shaw'un emrine verildi ancak Yeni Ordu birlikleriyle yer değiştirmeye kadar Kocaçimen Dağı'nın sırt hattının aşağısındaki bir hattı tutan birliklerin yetkili komutanı olarak kalmaya devam etti. Bu planla (Yeni Zelanda Tugay Komutanı) Johnson, tanımadığı ve Arıburnu çeperinde yeni olan Shaw'un emrine sokulmuş oldu. Tümen komutanı olan Shaw ise yine bir tümen komutanı olan Godley'nin emrinde kaldı. Hepsinden önemlisi de, bu kararlarla Akdeniz Sefer Kuvveti'nin ana taarruzu deneyimsiz Shaw'un ellerine bırakılmış oldu.

Hamilton öğlen saatlerinde Arıburnu çeperine gelerek Mahmuzsırt'a tırmandı ve orada Birdwood, Godley ve Shaw'la öğlen yemeği yedi. Hamilton bunu doğaçlama bir harp konseyi olarak tanımladı.⁹⁰ Hamilton, Birdwood'a, son ihtiyatını, yolda olan 54. Tümen'i teklif etti, ancak Birdwood onların su ihtiyacını karşılamayı garanti edemeyeceğini belirterek reddetti. Hamilton, Anzak generallerinin 24 saat içinde Kocaçimen Dağı silsilesi taarruzunu yineleyip Darboğaz'a [Narrows] doğru ilerleyeceğinden emin bir şekilde oradan ayrıldı. Üç başarısız girişimden sonra bunun nasıl başarılacağı belli

değildi. Ayrıca, Hamilton daha önce planlandığı gibi IX. Kolordu'yu, yolda olan 54. Tümen'le takviye etmeye karar verdi.

17.00'de, Braithwaite, Stopford'a bir mektup göndererek, tek bir komutan altında altı ila sekiz tabur kullanılarak Anafarta Sırtı (Küçük Anafarta Mahmuzu) ile İsmailoğlu Tepesi'ni ele geçirmesini istedi. Stopford bunu Hamilton'dan gelen, ertesi sabah taarruza geçme emri olarak algıladı ve o akşam Lindley'in 53. Tümen'ine bağlı dokuz taburla Anafarta Sırtı'nın orta kısmına taarruz etmeye karar verdi. Mahon ve Hammersley'e durup yeniden tertiplenmeye devam etme talimatı verdi. 9 Ağustos'u 10 Ağustos'a bağlayan gece saatlerinde Hamilton, Stopford'a bir mektup göndererek IX. Kolordu'nun uğradığı başarısızlıklardan duyduğu endişeyi dile getirdi ve nazik ama açık bir dille komutanların ve birliklerinin sorununun ne olduğunu sordu.⁹¹ Devamında, Stopford'a Anafarta Sırtı ile İsmailoğlu Tepesi'ne kuvvetli bir şekilde saldırmasını emretti. Stopford gündüz saatlerinde verdiği cevapta topu su sıkıntısına, yetersiz eğitime ve yetersiz topçu desteğine attı.⁹²

Lindley'e 159. Tugay'ının "Sülecik yakınlarında bir yerde" olduğu belirtilerek Yusufçuktepe'yi alması gerektiği bildirildi, o da bu yönde emir verdi. Lalebaba yakınlarındaki 158. Tugay'a Anafarta Sırtı'nı ele geçirmesini emrederek taarruz kuvvetini dokuz taburdan sekize indirmiş oldu. Taarruz saati olarak 10 Ağustos sabahı 06.00 belirlendi, böylece gece boyunca topçu ve donanma topçu ateş desteği de ayarlanabilirdi. Lindley ve tugay komutanlarının ellerinde çok az sayıda harita vardı ve araziden tamamen bihaber diler. 159. Tugay'a bağlı iki tabur karanlıkta bulunamadı. Tugay komutanıyla kurmayları boş yere onları arayarak uykusuz bir gece geçirdiler. Bu yüzden taarruz kuvveti altı tabura düştü.

Osmanlı tarafında da Mustafa Kemal'in yeni birliklerinin kontrolünü almaya çalıştığı sırada epeyce karmaşa yaşanmaktaydı. Sorunların farkında olan Liman von Sanders 15.14'te bir emir yayımlayarak 8. Tümen'i Anafartalar Grubu'na bağladı.⁹³ 19.00'da, Liman von Sanders, Enver Paşa'ya ilk durum raporunu göndererek, 15.00 itibarıyla İngiliz taarruzlarının çok koordinesiz ve başarısız olduğunu bildirdi. Enver Paşa'ya gönderdiği ikinci rapor daha olumluydu ve 9 Ağustos günü 23.45'te bunu izleyen raporda Anafartalar ve Kocaçimen Dağı'na düzenlenen düşman taarruzlarının sona erdiği ve kuvvetlerinin yeni taarruzlarla başa çıkabilecek durumda olduğunu düşündüğü belirtiliyordu.⁹⁴

Bu arada görevine yeni atanan Anafartalar Grubu Komutanı Mustafa Kemal emir subayıyla birlikte Conkbayırı'ndaki 8. Tümen karargâhına gitti ve bizzat keşif yapıp ileri mevzilerdeki askerlerin durumunu görmek üzere ileri gitti. Eldeki nispeten zinde Osmanlı birlikleri sayesinde birden fazla tümenle karşı taarruz düzenleme şartlarının uygun olduğuna karar verdi. Mustafa Kemal düşman siperlerinin sırtın zirvesinin öbür yamacında ve kendi hatlarına sadece 20-25 metre mesafede olmasından özellikle hoşnuttu ve adamlarının Şahinsırt'ta kaybedilen araziye bile tekrar geri alabileceğine inanıyordu. Taarruz hazırlıklarına başladı. 10 Ağustos sabahı 04.30'da başlayacak taarruzun ana saldırısını gerçekleştirme görevini 8. Tümen'e verdi.⁹⁵ Bu emirlerde ayrıca düşman siperlerine girdikten sonra süngü hücumuyla şiddetli bir takip icra edilmesi talimatı da vardı. 9. Tümen'e ise destek taarruzu gerçekleştirme emri verildi. Yorulmak bilmeyen Mustafa Kemal bütün gece çalışarak karşı taarruzu koordine etti ve 7. ve 12. tümenlere de ileri çıkarak taarruza destek olma emri verdi.

Böylece 9 Ağustos günü sona erdiğinde bir dizi kritik karar alınmış oldu. Hamilton IX. Kolordu'ya Anafarta Sırtı ile İsmailoğlu Tepesi'ni almasını emretti fakat Stopford'un bu görevi yerine getirebilmek üzere yeterli bir kuvvet toplayıp toplamadığını kontrol etmedi. Hamilton, Mahmuzsırt'ta Birdwood'un kendi inisiyatifiyle ve mevcut kuvvetlerle bir şekilde Kocaçimen Dağı'nı ele geçireceğine karar verdi. Birdwood ise bunun yerine Godley'ye savunmaya çekilme izni verdi. Hamilton ayrıca Birdwood'u dinleyerek son ihtiyatını Anafartalar Limanı'na göndermeyi kararlaştırdı. Aslında Hamilton'ın, Akdeniz Sefer Kuvveti'nin ana taarruzunu güçlendirme fırsatı vardı fakat yapmadı. Stopford karanlık bastıktan sonra Lindley'e o sırada çoğu yabancı bir arazide dağınık durumda olan kuvvetlerini toplamasını emretti. Birdwood takviye kuvveti reddetti ve Godley'nin Anzak'ın ana taarruzunu muharebe alanını tanımayan Shaw'a devretmesine izin verdi. Osmanlı tarafında, operatif seviye komutanı Liman von Sanders tek bir taktik komutan atadı ve onu takviyelerle besledi. Osmanlı taktik komutanı Mustafa Kemal de büyük bir karşı taarruzla inisiyatifi İtilaf kuvvetlerinden almaya karar verdi.

Örtüşen taarruzlar, 10 Ağustos

Lindley'in taarruzu 158. Tugay'ın 10 Ağustos sabahı 05.00'te Lalebaba'dan kuru gölü geçmesiyle başladı. 06.00'da her iki tugay -158. Tugay'ın dört taburu kuzeye ve 159. Tugay'ın iki taburu güneye ilerlemeye başladı. Osmanlıların ilerlemeyi durdurup İngiliz taburlarını düzensiz bir şekilde kaçırmasıyla taarruz fiyaskoya dönüştü. Hammersley 32. Tugay'ın parçalarıyla taarruzu desteklemeye çalıştı ama nafileydi. Taarruzu gözlemek üzere Lalebaba'ya giden Stopford 13.30'da Hamilton'a taarruzun başarısızlıkla sonuçlandığını rapor

etti. Stopford 17.00’de tekrar taarruz edeceğini bildirdi fakat Hamilton’ın devam niteliğinde bir taarruza inancı yoktu, dolayısıyla iptal etti.

Kocaçimen Dağı’nda, Johnson yorgunluktan tükenen askerlerini zinde kuvvetlerle değiştirmeye çalışıyordu.⁹⁶ Yeni Ordu taburlarının Şahinsirt kuzey zirvesi [Pinnacle] ile Conkbayırı yamaçlarındaki Yeni Zelandalılarının yerini alması gerekiyordu. Taburlar karanlıkta dar yollardan tırmanırken yollarını kaybettiler ve bölüklerin yarısı hedeflerine ulaşamadı. Dahası, ikinci takviye hattı da ulaşamadı. Gün ağardığında Şahinsirt’in [Rhododendron Spur] başı ve kuzey zirvesi, buraları savunmak için gereken asker sayısının yarısıyla tutulmaktaydı ve onların da çoğu uyumaktaydı. Sırtın kuzeyindeki kuvvetler üç farklı tümenden dört tugaya bağlı taburların karışımından oluşan ama sözümona Tuğgeneral Baldwin’in 38. Tugay’ının emrinde olan inanılmaz bir yığındı. Hattın arkasındaki Ağıl-Çiftlik Platosu’nda 38. Tugay karargâhıyla Tuğgeneral Cooper’ın 29. Tugay’ının karargâhı bulunmaktaydı. Kuzeyde, Ağıl-Çiftlik Platosu’yla 4. Avustralya Tugay’ının arasındaki bölge 29. Hint Tugayı ile 39. Tugay’ın fena halde iç içe girmesi yüzünden çok daha karışıktı. Godley’nin kuvveti taarruz harekâtına hazır olmadığı gibi, “kararlı bir taarruzu karşılayabilecek durumda da değildi”.⁹⁷

Bu düzensiz ve karmakarışık birliklerin karşısında, grup komutanı Mustafa Kemal kısa bir topçu bombardımanının ardından taarruz emrini vermek üzere maiyetindeki subaylarla birlikte saat 04.30’da sürünerek ilerledi.* Mustafa Kemal, Osmanlı topçusu ve makineli

* Mustafa Kemal sürünerek ilerlememiştir. Yanındakilerle birlikte Su Yatağı’ndaki karargâhından Conkbayırı’na gelen ana irtibat hendeğinin içinden yürümüştür. (Bu konudaki en canlı anlatım için bkz: 10 Ağustos 1915 *Conkbayırı Süngü Hücumu*, Muzaffer Albayrak, Yayınlayan: Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2016)-dan. n.

tüfekleri düşman mevzilerini başının üzerinden tararken yere yapıştı ve sonra, tam ateşin sona erdiği anda ayağa kalkarak* kamçıyla düşman hattını işaret etti.⁹⁸ Besimtepeler'den aşağı doğru hücumla geçen Mustafa Kemal'in ana taarruz kolu -8. Tümen'e bağlı üç alay-süratle ilerlemeye başladı. 8. Tümen'in sağ kanadında bulunan 9. Tümen'e bağlı takviye edilmiş bir alay da destek amacıyla aynı anda taarruza geçti. İtilaf devletleri tarih kaynakları altı taburdan oluşan bir taarruzdan söz etmekle birlikte (Şahinsırt kuzey zirvesi bölgesine yapılan taarruz için bu doğrudur) aslında Mustafa Kemal yaklaşık 16 taburu toplu halde ileri sürmüştü. İtilaf kuvvetlerine büyük bir darbe indirildi, Türkler bir insan dalgası hücumuna dönüşen bu taarruzla neredeyse tam bir sürpriz yapmıştı.⁹⁹ Aspinall-Oglander "ufuk hattından yoğun Türk dalgalarının aktığını" yazmıştı.¹⁰⁰ Osmanlı piyadesi İngiliz ve Yeni Zelanda hatlarına dalarken neredeyse hiç ateş etmiyor, süngünün şok etkisine güveniyordu.

Bir Osmanlı taburu tepelerden hızla bir tugay karargâhının bulunduğu ve çok sayıda askerin dinlendiği küçük bir masaya benzeyen Ağıl-Çiftlik adlı platoya indi. Hazırlıksız yakalanan İngilizler yığınlar halinde öldü ve bazı birlikler tamamen yok edildi – birkaç dakika içinde muhtemelen 1.000 kadar İngiliz ve İrlanda askeri öldürüldü.¹⁰¹ Tugay Komutanı Baldwin ve kurmay başkanı cephe hattında ölürken, Tugay Komutanı Cooper ağır yaralandı. 29. Tugay karargâhındaki subayların tamamı öldü veya yaralandı. Türklere gelince, onlar da büyük zayıflık verdi ve bu başarılarını devam ettiremeyecek

* Türk tarih yazımına göre bu taarruz, tam bir sessizlik içinde yapılan bir baskın taarruzdur. Taarruz öncesi düşman mevzileri top ve makineli tüfek ateşiyle dövülmemiştir. Mustafa Kemal, yere yatmış halde duran askerin önüne geçmiş, ilerideki bir noktadan kamçıyla hücum emrini sessizce vermiş, asker süngü hücumuna kalkmış ve taarruz bu sayede baskın taarruz olmuştur-dan. n.

kadar tükendi. Mustafa Kemal'in taarruzu öğlene doğru giderek hızını kaybetti fakat Osmanlılar yine de Yeni Zelanda Tugayı ile 38. Tugay'ı 500 metre kadar geri atmaya başardılar. 39. Tugay 1.000 metre geri çekilirken, 29. Hint Tugayı aşağı yukarı 1.500 metre geriledi, böylece Kocaçimen Dağı'ndaki tehdit sona erdi. Türkler Kocaçimen Dağı silsilesine yönelik bu muharebeleri Conkbayırı Muharebeleri olarak anmaktadır.

Ne Hamilton'ın anıları ne de Akdeniz Sefer Kuvveti'nin harp cerideleri 10 Ağustos günü olan bitenler hakkında bir fikir vermektedir. Birdwood'un Anzakları, bütün ihtiyatlarını kullandığı için yeni bir taarruz harekâtına girişecek gücü bulamadı. Hamilton ana taarruzunun darmadığın olduğundan habersiz görünüyordu ve Stopford'a daha önce söylediği gibi 54. Tümen o gece Anafartalar Limanı'na çıkmaya başladı. Kalan tek Akdeniz Sefer Kuvveti ihtiyatı olduğu için Hamilton, Stopford'a tümeni parça parça kullanmamasını emretmiş, ayrıca genel karargâh onayı olmadan muharebeye sürmeme talimatı vermişti. Stopford yeni tümeni 10. Tümen'in sağ tarafına konuşlandırdı. 22.00 itibariyle 54. Tümen'e bağlı altı tabur kıyıya çıkmış, ileri hat mevzilerine gitmek için karanlıkta yollarını arıyorlardı. Taburlar karanlıkta mevzilerini bulana kadar defalarca bir o tarafa bir bu tarafa gidip geldiler. Genel olarak Kocaçimen Dağı ve Anafartalar sektöründeki harekâtlar her iki tarafa da çok pahalıya mal olurken, 6 Ağustos'la 10 Ağustos arasında İngilizler 25 bin, Türkler 20 bin kadar asker kaybettiler.

Her iki tarafın da yeniden tertiplenmek üzere ara vermesi nedeniyle 11 Ağustos günü sakin geçti. 10 Ağustos'taki Kocaçimen Dağı taarruzları Mustafa Kemal'in Anafartalar Grubu'nu tüketmişti. Buna karşılık İngilizler ertesi gün taarruz harekâtlarını sürdür-

meyi planlıyordu; nitekim Hamilton, Stopford'a taarruz emri verdi. Hamilton, Stopford'un tümenlerinin hemen taarruza geçebilecek durumda olmadığını ve "IX. Kolordu'nun tamamıyla genel bir taarruzu ... tercih edeceğini" biliyordu fakat Tümgeneral F. S. Inglefield'in komutasındaki yeni gelen 54. Tümen'e 12 Ağustos günü şafakta Tekketepe Sırtı'nı ele geçirme emri verdi.¹⁰² Ayrıca Stopford'a taarruzu desteklemek üzere kıyıya mümkün olduğu kadar çok topçu silahı çıkarma talimatı verdi. Stopford buna 53. Tümen'in başarısızlıklarını yetersiz eğitime bağlayan uzun bir mektupla cevap verdi. Bunun üzerine Hamilton "kendi kararlılığını kolordu komutanına da biraz olsun aşılacak üzere alelacele Anafartalar Limanı'na gitti".¹⁰³ Toplantı tartışmalı geçti, Stopford teritoryal tümenleri "suyu sıkılmış portakal"a benzetti. Hamilton son derece kararlıydı fakat Stopford herhangi bir taarruz hazırlığı veya planı yapmadığı için 54. Tümen taarruzunun 24 saat ertelenmesine onay verdi. Stopford başka birkaç itirazda daha bulundu fakat Hamilton ayrılınca tümenin 13 Ağustos sabahı şafakta sırta taarruz edeceği kesinleşmiş oldu.

Stopford taarruzun ayrıntılarını belirlemek üzere 12 Ağustos sabahı komutanlarla bir toplantı yaptı. 53. Tümen'in sırtın eteklerine doğru ilerleyerek temas sağlamasını istedi fakat komutan itiraz etti. Inglefield, Stopford'un mutabık kaldığı bu görevi icra etmeye gönüllü oldu. Tuğgeneral C.M. Brunner'ın 163. Tugay'ına o gün öğleden sonra hücumla geçme emri verdi. Ardından Stopford, Hamilton'a bir mesaj göndererek durumu açıkladı fakat Inglefield'in birliklerinin dağılması halinde (14 Ağustos'a kadar) 24 saatlik bir erteleme daha talep edeceğini bildirdi. Canı sıkılan Hamilton, endişelerini Stopford'la görüşmek üzere Braithwaite'i Anafartalar Limanı'na gönderdi ama

Stopford düşüncelerinin doğruluğuna Braithwaite'i ikna etti. Stopford cepheyi ileri taşıyıp Tekketepe silsilesinin eteklerinde düşmanla temas sağlamak üzere, 11. Tümen'den yarım bir tugay tarafından desteklenen 54. Tümen'e bağlı 163. Tugay'ı 16.00'da ileri sürdü. Taarruz kötü planlanmıştı; ne keşif vardı ne prova. Üstelik haritalar da doğru değildi, düşman mevzilerinin tam olarak nerede olduğu veya kuvvetinin ne olduğu konusunda subayların hiçbir fikri yoktu, ayrıca etkili bir topçu desteği sağlanamamıştı. Deneyimsiz İngiliz teritoryaller iyi mevzilenmiş bir savunma ateşinin içine atıldı ve biçildi. Osmanlı taburları hızla karşı taarruza geçerek hayatta kalanları geri sürdü. 18.30'da, Osmanlılar takibe geçerek süngü hücumuyla Norfolk Alayı'nın 1/5. Taburu biçti. Bu tabura bağlı Sandringham Bölüğü de görünüşe göre muharebede tamamen yok olmuştu; bu bölüğün öyküsü, *All the King's Men* (Kralın Bütün Adamları) adlı filmle ünlü olacaktı.¹⁰⁴ IX. Kolordu'nun karşı karşıya olduğu sorunlardan habersiz olun Hamilton o gece taarruz planları yapmaya devam etti. IX. Kolordu ise takdire şayan bir şekilde Hammersley'nin emrinde bulunan Mahon'un beş taburunu getirerek Kireçtepe'deki 10. Tümen'i takviye etmeyi başardı.

13 Ağustos sabahı Stopford, Hamilton'a endişe uyandıran birkaç telgraf gönderdi. 08.45'te gönderilen ilk telgraf 54. Tümen'in 15 Ağustos'tan önce taarruza hazır olacağından kuşkulu olduğunu söylüyordu. İkincisi, 53. Tümen'in düşman topçu ateşi altında tutunabileceğinden kuşku duyduğunu bildiriyordu. Hamilton bir kez daha Anafartalar Limanı'na gitti ve o öğleden sonra Stopford'la "ciddi bir görüşme" yaptı.¹⁰⁵ Stopford bir kez daha tümenlerinin hazır olmadığını ve yeniden tertiplenmek için zamana ihtiyacı olduğunu söyledi. Hamilton herhangi bir karara varmadan karargâhına

geri döndü, fakat o geceyarısı Stopford'a bir telgraf çeke-
rek IX. Kolordu'nun taarruz etmemesine ve Stopford'un
bu zamanı yeniden tertiplenmek için kullanmasına karar
verdiğini bildirdi.

10. Tümen'in takviye edilmesi üzerine Stopford 15
Ağustos'ta Mahon'un Kireçtepe'ye yeni bir taarruz
düzenlemesini emretti. Tıpkı 12 Ağustos tarihli taarruz
gibi bu da kötü yönetildi. İngilizler çıkarmadan beri sırtı
tutan jandarmaya taarruz etmeyi ve bu hattı kırdıktan
sonra ilerleyerek Havantepe'yi işgal etmeyi bekliyordu.
Şanslarına, tepede güzel bir kanat mevzii tuttular ve
neredeyse mükemmel denebilecek bir donanma ateş
desteği kullanarak Türkleri bastırma fırsatı yakaladılar.
Ancak Osmanlılar önceki hafta jandarmanın yerine
önemli miktarda takviye getirmişti. Devam etmekte olan
Osmanlı taktik yeniden tertiplenmesi çerçevesinde Kuzey
Grubu'nun ihtiyatındaki 5. Tümen'in kendi piyade alay-
ları tekrar Kanlısırt ve Kocaçimen Dağı muharebelerine
tahsis edilmişti. Bu yüzden tümen karargâh unsurları,
geçici bir 5. Tümen komutası oluşturarak komutayı üst-
lenen ve Kireçtepe'deki savunma mevzilerinde Gelibolu
Jandarma Taburu'yla 127. Piyade Alayı'na bağlı iki
bölüğe ilave olarak beş ilave piyade taburu bulunan
Binbaşı Willmer'e katılmak üzere gönderilmişti.¹⁰⁶

General Mahon 15 Ağustos sabahı 08.40'ta, aynı
anda batıdan ve kuzeyden çok yönlü bir hücumla
taarruzu başlatmak istiyordu. Emirlerin geç ulaşması
nedeniyle taarruz 14.15'e kadar başlayamadı. Taarruzla
Osmanlı direnişinin hafif olduğu 30. Tugay sektöründe
bir miktar ilerleme sağlandı, fakat karanlık çökünce
İngilizler kazanımlarını tahkim edemedi ve tehlikeye açık
bir durumda kaldı. Bu arada Willmer durumu yerinde
görmek üzere 20.30 sularında Kireçtepe Sırtı'na geldi.
Oldukça cesaretlenmişti, üç taburla bir karşı taarruz

tertiplendi.¹⁰⁷ 16 Ağustos sabahı 04.00'te, Willmer'in taarruzu 30. Tugay'ın sol kanadını yarararak ağır zayıat verdirdi. Willmer 08.00 civarında da el bombalarıyla bir karşı taarruz düzenledi. Öğlene doğru, Mustafa Kemal gelen taburları Willmer'e yönlendirdi. Normalde ihtiyatlı davranan Willmer bizzat çatışmaya girdi ve 6 Ağustos'u 7 Ağustos'a bağlayan gece etkili bir şekilde yaptığı gibi, zamanında raporlar veremedi. Her şekilde, Mahon yıpranan tugaylarını o akşam 19.00'da geri çekmeye karar verirken, İrlandalılar da başlangıç hatlarına geri çekildi ve muharebe son buldu. 17 Ağustos'ta, Willmer'in adamları eski mevzilerinin tamamını yeniden ele geçirdi ve ileri karakollarını tekrar kurdu.¹⁰⁸

Stopford'un azledilmesi¹⁰⁹

13 Ağustos'u 14 Ağustos'a bağlayan gece Hamilton'ın sabrı taşı. Daha önce, 9 Ağustos'ta Kitchener'a bir mesaj göndererek "yeni birliklerle eski generallerin birleşiminin elverişli olmadığını" bildirmişti. 14 Ağustos'ta Kitchener'a tekrar mesaj göndererek Stopford ve onun tümen komutanlarının kendisini "fena halde hayal kırıklığına" uğrattığından yakındı.¹¹⁰ Hamilton'ın yakınlıkları Kitchener'da yankı buldu ve Kitchener ertesi gün inisiyatifi ele alarak Hamilton'a, gerekli bulunduğu takdirde Stopford, Mahon ve Hammersley'i görevden alabileceğini bildirdi. Aynı zamanda Fransa'da bulunan John French'e bir telgraf çekerek Akdeniz Sefer Kuvveti'ne bir kolordu ve iki tümen komutanı temin etmeye hazır olmasını söyledi. 15 Ağustos'ta Hamilton, Stopford'u görevden aldı ve IX. Kolordu komutanlığına, 29. Tümen'e komuta etmekte olan Tümgeneral de Lisle'i getirdi. De Lisle tümgeneral olduğu için, Hamilton korgeneral olan Mahon'a de Lisle'in emrinde çalışmak

isteyip istemediğini sordu. Mahon reddederek görevden affını isteyince Hamilton da kabul ederek, 16 Ağustos'ta tugay komutanı Hill'i geçici olarak 10. Tümen komutanlığına atadı. Tuğgeneral Marshall da 29. Tümen'in komutasını geçici olarak de Lisle'den devraldı.

Görevden almalar bu kadarla kalmadı. Tugay seviyesinde, Hammersley'den gelen kötü bir rapor üzerine 34. Tugay Komutanı Sitwell'in yerine 18 Ağustos'ta Albay C.C. Hannay getirildi. Lindley 17 Ağustos'ta kendi isteğiyle 53. Tümen komutanlığından istifa etti ve yerine Tümgeneral H.A. Lawrence atandı. 23 Ağustos'ta, Hamilton, Hammersley'i 11. Tümen komutanlığından alarak yerine Tümgeneral E.A. Fanshawe'ı getirdi. 52. Tümen'e 17 Ağustos'ta H.A. Lawrence'ın atanmasıyla Egerton da gitti. Aspinall-Oglander'ın sonradan gözlemlediği üzere bu değişikliklerin fazla bir etkisi olmadı: "Ancak bu değişiklikler için geç kalınmıştı. 16 Ağustos itibarıyla muharebe zaten kaybedilmişti."¹¹¹

Akdeniz Sefer Kuvveti'ndeki komutanları görevden almak çok açık bir şekilde Sir Ian Hamilton'ın kesinlikle istemediği bir durumdu. Görevden alınmaları konusunda Kitchener'a doğrudan talepte bulunmak yerine onların kötü performanslarından yakınmıştı, ta ki Kitchener bizzat görevden almayı önerip yetki verinceye kadar. Hamilton'ın sefer sırasındaki davranışı, bu açıdan, Mayıs ve Haziran aylarında takviyeye ihtiyacı olup olmadığı konusunda Kitchener'a kendi gönderdiği telgrafları hatırlatmaktaydı. Hamilton asla durumun daha fazla kuvvet gerektirdiğini kabul edemiyordu. Sonunda Hamilton'ın takviyeye ihtiyaç duyduğuna Kitchener karar vermiş ve göndermişti. Liman von Sanders ise aksine asla böyle hareket etmedi, gerekli bulunduğu takdirde komutanlarını görevden almakta cüretkâr ve kararlı davrandı. Liman von Sanders, 9. Tümen Komutanı

Halil Sami Bey, 5. Tümen Komutanı von Sodenstern, Güney Grubu Komutanı Weber ve onun kurmay başkanı von Thauvenay ile Anafartalar Grubu Komutanı Ahmet Fevzi Bey de dahil olmak üzere hem Alman hem de Osmanlı komutanlarını görevden aldı. Bu kısmen, küçük İngiliz ordusunda Hamilton'ın emri altındaki komutanları şahsen tanınmasıyla, Liman von Sanders'de ise böyle bir durumun olmamasıyla açıklanabilir. Her hâlükârda, Akdeniz Sefer Kuvveti'ndeki görevden almalara, durumu belirleyemeyecek kadar geç kalmıştı.

Osmanlı takviyeleri ve yeniden tertiplenmesi

Osmanlı VI. Kolordu'sunun 24. ve 26. piyade tümenleriyle birlikte Saros Körfezi'ne ulaşması üzerine Liman von Sanders 6. Piyade Tümeni'ni güneye, Anafarta cephesine gönderebildi.¹¹² İki piyade alayı, süvari ve topçu birlikleri 17 Ağustos 1915 sabahı 06.00'da Tekketepe'nin arkasındaki toplanma bölgesine ulaştı. Kocaçimen Dağı'ndaki aktif harekât yatıştır gibi görününce, Mustafa Kemal 9. Tümen'in büyük bir bölümünü hattın ihtiyata çekti. Böylece 20 Ağustos itibarıyla Mustafa Kemal'in Anafartalar Grubu'nun, kuzeyde Kireçtepe Sırtı'ndan güneyde Düztepe'ye kadar düşmanla temas halinde olan tümenleri şunlardı: 5., 12., 7., 4. tümenler, (9. Tümen'den) 28. Alay ve 8. Tümen.* Tekketepe'nin hemen arkasında Mustafa Kemal'in 9. Tümen'i (-) ile 6. Tümen vardı. Anafartalar Grubu'nun topçu birliklerinin büyük bir bölümü İsmailoğlu Tepesi'nde konuşlanırken, Mustafa Kemal'in grup karargâhı da Anafarta Mahmuzu'nun güney tepesi olan Çamlıtekk'e'deki merkezin arkasına yerleşmişti.

* Kuvvet sıralaması şöyledir: 5. Tümen, 12. Tümen, 7. Tümen, 4. Tümen, 9. Tümen, 8. Tümen. 8. Tümen'in bir alay eksikliği olduğu için Seddülbahir'deki 10. Tümen'in 28. Alay'ı, bu tümen emrine verilmiştir-dan. n.

6. Tümen Saros Körfezi'ni terk ederken 16 Ağustos günü 24. Tümen'in öncü unsurları ulaşmaya başladı, iki gün sonra da onları 26. Tümen izledi. VI. Kolordu karargâhı, kurmay başkanı Alman Albay Ulrich Back ile birlikte Gelibolu kasabasındaki evlere yerleşerek Faik Paşa'nın karargâhıyla birleşti. Beşinci Ordu'nun karargâh subaylarından Yarbay Freze yukarı yarımada'nın operatif kontrolündeki değişiklikleri görüşmek üzere daha önce, 14 Ağustos'ta İstanbul'a gitmişti.¹¹³ Bu görüşmelerden, von der Goltz Paşa'nın Birinci Ordu'sunun sorumluluk bölgesinin güneye, Saros Körfezi'ne ve Bolayır kıstağına kadar genişletilmesi kararı çıktı. Bu yeniden tertiplenmeyle kuzeydeki amfibi çıkarma tehdidi Beşinci Ordu'nun sorumluluğundan çıktı.¹¹⁴ 21 Ağustos 1915 itibariyle Osmanlı ordusunun sefere tahsis ettiği birlikler artık 17 piyade tümeni, tugay gücünde bir piyade müfrezesi ve bağımsız bir süvari tugayından (bütün Birinci ve Beşinci Ordu kuvvetleri dahil) oluşmaktaydı.

Yusufçuktepe ve Bombatepe (İkinci Anafarta),

21-28 Ağustos 1915

Seddülbahir'deki kendi tümeninin komutasından uzaklaştırılan de Lisle 15 Ağustos'ta elinde sadece genel karargâhtan gelen kılavuz niteliğindeki bir memorandumla kendini yabancı bir arazide buldu.¹¹⁵ Memorandumda Anzak taarruzunun kısmen başarılı olduğu ve yeni taarruzlar için yeniden tertiplenmek üzere zamana ihtiyaç olduğu belirtilmekteydi. Dolayısıyla, fena halde dağılmış olmasına rağmen, düşmanı Anafarta Ovası üzerinden kuşatma hedefiyle İsmailoğlu Tepesi ile Anafarta Sırtı'nı [Tekketepe-Kavaktepe hattını-d.] zaptetme işi IX. Kolordu'ya kaldı. Hamilton, de Lisle'e

18 Ağustos'tan önce Anafartalar Limanı'na ulaşacak olan ve İngiliz teritoryal süvari alaylarından oluşan 2. Atlı Tümen'den 5.000 yaya asker sözü verdi. 15 Ağustos günü Kireçtepe'deki taarruzların başarısızlıkla sonuçlandığından ve taarruza katılan üç tugayın *hors de combat* (savaş dışı) olduğundan ne Hamilton'ın ne de de Lisle'in haberi vardı. De Lisle 16 Ağustos günü Hamilton'a yaptığı ilk değerlendirmede IX. Kolordu'nun tükenmiş ve moralsiz olduğuna vurgu yaptı. Karışık bir rapordu fakat de Lisle, İsmailoğlu Tepesi'ni ele geçirip tutmak için yoldaki teritoryal süvari tümeniyle birlikte 10.000 asker toplayabileceğini düşünüyordu.

Yaşanan bozgunun, geri çekilmelerin ve kötü durumun ezici ağırlığı nihayet Hamilton'ın ölçüsüz iyimserliğini zayıflattı. 17 Ağustos'ta Kitchener'a bir telgraf çekerek, Osmanlıların sayıca üstün ve hâkim konumda olduklarını ve Akdeniz Sefer Kuvveti'nin sürpriz unsurunu kaybettiğini bildirdi.¹¹⁶ 45.000 takviye asker ve 50.000 askeri bulan yeni birlikler talep etti. Düşmanın kahramanca savaştığını ve iyi komuta edildiğini belirterek bitirdi. Hamilton, de Lisle'in değerlendirmeleri karşısında onu takviye etmeye karar verdi ve 29. Tümen'e bağlı bir tugayın Anafartalar Limanı'na gönderilmesini emretti, tugay o akşam Anafartalar Limanı'na çıktı. De Lisle 53. Tümen'den iki taburu tugaya bağladıktan sonra taarruz konusunda kendine güveni arttı. Yine aynı gün, Komodor Roger Keyes boğazı yeni mayın tarama gemileri ve hafif zırhlılarla zorlama önerisini tekrar gündeme getirdi. Wemyss öneriyi desteklerken de Robeck kabul etmedi.

18 Ağustos'ta teritoryal süvari tümeni karaya çıkmaya başladı. De Lisle, 10. Tümen'in komutasını Tümgeneral W.E. Peyton'a verip kadrosu eksik olan teritoryal süvari tümenini tugay olarak ona bağladı. Tuğgeneral P. Kenna

VC de teritoryal süvarilerin komutasını aldı. Hamilton sonraki taarruzu görüşmek üzere IX. Kolordu'yu ziyaret etti ve de Lisle'in kolordunun cephe hatlarını düzeltip tahkim ettiğini görünce memnun oldu. Planlama toplantısında, IX. Kolordu'nun 21 Ağustos'ta taarruza geçmesi konusunda herkes mutabık kaldı. Hamilton Anafartalar Limanı'ndan IX. Kolordu'nun düşündüğünden daha büyük bir görevle karşı karşıya olduğuna ikna olmuş olarak döndü ve geri kalan 29. Tümen'e bağlı iki tugaya da Anafartalar Limanı'na intikal emri verdi. Ertesi gün de Lisle, genel karargâha genel bir ilerlemeyle İsmailoğlu Tepesi, Tekketepe ve Kireçtepe Sırtı'nın ele geçirilmesini birleştiren hırs küpü bir plan gönderdi ve bu da Hamilton'ı tedirgin etti. Hamilton, Lisle'in planını yumuşatmak üzere 20 Ağustos günü Braithwaite'i Anafartalar Limanı'na gönderdi. Bu ziyaretin sonunda IX. Kolordu'nun hedefi küçültülerek Anafarta Sırtı ve Yusufçuktepe'yle sınırlandırıldı. Hamilton, Birdwood'a Bombatepe'yi ele geçirip IX. Kolordu ile Anzaklar arasında sağlam bir bağlantı kurmak suretiyle de Lisle'i destekleme talimatı verdi. De Lisle 20 Ağustos günü 15.00'te yayımladığı emirle ertesi gün 15.00'te piyade taarruzu başlatma talimatı verdi.

Burada, Anzakları takviyeye hazır başka zinde birliklerin de bulunduğunu belirtmek gerekir. Yarımada konusunda deneyimli olan Tümgeneral J.G. Legge'nin komutasındaki yeni kurulmuş 2. Avustralya Tümeni Mısır'dan gelmiş, eğitim yapmaktaydı. 5. Avustralya Piyade Tugayı'na bağlı iki tabur 19 Ağustos'ta karaya çıktı ve Godley'nin tümeninin emrine verildi. Godley taburların deneyimsiz olduğunu görerek iyice toparlanana ve tugay takviye olana kadar ihtiyatta bıraktı. Godley yeni taburlar geldikçe, bunları savaş deneyimi kazandırmak üzere sırayla ileri karakollara gönderdi. Hamilton, 6. Avustralya Tugayı'nın 22 Ağustos'ta yarımadaya

gönderilmesini talep etti, iki gün sonra da 7. Avustralya Tugayı ile tümen karargâhını istedi. Denizaltı tehdidi gecikmelere neden oldu, bu yüzden tugaylarla Legge ve kurmayları 6 Eylül'e kadar karaya çıkamadı.

21 Ağustos'taki İngiliz taarruzu sınırlı bir hücumdu – Hamilton sadece İsmailoğlu Tepesi'nde IX. Kolordu'nun Anafarta Sırtı'na taarruz edebileceği daha iyi bir mevzi elde etmeyi umuyordu.¹¹⁷ Her zamanki gibi topçu mühimmatı sıkıntısı çeken IX. Kolordu yarım saatlik bir bombardımanın ardından, 15.00'te 11. Tümen'e bağlı bir tugayla iki safhalı bir taarruz başlatmayı planlıyordu. Anzaklar da aynı sırada, Avustralya, İngiliz, Gurka ve Yeni Zelanda birliklerinden oluşan General Cox'un komutasındaki 3.000 kişilik bir geçici tugayla Bombatepe'ye taarruz edecekti. Yarım saat sonra 11. Tümen'in geri kalanıyla 29. Tümen eş zamanlı olarak sırayla İsmailoğlu Tepesi ile Yusufçuktepe'ye ilerleyecekti. De Lisle, kolordu ihtiyatına komuta eden General Peyton'a, ilk hedeflerin ele geçirilmesinden sonra 2. Atlı Tümen'i nihai ilerleme için Lalebaba ile Pırnartepe arasından açık ovaya ileri gönderme talimatı verdi.¹¹⁸

21 Ağustos günü 14.30'dan itibaren Yusufçuktepe ile İsmailoğlu Tepesi'ne top mermileri yağmaya başladı ve çalılıkta yangın çıktı. Bu muharebede İngiliz topçu hazırlık ateşi özellikle etkisiz kaldı; Türk siperleri neredeyse hiç denecek kadar az isabet aldı ve neredeyse hiç zayıat verdirilemedi ya da çok az verdirildi. Osmanlı topçusu iyi belirlenmiş ve kolayca gözlenen hedeflere karşı ateşe başladı ve 29. Tümen'le takipteki teritoryal süvarilere birçok zayıat verdirdi. 11. Tümen 15.00'te İsmailoğlu Tepesi'nin güney yamaçlarındaki tek bir Osmanlı taburuna karşı taarruza kalktı ve neredeyse anında durduruldu. 15.30'da 86. ve 87. tugaylar Yusufçuktepe'ye doğru taarruza kalkarak tetikte bekleyen sapasağlam

düşmanlarla dolu siperlerin önündeki ara bölgeyi geçmeye çalıştı. Tecrübeli 29. Tümen yarımadaadaki en etkili İngiliz tümeniydi fakat tugayları 11. Tümen'inkilerden daha iyi iş çıkaramadı. Planda yapılan değişiklik üzerine ayrıca Cox'un kuvveti de 15.30'da taarruza çıktı ama aynı sonuçla karşılaştı. İngiliz ve Anzak taarruzları 18.00'e kadar aralıklarla devam etti, ondan sonra Osmanlıların şiddetli süngü karşı taarruzlarıyla bütün hat eski haline döndü. İngiliz taarruzu başladığında Mustafa Kemal derhal ihtiyatlarını ileri sürerek karşılık verdi.¹¹⁹ Yusufçuktepe'yi tahkim ederek, gerektiğinde hemen kullanmak üzere hatların hemen gerisine önemli sayıda ihtiyat yığıdı.

2. Atlı Tümeni Osmanlı topçularının doğrudan gözetimi altında 15.00'te ovanın karşısına, Pırnartepe'ye doğru harekete geçti ve şiddetli topçu ateşine maruz kaldı. Pırnartepe'de alelacele düzenlenen bir komutanlar toplantısından sonra Lord Longford'un tugayı tepenin kuzeyinden dolaşırken iki tugay da güneyden dolaştı, bir tugay ise ihtiyatta kaldı. 18.00 sularında yaya süvari taburları İngiliz ön hatlarını geçip İsmailoğlu Tepesi'nin hemen kuzeyindeki tepeye [Hill 112] ilerlemeye çalıştı. Gerek tümen gerekse tugay seviyesinde teritoryal süvari komutanlarının durumsal farkındalıkları yok denecek kadar az olduğu gibi araziye de tanımıyorlardı, yenilmiş olan 29. Tümen'in hatlarının arasından öylece ilerliyorlardı. Yanan çalılıklardan yükselen ateş ve dumanlar teritoryal süvarilerin ilerlemesini engellerken, menzil ayarını önceden yapmış olan siperdeki Osmanlıların piyade tüfeklerine ve makineliilerine avantaj sağlıyordu. Saat 21.00 itibarıyla bu nafiye taarruz, tümeni ve onunla birlikte Albay Sir Johnnie Milbanke, Lord Longford ve Tuğgeneral Kenna gibi bir grup tanınmış İngiliz subayının hayatını da yok etmişti.

Cox'un adamları iki gün daha Bombatepe için savaşmaya devam edecek fakat sonunda sadece küçük bir çıkıntı tutabilecekti. Bombatepe'nin, binbir güçlkle kazandığı araziye hâkim bir konumda olması nedeniyle Cox taarruza devam etmekten yanaydı. Birdwood ile yapılan görüşmelerden sonra 27 Ağustos'ta yaklaşık 1.000 askerlik bir kuvvetle tekrar taarruza geçmeye karar verildi. Bu arada Osmanlılar güçlü bir şekilde tutulan Bombatepe'yi bir piyade taburuyla tahkim etti. Cox 27 Ağustos günü 16.00'da şiddetli topçu desteğiyle taarruza kalktı ve adamları bir miktar ilerleyerek birkaç Osmanlı siper hattını ele geçirdi.¹²⁰ Muharebe gece şiddetlendi ve Osmanlılar güçlü bir karşı taarruz düzenleyerek ileri siperlerin birkaç bölümü dışında her yeri geri aldı. [İtilaf kuvvetlerinin-e.] bu taarruzları sonuç vermemekle birlikte, Liman von Sanders'in 27 Ağustos'u 28 Ağustos'a bağlayan gece 26. Tümen'i güneye sevk etmesine neden oldu ve tümen 28-30 Ağustos tarihlerinde Turşunköy'ün etrafındaki toplanma alanlarına geldi.

Yusufçuktepe ve Bombatepe muharebeleri Gelibolu seferinin son büyük muharebeleri oldu. İngilizlerin zayıyatı son derece ağırdı. İngiliz IX. Kolordusu 6.000'den fazla zayıyat vermiş, Cox'un kuvveti neredeyse hiçbir kazanım olmadan yaklaşık 1.300 asker kaybetmişti.¹²¹ 7. ve 12. tümenlerdeki Osmanlı zayıyatı ise kayıtlarda 2.597 olarak geçmektedir.¹²² 22 Ağustos akşamı Mustafa Kemal, 12. Tümen'i Yusufçuktepe ile İsmailoğlu Tepesi'nden geri çekip yerlerine zinde 9. Tümen'i mevzilendirdi.

Stratejik, operatif ve taktik sonuçlar

Stratejik seviyede, Çanakkale'deki Ağustos taarruzu eldeki İngiliz kaynaklarının en etkili şekilde nerede kullanılabileceği konusunda sağlam bir düşünüşü yansıtmak-

taydı. Hükümet ve Genelkurmay ana harekât sahasının Fransa'da olduğunu düşünmeye devam etmiş, fakat Osmanlının direncini kırma umuduyla imparatorluğun ana stratejik odak noktasının bir miktar kaymasına da izin vermişti. Kitchener, Akdeniz Sefer Kuvveti'ne takviye edilmiş bir kolordu göndermişti, fakat kolordu ve tümenlerinin komutasının zayıf ve deneyimsiz olduğunu söylemek gerekir. Bu kesinlikle niceliksel bir katkıydı, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı sürdürülen sefere asla niteliksel bir katkı değildi. İngiltere merkezli üstünlük duygusu kendini İngiliz savaş planlamasında bir kez daha göstermişti. Osmanlılara gelince, Sırbistan'ın imha ve işgal edilmesi ihtimalinin artmasıyla birlikte Alman ve Avusturya-Macaristan desteği umudu gerçek bir ihtimale dönüşmüştü. Bu da stratejik olarak, Osmanlı yüksek komutası için seferi sürdürme ve İtilaf Devletleri'ni kıyıbaşlarında tutma şartlarını yaratarak Osmanlı'nın durumunu kolaylaştırmıştı.

Operatif seviyede, Birdwood Hamilton'ı bir Anzak yarma harekâtının mümkün olduğuna ikna etmişti; ancak operatif düzeydeki birlikler için Birdwood'un kıyıbaşında yeterli harekât alanı yoktu. Bu da yolda olan IX. Kolordu'nun en iyi Anafartalar bölgesini açarak Birdwood'a destek olmakta kullanılabileceği anlayışına yol açmıştı. Plan aynı zamanda ana taktik hedefleri de değiştiriyor, Seddülbahir'deki Alçıtepe'nin yerini Kocaçimen Dağı ile Maltepe alıyordu. Hamilton bir kez daha ana hedefin karşısına sonuç alacak bir kuvvet yığmayan bir planı onaylamıştı. Bu da kesinlikle Alçıtepe'den daha zorlu olan hedeflere karşı yetersiz kaynaklarla desteklenen bir taarruz düzenlenmesine neden olmuştu. Üstelik plan Hamilton'a ihtiyat kuvvetlerini kullanmak suretiyle muharebeleri etkileyecek anlamlı bir fırsat da sunmuyordu. Taarruzlar sürerken, Hamilton

hiçbir zaman Stopford'u saldırgan biçimde hareket etmeye teşvik edemediği gibi yarma harekâtı çöktüğünde de Birdwood ile etkin bir şekilde ilgilenmedi. Aslında Hamilton hiçbir zaman doğru yerde ve doğru zamanda kuvvet yığınağı yapamadı.

Öte yandan Osmanlılar büyük çaplı ihtiyatlar bulundurmaya ve operatif seviyesindeki kuvvetlerini, Hamilton'ın vurabileceği herhangi bir noktaya bir günlük cebri yürüyüş mesafesinde tutmaya devam ettiler. Yine, etkili bir rapor sistemi Liman von Sanders'e ihtiyatlarla muharebelere etkili bir şekilde müdahale etme imkânı verdi. Bu da Beşinci Ordu'nun ihtiyatlarını zamanında kaydırarak ve kuvvetlerini etkili bir şekilde yığarak İngiliz taarruzlarını durdurmasını sağladı. Sonuç olarak, Beşinci Ordu birkaç gün içinde inisiyatifi Hamilton'ın ellerinden aldı ve böylece taarruz projesini bitirdi.

Taktik açıdan, Osmanlı ordusu muharebede üstün performans sergilemeye devam etti, hatta seferin bu safhasında Beşinci Ordu'nun çok az taktik hata yaptığı dahi söylenebilir. Düşmanla temas halindeki kuvvetleri, İngilizleri, taktik ve operatif düzeydeki ihtiyat kuvvetlerinin kilit önemdeki arazileri işgal edebilecek kadar uzun süre geciktirmeyi başarmış ve yeni İngiliz ilerlemelerini imkânsız hale getiren karşı taarruzlar düzenleyebilmişti. Gerçekten de Hamilton'ın Ağustos taarruzu zafere asla yakın bile olamazken, Osmanlı savunmacıların arkasında her zaman daha fazla ihtiyatlar olmuştu.

İngilizler taktik seviyede daha önceki muharebelerde yaptıkları hataların çoğunu bir kez daha tekrarlayarak korkunç başarısız oldular. Anzaklar önceden keşif yapmadıkları dağlık bir arazide prova edilmemiş, ayrıntılı ve karmaşık planlar hayata geçirmeye çalıştılar. Birbirlerini tanımayan tugay ve taburların birbirlerinin emrine

verilmesi sırasında komuta-kontrol rutin olarak batağa saplandı. Tümen komutası bile bile başkalarına devredildi ve tümen komutanlarının omuzlarına ya aşırı yük yüklendi ya da yeteri kadar yararlanılmadı. İnanılmaz ölçüde verimsiz rapor sistemi İngiliz operatif ve üst düzey taktik komutanlarını muharebe için gerekli olan durumsal farkındalıktan yoksun bıraktı. Her zamanki gibi, başarısızlığın büyük kısmından, yetersiz topçu desteği ve harekâtların alelacele icra edilmesi sorumlu tutuldu. Nihayet kolordu komutanları, rutin olarak, kritik önemdeki harekâtları modern savaşa ve yarımadaya yabancı olan askerlerin eline bıraktılar.

Sekizinci Bölüm

**Seferin Sona Erişı,
29 Ağustos 1915 - 8 Ocak 1916**

Londra ve Paris'teki karar vericiler, Arıburnu yarma harekâtının başarılı olmadığı anlaşıncaya, seferin aldığı yön konusunda tereddüde düştüler. Londra'daki Çanakkale Komitesi'nde seferin sınırlandırılması veya sona erdirilmesi yönündeki görüşler çoğalmaya başlarken, Paris'te Fransız hükümeti büyük, ordu seviyesinde takviyeler göndermeyi düşünüyordu. Dolayısıyla sefer konusunda bir kutuplaşma ortaya çıkmıştı. Ancak Sırbistan'ın çöküşünün müdahaleyi gerektiren bir hal alması ve Selanik'te bir köprübaşı oluşturulmasının artan bir stratejik öncelik haline gelmesiyle durum hızla netleşti. Buna bir de herkesin kesin, hızlı bir şekilde ve ucuz bir maliyetle sonuçlanacağını düşünmüş olduğu bir seferden dolayı Londra'da duyulan bezginlik eklenmekteydi. Sonunda, sonbahar ayları boyunca Londra ve Paris giderek Çanakkale seferinden desteğini çekti.

Kitchener sonunda bizzat yarımadaya giderek olan biteni bizzat gördü ve durumun düzeltilemez olduğuna karar verdi. Biri 1915 Aralık'ında Anafartalar Limanı ve Arıburnu'ndan ve sonra, 1916 Ocak'ında Seddülbahir'den olmak üzere iki tahliye harekâtı gerçekleştirildi. İtilaf Devletleri bütün öngörülere meydan okuyarak askerlerinin tamamını ve malzemelerinin büyük bir bölümünü bölgeden çıkardı. Gerek İtilaf kuvvetlerinden gerekse Osmanlılardan, burada savaşan tümenler bir toparlanma döneminin ardından diğer aktif çatışma cephelerine sevk edildiler. Böylece sefer "büyük bir gürültüyle değil de hafif bir iniltiyle" sönüp gitti.¹

İtilaf kuvvetlerinin stratejik kararsızlığı ve taktik yeniden tertiplenme

Hamilton'ın 17 Ağustos tarihli telgrafı seferin sürdürülebilirliği konusunda Londra'da ikileme yol açtı. Diğer bir Batı Cephesi taarruzunun sürdürülebilirliği konusundaki kuşkularına rağmen Kitchener bile stratejik düşüncelerinde kararsızlığa düştü, Akdeniz Sefer Kuvveti'nin Fransa'daki sonbahar taarruzunda işbirliği yapacağı konusunda Joffre'ye söz verdi. 20 Ağustos'ta, Kitchener Çanakkale Komitesi'ne, Fransa'da yeni bir taarruz düzenlemek istememesine rağmen, İngiltere'nin siyasi nedenlerle Joffre'yi desteklemesi gerektiğini söyledi. Bunun üzerine komite İngiltere'nin ana stratejik girişimi olarak Fransa'yı desteklemeye karar verdi. Dolayısıyla -95.000 ilave asker isteyen- Hamilton'a kulak asılmadı. Daha önemlisi, Kitchener özel olarak ve içtenlikle İngiltere'nin Çanakkale seferinden çekilmesi halinde memnun olacağını kabul etti. Ancak sabrı taşmak üzere olan Hamilton'ın takviyeye ihtiyacı olduğu konusunda fikir birliği vardı, o yüzden Hamilton'ın talebinin dörtte birinin karşılanması na karar verildi. Aynı zamanda, o günlerde Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın Çanakkale Boğazı'nı bir deniz harekâtıyla zorlama konusundaki ilgisi yeniden canlanmıştı. Fakat Deniz Kuvvetleri kurmayları de Robeck'i yokladığında o bir kez daha bunun büyük bir hata olacağı şeklindeki her zamanki cevabını gönderdi.

Hamilton'ın Yusufçuktepe'deki bozgunla ilgili 23 Ağustos tarihli raporu Londra'ya, Bulgaristan'ın Mihver Güçler'e katılacağı yolundaki söylenti ve endişelerin su yüzüne çıkmaya başlamasıyla aynı zamanda ulaştı. Sırbistan'ın çökmesiyle beraber, bilfiil düşman olan Bulgaristan, kuşatılmış durumdaki Osmanlılara gidecek Alman yardımına kapıları açacaktı. Bu bağlamda özel-

likle endişe verici olan şey, Osmanlı Beşinci Ordu'suna bol miktarda topçu mermisinin ulaşmasıydı. Bu arada Korgeneral Sir Julian Byng ile Tümgeneraller E.A. Fanshawe ve F.S. Maude 23 Ağustos'ta Fransa'dan Çanakkale'ye ulaştılar. Byng IX. Kolordu'nun komutasını devralırken, de Lisle 29. Tümen'e geri döndü. Marshall yeniden 53. Tümen'in komutasını üstlendi. Maude 13. Tümen'de çürüğe ayrılarak memleketine dönen Shaw'ın yerine geçerken, Fanshawe de Hammersley'nin yerine 11. Tümen komutanı oldu. Maude'nin 13. Tümen'i Anafartalar Limanı'na getirilerek IX. Kolordu'ya katıldı ve 54. Tümen de Arıburnu'nda yerini aldı. Epeyce zayıf düşmüş ve kötü bir şekilde teçhiz edilmiş ikinci sınıf ordusu için artık Hamilton'ın birinci sınıf bir komuta takımı olduğu dile getirilir ama bu görüş tartışmaya açıktır.

Londra, Hamilton'a yeniden taarruz imkânının olup olmadığını sordu, Hamilton da 23 Ağustos'ta buna oldukça karamsar bir cevapla karşılık verdi. 30 Ağustos'ta, Kitchener kendisine oldukça şaşırtıcı bir telgraf göndererek Fransızların, Çanakkale Boğazı'nın Anadolu yakasına altı tümen çıkarmayı düşündüğünü bildirdi. Kitchener, tekrar Anadolu yakasına konuşlandırılacak olan Seddülbahir'deki iki Fransız tümeninin yerine Fransa'dan 27. ve 28. tümenleri gönderebileceğini bildiren yeni bir mesaj gönderince, Akdeniz Sefer Kuvveti'nin şevki arttı.² Her ne kadar bu Hamilton için bir sürpriz olsa da, geçen üç ay içinde Paris'te, Joffre'nin General Sarraill'i değiştirerek onu önemsiz bir komutanlığa kaydırma isteği yüzünden epeyce kavgaya gürültü kopmuştu. Fransız siyasetine şimdi bir de Hamilton'ın Ağustos taarruzunun kesin bir yenilgiyle sonuçlandığını bildiren Bailloud'nun 26 Ağustos tarihli can sıkıcı raporu karışmıştı.³ Şaşırtıcı biçim-

de, Fransız hükümeti başarısızlıktan daha da kamçılanmış ve tökezleyen Çanakkale seferini daha fazla desteklemeye karar vermişti. 11 Eylül'de Calais'de yapılan bir toplantıda Kitchener, French, Joffre ve Sarraill, Fransa'dan Çanakkale'ye iki İngiliz ve dört Fransız tümeni gönderme konusunda anlaştılar.⁴ Ancak Balkanlar'da durumun çökmesi üzerine Fransızlar neredeyse anında Anadolu'ya büyük bir kuvvet tahsis etmekten vazgeçti. Bulgaristan'ın Eylül ayı ortalarında seferber olması üzerine Yunanistan ve Sırbistan, İtilaf Devletleri'nin Selanik'e 150.000 asker çıkarmasını talep etti. Anadolu'ya yapılacak bir çıkarmanın tehlikelerle dolu olduğunu düşünen Kitchener da Fransızları bu düşünceden soğutmuştu.⁵ Bu Akdeniz'de Çanakkale Boğazı ve Mısır'a ilave olarak üçüncü bir cephe yaratarak stratejik manzarayı kesin bir şekilde değiştirdi.

25 Eylül'de Kitchener, Hamilton'a bir telgraf çekerek Selanik'e iki İngiliz ve bir Fransız tümeni gönderileceğini bildirdi.⁶ Kitchener ayrıca Hamilton'ın Anafartalar Limanı'ndan çekilmeyi düşünmesi gerektiğini belirtti. Kitchener'ın Çanakkale'den çekilmek gibi bir niyet olmadığını belirtmesine karşın bu telgraf, seferin sonunun başlangıcı oldu. Karar alıcıların ülkesinin tarafsızlığını korumak gibi bir saçmalıkta ısrar eden Yunanistan kralını ikna etme çabaları yüzünden Selanik girişimi kısa bir süre için stratejik bir fırtınada sallantıda kaldı. Hamilton hangi kuvvetleri kaybedeceği konusunda birbiriyle çelişen mesajlar almaya devam etti. Fransa'da, Kitchener'ın Çanakkale'yi takviye etmek yerine taraftar olduğu Fransız-İngiliz Loos-Champagne taarruzu büyük bir bozgunla sonuçlandı. İngiliz zayıtı 50.000 askeri geçiyordu, ki bu da Hamilton'ın Ağustos taarruzunda verdiği zayıtın iki katıydı. Kaynak sınırlılığının birbiriyle yarışan öncelikler arasında bir tercih yapmayı gerek-

tirmesi nedeniyle ortaya çıkan stratejik ikilem karar alıcıları sıkıntıya soktu. Amiral Sir Henry Jackson, Selanik yerine Çanakkale Boğazı'ndaki kuvvetlerin takviye edilmesini savunurken, Joffre Fransa'ya karşı yeni bir büyük taarruzdan yanaydı. Bir karara varılamadı ve Kitchener 11 Ekim'de Hamilton'a, yarımadadan yapılacak bir tahliye ne kadar zayıat verilebileceğini sordu.⁷

Bu stratejik kararsızlığın ortasında, Londra'ya dönmüş olan Stopford Savaş Bakanlığı'na Hamilton'ın liderliğini sorgulayan bir rapor yazdı. Kitchener üzerinde baskı hissederek Stopford'un Anafartalar harekâtıyla ilgili iddialarını incelemek üzere dört üst düzey generalden oluşan bir komite atadı. Generaller sonunda Hamilton'ın eylemlerinin "eleştiriye açık" olduğu sonucuna vardı.⁸ Bu raporla Avustralyalı muhabir Keith Murdoch tarafından kaleme alınan ve Hamilton'ı ağır bir şekilde eleştiren sansürsüz ve hayli kışkırtıcı özel bir mektup, aynı zamanda Lloyd George ile Asquith'e ulaştı. 11 Ekim'deki tartışmalı Çanakkale Komitesi toplantısında diğer konularla birlikte bu konular ele alındı ve Sir Edward Carson hükümetin Sırbistan'a yardımı reddetmesi üzerine kabineden istifa etti. Komite Çanakkale konusunda durumu değerlendirmek üzere üst düzey bir yetkiliyi, yani ya Kitchener'ı ya da Haig'i gönderme kararı aldı. 14 Ekim'de, Hamilton'ın bir tahliye durumundaki zayıat tahmini -kuvvetin yarısı- Londra'ya ulaştı. Bu Kitchener için bardağı taşıran son damla oldu ve Kitchener 16 Ekim 1915 günü Hamilton'a "gizli ve özel" bir mektup göndererek bir sonraki mesajı bizzat deşifre etmesini emretti.⁹ Sonraki mesajda çıkarılan iyi iş için övgüler düzülüyor ama aynı zamanda bir değişime ihtiyaç olduğu belirtilerek yerine Sir Charles Monro'nun geçeceği ve Monro'nun Braithwaite'in yerine kendi kurmay başkanını getireceği bildiriliyordu.¹⁰ Fakat Monro'nun İmroz'a

ancak 28 Ekim’de ulaşması nedeniyle, Hamilton Akdeniz Sefer Kuvveti’nin komutasını 17 Ekim’de Birdwood’a bırakarak gemiyle İngiltere’ye döndü. Kitchener iki gün sonra Birdwood’a daha fazla ilerlemenin mümkün olup olmadığını sordu. Birdwood birliklerin güçlendirilmesi ve İngiltere’den iki zinde tümen getirilmesi halinde Anafartalar’ın kuzey kanadında ilerleme sağlamanın mümkün olduğunu bildirdi.¹¹ 23 Ekim’de, Kitchener, Birdwood’a bu kez yarımada’daki mevzilerin eldeki kuvvetlerle tutulup tutulamayacağı konusundaki görüşlerini sordu. Birdwood’un cevabı muğlak – mevzilerin ancak Akdeniz Sefer Kuvveti’nin düşmanı içerilere iterek kıyıbaşlarında operatif düzeyde bir derinlik oluşturabilmesi halinde savunulabileceğini belirtiyordu. Bu hayır demenin dolambaçlı bir yoluydu çünkü içeriye doğru ilerleme birlik değişimini ve takviyeyi gerektiriyordu.

Eylül ayında ve Ekim ayı başında yarımada’ya üç atlı tugay ve Newfoundland Taburu’nun da aralarında bulunduğu beş tabur ulaştı, Hamilton bunları 29. Tümen’le 2. Atlı Tümen’e dağıttı. Buna karşılık 10. Tümen’in iki tugayı 2 Ekim’de Anafartalar Limanı’ndan ayrılarak Selanik’e hareket etti, tümenin geri kalanı da onları takip etti. Ekim ayının sonlarında yeni atlı tugaylar ve iki piyade taburu daha ulaştı ve Kraliyet Deniz Tümeni’yle 52. Tümen’e dağıtıldı. Tam kadrolu 2. Avustralya Tümeni’nin ulaşmasıyla birlikte bu tümenler Hamilton’a dönüşümlü bir düzenlemeye giderek birlikleri dinlenme ve toparlanma için sırayla İmroz ve Mondros’a getirme imkânı verdi. Ancak bu takviyeler zayıyatı karşılayacak durumda değildi, dolayısıyla Akdeniz Sefer Kuvveti zayıflamaya devam etti.

25 Eylül’de Bailloud, Hamilton’a, Fransa’dan tümenlerinden birini başka bir yerde görevlendirmek üzere hazırlama talimatı aldığını bildirdi.¹² Bailloud

ayrıca yeni tümeni topçuyla tam teçhiz edilmiş iki Metropolitan (beyaz) piyade tugayı şeklinde tertipleyecekti. Mesajı yarımada da kalan kuvvetlerin General Jean-Marie Brulard'ın komutasına gireceğini belirterek bitirdi. Öfkelenen Hamilton Fransızların bölgeden bir tugaydan fazla birlik çekmeleri halinde cephelerini tutamayacağına ısrar etti. En iyi zamanında bile çok güzel olmayan Hamilton ile Bailloud arasındaki ilişkiler, 30 Eylül günü Kitchener'ın Hamilton'dan, Bailloud'un Fransız sektörünü tutmak için bir tümenin yeterli olduğu şeklindeki iddiasını desteklemesini istemesi üzerine neredeyse tamamen bozuldu.¹³ Dahası Kitchener, Fransızlar kendi sektörlerini tek bir tümenle tutabildiğine göre, Hamilton'ın da "53. Tümen'i vermesi" mümkün değil mi, diye sordu. Hamilton tek güvendiği Fransız birliklerinin (dört beyaz Avrupa alayının tamamı) yarımada dan ayrılmasından sonra 53. Tümen'i bırakmasının mümkün olmadığını bildirdi.¹⁴ Hamilton'ın itirazına rağmen Fransızlar Ekim ayının başından itibaren kuvvetleri çekmeye başladı. Ay sonuna kadar hem beyaz alaylar hem de Zouavelerle (Fransız ordusundaki Cezayir asıllı hafif piyade askerleri – ç.) Yabancı Lejyonerlerden oluşan iki alay geri çekilmişti. Böylece Fransa cephesini tutmak için Brulard'ın elinde Senegallilerle Sömürge askerlerinden oluşan 12 tabur kaldı.

Osmanlı kuvvetlerinin operatif seviyede yeniden tertiplenmesi

28 Ağustos'u 29 Ağustos'a bağlayan gece, Mustafa Kemal yorgun düşen 7. Tümen'i hattın çekip yerine zinde durumdaki 6. Tümen'i yerleştirdi. 7. Tümen dinlenmek ve yeniden toparlanmak üzere Büyük Anafarta'nın hemen doğusundaki bir ihtiyat bölgesine

hareket etti. Aynı derecede yorgun olan 12. Tümen hatta kaldı ama kuzeye doğru kayıp sektörünü kısaltarak 9. Tümen'in Yusufçuktepe bölgesine doğru ilerlemesine imkân verdi. Güneyde, Esat Paşa'nın Kuzey Grubu savaşa verilen aradan yararlanıp komuta düzenini yeniden tertipleledi. Esat Paşa cephesini ikiye böldü. Takviye edilen 19. Tümen'le iki alayı kontrol eden bir sağ kanat sektörü kurdu. Esat Paşa ayrıca 11. ve 16. tümenlerden oluşan bir sol kanat sektörü kurdu.

Mustafa Kemal'in yedi piyade tümeninden fazla bir kuvvetten oluşan operatif düzeydeki bir grupta komuta-kontrol güçlükleri yaşayabileceğini gören Enver Paşa ile Liman von Sanders komuta yapısını değiştirmeye karar verdi.¹⁵ 29 Ağustos'ta, Yarbay Nicolai II. Kolordu karargâhını yeniden tertipleledi ve 5., 9. ve 12. tümenlerin komutasını üstlendi. Albay Ali Rıza Bey'e de XV. Kolordu karargâhını yeniden tertipleyerek 4., 6. ve 8. tümenlerin komutasını üstlenmesi emredildi.¹⁶ Yeniden toparlanan 7. Tümen, 26. Tümen'le ve 3. Tümen'e bağlı taburlarla birlikte Anafartalar Grubu'nun ihtiyatında kalacaktı. Bu düzenlemeyle birlikte Mustafa Kemal'in elinde yedi tümenden oluşan bir grup yerine iki kolordudan oluşan bir grup oldu.* Tuğgeneral Fevzi Paşa da Mustafa Kemal'in kurmay başkanı oldu.** Muharebe bölgesine ayrıca ilave takviyeler gelmekteydi. 17 Ağustos'ta, Enver Paşa 15. ve 25. piyade tümenlerinden oluşan XVII. Kolordu'ya yarımada intikal etme emri verdi ve her iki tümen Ağustos ayının sonunda

* Ağustos sonuna kadar Mustafa Kemal'in emrinde yedi tümen vardır: 4, 5, 6, 7, 8, 9, ve 12. tümenler. 1 Eylül'den itibaren VI. Kolordu'dan 26. Piyade Tümeni ve Asya Grubu'na bağlı 3. Tümen'e bağlı taburlar da emrine verilmiştir-dan. n.

** O sırada V. Kolordu komutanı göreviyle Seddülbahir sektöründe bulunan Tuğgeneral Fevzi Bey, Albay Mustafa Kemal'in kurmay başkanı olmamıştır. Fevzi Paşa Aralık 1915'te, Mustafa Kemal'in görevinden ayrılıp İstanbul'a dönmesinden sonra onun yerine getirilmiştir-dan. n.

yarımadaya ulaştı. Artık Osmanlı ordusunun on dokuz tümeni, bir başka deyişle, 1 Eylül 1915 tarihi itibariyle Osmanlı ordusunun 48 teşkilatlı piyade tümeninin yüzde 40'ı Gelibolu seferine tahsis edilmişti.¹⁷

4 Eylül'de Enver Paşa, Beşinci Ordu'ya, Brindisi, Napoli ve Rodos'ta 77.000 askerin Gelibolu Yarımadası'nı işgal etmek üzere hazır beklediğine dair istihbarat aldığını bildirdi. Bu yeni bir manevralar dizisi başlattı, 2. Tümen Erenköy'e intikal ettirilirken, 20. Piyade Tümeni'ne de Saros Körfezi'ndeki XVII. Kolordu'yu takviye etmek üzere İzmir'den kuzeye hareket emri verildi. İki süvari tugayı ve üç bağımsız süvari alayı da başkentten bölgeye sevk edildi. Sırbistan'ın an meselesi olan çöküşü Almanya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki demiryolu hatlarının açılmasını gündeme getirdi. Alman Genelkurmayı bu olayın epeyce zor durumda olan Osmanlılara top ve mühimmat gönderilmesinin önünü açacağı düşüncesiyle, Batı Cephesi'nden bir topçu uzmanını en son topçu taktikleri konusunda Liman von Sanders'e danışmanlık yapmak üzere Beşinci Ordu'ya gönderdi.¹⁸ Eylül 1915 itibariyle sefere tahsis edilen Osmanlı kuvveti toplam 5.282 subay ve 255.728 askeri bulmaktaydı.¹⁹

Herhangi bir işgal olmadı ve dahası İngilizlerin yarımadayı tahliye etmeyi ya da oradaki kuvvetlerinin sayısını azaltmayı düşündüğü söylentileri dolaşmaya başladı. Dolayısıyla kış yaklaşınca, Enver Paşa önemli miktarda kuvveti daha kolay iâşe edilebilecekleri Trakya'ya geri çekmeye karar verdi. 6 Ekim'de, Beşinci Ordu'ya İstanbul'daki İkinci Ordu'yu yeniden tertiplemeyi ve üç kolorduyu ona bağlamayı düşündüğünü bildirdi.²⁰ Vehip Paşa'ya yeniden tertiplenme sürecine başlamak üzere Güney Grubu karargâhının bir kısmıyla birlikte başkente dönme emri verildi. Piyade kolordusu üç grup

halinde yarımadadan çıkarılıp kuzeye gönderilecekti. Birinci grupta, I. Kolordu karargâhıyla, sırasıyla 8 ve 11 Ekim tarihlerinde Uzunköprü'ye doğru yola çıkan 3. ve 2. tümenler bulunmaktaydı. II. Kolordu karargâhı 4. Tümen'le birlikte 16 Ekim'de Keşan'a doğru yola çıktı ve 21 Ekim'de onları 13. Tümen izledi. V. Kolordu karargâhı 5. ve 10. tümenlerle birlikte ertesi hafta ayrıldı. Enver Paşa muhtemel bir İtilaf taarruzu konusunda hâlâ endişeliydi, dolayısıyla bölgeye yeni kuvvetler gönderdi ve İzmir'deki 42. Piyade Tümeni'yle İstanbul'daki 136. Piyade Alayı'na yarımadaya intikal için hazır olma talimatı verdi.

Vehip Paşa 9 Ekim'de Seddülbahir'den ayrıldı ve Güney Grubu komutanı olarak yerine XIV. Kolordu Komutanı Tuğgeneral Cevat Paşa getirildi. 21 Ekim'de, 15. Tümen Seddülbahir'deki hatta giderek 13. Tümen'le yer değiştirdi. 13. Tümen de dinlenip toparlanmak üzere Keşan'a gitti. Uzaklardaki Mezopotamya'da meydana gelen taktik felaketlerden dolayı Osmanlı Genelkurmayı, Feldmareşal von der Goltz Paşa'dan o harekât bölgesinin komutasını üstlenmesini istedi. Von der Goltz Paşa'nın ayrılmasından sonra Enver Paşa, Birinci Ordu Komutanlığı'na Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa'yı atadı. Esat Paşa'dan boşalan Kuzey Grubu Komutanlığı'na da Anafartalar Grubu'ndan XV. Kolordu Komutanı Albay Ali Rıza Bey getirildi. Yeni gelen 42. Tümen 22 Ekim'de ulaştı. Anafartalar Grubu'ndaki II. Kolordu'nun yerini alan Albay Kannengiesser 27 Ekim'de geri dönerek XVI. Kolordu karargâhını yeniden kurdu. Nihayet, 11. Tümen yeniden kurularak ayrılan 5. Tümen'in yerine hattaki yerini aldı. Geçici bir tümen kurularak Kabatepe yakınlarındaki Kuzey Grubu bölgesinde görevlendirildi.²¹ Muharebe Ekim ayında durağan ve gevşek bir seyir izlerken hâkim

faaliyet tarzı bombalı baskın ve keskin nişancı ateşleriydi. Osmanlı Genelkurmayı çıkmazı aşmanın muhtemel bir yolu olarak 254. Lağım Bölüğü'nü teşkilatlandırıp yarımada'ya gönderdi.²² Sefere tahsis edilen Osmanlı kuvveti 1915 Ekim'inde zirve yaparak 5.500 subay ve 310.000 askere ulaştı.²³

Stratejik kararsızlık ve çekilme

Hamilton'ın görevden alınmasından ve Fransızlarla yapılan karşılıklı değişikliklerden sonra gerek Kitchener'in stratejik düzeyinde, gerekse Hamilton ve Birdwood'un operatif düzeyinde, İtilaf Devletleri'nin aldığı seferden çekilme kararından başka bir sonuç hayal etmek mümkün değildir. General Sir Charles Monro ve kurmay başkanı Tümgeneral A.L. Lynden-Bell 28 Ekim sabahı İmroz'a ayak basarak Akdeniz Sefer Kuvveti'nin komutasını Birdwood'tan devraldı. Kitchener, Monro'ya mümkün olduğu kadar çabuk bir şekilde durum değerlendirmesine ihtiyaç duyduğunu açık bir dille söylemişti. Monro yerine varır varmaz Akdeniz Sefer Kuvveti karargâhı tarafından önceden hazırlanmış bir memorandum aldı. Memorandumda Anadolu yakasında bir ilerleme harekâtı başlatmak suretiyle seferi tamamlamak için on yeni tümene ve 250.000 askere ihtiyaç olduğu belirtiliyordu. Akdeniz Sefer Kuvveti karargâhı ayrıca daha fazla topçu silahı ve mühimmat talep ediyordu. Monro o gün öğleden sonra Kitchener'a bir mesaj gönderdi fakat soruya doğrudan bir cevap veremedi. Kitchener karşılık olarak gönderdiği sabırsız bir telgrafla dosdoğru Akdeniz Sefer Kuvveti'nin kalması mı yoksa gitmesi mi gerektiğini sorduğunda Monro yeni görevinde daha 24 saatini bile doldurmamıştı. Monro 31 Ekim günü Kitchener'a bir mesajla cevap vererek, düşmanın

gücünü ve Akdeniz Sefer Kuvveti'nin sorunlarıyla eksikliklerini anahatlarıyla anlattı ve tahliye edilebilecek kuvvetlerin Mısır'a konuşlandırılmasının iyi olacağını bildirdi.²⁴ Bu tahliye tavsiye etmenin dolaylı bir yoluordu.

Kitchener, Monro'nun tavsiyelerini okuyunca şoke oldu çünkü daha önce Keyes'in denizden taarruz projesini okumuş ve Mısır'daki Maxwell'den bir tahliyenin felaket olacağı bilgisini almıştı. Kitchener derhal Akdeniz Sefer Kuvveti'ndeki kolordu komutanlarının da aynı şekilde düşünüp düşünmediğini öğrenmek istedi. VIII. Kolordu'da Davies ve IX. Kolordu'da Byng, Monro ile aynı fikirdeyken, Birdwood tahliyeye karşıydı.²⁵ Monro bu düşünceleri Kitchener'a aktardıktan sonra, tahliye halinde Akdeniz Sefer Kuvveti'nin toplam kuvvetinin yüzde 30 ila 40'ını kaybedeceği tahmininde bulundu. Henüz yeniden yapılandırılmış olan Savaş Komitesi sorunu görüşmek üzere 3 Kasım'da toplandı, ancak bir karar alınamayınca Kitchener'ın Çanakkale'ye bizzat gidip bir durum değerlendirmesi yapması sonucuna varıldı. Kitchener, Birdwood'a gizli ve özel bir telgraf yollayarak Keyes'in denizden taarruz programını desteklediğini ve taarruzda Anzakları destek olarak kullanmayı düşündüğünü bildirdi.²⁶ Kitchener 4 Kasım'da Akdeniz'e doğru yola çıktı ve Paris'e uğradığında Fransızların tahliyeye karşı olduğunu öğrendi. Bu arada Keyes deniz taarruzu için destek bulmaya çalıştı ama başaramadı. Monro, Mısır'da, Birdwood'un Akdeniz Sefer Kuvveti komutanlığına getirilip kendisine Selanik'e geçme emri verilmesi üzerine tavsiyesinin görevden azliyle sonuçlandığını öğrenmiş oldu. Monro, Maxwell ve Mahon bundan sonra Mısır'dan ayrılarak Çanakkale'ye doğru yola çıktı. Monro yolda onları İskenderun Körfezi'ndeki Yumurtalık Koyu'na bir amfibi çıkarma fikrine ikna etti. Kitchener, oldum olası bu fikre sıcak bakardı.

Kitchener 9 Kasım akşamı Mondros'a ulaştı ve sonraki 12 günü kıyıbaşlarını ziyaret etmekle ve komutanlarla toplantı yaparak geçirdi. 15 Kasım'a kadar belli bir eylem çizgisi önermekten çekindi. Kitchener daha sonra Çanakkale'deki sorun hakkında durum değerlendirmesi yapmak için Mahon'la görüşmek üzere gemiyle Selanik'e gitti. Sonra Atina'ya geçti ve Yunanistan kralından tarafsızlık sözü aldı. 21 Kasım'da Mondros'a döndü ve burada kalma veya çekilmeyle ilgili birbiriyle çelişen bir fikirler bombardımanına maruz kaldı. 22 Kasım sabahı, Kitchener Londra'ya telgraf çekerek uzun zamandır beklenen raporunu gönderdi.²⁷ Değerlendirmesi kapıyı her iki şıkka da açık tutuyor, Anafartalar ve Arıburnu'nun tahliye edilmesini ancak Seddülbahir'in şimdilik tutulmaya devam etmesini tavsiye ediyordu. Asquith ertesi gün telgrafla verdiği cevapta Savaş Komitesi'nin topyekün tahliyeden yana olduğunu ve konuyla ilgili kararı kabineye havale ettiğini bildirdi.

Malum olanı kabullenen Kitchener, Monro'yu Akdeniz'deki Mısır dışındaki İngiliz kuvvetlerinin komutanlığına getirdi. Mondros'taki Akdeniz Sefer Kuvveti karargâhı da onun kurmay heyetini oluşturmaktı. Kitchener sonra da Birdwood'u Gelibolu'daki yeni Çanakkale Ordusu'nun başına getirip tahliye işlemini gerçekleştirmekle görevlendirdi. Ertesi gün, yani 24 Kasım günü Kitchener gemiyle İngiltere'ye doğru yola çıktı. Operatif seviyede Gelibolu seferi artık bitmişti fakat kabine oldukça çekişmeli siyasi tartışmalar arasında stratejik seviyede bir karara varamıyordu. Özellikle Lord Curzon tahliyeye inatla karşı çıkıyordu.

Şiddetli kış fırtınalarının başlayıp Gelibolu Yarımadası'nın dondurucu soğuklara maruz kaldığı 1 Aralık'ta Kabine hâlâ resmi bir karara varamamıştı.

Asquith, Balfour, Kitchener ve Sir Archibald Murray 4 Aralık'ta Calais'ye giderek Fransız başbakanıyla ve üst düzey komuta kademesiyle görüştü. Bir karara varılmadan günler geçti. Nihayet -General Monro'nun ilk raporundan 37 gün sonra- kabine Anafartalar ile Arıburnu'nu tahliye etmeye ancak seferden bir şeyler kurtarmak üzere Seddülbahir'i tutmaya karar verdi.²⁸ Karar gecikmeden harekete geçilmesini bildiren bir emirle birlikte Monro'ya bildirildi.

İngilizler bir karara varmaya çalışırken, yarımada-ki kuvvetlerini artıran Osmanlı yüksek komuta kademesinde hiçbir tereddüt yoktu. 9 ve 10 Kasım tarihlerinde Kuzey Avrupa'dan Osmanlı Beşinci Ordu'suna önemli takviyeler ulaştı. Bunlar 240 mm'lik bir Avusturya motorize havan bataryası ile bir 150 mm'lik obüs bataryasıydı. Ağır havanlar Anafartalar Grubu'na giderken, obüsler Güney Grubu'na gitti.²⁹ Bunlar 20 Kasım'da faaliyete geçti ve Pırnartepe'yi dövmek için kullanıldı. Almanya ve Avusturya'dan uzun süredir beklenen ağır topçu silahlarının ulaşması İtilaf kuvvetlerinin moralini bir anda çökertti. Ay sonuna kadar Almanya'dan iki ilave 210 mm'lik havan bataryasıyla altı ağır obüs bataryası daha geldi.³⁰ Böylece Osmanlı Beşinci Ordu'sunun yarımada-ki ağır topçu batarya sayısı 20'ye ulaştı. Aynı derecede önemli olan bir başka şey de, büyük miktarda mühimmatın ulaşmaya başlamasıydı. Albay Gressman ve Alman topçu uzmanlarının Osmanlı topçularını Batı Cephesi'ndeki son topçu teknikleriyle düzenlemeye başlamasıyla anında ve etkili sonuçlar alınmaya başlandı. Almanlar ayrıca Beşinci Ordu'ya, Batı Cephesi'nde kullanılan son muharebe yöntemleri konusunda danışmanlık yapmak üzere birkaç kurmay subayı teknik danışman olarak gönderdi.

Alman ağır topçusunun gelişi ve çok kötü taktik duruma ilave olarak, çıkarma iskelelerinin birçoğunu yok eden Kasım ayındaki şiddetli Akdeniz fırtınaları ve yüzlerce donma ve hipotermi vakasına yol açan şiddetli tipi İngilizlerin tahliyesini hızlandıran faktörler arasındaydı. Bu engellere rağmen Birdwood IX. Kolordu'yla Anzak unsurlarının kalan kısmını olağanüstü iyi bir planlamayla tahliye etti ve tahliye 19 Aralık'ı 20 Aralık'a bağlayan gece tamamlandı. Tahliye Türkler için sürpriz oldu, dolayısıyla fırsattan yararlanamadılar. Beşinci Ordu karargâhına ilk tahliye haberleri 20 Aralık sabahı 04.00'te Kuzey Grubu karargâhından bir nöbetçi subaydan gelen telefonla ulaştı.³¹ Personel Liman von Sanders'i uyandırdı ve Sanders derhal kıyıya doğru ilerleme talimatı verdi. Zaferi bizzat göremeyen bir isim de son derece bitkin olan ve hastalanarak 10 Aralık'ta İstanbul'da hastaneye kaldırılan yorulmak bilmez Albay Mustafa Kemal'di (Anafartalar Grubu komutanı olarak yerine V. Kolordu Komutanı Tuğgeneral Fevzi Paşa getirildi). Mustafa Kemal'in yerinde olması halinde tahliyenin fark edilmesi ve fırsattan yararlanılması pekâlâ mümkündü.³²

23 Aralık'ta İmparatorluk Genelkurmay Başkanlığı'na General Murray'in yerine General Sir William Robertson getirildi ve Robertson ertesi gün Monro'ya Seddülbahir'i tahliye hazırlıklarına başlamasını ancak hükümetin yarımada'yı tutmaya devam kararı alması halinde herhangi bir şey yapmamasını bildirdi. 1915 Noel günü, Birdwood Seddülbahir'i ziyaret ederek Davies ve Brulard ile tahliyenin nasıl yapılabileceğini görüştü. Anafartalar ve Arıburnu'nda çok iyi işleyen iyi hazırlanmış, başarılı tahliye planı Seddülbahir'deki şartlara göre uyarlanarak düzeltildi. Planın bir bölümü 42. Tümen'in yarımadadan çekilip yerine Mondros'ta bulunan 13. Tümen'in konuşlandırılmasını öngörürken,

Kraliyet Deniz Tümeni de Fransız hatlarını devralacaktı. 27 Aralık'ta, Davies'e garnizonunu 15.000 kişiye indirmesi emredildi, 28 Aralık'ta da Robertson hükümetin olabildiği kadar çabuk bir şekilde Seddülbahir'in tahliyesine karar verdiğini bildiren bir mesaj gönderdi.

İtilaf kuvvetlerinin muhtemel girişimleri konusunda artık tetikte olan Liman von Sanders kurmaylarına tahliyeyi yerle bir etmek üzere bir taarruz planı üzerinde çalışma emri verdi. Plana göre taarruza dört ila sekiz tümen katılacak ve Batı Cephesi'ndeki en son taktik yöntemler uygulanacaktı.³³ Beşinci Ordu planlamalarına yardım etmek üzere Trakya'daki İkinci Ordu karargâhından Alman subaylar gönderildi. Liman von Sanders, planın hazırlanma sürecinde Enver Paşa'ya bilgi verdi ve uygulama için onay aldı. Osmanlı kurmayları planı hızla toparlamak için harıl harıl çalıştı ve 12. Tümen'i Anafarta'dan Seddülbahir cephesine getirdi. Tümen burada yoğun bir taarruz eğitimine başladı. 7 Ocak 1916 günü, Güney Grubu 12. Tümen'i hafif topçu desteğinde Zığındere Sırtı'nda [Gully Spur] bulunan İngiliz 13. Tümeni'nin üstüne sürdü. İngiliz siperlerinin altında iki lağım patladı ve bunu 16.00'da başlayan ve İngilizleri sarsan şiddetli bir topçu bombardımanı izledi ancak İngilizler Osmanlı hücumunu kolayca püskürttü.³⁴ Güçlü İngiliz savunması Güney Grubu'nu düşmanın Seddülbahir hatlarını hâlâ aktif biçimde savunduğuna inandırdı. Sonuç olarak, 8 Ocak'ı 9 Ocak'a bağlayan ertesi gece yapılan ikinci tahliyeyi ucu ucuna kaçırdılar. Osmanlılar ateşe karşılık verilmeyen noktalarda ilerlerken, İngilizlerin kısmen ateş altında gerçekleştirdikleri tahliye sırasında birkaç küçük çatışma yaşandı. Buna rağmen son askerin sabah 03.45'te başarıyla kıyıdan ayrılmasıyla tahliye tamamlandı. Sefer sona ermişti.

Osmanlı Beşinci Ordu'sunun çekilişi

Liman von Sanders 9 Ocak sabahı 08.45'te Enver Paşa'ya bir telgraf çekerek İngilizlerin yarımadadan tamamen çekildiğini bildirdi.³⁵ Beşinci Ordu komutanı bunun hemen ardından birliklerine bir tebrik mesajı yayımlayarak başarılarını övdü ve onları en kısa zamanda yarımadadan çıkarma sözü verdi.³⁶ Üç tümenenden oluşan III. Kolordu 13-15 Ocak tarihleri arasında ayrılırken, iki tümenlik diğer kolordular şöyle ayrıldı; XVI. Kolordu 9-16 Ocak, XV. Kolordu 19-20 Ocak ve XVII. Kolordu 17-18 Ocak. Kolordu karargâhına tahsis edilen iki piyade tümeni de 11 ve 12 Ocak tarihlerinde yarımadadan ayrıldı.³⁷

Bu tümenlerin çoğu Trakya'ya, kolayca yeniden ikmal edilip toparlanabilecekleri Edirne, Çorlu ve Pınarhisar gibi savaş öncesindeki garnizon merkezlerine gönderildi. Liman von Sanders ile kurmay başkanı Yarbay Kazım Bey 15 Ocak 1916 günü akşam 21.30'da Yalova'daki karargâhlarından ayrılarak, İstanbul trenini yakalamak üzere karayoluyla Uzunköprü'ye gittiler. Beşinci Ordu karargâhı ve kurmaylar Akbaş İskeleyi'ne geçerek 18 Ocak 1916 akşamı 20.00'de *Akdeniz* adlı buharlı gemiyle İstanbul'a hareket ettiler. Geride kalan Tuğgeneral Cevat Paşa komutasındaki Gelibolu Grup Komutanlığı adlı küçültülmüş ordu ise yarımadada garnizon kurdu. Yeni komutanlık VI. Kolordu (24. ve 26. tümenler) ve XIV. Kolordu (25. ve 42. tümenler) ile bir süvari alayı, bir bağımsız piyade alayı, dört jandarma taburu ve iki bağımsız topçu taburundan oluşmaktaydı. Ağır topçu silahları önce oldukları yerde bırakıldı, daha sonra da aktif savaş bölgelerine sevk edildi.

İngilizlere gelince, Akdeniz Sefer Kuvveti lağvedildi, VIII. ve IX. Kolordu karargâhları Mısır üzerinden

Fransa'ya gitti. Nizami birlikler, yani 29. Tümen'le Kraliyet Deniz Tümeni, daha sonradan yola çıkan Teritoryal 42. Tümen'le Yeni Ordu mensubu 11. Tümen gibi Fransa'ya gittiler. Anzaklar Fransa'da genişletilerek iki kolordu karargâhı oluşturmak suretiyle hem 1. hem de 2. Avustralya tümenlerini bünyelerine kattılar. Avustralya ve Yeni Zelanda Tümeni dağıtılarak bünyesinden tamamen yeni bir Yeni Zelanda Tümeni çıkarken, 2. Atlı Tümen bir daha kurulmamak üzere feshedildi.

Bazı Gelibolu tümenleri Mısır ve Filistin'de tekrar Osmanlıların karşısına çıktı. Bunlar 52., 53. ve 54. tümenlerdi. Yeni Ordu mensubu 10. Tümen Selanik'e gitti ve daha sonra Filistin'de bu tümenlere katıldı. Nihayet, Yeni Ordu mensubu 13. Tümen uzak Mezopotamya'ya sevk edildi. Gelibolu Yarımadası bir daha saldırıya uğramadı.

Stratejik seviyede performans

Harp Konseyi'ndeki İngiliz karar alıcılar Osmanlı İmparatorluğu'na karşı düşük maliyetli bir sefer düzenlemeye kararlı olup Akdeniz'e birinci sınıf kuvvet göndermeyi reddetmişlerdi. Buna bir de amaç, yöntem ve araçların nasıl dengeleneceği konusundaki muğlaklığın getirdiği stratejik netlik eksikliği eklenmişti. Ezici kuvvet uygulanmaması seferin başarısızlığının ana nedeni oldu. Hiçbiri de Harp Konseyi'nin bütün üyeleri tarafından tam desteklenmeyen ve hiçbiri yeterli kuvvetle takviye edilmeyen üç ayrı sefer planı vardı. Bunun nedeni Osmanlı ordusunun yetenek ve kapasitesinin felakete yol açacak kadar hafife alınmasıydı.

Gelibolu seferi İngiltere'nin ana stratejik harekâtı haline geldiği 1915 Haziran'ına kadar bir çevre kuşağı seferiydi. Bu noktada, Harp Konseyi başarıyı getirecek

birinci sınıf komutanlar ve birinci sınıf birlikler göndermek yerine deneyimsiz birlikler ve yaşlı komutanlar göndermeye devam ederek bir kez daha sefere kaynak sağlamaktan kaçındı.

Osmanlı ordusunun boğaz bölgesindeki stratejik gücü modası geçmiş bir seferberlik ve yığınak planının tesadüfi sonucuydu. Fakat bu durum Enver Paşa'ya Gelibolu Yarımadası'na bütün sefer boyunca tümenler konuşlandırma imkânı verdi. Enver Paşa ve Osmanlı Genelkurmayı İngilizleri küçük kıyıbaşlarında tutmak üzere yeterli kaynak sağlayarak stratejik netliğini korudu. Ancak hiçbir zaman İngilizleri denize dökmeye yetecek kadar Osmanlı tümeni olmadı. Bu, Osmanlıları Rusların İstanbul Boğazı'na saldıracağına inandıran ve dolayısıyla Beşinci Ordu'nun ihtiyaç duyduğu bir sırada Enver'in büyük kuvvetleri İstanbul yakınlarında tutması-na yol açan yetersiz bir stratejik istihbaratın sonucuydu.

Operatif seviyede performans

İngilizlerin Gelibolu seferini icra şekli savaşın operatif seviyesinde oldukça başarısızdı. Sir Ian Hamilton seferin planlama ve icrasında savaşın ilkelerini etkili bir şekilde kullanmayı başaramadı. Özellikle de sefer sırasında kuvvetleri belirleyici noktalara yığamadı ve sıkça da komuta birliğini önemsemedi. Bunlar İngiliz ordusundaki üst düzey doktrin eksikliğinin ve kurumsal olarak hep alt düzeye devredilen bir komuta sisteminin bir sonucuydu. Hamilton'ın planları aşırı karmaşıktı, ki bu da basitlik ilkesinin çiğnenmesi demekti. Bilgi eksikliği Hamilton'ın karar alma sürecini aksattı ve bu da harekâtları etkin bir şekilde kontrol etmesini engelledi. Esas olarak ihtiyat kullanımına yönelik bir plan ve kontrol eksikliğinden kaynaklanan manevra yeteneği yoksunluğu Akdeniz

Sefer Kuvveti'ni zayıflattı. Bunun başlıca sonucu da Akdeniz Sefer Kuvveti'nin yeterli harekât derinliği ve alanı elde edememesi ve dolayısıyla topçu silahlarını ve kuvvetlerini mevzilendirme yeteneğini yitirmesi oldu. Akdeniz Sefer Kuvveti'nin operatif seviyedeki performansına kapasite eksikliğinden çok yetenek yoksunluğu damga vurmuştur.

Osmanlı Beşinci Ordu'su ise dokuz ay boyunca Gelibolu Yarımadası'nın savunmasını başarılı bir şekilde organize ederek seferi kazandı. Liman von Sanders her zaman güncel ve doğru bilgiye sahip oldu, bu da etkili kararlar almasını sağladı. Osmanlılar operatif ihtiyatlarını süratle sevk edip belirleyici noktalara kuvvet yığabildiler. Liman von Sanders de başka yerlerde kuvvet tasarrufu yaparak kuvvet yığınasını azami seviyeye çıkarabildi. Bunun riski vardı fakat etkili durumsal farkındalık, kuvvetlerini etkili bir şekilde yığabilmesini sağladı. Beşinci Ordu'nun operatif düzeydeki komutanları, ortak kabul gören doktrinler çerçevesinde sık sık bireysel inisiyatif kullandı. Beşinci Ordu'nun operatif seviyedeki performansına, yeterli kapasiteyle desteklenen etkili yetenek kullanımı damga vurmuştur.

Taktik seviyede performans

Kolordu ve daha alt seviyedeki İngiliz komutanlar sahadaki komutanlığı sık sık astlarına bıraktılar. Bu sonuç vermedi ve sık sık taktik harekâtların kontrolünde hatalara yol açtı. Bu kendini özellikle de ihtiyatların etkili bir şekilde kullanılamamasında gösterdi. İngiliz komutanlar ve kurmayları ayrıca taktik seviyede kuvvetleri doğru zamanda, doğru noktaya sonuç alıcı bir şekilde yığamadılar. İngiliz rapor sistemi ve komutanların konumlandıkları yerler, sık sık neredeyse tam bir durumsal far-

kundalık yoksunluğuna neden olan hayret verici şartlara yol açtı. Kurumsal olarak İngilizler kuvvetlerini duruma uyarlayamıyor ve tugay ve taburları tümenler arasında kaydırmakta zorlanıyordu. Ayrıca komutanlar astlarının omuzlarına kaldıramayacakları kadar fazla birlik yükleme eğilimindeydiler. Bütün sefer boyunca İngiliz komutanlar başarısızlıklarına yanlış teşhis koyarak, taktik başarısızlığın ana gerekçesi olarak topçu silah ve mermisi eksikliğini gösterdiler. Akdeniz Sefer Kuvveti'nin taktik seviyedeki performansı, hem yetenek hem kapasite eksikliği olarak nitelenebilir.

Osmanlı komutanlarıysa taktik muharebenin kontrolünü ele geçirmek üzere sık sık kendi inisiyatifleriyle süratli ve etkili kararlar verdiler. Yüksek komutanın niyetini anlayarak etkili bir yönetim sergilediler ve bağımsız karar alabildiler. Bu kuvvet yığmaya ve müşterek silahların bütünleşmesine vurgu yapan etkili doktrinlerin ve eğitimin bir ürünüydü. Osmanlı ordusunun benzersiz üç köşeli teşkilat yapısı, birliklerin mevcut muharebe alanına en uygun kuvvet oranlarına göre uyarlanmasına veya karşılıklı emre verilmesine elverişliydi. Bu yetenek her seviyede komutanlara gruplar oluşturma ve görev kuvveti benzeri geçici komuta tertiplenmeleri yapma imkânı veriyordu. Osmanlı ve Alman komutanlar kontrolü hiç elden bırakmadılar ve muharebelerin sonuçlarını etkin biçimde etkilediler. Bu da doktrinlerin ve eğitimin bir sonucu olmakla birlikte, aynı zamanda Almanlarla Osmanlılar arasında müşterek çalışma yeteneğinin ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir. Osmanlı ordusunun taktik seviyedeki performansına da yeterli kapasiteyle desteklenen etkili yetenek kullanımı damga vurmuştur.

Ek

**Çanakkale Komisyonu Raporu:
Sonuçlar (1917), CAB 19/1**

Genel Sonuçlar

1. Gelibolu Yarımadası'na karşı önemli bir askeri harekât düzenleme kararı alındığında, böyle bir harekâtı başarıyla icra etmek için alınacak önlemler üzerinde yeterince durulmadığını düşünüyoruz. Ciddi askeri harekâtların gerekebileceğinin 1915 Şubat'ında belli olduğuna 15. paragrafta işaret etmiştik. Bu şartlarda yarımada'ya karşı bir askeri taarruzun şartlarının araştırılması, İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Sir James Wolfe-Murray tarafından bu çerçevede genel bir plan hazırlanması ve kara birliklerine verilecek donanma ateş desteğinin muhtemel etkileri üzerinde özel olarak durulması gerektiğini; ve bütün bunların yapılmasını sağlamanın savaş bakanının görevi olduğunu düşünüyoruz.
2. Harekâtların zorluğunun fazlaca küçümsendiğini düşünüyoruz. Başlangıçta alınan bütün karar ve önlemler muhtemel bir çıkarma halinde zayıf bir direniş ve hızlı bir ilerleme olacağı varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayımı destekleyecek yeterli kanıt göremiyoruz. 1914 Kasım'ında gerçekleştirilen kısa süreli donanma bombardımanı Türkler için muhtemel bir taarruz uyarısı olmuş, 1915 Şubat ve Mart aylarında gerçekleştirilen deniz harekâtları da doğal olarak Türk savunmalarının güçlü bir şekilde tahkim edilmesine yol açmıştır. Türklerin Almanlar tarafından yönlendirildiği biliniyordu,

ayrıca Türklerin özellikle de savunma mevzilerinde iyi dövüşmeyeceğini düşünmek için hiçbir neden yoktu. Bu gerçekler Amiral de Robeck ve Sir Ian Hamilton tarafından daha önce bildirilmişti.

3. Nisan'daki ve Mayıs başındaki ilk taarruzlardan sonraki fiili durum en baştan itibaren elverişli olarak değerlendirilerek bunun için gerekli araçlar üzerinde düşünüp taşınmak gerektiğini düşünüyoruz. Bu da diğer savaş alanlarındaki yükümlülüklerimiz karşısında böylesi bir uzun süreli harekâtın gerekliliklerinin uygun bir şekilde karşılanıp karşılanamayacağını inceleyip ona göre bir karar vermeyi gerektirmektedir. Aslında bu yükümlülükler karşısında kuvvetlerin Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında gerekli asker, top mühimmatı, tahrip gücü yüksek patlayıcı ve diğer modern savaş gereçleriyle ikmali imkânsızdı.
4. O günkü mevcut kaynaklarla Çanakkale'de başarı elde etmenin, eğer mümkünse, ancak Hükümet'in çabalarını buraya yoğunlaştırması ve Batı savaş alanındaki insan ve malzeme harcamasını kısıtlaması şartıyla mümkün olduğunu düşünüyoruz. Bu şart asla yerine getirilmemiştir.
5. Çıkarmayı izleyen taarruzların başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra gelecekte izlenecek yolun kararlaştırılmasında aşırı gecikildi. Sir Ian Hamilton değerlendirmesini 17 Mayıs 1915 tarihinde sundu. Harp Konseyi veya Kabine bunu 7 Haziran'a kadar ele almadı. Bu çok kritik dönemde meydana gelen Hükümet'teki yeniden yapılanma gecikmenin ana sebebiydi. Bu yüzden Sir Ian Hamilton'ın değerlendirmesinde talep ettiği takviye kuvvetlerin gönderilmesi altı hafta ertelendi.
6. Ağustos ayında Arıburnu ve Anafartalar'dan yapılacak taarruz planının eleştiriye açık olduğunu düşü-

nüyoruz. Taarruzun gerçekleştirileceği arazi özellikle de Arıburnu'nda çok zorluydu. Sürpriz unsurunu -mümkünse- elde etmek için Anzak kuvvetinin Kocaçimen Dağı'nın kuzeybatı sırtlarına doğru ana ilerlemesi gece gerçekleştirildi, dolayısıyla yolunu kaybetme ve başarısızlık riski çok arttı. Ancak diğer planlar üzerinde düşünüldükten sonra ve ilk çıkarımadan beri komutada olan Anzak kolordu komutanının da onayıyla bu planda karar kılındı.

7. Anafartalar'daki harekât daha önce hiç ateş altında bulunmamış birlikler için ciddi bir sınamaydı. Taarruzun güçlüklerini ve birliklerin deneyimsizliğini de göz önünde bulundurarak, 7 ve 8 Ağustos tarihlerindeki Anafartalar taarruzunun, olması gerektiği kadar şiddetli olmadığını düşünüyor ve bunu büyük ölçüde tümen komutanı ile tugay komutanlarından birinin kararlılık ve beceri eksikliğine bağlıyoruz. Taarruzun ana gövdesini oluşturan 11. Tümen'le ona bağlı taburların liderlikleri tatmin edici değildi. 108. ve 109. paragraflarda açıklandığı gibi General Hammersley tarafından verilen emirler karmakarışık ve kurmaylarının çalışmaları kusurluydu. Her ne kadar iyileşmiş gibi görünse de, Tümgeneral Hammersley'nin geçmişteki sağlığı sahadaki bir tümenin komutanlığına getirilmesine elvermeyecek durumdaydı. Tümgeneral Hammersley'nin sözünü ettiğimiz liderlik kusurlarının bundan kaynaklandığını düşünüyoruz. Kıdemli Tugay Komutanı Sitwell, bize göre yeterli enerji ve kararlılık göstermedi.
8. Yukarıda söz edilen liderlik sıkıntısı ve deneyimsiz birliklerle Sir Frederick Stopford'un işi güçleştirildi, ancak kendisinin harekâtların gidişatı konusunda bilgi sahibi olmak için yeterli çaba gösterdiğini düşünmüyoruz. 7 Ağustos'ta, birliklerin

hedeflenen hızla ilerleyemediğini anlayınca General Hammersley'den bir açıklama istemesi gerektiğini düşünüyoruz. Böyle yapsaydı General Sitwell ile General Hill arasında yaşanan anlaşmazlıktan ve General Sitwell'in liderlik konusunda gösterdiği coşku ve enerji eksikliğinden haberdar olacaktı. Bu noktada müdahale etmiş olması gerektiğini düşünüyoruz. General Stopford ile karargâhının 7 ve 8 Ağustos'ta yaşanan su ikmali sıkıntısından kısmen sorumlu olduğunu düşünüyoruz. Su ikmali konusundaki ayrıntılı değerlendirmemiz aşağıdadır.

İster Sir Ian Hamilton'ın konuyla ilgili dispeçinde anlatılanlar, isterse de Sir Frederick Stopford'un kendisine verdiği rapor dikkate alınsın, Sir Ian Hamilton'ın 8 Ağustos 1915 sabahı Sir Frederick Stopford tarafından verilen emirleri suçlamasına katılamıyoruz. Sir Bryan Mahon ile General Hammersley'nin tanıklıklarına göre bu emirler ilerlemelerini engellememiştir.

8 Ağustos akşamı Sir Ian Hamilton'ın müdahale etmesi nedeniyle Sir Frederick Stopford'un yaşadığı güçlüklerin arttığını düşünüyoruz. Anlaşıldığı kadarıyla Sir Ian Hamilton, Sir Frederick Stopford'un 9 Ağustos ile 15 Ağustos tarihleri arasındaki harekâtlarda enerjik davranmadığını düşünmüştür. Bu görüş belli bir davranış veya ihmalden çok genel gidişata dayandığından bunu destekleyecek durumda değiliz. Bununla birlikte böyle bir konuda bir başkomutanın izlenimlerine önem verilmesi gerektiğinin farkındayız.

9. Sir Ian Hamilton'a gelince, savaştaki bir komutanın yeteneğinin, elde ettiği sonuçlara göre değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Eğer bu sonuçlar hayal kırıklığı yaratmışsa, komutanın başarısızlığı, kendisinin

sadece kısmen sorumlu olduğu nedenlerden kaynaklansa da bu böyledir.

Sir Ian Hamilton 1915 Nisan'ında birliklerini kendi seçtiği noktalara çıkarmayı başardı: Fakat çıkarmanın hemen ardından başlaması gereken harekâtlar Türk savunmalarının gücünün ve Türk birliklerinin niteliklerinin yanlış hesaplanması nedeniyle bir anda durdu. Bu başarısızlığın, Türk siperlerinin ustaca hazırlandığı, iyi silahlandığı ve donanma topçu ateşinin siperlere ve modern engellere karşı etkisiz kaldığı konusunda Sir Ian Hamilton'ı ikna etmiş olması gerekirdi. Ancak alınan başarısız sonuçların Sir Ian Hamilton'ı ve İngiltere'deki askeri otoriteleri, karşılaşılması muhtemel direnişin ciddiyeti konusunda yeterince etkilediğinden kuşkuluyuz.

Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında şiddetli çarpışmalar yaşandı, fakat alınan sonuçlar harcanan çabayla ve verilen zayıatla orantılı değildi.

Temmuz ayında ayrıntılı bir müşterek harekât planı yapılarak Ağustos ayının başında hayata geçirildi. Sir Ian Hamilton başarıdan emindi fakat inatçı Türk direniş karşısında yine sonuç alamadı. Dahası, planın bir parçası olan, zorlu ve keşif yapılmamış bir arazide düzenlenen gece taarruzlarının başarısızlıkla sonuçlanması ağır zayıata ve katılan birliklerin geçici bir süre için dağılmasına yol açtı.

Sir Ian Hamilton 15 Ekim'de görevinden alındı.

Sir Ian Hamilton'ın sergilediğı kişisel cesaret ve enerjiyi, gayretli tutumunu ve her ne pahasına olursa olsun kazanma azmini takdir ediyoruz. Kendisine verilen görevin, özellikle de İngiltere'deki otoritelerin harekâtın gidişatını ve süresini ilk başta yanlış hesaplamaları ve sonra da Türkleri siperlerinden söküp Çanakkale Boğazı'na hâkim tepeleri ele geçir-

menin kuvvet ve gayret yoğunlaşmasını gerektiren zorlu ve tehlikeli bir girişim olacağını anlamakta geç kalmaları nedeniyle, son derece zor bir görev olduğunu kabul ediyoruz. Ayrıca Sir Ian Hamilton'a, bir savaş bakanı olmaktan çok başkomutan gibi gördüğü anlaşılan Lord Kitchener tarafından, kendisine verilen görevi -tabii mümkünse- yerine getirmenin çok önemli olduğu belirtilerek baskı yapıldığını akıldan çıkarmamak gerekir.

Sir Ian Hamilton hükümetin mümkün görmediği yeni asker, takviye kuvvet, topçu silahı ve mühimmat ihtiyacını zaman zaman dile getirmekle beraber, mücadeleyi elindeki kaynaklarla sürdürmeye her zaman hazırdı ve başaracağından sonuna kadar emindi. Bunun için kendisini suçlamak mümkün değildir; ancak bize göre meydana gelen gelişmeler ışığında seferi değerlendirmesi, yani ilk çıkarmadan sonra durumu daha eleştirel bir gözle inceleyip, emrine verilebilecek asker ve malzeme kaynağıyla başarı ve başarısızlık ihtimallerini tarafsız bir gözle tartması ve savaş bakanına harekâtın devamının olumlu ve olumsuz yanlarını ele alan kapsamlı bir değerlendirme sunması doğru olurdu.

10. Arıburnu'ndaki başarısızlık esas olarak arazi yapısındaki güçlüklerden ve düşmanın kuvvetinden kaynaklanmaktadır. Anafartalar'daki başarısızlık Türk kuvvetlerine bu yönde baskı uygulamayı da engellemiştir. Anafartalar'da başarı sağlansaydı Arıburnu'ndaki direnç de azalabilirdi.
11. 9 Ağustos'ta sona eren taarruzların başarısız olmasından sonra düşünülen yeni harekâtlar büyük çaplı takviye olmadan başarılı bir şekilde gerçekleştirilemezdi. General de Lisle'in Sir Frederick Stopford'un yerine geçmesinden sonra gerçekleşen muharebe kesinlikle savunma karakterli bir muharebeydi.

12. Sir Charles Monro'nun tavsiyelerinin Lord Kitchener tarafından kabul edilmesinden sonra derhal tahliye kararı alınması gerektiğini düşünüyoruz. Bununla birlikte tahliye sorununun, bize göre bizim araştırma alanımıza girmeyen diğer yüksek siyaset sorunlarıyla bağlantılı olduğunu kabul ediyoruz.
13. Alınan tahliye kararının doğru olduğunu düşünüyoruz.
14. Topçu ve mühimmat sıkıntısının ve başlangıçtaki kuvvet yapısının yeterli takviye ve yeni asker alımıyla korunamamasının başından sonuna kadar harekâtı olumsuz etkilediğini düşünüyoruz. Bize göre bunun nedeni, bu tür ikmallerle görevli daire başkanlarının ihmalleri değil, harekâtlarla ortaya çıkan talebin beklenenden çok daha fazla olması ve karşılanması gereken diğer savaş alanlarındaki taleplerdir.
Öte yandan, Anafartalar harekâtı için Mısır'da ve Mondros'ta büyük miktarda topçu mühimmatı vardı, ancak bu hiçbir zaman kullanılmadı.
15. Yeterli topçu hazırlık bombardımanı olmadan birçok küçük çaplı cephe taarruzu gerçekleştirilmesine karşın ya az ya da sıfır maddi avantaj elde edilebildi. Bu taarruzların gereksiz zayiata yol açtığına dair kanıtlar mevcuttur. Bölge ve şartlar hakkında elde edebildiğimizden daha ayrıntılı bilgi sahibi olmadan bu tür taarruzların doğru olup olmadığı konusunda fikir yürütmemiz mümkün değildir. Eldeki kanıtların, üst düzey komutanların ve kurmay subayların siper ve mevzileri ziyaret edip incelememeleri nedeniyle sonuçsuz taarruzlar icra edildiği şeklindeki suçlamayı doğrulamadığını düşünüyoruz.
16. Kara ve Deniz kuvvetleri arasında tam bir işbirliği vardı, iki kuvvet iyi iş çıkarmış ve birlikte uyum içinde çalışmıştır.

GİRİŞ

(Sayfa 1-13)

- 1 Bu girişte sözü edilen kitaplarla ilgili tam bilgi Seçilmiş Kaynakça'da bulunabilir.
- 2 Savaşın operatif ve taktik seviyesinde "hâkim olmak" terimiyle ilgili kusursuz bir tartışma için bkz. Nigel Hamilton, *Master of the Battlefield, Monty's War Years 1942-1944* (New York: McGraw Hill, 1984).

BİRİNCİ BÖLÜM: STRATEJİK ORTAM

(Sayfa 15-41)

- 1 Maurice Hankey, *The Supreme Command, 1914-1918*, Birinci Cilt (Londra: George Allen ve Unwin Limited, 1961), 222.
- 2 Konseyin tam öyküsü ve ikilemleriyle eylemleri bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Daha fazla bilgi için, *The Supreme Command, Cilt I*, 244-295 ve Winston S. Churchill, *The World Crisis, Cilt II* (New York: Charles Scribner's Sons), 1929, 84-117.
- 3 Hankey, *The Supreme Command*, 244-250.
- 4 A.g.e., 250.
- 5 A.g.e., 251.
- 6 Graham T. Clews, *Churchill's Dilemma, The Real Story Behind the Origins of the 1915 Dardanelles Campaign* (Santa Barbara, CA: Praeger, 2010), 62.
- 7 A.g.e., 93.
- 8 A.g.e.
- 9 A.g.e., 94.
- 10 A.g.e., 107.
- 11 Hankey, *The Supreme Command*, 267.
- 12 Clews, *Churchill's Dilemma*, 118.
- 13 Edward J. Erickson, *Defeat in Detail, The Ottoman Army in the Balkans, 1912-1913* (Westport, CT: Praeger, 2003), 246-248.

- 14 M. Naim Turfan, *Rise of the Young Turks: Politics, the Military and Ottoman Collapse* (Londra: I. B. Tauris, 2000), 327-330.
- 15 Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Vol II, 306.
- 16 A.g.e.
- 17 Uyar ve Erickson, *A Military History of the Ottomans* (Osmanlı Askeri Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları), 237-238.
- 18 Karatamu, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi* (1908-1920), 242-243.
- 19 A.g.e., 52. Zorla emekli edilen subay sayısı şaşırtıcıydı: İki feldmareşal, iki korgeneral, 30 tümgeneral, 95 tuğgeneral, 184 albay, 236 yarbay ve binbaşı ve 800 kadar yüzbaşı ve üsteğmen.
- 20 Raymond H. Kevorkian, *The Armenian Genocide, A Complete History* (Londra: I. B. Tauris, 2011), 168.
- 21 Turfan, *Rise of the Young Turks*, 293.
- 22 Cemal Akbay, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, 1nci Cilt, Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Girişi* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1970), 157. Bundan sonra, Akbay, *Military Mobilisation and Entry into the War*.
- 23 Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi 1914, 1915 Yılı Hareketleri* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1964), 55-57.
- 24 Akbay, *Military Mobilisation and Entry into the War*, 157-162.
- 25 Sir G. Barclay'den Sir Edward Grey'e, 4 Ağustos 1914, G. P. Gooch ve Harold Temperley (ed.), *British Documents on the Origins of the War 1898-1914*, Vol. XI (Londra, HMSO, 1926), 306.
- 26 Belli cümlelerin ve zaman çizelgelerinin özeti için bkz. Edward J. Erickson, *Ordered to Die, A History of the Ottoman Army in the First World War* (Westport, CT: Greenwood Press, 2001), 25-28. Bu konuyu eksiksiz biçimde incelemek için bkz. Mustafa Aksakal, *The Ottoman Road to War in 1914: The Ottoman Empire and the First World War* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008).
- 27 Ulrich Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire* (Princeton: Princeton University Press, 1968), 54.
- 28 A.g.e.
- 29 Bernd Langensiepen ve Ahmet Güleryüz, *The Ottoman Steam Navy* (Annapolis: Naval Institute Press, 1995), 44.
- 30 Akbay, *Military Mobilization and Entry into the War*, 162-176.
- 31 Fevzi Çakmak, *Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2005), 10-15.

İKİNCİ BÖLÜM: KARŞILIKLI SEFER PLANLARI

(Sayfa 43-71)

- 1 Churchill, *The World Crisis*, Vol II, 186-189.
- 2 George H. Cassar, *Kitchener's War, British Strategy from 1914-1916* (Washington, DC: Brassey's Inc., 2004), 137. Aynı zamanda bkz. C. F.

- Aspinall-Oglander, *History of the Great War, based on Official Documents: Military Operations Gallipoli*, Vol I (Londra: HMSO, 1924), 71. Bundan sonra Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli*, Vol. I.
- 3 Clews, *Churchill's Dilemma*, 202.
- 4 A.g.e., 199-207.
- 5 Hankey, *The Supreme Command*, Vol I, 258-262.
- 6 Clews, *Churchill's Dilemma*, 199-207.
- 7 Böyle bir sefer için genel olarak 60.000 askerin yeterli olduğu düşünülmekteydi ve bu düşünce ilk kez Çanakkale Boğazı'nı zorlamak üzere Yunan ordusu ile İngiliz Donanması'nın kullanılması amacıyla Yunan hükümetiyle 1914 ayının ortalarında yapılan müzakerelerde gündeme gelmişti. Bu olayların en iyi ele alındığı yer olarak bkz. *Churchill's Dilemma* (Santa Barbara, CA: Praeger, 2010) 43-48.
- 8 Paul G. Harper, *The Naval War in the Mediterranean 1914-1918* (Annapolis: Naval Institute Press, 1987), 47-83.
- 9 Robert K. Massie, *Castle of Steel* (New York: Random House, 2003), 428-430.
- 10 Robin Prior, *Gallipoli, The End of the Myth* (New Haven: Yale University Press, 2009), 36.
- 11 A.g.e., 98. Aynı zamanda bkz. Clews, *Churchill's Dilemma*, 70-75.
- 12 Churchill, *The World Crisis*, Vol II, 190-192.
- 13 Prior, *Gallipoli, The End of the Myth*, 41.
- 14 Bu paragraftaki materyal Edward J. Erickson'ın, "Strength Against Weakness, Gallipoli 1915", (*Journal of Military History* 65 (Ekim 2001), 981-1012) başlıklı makalesinden alınmıştır.
- 15 Muhterem Saral, Alpaslan Orhon ve Şükrü Erkal, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Vinci Cilt, Çanakkale Cephesi Harekâtı* 1inci Kitap (Haziran 1914-Nisan 1915) ["First World War, Turkish War, Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915"] (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), 80-91. Bundan sonra, Saral et al, *Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915*.
- 16 T. C. Genelkurmay Başkanlığı, *Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması*, 66-67. 1912, Şubat 1915 ve Nisan 1915 savunmalarının anlatımı ve karşılaştırmalı haritaları için aynı zamanda bkz. Edward J. Erickson, "Strength Against Weakness: Ottoman Military Effectiveness at Gallipoli, 1915", *The Journal of Military History*, 65 (October 2001), 981-1012.
- 17 Osmanlılar karargâh ve sefer için askeri bir terim olarak bölgedeki en büyük şehrin adını -Çanakkale- kullanıyordu. Türkler Gelibolu seferini *Çanakkale Harekâtı* olarak adlandırmaktadır.
- 18 Genelkurmay Başkanlığı, *Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması*, 66-67.
- 19 A.g.e., Kroki (Harita) 79.
- 20 Avustralyalılar daha sonra, 1915'te kendi sektörlerindeki, adını böyle koydukları "Balkan Hendekleri"ni keşfedeceklerdi. Bunlar o savunma

hazırlıklarının kalıntılarıydı. Modern dönem Gelibolu'suna hayranlık besleyen merhum (Belçikalı) Jul Snelders bu hendekleri 1998 yılında ortaya çıkardı.

- 21 Genelkurmay Başkanlığı, *Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması*, Kroki (Map) 19.
- 22 Genelkurmay Başkanlığı, *Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması*, 251, 262. Mustafa Kemal'in Balkan Savaşları'nda muharebeye katıldığı bazen unutulmakta olup, 1913'te Gelibolu'da kolordu düzeyinde harekât subaylığı yaptığı da çoğunlukla bilinmemektedir.
- 23 Bu harekâtların ayrıntıları için bkz. Erickson, *Defeat in Detail*, 153-156, 252-259, ve 325-328.
- 24 Richard Hall, *The Balkan Wars 1912-1913: Prelude to the First World War* (Londra: Routledge, 2000), 81.
- 25 Bu paragraftaki materyal Erickson'ın, "Strength Against Weakness", 981-1012, makalesinden alınmıştır.
- 26 Saral et al, *Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915*, 83-84.
- 27 A.g.e., 51-52.
- 28 A.g.e., 49-51.
- 29 A.g.e., 49-51.
- 30 A.g.e., 79.
- 31 ATASE Arşivi 121, Kayıt 573, Dosya 10-3, Enver Paşa'dan Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı'na, 12 Ağustos 1914, T. C. Genelkurmay Başkanlığı'nda, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Yıl 38, Sayı 88, Ağustos 1989 (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989), 7-8, tekrar basılmıştır.
- 32 Saral et al, *Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915*, 52.
- 33 A.g.e., 61-62.
- 34 A.g.e., 54.
- 35 Birinci Ordu'ya gönderilen III. Kolordu raporu, 22 Kasım 1914, ATASE Arşivi 4669, Kayıt H-3, Dosya 1-107, Saral et al, *Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915*, 103'te alıntı yapılmıştır.
- 36 19'uncu Tümen Tarihçesi, 1970, 9, yayınlanmayan kurmay çalışması (Mekki Erertem), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, ATASE Kütüphanesi, Kayıt 26-834.
- 37 A.g.e., 38-40.
- 38 A.g.e., Kroki (Harita) 4.
- 39 A.g.e., 85-88.
- 40 A.g.e., 89.
- 41 A.g.e., 85-86.
- 42 A.g.e., 44-45.
- 43 A.g.e., 45.
- 44 A.g.e., Bölüm 9.
- 45 Saral et al, *Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915*, 97-99, 106-107, 217.

- 1 Komuta değişikliği talimatları, 6 Ocak 1914, Başbakanlık Arşivi, Arşiv No. 6, T. C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi* (1908-1920), 195-6'da yeniden basılmıştır.
- 2 Liman von Sanders, *Five Years in Turkey* (Londra: Bailliere, Tindall & Cox, 1928), 78-9, (*Türkiye'de Beş Yıl*, İş Bankası Kültür Yayınları).
- 3 Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral ve Reşat Hallı. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'inci Cilt, Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Amfibi Harekât) ["First World War, Turkish War, Gallipoli Front Operations, Amphibious Operations"] (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1979), 61-2. Bundan sonra, Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*.
- 4 Saral et al, *Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915*, 96-101.
- 5 III. Kolordu Emirnameleri, 8 Kasım 1914, ATASE Arşivi 3964, Kayıt H-5, Dosya No 1-10/11.
- 6 26. Piyade Alay Tarihçesi, 7, ATASE Arşivi, Dolap 91, Kayıt 29, Raf 2, Dosya 169.
- 7 9. Tümen Emirnameleri, 19 Ağustos 1914, ATASE Arşivi 5025, Kayıt 27, Dosya 1/86-88, Ek-1.
- 8 26. Piyade Alay Tarihçesi, 8, ATASE Arşivi, Dolap 91, Kayıt 29, Raf 2, Dosya 169.
- 9 27. Piyade Alay Tarihçesi, 7, ATASE Arşivi, Dolap 91, Kayıt 29, Raf 2, Dosya 170.
- 10 A.g.e., 8.
- 11 27. Piyade Alay Emirnamesi No. 5, 10 Eylül 1914, Binbaşı Halis Bey (Ataksor), *Çanakkale Raporu* (İstanbul: Arma Yayınları, nd [1975 baskısının yeniden basımı]), 42-43'te yeniden basılmıştır.
- 12 27. Piyade Alay Tarihçesi, 7, ATASE Arşivi 91/2.
- 13 Sevk Emirnameleri No. 8, 10 ve 18, 1914, Halis Bey (Ataksor), *Çanakkale Raporu*, 46-58'de yeniden basılmıştır.
- 14 27. Piyade Alay Tarihçesi, 7, ATASE Arşivi 91/2.
- 15 25. Piyade Alay Tarihçesi, yayımlanmamış kurmay çalışması (Lütfi Doğanç) 1977, 7, ATASE Kütüphanesi, Kayıt 26-485.
- 16 9. Topçu Alay Tarihçesi, yayımlanmamış kurmay çalışması (Mete Şefik) 1970, ATASE Kütüphanesi, Kayıt 26-346.
- 17 General Askir Arkayan ile söyleşi, Liddle Collection (LC), Box Gall 216/1.
- 18 Yarbay Abil Savasman ile söyleşi, Temmuz 1972, LC, Box TU 01, madde 4, tape 49.
- 19 Robin Prior, *Gallipoli, The End of the Myth* (New Haven: Yale University Press, 2009), 45.

- 20 Churchill, *The World Criss*, Vol II, 187-189.
21 Prior, *Gallipoli, The End of the Myth*, 43-50.
22 Churchill, *The World Criss*, Vol II, 215.
23 A.g.e., 215-17.
24 Clews, *Churchill's Dilemma*, 219.
25 Cassar, *Kitchener's War*, 142.
26 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli*, Vol I, 84-85.
27 A.g.e., 87-88.
28 Kitchener'in Sir Ian Hamilton'a verdiği talimatlar, 13 Mart 1915, Aspinall-Oglander, *Military Operations, Vol I, Maps and Appendices*, 1-4.
29 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli*, Vol I, 90.
30 Sir Ian Hamilton, *Gallipoli Diary, Volume I* (New York: George H. Doran Company, 1920), 16.
31 Churchill, *The World Crisis*, Vol II, 220-222.
32 A.g.e., 221-222.
33 A.g.e., 222-223.
34 A.g.e., 223-224.
35 A.g.e., 223.
36 Hamilton, *Gallipoli Diary*, Vol I, 21-23.
37 A.g.e., 224.
38 Saral et al, *Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915*, 113.
39 Bkz. Prior, *Gallipoli, The End of the Myth*, 44-59. Profesör Robin Prior'un kitabının 4. Bölüm'ü Çanakkale'deki muharebe gemilerinden yapılan anışlarla hedeflerin vurulma ihtimalinin ve karşılaşılan güçlüklerin anlaşılması bakımından özellikle değerlidir.
40 A.g.e., 277.
41 A.g.e., 242.
42 9. Tümen Komutanı'ndan Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı'na, 5 Mart 1915, ATASE Arşivi 4618, Kayıt 43, Dosya 57, T. C. Genelkurmay Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi* 38/88, 11-14.
43 A.g.e., 6-140.
44 A.g.e., 148-165.
45 A.g.e., 148-154.
46 Saral et al, *Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915*, 316.
47 A.g.e., 211.
48 Emirname No. 129, Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, 19 Mart 1915, ATASE Arşivi 4701, Kayıt H-1, Dosya 1-181, alıntı yapıldığı yer Saral et al, *Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915*, 279. Albay Talat Bey (2. Ağır Topçu Alayı), Albay Şükrü Bey (İstihkâm Sınıfı), Yarbay Wossidlo (Alman danışman) ve Binbaşı Nuri Bey'e (Muhabere Sınıfı) Gümüş İmtiyaz Madalyası verilmiştir. Teğmen Ali Bey (Müstahkem Mevki Komutanlık Karargâhu), Yüzbaşı Hilmi Bey (Rumeli Mecidiye Tabyası Komutanı), Teğmen Nazmi Bey (Rumeli Hamidiye Tabyası), Yüzbaşı Herschel (Alman Komutan, Anadolu Hamidiye Tabyası) ve Müfreze Komutanı Remzi Bey'e (Dardanos Tabyası) Gümüş Liyakat Madalyası verilmiştir.

- 49 Osmanlıların ağır top mermilerini 18 Mart çatışmasındaki oranda harcayacağı varsayılırsa, 20/22 kalibrelik ağır toplarını bile ateşlemeden muharebeyi beş gün daha sürdürecektir kadar mermileri vardı.
- 50 Saral et al, *Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915*, 211-212.
- 51 Arthur J. Marder, "The Dardanelles: Post-Mortem", *From Dreadnought to Scapa Flow* (Londra: Oxford University Press, 1965), cilt 2.
- 52 A.g.e., 263. Profesör Marder'in donanma taarruzunun konsept, planlama, icra ve işlem sonrasıyla ilgili anlatımları basılı en iyi eser olup zamanın sınavından geçmiştir.
- 53 Sir Julian S. Corbett, *History of the Great War based on Official Documents. Naval Operations, vol. 2.* (Londra: Longmans, Green and Co, 1921), 224.
- 54 Saral et al, *Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915*, Harita 1. Bazı Batılı tarih kaynakları sayısal dizileri hatalı biçimde kuzeyden güneye doğru göstermektedir, bunun bir örneği de Corbett, *Naval Operations, vol. 2*, s. 230'un karşısındaki harita.
- 55 A.g.e., 38-40.
- 56 Marder, *From Dreadnought to Scapa Flow*, 248-250; 254-255. Profesör Marder kayıpları telafi etmek üzere derhal takviye birlikler sevk edildiğini bildirmektedir. Planlanan yeni taarruz için daha hızlı gemiler ve daha iyi teknikler kullanmak suretiyle yeniden yapılan mayın temizleme düzenleme çalışmalarıyla ilgili analizi kayda değer olup, donanmanın düşman savunmaları da dahil olmak üzere taktik sorunları çözmek için harcadığı zihin enerjisini göstermektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: SİLAHLAR VE ASKERLER: KURUMLAR, TEŞKİLATLAR VE KOMUTA

(Sayfa 111-151)

- 1 Martin Samuels, *Command or Control? Command, Training and Tactics in the British and German Armies, 1888-1918* (Londra: Frank Cass, 1995), 47.
- 2 A. F. Becke, *Order of Battle of Divisions, Part 4* (1944 baskısının yeniden basımı, Uckfiel, UK: The Naval & Military Press Ltd, 2007), 179-183, 185-191.
- 3 Martin Middlebrook, *Your Country Needs You, Expansion of British Army Infantry Divisions 1914-1918* (Barnsley, UK: Leo Cooper, 2000), 21-112.
- 4 Field Service Regulations (1909) Part 1 (Operations) (FSR I), <https://archive.org/details/pr1fieldservice00greauoft/adresinden/girilebilir>
- 5 Christopher Pugsley, "We Have Been Here Before: the Evolution of the Doctrine of Decentralised Command in the British Army 1905-1989", *Sandhurst Occasional Papers* No 9 (2011), 12.

- 6 Bkz. Tim Travers'in eseri, *The Killing Ground, the British Army, the Western Front & the Emergence of Modern War 1900-1918* (Londra: Allen & Unwin, 1987).
- 7 Bkz. Nikolas Gardner, *Trial by Fire, Command and the British Expeditionary Force in 1914* (Westport, CT: Praeger, 2003).
- 8 Martin Samuels, *Command or Control? Command, Training and Tactics in the British and German Armies, 1888-1918* (Londra: Frank Cass, 1995), 5.
- 9 A.g.e.
- 10 T. C. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, Cilt I* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), 52 ve İngilizce, Erickson, *Defeat in Detail*, 336-340.
- 11 General Orders (Ordu Emri-namesi), No. 1. Tıpkıbasımı: T. C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)*, 405-411.
- 12 A.g.e., 405 ve İngilizce, Erickson, *Defeat in Detail*, 336.
- 13 Ordu Emri-namesi NO. 9, 24 Mayıs 1914. Tıpkıbasımı: T. C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)*, 327-328.
- 14 Ankara'daki modern Türk Genelkurmay Arşivleri'nde alaydan ordu grubu seviyesine kadar binlerce sıralı harp ceridesi bulunmaktadır, ki bu da Osmanlı ordusundaki harp ceridesi sisteminin eksiksiz ve doğru olduğunun bir kanıtıdır.
- 15 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)*, 329-330.
- 16 Esat Paşa hakkındaki aşağıdaki biyografik bilgiyle ilgili materyal İsmet Görgülü'den, *Türk Harp Tarihi Derslerinde Adı Geçen Komutanlar* (İstanbul: Harp Akademileri Yayını, 1983), 298-300, alınmıştır.
- 17 Esat Paşa'nun Yanya savunmasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. T. C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), III. Cilt, 2 Kısım, Harp Ordusu Vardar Ordusu, Yunan Cephesi Harekâtı* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), 518-672 ve Erickson, *Defeat in Detail*, 293-316.
- 18 Komuta değişikliği talimatları, 6 Ocak 1914, Başbakanlık Arşivleri, Arşiv No. 6. Tıpkıbasımı: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)*, 195-196.
- 19 T. C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989), 124-126. Yarbay Kazım Bey ile ilgili biyografik materyal bu kaynağın alınmıştır.
- 20 Paul-Marie de la Gorce, *The French Army, A Military-Political History* (Londra: Weidenfeld ve Nicolson, 1963), 50-59.
- 21 Albay Henry Wilson, British Army DMO (Ekim 1913).
- 22 NARA, General Information on the Gallipoli peninsula, Captain Williams to Chief of Staff, War College Division, 6 Kasım 1915, M 1271, File 8544-1, Dispeç 446. Williams sefer boyunca yarınmadaki Türk subaylarla sayısız ayrıntılı görüşmeler yapmıştır.
- 23 A.g.e.

BEŞİNCİ BÖLÜM: AMFİBİ TAARRUZ, 19 MART -
30 NİSAN 1915

(Sayfa 153-232)

- 1 Koramiral de Robeck'ten Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na, 18 Mart 1915. Tıpkıbasımı: Churchill, *The World Crisis*, Vol II, 233-234.
- 2 Koramiral de Robeck'ten Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na, 18 Mart 1915. Tıpkıbasımı: Churchill, *The World Crisis*, Vol II, 234.
- 3 Hamilton, *Gallipoli Diary*, 41.
- 4 Robert Rhodes James, *Gallipoli* (New York: Macmillan, 1965), 67.
- 5 Koramiral de Robeck'ten Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na, 23 Mart 1915. Tıpkıbasımı: Churchill, *The World Crisis*, Vol II, 236-237.
- 6 Hankey, *The Supreme Command*, 292-293.
- 7 A.g.e., 293-294.
- 8 A.g.e., 294.
- 9 Hamilton, *Gallipoli Diary*, 57-60.
- 10 Kitchener'dan Hamilton'a, 3 Nisan 1915, MEF (Akdeniz Sefer Kuvveti) Harp Ceridesi eki, AWM RCD/G1002281.
- 11 MEF GHQ (Genel Karargâh), MEF Harp Ceridesi, 12.10, 4 Nisan, AWM RCD/G1002280.
- 12 MEF GHQ (Genel Karargâh), MEF Harp Ceridesi, 17.00, 8 Nisan, AWM RCD/G1002280.
- 13 Hamilton'dan Kitchener'a, 20.00, 10 Nisan 1915. MEF Harp Ceridesi'ne ek, AWM RCD/G1002281.
- 14 MEF GHQ, Kuvvet Emirnamesi No. 1, 13 Nisan 1915, MEF Harp Ceridesi eki, AWM RCD/G1002281.
- 15 Hamilton, *Gallipoli Diary*, 96.
- 16 A.g.e., 97.
- 17 A.g.e., 98. Bu Hamilton'ın ilk hedeflerin ele geçirilmesinin ne kadar zaman alacağı konusunda ne düşündüğünü göstermektedir.
- 18 Anzak Kolordu Komutanlığı için talimatlar, MEF GHQ, 13 Nisan 1915. MEF Harp Ceridesi eki, AWM RCD/G1002281.
- 19 Seddülbahir Örtme Kuvveti için talimatlar, MEF GHQ, 19 Nisan 1915, MEF Harp Ceridesi eki, AWM RCD/G1002281.
- 20 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli*, Vol. I, 127.
- 21 MEF Komutanlığı'ndan d'Amade'ye, GHQ MEF, 18 Nisan 1915, MEF Harp Ceridesi eki, AWM RCD/G1002281.
- 22 Kitchener'dan Hamilton'a, 12.15, 19 Nisan 1915, MEF Harp Ceridesi eki, AWM RCD/G1002281.
- 23 Fransız Doğu Sefer Kuvveti Komutanlığı'na talimatlar, 21 Nisan 1915, GHQ MEF, MEF Harp Ceridesi eki, AWM RCD/G1002281.
- 24 29. Tümen'in ya da Avustralyalıların karaya çıkamaması halinde tavsiye edilen hareket tarzı, MEF GHQ, 24 Nisan 1915, MEF Harp Ceridesi eki, AWM RCD/G1002281.

- 25 Osmanlı Genel Karargâhu Emîrnamesi, 9 Mart 1915, ATASE Arşivi 4669, Kayıt H-12, Dosya 1-85, alıntı yapıldığı yer Saral et al, *Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915*, 171.
- 26 Saral et al, *Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915*, 212.
- 27 Genel Karargâh mesajı, 22 Mart 1915, ATASE Arşivi 4669, Kayıt H-13, Dosya 1-19 ve Genel Karargâh mesajı, 23 Mart 1915, ATASE Arşivi 4669, Kayıt H-13, Dosya 1-2, alıntı yapıldığı yer Saral et al, *Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915*, 213-214.
- 28 Osmanlı Ordu Karargâhu Sayı 2793'ten Osmanlı Genel Karargâhı'na, 07.45, 25 Mart 1915, ATASE Arşivi 180, Kayıt 774, Dosya 1-5. Tıpkıbasımı: T. C. Genelkurmay Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi* 38/88, 18-20.
- 29 Emîrname (çok gizli), 26 Mart 1915, ATASE Arşivi 180, Kayıt 774, Dosya 1-6, alıntı yapıldığı yer Saral et al, *Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915*, 218.
- 30 Carl Mühlmann, *Der Kampf um die Dardanellen 1915* (Berlin: Drud und Berlag von Gerhard Gtalling, 1927), 82-83 ve Liman von Sanders, *Five Years in Turkey*, 59-60.
- 31 Geçici Kolordu Emîrnamesi, 1 Nisan 1915, ATASE Arşivi 3474, Klasör H-1, Dosya 1-21, alıntı yapıldığı yer Saral et al, *Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915*, 226.
- 32 Geçici Kolordu Emîrnamesi, 5 Nisan 1915, ATASE Arşivi 3474, Klasör H-3, Dosya 2-5, alıntı yapıldığı yer Saral et al, *Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915*, 227.
- 33 Beşinci Ordu Emîrnamesi, 19 Nisan 1915, ATASE Arşivi 3474, Klasör H-3, Dosya 2-14, alıntı yapıldığı yer Saral et al, *Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915*, 234-234.
- 34 Beşinci Ordu Emîrnamesi, 7 Nisan 1915, ATASE Arşivi 3474, Klasör H-4, Dosya 2-19. Tıpkıbasımı: Saral et al, *Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915*, 228-230.
- 35 Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 8-10.
- 36 Liman von Sanders, *Five Years in Turkey*, 61. Bu mit sonraki bütün Batılı yazarlar tarafından sürdürülmüştür, örneğin Churchill, *The World Crisis*, 412; Alan Moorehead, *Gallipoli*, New York: Harper & Row, 1956, 104; ve James, *Gallipoli*, 71. Daha yeni bir örnek için bkz. Travers, *Gallipoli 1915* (Stroud, İngiltere: Tempus, 2001), 38-39. Travers, Osmanlı savunma yapısının birlikleri etkili bir savunma yapamayacak kadar fazla dağıtıldığını belirtiyordu.
- 37 A.g.e.
- 38 Saral et al, *Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915*, Kroki (Bindirme) 14.
- 39 A.g.e., Kroki (Bindirme) 15.
- 40 Seddülbahır'e yapılan çıkarmanın ayrıntıları Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol I*, 201-251'de bulunabilir.
- 41 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol I*, 201-215.
- 42 Hamilton, *Gallipoli Diary, Vol I*, 126-128.

- 43 GHQ MEF, MEF Harp Ceridesi, 04.00 ve 19.30 arasındaki girişler, 25 Nisan 1915, AWM RCD/G1002280.
- 44 A.g.e.
- 45 Tim Travers, *Gallipoli 1915*, 61.
- 46 C. E. W. Bean, *The Story of ANZAC. From the outbreak of the war to the end of the first phase of the Gallipoli Campaign, May 4, 1915, Vol I* (1921 baskısının yeniden basımı, St. Lucia, Queensland, 1981), 245-303.
- 47 Bkz. Edward J. Erickson, *Ottoman Army Effectiveness in World War I, A Comparative Study* (Abingdon, İngiltere: Routledge, 2007), 36. Sinclair-Maclagan'ın eylemleriyle ilgili en iyi yorum için aynı zamanda bkz. Chris Roberts, *The Landing at Anzac 1915* (Canberra: Army History Unit, 2013), 84-94.
- 48 Roberts, *The Landing at Anzac 1915*, 124-130.
- 49 Hamilton, *Gallipoli Diary*, Vol I, 142-144.
- 50 9. Tümen Emirnamesi, 05.55, 25 Nisan 1915, ATASE Arşivi, Kayıt H-10, Dosya 1-73.
- 51 Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 30.
- 52 A.g.e., 32.
- 53 Liman von Sanders, *Five Years in Turkey*, 64.
- 54 III. Kolordu Emirnamesi, 10.10, 25 Nisan 1915, metnin tam kopyası Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 32'de yeniden basılmıştır.
- 55 Beşinci Ordu'dan XV. Kolordu'ya gönderilen emirname, 12.00, 25 Nisan 1915, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-3, Dosya 3-32. Tıpkıbasımı: Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 65.
- 56 Beşinci Ordu Raporu, 17.00, 25 Nisan, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-3, Dosya 3-32. Tıpkıbasımı: Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 65.
- 57 Bkz. örneğin Mesaj No 3486, Beşinci Ordu karargâhından Enver Paşa'ya, 26 Nisan 1915, ATASE Arşivi 180, Kayıt 776, Dosya 4/4-1. Tıpkıbasımı: Genelkurmay Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi* 38/88, 32-34. Ordunun 25 Nisan günü öğleden sonraki hareketleriyle ilgili bu mesaj 01.50'de gönderilmiş, 03.35'te teslim alınıp 04.50'de nöbetçi subayına iletilmiştir.
- 58 Örneğin bkz. İstihbarat Şubesi Başkanlığı, Osmanlı Genel Karargâhı'ndan 5. Ordu Komutanı'na, 26 Nisan 1915, ATASE Arşivi 180, Kayıt 777, Dosya 7-23. Tıpkıbasımı: Genelkurmay Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi* 38/88, 34-36.
- 59 A.g.e., 32-33.
- 60 9. Tümen Emirnamesi, 05.55, 25 Nisan 1915, ATASE Arşivi 4836, Kayıt H-10, Dosya 1-73.
- 61 9. Tümen Emirnamesi, 25 Nisan 1915, ATASE Arşivi 4836, Kayıt H-11, Dosya 1-19.
- 62 Haluk Oral, *Gallipoli Through Turkish Eyes 1915* (Çev. Amy Spangler) (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007), 58 ve ATASE

- Arşivi 5026, Kayıt 28, Dosya 1-12, Muharebe Raporu, 27. Piyade Alayı.
- 63 T. C. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. Cilt, Çanakkale Cephesi Harekâtı, 1'inci, 2'nci ve 3'üncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2002) 69.
- 64 Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 265.
- 65 25. Piyade Alay Tarihçesi, yayımlanmamış kurmay çalışması (Doğancı), 12, ATASE Kütüphanesi, Kayıt 26-485.
- 66 MEF GHQ, MEF Harp Ceridesi, 16.32, 28 Nisan 1915, AWM RCD/G1002280.
- 67 MEF GHQ, MEF Harp Ceridesi, 06.25, 26 Nisan 1915, AWM RCD/G1002280.
- 68 Anzak Genel Karargâhı, Anzak Harp Ceridesi, 26 Nisan 1915, AWM RCD/G1009980.
- 69 Beşinci Ordu'dan Harbiye Nezareti'ne mesaj, 01.50, 26 Nisan 1915, ATASE Arşivi 180, Kayıt 776, Dosya 4/4-1.
- 70 Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 127.
- 71 Muharebe Emirnamesi, 9. Tümen, 28 Nisan 1915, ATASE Arşivi 4836, Kayıt H-11, Dosya 1-27.
- 72 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol I*, 282.
- 73 MEF GHQ, MEF Harp Ceridesi, 17.30, 28 Nisan 1915, AWM RCD/G1002280.
- 74 Cassar, *The French and the Dardanelles*, 120-121.
- 75 A.g.e., 121.
- 76 A.g.e., 122-123.
- 77 Hamilton, *Gallipoli Diary, Vol I*, 183.
- 78 GHQ, MEF Harp Ceridesi, 11.53, 29 Nisan 1915, AWM RCD/G1002281.
- 79 GHQ, MEF Harp Ceridesi, 09.15, 29 Nisan 1915, AWM RCD/G1002281.

ALTINCI BÖLÜM: OSMANLI KARŞI TAARRUZLARI, 1 MAYIS - 5 AĞUSTOS 1915

(Sayfa 233-288)

- 1 Beşinci Ordu'dan III. Kolordu'ya gönderilen Emirname, 28/29 Nisan 1915, ATASE Arşivi 4836, Kayıt H-10, Dosya 1-86, alıntı yapıldığı yer Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 327.
- 2 Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 328.
- 3 A.g.e., 333-334.
- 4 Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 346.
- 5 A.g.e., 348-349.
- 6 A.g.e., 353.

- 7 A.g.e.
- 8 A.g.e., 360.
- 9 A.g.e. 393-365.
- 10 A.g.e., 368-369.
- 11 Taarruz Emri, Güney Grubu, 3 Mayıs 1915, alıntı yapıldığı yer Remzi Yiğitgüden, *Çanakkale Cephesi* (Ankara: ATASE Dosya 51, tarih yok) 2336-2337 ve tıpkıbasımı: Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 366.
- 12 A.g.e.
- 13 Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 382-383.
- 14 A.g.e., 389.
- 15 A.g.e., 394-395.
- 16 Beşinci Ordu kuvvet raporları 25 Nisan 1915, Çizelge 1. Tıpkıbasımı: Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 442.
- 17 Osmanlı Genel Karargâhı'ndan Beşinci Ordu'ya, 4 Mayıs 1915, ATASE Arşivi 3964, Kayıt H-171, Dosya 1-14, alıntı yapıldığı yer Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 395.
- 18 A.g.e., 396.
- 19 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol I*, 316-317.
- 20 Kitchener'dan Hamilton'a, 11.30, 4 Mayıs 1915, MEF Harp Ceridesi'ne ek, AWM RCD/G1004174.
- 21 MEF GHQ, Kuvvet Emri No. 5, 4 Mayıs 1915, MEF Harp Ceridesi'ne ek, AWM RCD/G1004174.
- 22 MEF GHQ, MEF Harp Ceridesi, 4 Mayıs 1915, AWM RCD/G1004172.
- 23 MEF GHQ, MEF Harp Ceridesi, 6 Mayıs 1915, AWM RCD/G1004172.
- 24 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol I*, 320-328.
- 25 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol I*, 328-332.
- 26 MEF GHQ, Kuvvet Emri No. 6, 7 Mayıs 1915, MEF Harp Ceridesi'ne ek, AWM RCD/G1004174.
- 27 İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993), 70-71.
- 28 MEF GHQ, Kuvvet Emri No. 8, 11 Mayıs 1915, MEF Harp Ceridesi'ne ek, AWM RCD/G1004174.
- 29 MEF GHQ, MEF Harp Ceridesi, 14-20 Mayıs 1915 tarihlerindeki girişler, AWM RCD/G1004172.
- 30 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol I*, 360-365.
- 31 Churchill, *The World Crisis, Vol. II*, 364-371 ve Hankey, *The Supreme Command, Vol. I*, 335-337.
- 32 Birdwood'tan Hamilton'a, GHQ ANZAC, 13 Mayıs 1915, MEF Harp Ceridesi'ne ek, AWM RCD/G1004174.
- 33 Bkz. Hamilton'ın Birdwood'tan kendisine gönderilen mesajlara yazdığı kenar notları, GHQ ANZAK, 13 Mayıs 1915, MEF Harp Ceridesi'ne ek, AWM RCD/G1004174.

- 34 Birdwood'tan Hamilton'a, GHQ ANZAK, 16 Mayıs 1915, MEF Harp Ceridesi'ne ek, AWM RCD/G1004175.
- 35 ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-5, Dosya 2-30, Genel Karargâh'tan 5. Ordu Komutanı'na, 13 Mayıs 1915. Tıpkıbasımı: T. C. Genelkurmay Başkanlığı, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekâtı)*, 180-181.
- 36 Albay Süleyman Askeri Bey, Balkan Savaşları'ndan sonra Batı Trakya'da gayri-nizami kuvvetlere önderlik eden ve daha sonra Mezopotamya'da İngilizlere karşı komutanlık yapan Osmanlı Teşkilat-ı Mahsusa'sının ünlü bir gerilla komutanıydı. Aynı zamanda İttihat ve Terakki'nin çekirdek kadrosundaydı. İngilizlere karşı savaşırken ağır yaralanan Süleyman Askeri Bey 1915 yılının Nisan ayı ortasında intihar etti.
- 37 "Harekâtlar", Kuzey Grubu Karargâhı'ndan Beşinci Ordu'ya, 14 Mayıs 1915, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-6, Dosya 3-16. . Tıpkıbasımı: Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 185-187.
- 38 Beşinci Ordu Emirnamesi, 11.15, 17 Mayıs 1915, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-6, Dosya 3-24. Tıpkıbasımı: Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 184.
- 39 19. Tümen Komutanı'ndan Kuzey Grubu'na rapor, 17 Mayıs 1915, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-6, Dosya 3-15. Tıpkıbasımı: Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 187-188.
- 40 Beşinci Ordu'dan Kuzey Grubu'na Emirname, 13.50, 17 Mayıs 1915, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-6, Dosya 3-30. Tıpkıbasımı: Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 191-192.
- 41 Kolordu Emirnamesi No. 15, Kuzey Grubu, 20.00, 18 Mayıs 1915, ATASE Arşivi 3964, Kayıt H-22, Dosya 1-12. Tıpkıbasımı: Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 193-194. Esat Paşa'nın Kuzey Grubu, III. Kolordu karargâhının numaralı kolordu emirname sistemini sürdürdü.
- 42 Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 195.
- 43 A.g.e., 198.
- 44 2. Tümen'den Kuzey Grubu'na gönderilen Muharebe Raporu, 05.10, 18 Mayıs 1915, ATASE Arşivi 3964, Kayıt H-2, Dosya 1-7. Tıpkıbasımı: Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 201.
- 45 Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, bu olayların eksiksiz değerlendirmesi için bkz. 205-209.
- 46 Kuzey Grubu'ndan Beşinci Ordu'ya gönderilen rapor, 11.20, 19 Mayıs 1915, ATASE Arşivi 3964, Kayıt H-23, Dosya 1-11. Tıpkıbasımı: Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 210-211.
- 47 Beşinci Ordu Tümen Zayiat Raporu, 19 Mayıs 1915, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-14, Dosya 5-38. Tıpkıbasımı: Yiğitgüden et al, *Gallipoli Front Amphibious Operations*, 211.
- 48 Ateşkesin nasıl gündeme geldiğine daik eksiksiz anlatım için bkz. Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 20-22. Resmi Türk tarihi bu olayı tek bir paragrafla anlatmaktadır, fakat ateşkes memnuniyetle karşılanmış çünkü siperlerinin önündeki bu kadar fazla

- sayıda Osmanlı askeri cesedinin görüntüsü Kuzey Grubu için ciddi bir moral sorun oluştuyordu.
- 49 MEF GHQ, MEF Harp Ceridesi, 17 Mayıs 1915, AWM RCD/G1004173.
- 50 Cassar, *The French and the Dardanelles*, 122-123.
- 51 MEF GHQ, Kuvvet Emri No. 16, 24 Mayıs 1915, MEF Harp Ceridesi'ne ek, AWM RCD/G1004173.
- 52 MEF GHQ, MEF Harp Ceridesi, 29 Mayıs 1915, AWM RCD/G1004173.
- 53 Kolordu Emirnamesi No. 1, 1 Haziran 1915, MEF Harp Ceridesi'e ek, AWM RCD/G1004177.
- 54 MEF GHQ, Kolordu Komutanlarına Talimatlar, 2 Haziran 1915, MEF Harp Ceridesi'ne ek, AWM RCD/G1004177.
- 55 Kolordu Emirnamesi No. 3, 3 Haziran 1915, MEF Harp Ceridesi'ne ek, AWM RCD/G1004177.
- 56 Özel Emirler, 9. Tümen, 28 Mayıs 1915, ATASE Arşivi 4836, Kayıt H-17, Dosya 1-4. Tıpkıbasımı: İrfan Tekşüt ve Necati Ökse, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Vinci Cilt 3'üncü Kitap, Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916) ["Turkish Armed Forces History, Ottoman State in the First World War, Turkish War, Gallipoli Front Operations, June 1915-January 1916"] (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1980), 31-32. Bundan sonra Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*.
- 57 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 41-55.
- 58 A.g.e., 22.
- 59 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol I*, 49-53. Aspinall-Oglander'ın değerlendirmesi "güvenilir bir görgü tanığı" olan Alman Albay Hans Kannengiesser'in yorumlarına dayanmaktadır. XV. Kolordu karargâhında bir kurmay subay olmaması ve bu sırada herhangi bir taktik birimde komutanlık etmemesi nedeniyle Kannengiesser'in konumu belli değildir.
- 60 Güney Grubu muharebe raporları, 5 Haziran 1915, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-8, Dosya 1-4 ve Kayıt H-9, Dosya 6. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 60-61.
- 61 12. Tümen Emirnamesi No. 8, 18.30, 5 Haziran 1915, ATASE Arşivi 4865, Kayıt H-8, Dosya 1-4 ve Kayıt H-6, Dosya 1-5. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 66.
- 62 Tümgeneral Weber'den Beşinci Ordu'ya işlem sonrası rapor, 10 Haziran 1915, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-9, Dosya 6-24. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, Ek 7 Olarak, 583-585. Üçüncü Kırte'de rapor edilen Osmanlı zayıatıyla ilgili çelişiklere, üç günlük muharebede toplam yaklaşık 9.000 zayıat verildiği tahminini yürüten resmi Türk tarihinde dikkat çekilmektedir.
- 63 Osmanlı tümenlerinin muharebe etkinliklerini nasıl ve niçin sürdürdürebildiğine dair eksiksiz bir cevap için, okuyucular Edward J. Erickson, *Ottoman Combat Effectiveness in World War I: A Comparative Study* (Routledge, 2007)'e bakabilirler.

- 64 Ordu Emirnamesi No. 40, Beşinci Ordu Karargâhı, 7 Haziran 1915, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-9, Dosya 6-7. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 82.
- 65 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 83-84.
- 66 Weber'den tümen komutanlarına, 19.30, 8 Haziran 1915, ATASE Arşivi 4857, Kayıt H-8, Dosya 1-15, alıntı yapıldığı yer Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 88.
- 67 Liman von Sanders'ten Enver Paşa'ya, 17 Haziran 1915, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-10, Dosya 1-9. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 587.
- 68 Enver Paşa'dan Liman von Sanders'e, 17 Haziran 1915, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-10, Dosya 1-5. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 589.
- 69 Hankey, *The Supreme Command*, Vol. I, 339-341.
- 70 A.g.e.
- 71 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli*, Vol II, 67-68.
- 72 VIII. Kolordu'dan Genel Karargâha, 23 Haziran 1915, MEF Harp Ceridesi'ne ek, AWM RCD/G1004178.
- 73 Örneğin bkz, Kitchener'dan Hamilton'a, 23 Haziran 1915, MEF Harp Ceridesi'ne ek, AWM RCD/G1004178.
- 74 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli*, Vol II, 72.
- 75 Güney Grubu'ndan Beşinci Ordu'ya gizli şifreli mesaj, 20 Haziran 1915. ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-10, Dosya 1-47. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 591-593.
- 76 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 122-124.
- 77 Durum raporu, 2. Tümen, 19.15, 21 Haziran 1915, ATASE Arşivi 4761, Kayıt H-6, Dosya 1-11. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 130-131.
- 78 34. Alay'dan 2. Tümen'e gönderilen Durum Raporu, 15.40, 22 Haziran 1915, ATASE Arşivi 4761, Kayıt H-6. Dosya 1-13. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 134-135.
- 79 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 152.
- 80 Süleyman Şakir, *Cepheden Hatıralar, Altıncı Fırka Çanakkale Harbi'nde* (Ankara: Vadi Yayınları, 2006), *Donatma Mecmuası*, No. 158-159 (18 Mart 1918), 32-33'ten çeviren Servet Aşşar ve Hasan Babacan.
- 81 Güney Grubu Emirnamesi, 12.00, 28 Haziran 1915, ATASE Arşivi 4857, Kayıt H-12, Dosya 1, alıntı yapıldığı yer, Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 154.
- 82 Lütfü Bey'den 11. Tümen Komutanı'na, 16.25, 28 Haziran 1915, ATASE Arşivi 4857, Kayıt H-12, Dosya 1-4, alıntı yapılan yer Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 155.
- 83 Weber'den Faik Bey'e, 08.30, 29 Haziran 1915, ATASE Arşivi 4857, Kayıt H-12, Dosya 1-11, alıntı yapıldığı yer Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 161.
- 84 II. Kolordu Emirnamesi, 29 Haziran, 143 Rakımlı Tepe için taarruz emri, 18.00, 29 Haziran 1915, ATASE Arşivi 4857, Kayıt H-12, Dosya

- 1-13. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 165-167.
- 85 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 168.
- 86 Binbaşı Reşat Bey'den işlem sonrası rapor, 21 Ağustos 1915, ATASE Arşivi 4763, Kayıt H-7, Dosya 1-52. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 181.
- 87 A.g.e., 193-194.
- 88 1912/13 tarihlerindeki Çatalca muharebelerindeki topçu komuta düzenlemeleri ve konuşlanmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Erickson, *Defeat in Detail*, 131-136.
- 89 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 195.
- 90 A.g.e., 195-196.
- 91 Yarbay İsmail Hakkı'dan durum raporu, 05.25, 5 Temmuz 1915, ATASE Arşivi 4775, Kayıt H-4, Dosya 1-18. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 196.
- 92 5. Tümen kuvvet raporları, 5 Temmuz 1915 ve 5. Tümen zayıat raporları, 6 Temmuz 1915, ATASE Arşivi 38-49, Kayıt H-22, Dosya 1-37, 1-40. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 206.
- 93 Kurmay Yüzbaşı Nihat Bey'den Çanakkale Grup Komutanı'na rapor, 20 Mart 1918 (arşiv kaydı yok), yeniden basım Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 209-210.
- 94 Beşinci Ordu Komutanı'ndan Enver Paşa'ya şifreli mesaj, 04.00, 22 Haziran 1915, ATASE Arşivi 181, Kayıt H-779, Dosya 4. Tıpkıbasımı: Genelkurmay Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi* 38/88, 72-73.
- 95 Beşinci Ordu Komutanı'ndan Enver Paşa'ya şifreli mesaj, 04.00, 25 Haziran 1915, ATASE Arşivi 181, Kayıt H-779, Dosya 4. Tıpkıbasımı: Genelkurmay Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi* 38/88, 79-80.
- 96 Beşinci Ordu Komutanı'ndan Enver Paşa'ya şifreli mesaj, 04.00, 22 Haziran 1915, ATASE Arşivi 181, Kayıt H-779, Dosya 4. Tıpkıbasımı: Genelkurmay Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi* 38/88, 76-77.
- 97 Enver Paşa'dan Beşinci Ordu Komutanı'na, 6 Temmuz 1915, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-12, Dosya 8-25. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 211.
- 98 Saros Grubu Komutanı Ahmet Fevzi Bey'den Enver Paşa'ya şifreli mesaj, 2 Temmuz 1915, ATASE Arşivi 181, Kayıt H-779, Dosya 31. Tıpkıbasımı: Genelkurmay Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi* 38/88, 87.
- 99 Liman von Sanders'ten Kuzey Grubu Komutanına, 19.50, 6 Temmuz 1915, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-12, Dosya 8-24, yeniden basım Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 219.
- 100 Liman von Sanders, *Five Years in Turkey*, 79-82.
- 101 Güney Grubu Emîmamesi, 11 Temmuz 1915, ATASE Arşivi 4763, Kayıt H-7, Dosya 1-104. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 228-229.
- 102 MEF GHQ, MEF Harp Ceridesi, 2 Temmuz 1915, AWM RCD/G1004179.

- 103 MEF GHQ, Hamilton'dan Atlı Muhafızlar'a, Londra, 9 Temmuz 1915, MEF Harp Ceridesi'ne ek, AWM RCD/G1004181.
- 104 Bu düşünce tarzına örnek olarak bkz. GHQ MEF, GHQ'dan VIII. Kolordu Komutanlığı'na, 10 Temmuz 1915, MEF Harp Ceridesi, AWM RCD/G1004181.
- 105 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 98-103.
- 106 A.g.e.
- 107 A.g.e.
- 108 MEF GHQ, MEF Harp Ceridesi, 13 Temmuz 1915, AWM RCD/G1004179.
- 109 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 110-111.
- 110 MEF GHQ, MEF Harp Ceridesi, 14 Temmuz 1915, AWM RCD/G1004179.
- 111 Mehmet Vehip Paşa'dan 6. Tümen Komutanına, 09.15, 12 Temmuz 1915, ATASE Arşivi 4821, Kayıt H-22, Dosya 1-29. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 245.
- 112 Güney Grubu Emirnamesi, 22.00, 12 Temmuz 1915. Tıpkıbasımı: Şakir, *Cepheden Hatıralar*, 82-83.
- 113 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 249.
- 114 Kopyası Güney Grubu Komutanı'na gönderilen 6. Tümen Emirnamesi, 20.00, 13 Temmuz 1915. Tıpkıbasımı: Şakir, *Cepheden Hatıralar*, 83-84. Şakir Bey'in 12-14 Temmuz 1915 tarihlerine ait hatıralarında düzinelerce grup, bölge, tümen ve alay emirname ve mesajları bulunmaktadır. Bu da dönemi ikincil kaynaklardaki en iyi belgelenmiş savaş zamanı öykülerinden biri yapmaktadır.
- 115 A.g.e., 263.
- 116 Enver Paşa'dan Beşinci Ordu Komutanı'na, 17 Temmuz 1915, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-13, Dosya 9-45, yeniden basım Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 264.
- 117 Liman von Sanders'ten Müstahkem Mevki Komutanlığı'na, 26 Temmuz 1915, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-14, Dosya 10-7. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 267.
- 118 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 269.

YEDİNCİ BÖLÜM: ANZAK YARMA HAREKÂTI, 6-28 AĞUSTOS 1915

(Sayfa 289-354)

- 1 Anzak Komutanlığı'ndan MEF Komutanlığı'na, 21 Temmuz 1915, MEF Harp Ceridesi'ne ek, AWM RCD/G1004181.
- 2 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 127-129.
- 3 A.g.e., 131-137.
- 4 A.g.e., 133.

- 5 Bean, *The Story of Anzac*, Vol II, 453-460.
- 6 A.g.e., 461-463.
- 7 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli*, Vol II, 182-186.
- 8 A.g.e., 186.
- 9 Hamilton, *Gallipoli Diary*, Vol. II, 2.
- 10 Hamilton'dan Kitchener'a, 11.50, 22 Temmuz 1915, MEF Harp Ceridesi'ne ek, AWM RCD/G1004181.
- 11 MEF GHQ, MEF Harp Ceridesi, 17 Temmuz 1915, AWM RCD/G1004179.
- 12 Hamilton, *Gallipoli Diary*, Vol. II, 22.
- 13 MEF GHQ, MEF Harp Ceridesi, 17 Temmuz 1915, AWM RCD/G1004180.
- 14 MEF GHQ, Anafartalar Harekâtı için IX. Kolordu'ya Talimatlar, 22 Temmuz 1915, MEF Harp Ceridesi'ne ek, AWM RCD/G1004180.
- 15 A.g.e.
- 16 MEF GHQ, Anafartalar Harekâtı için IX. Kolordu'ya Talimatlar, 29 Temmuz 1915, MEF Harp Ceridesi'ne ek, AWM RCD/G1004180.
- 17 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli*, Vol II, 151.
- 18 Harekât Emnamesi No. 1, GHQ IX. Kolordu, 3 Ağustos 1915, yeniden basım, Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli*, Vol II, 26-33.
- 19 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli*, Vol II, 148-158.
- 20 MEF GHQ, Anafartalar Harekâtı için IX. Kolordu'ya Talimatlar, 29 Temmuz 1915, MEF Harp Ceridesi'ne ek, AWM RCD/G1004180.
- 21 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli*, Vol II, 169.
- 22 A.g.e., 168.
- 23 Andrew Mango, *Atatürk, The Biography of the Founder of Modern Turkey* (Woodstock & NY: The Overlook Press, 1999), 151. Konuyla ilgili sözleri dışında Mustafa Kemal'in iddiasını destekleyecek fazla bir kanıt yoktur. [Resmi ve yazılı kanıtlar vardır. Bkz: *Anafartalar Savaşları* (ed: Andaç Uğurlu, Örgün Yayınevi, 2007)-d.] Aynı zamanda bkz., Mustafa Kemal, *Anafarta Hatıraları* (Ankara, 1962), yeniden basımı: *Esat Paşa, Çanakkale Savaşı Hatıraları* (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2003), 507-508.
- 24 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli*, Vol II, 168-177.
- 25 Mehmet Vehip Paşa'dan Beşinci Ordu'ya, 16.30, 6 Ağustos 1915, ATASE Arşivi 4846, Kayıt H-8, Dosya 4-32. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 314-315.
- 26 Mehmet Vehip Paşa'dan Beşinci Ordu'ya, 18.55, 7 Ağustos 1915, ATASE Arşivi 5350, Kayıt H-5, Dosya 4-38. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 321-322.
- 27 Beşinci Ordu'dan Güney Grubu'na, 11.30, 7 Ağustos 1915, ATASE Arşivi 4350, Kayıt H-5, Dosya 4-35, Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 323.
- 28 Liman von Sanders'tan Güney Grubu'na, 14.25, 7 Ağustos 1915, ATASE Arşivi 4350, Kayıt H-5, Dosya 4-36, yeniden basım Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 324.
- 29 Esat Paşa, *Çanakkale Savaşı Hatıraları*, 187-189.

- 30 Bkz., Bean, *The Story of ANZAC*, Vol. II, 497-566.
- 31 Bkz., Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli*, Vol II, 178-181.
- 32 Beşinci Ordu'dan von Usedom'a, 26 Temmuz 1915, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-14, Dosya 1-17, alıntı yapıldığı yer Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 330.
- 33 Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, 88.
- 34 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 335-337.
- 35 A.g.e., 337. Bu, Binbaşı Zeki Bey'in 1919'da C. E. W. Bean'e söyledikleriyle, yani Tevfik Bey'in "muharebenin ikinci gecesi veya üçüncü sabahu öldüğü" şeklindeki sözüyle çelişmektedir. Bkz., C. E. W. Bean, *Gallipoli Mission*, (Canberra: Australian War Memorial, 1952), 191.
- 36 Kuzey Grubu Komutanı tarafından Beşinci Ordu Komutanı'na iletilen Albay Rüştü Bey'in raporu, 7 Ağustos 1915, ATASE Arşivi 3402, Kayıt H-72, Dosya 10-25, yeniden basım TCGB, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi* 38/88, 100-101.
- 37 Liman von Sanders'ten Enver Paşa'ya, 7 Ağustos 1915, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-15, Dosya 11-1, alıntı yapıldığı yer Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 337-338.
- 38 16. Tümen Komutanı'ndan Kuzey Grubu'na, 06.00, 7 Ağustos 1915, ATASE Arşivi 4883, Kayıt H-8, Dosya 1-7, alıntı yapıldığı yer Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 338.
- 39 11 Ekim-19 Aralık 1915 tarihleri arasında Kanlısirt ile ilgili bilgi ve fotoğraflar için aynı zamanda bkz., H.B. Danışman, *Gallipoli 1915, Bloody Ridge (Lone Pine) Diary of Lt. Mehmed Fasih*, (İstanbul: Denizler Kitabevi, 2003).
- 40 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli*, Vol II, 182-195.
- 41 Bean, *The Story of ANZAC*, Vol. II, 608-623.
- 42 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli*, Vol II, 195-200.
- 43 72. Alay'a bağlı 1. Tabur Komutanı'nın muharebe raporu, 01.30, 7 Ağustos 1915, ATASE Arşivi 4936, Kayıt H-25, Dosya 1-3, alıntı yapıldığı yer Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 346.
- 44 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, Kroki 39.
- 45 19. Tümen Komutanı'ndan Kuzey Grubu Komutanı'na, 05.05, 7 Ağustos 1915, ATASE Arşivi 4936, Kayıt H-25, Dosya 1-3, yeniden basım Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 348.
- 46 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 350.
- 47 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli*, Vol II, 201-208.
- 48 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 350.
- 49 Bkz. Esat Paşa'dan Beşinci Ordu Komutanı'na, 09.50, 7 Ağustos 1915, ATASE Arşivi 3402, Kayıt H-72, Dosya 10-17. Tıpkıbasımı: Genelkurmay Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi* 38/88, 98-99. Esat Paşa bu mesajda Conkbayırı ile Kocaçimentepe'ye yapılan taarruzları ve 9. ve 19. tümenlerin verdiği karşılıkları açık bir şekilde özetlemektedir.
- 50 Cemil Conk Paşa, *Çanakkale Hatıraları*, 199.
- 51 Kuzey Grubu Emînamesi, Kemalyeri, 11.10, 7 Ağustos 1915. Tıpkıbasımı: Cemil Conk Paşa, *Çanakkale Hatıraları*, 200-201.

- 52 4. Tümen Komutanı'ndan Kuzey Grubu Komutanı'na, 03.30, 7 Ağustos 1915, ATASE Arşivi 4798, Kayıt H-4, Dosya 1-137, alıntı yapıldığı yer Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 353.
- 53 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 354.
- 54 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol. II*, 210/212.
- 55 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 355.
- 56 Beşinci Ordu Komutanı'ndan Kuzey Grubu Komutanı'na, 22.10, 7 Ağustos 1915, ATASE Arşivi 4798, Kayıt H-2, Dosya 1-103, alıntı yapıldığı yer Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 356.
- 57 Liman von Sanders'in bu emirnameyi 22.10'da yayımlamasına karşın önceki akşamki kopyalar Cemil Bey'e 8 Ağustos 1915 günü 09.00'a kadar ulaşmamıştı.
- 58 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 360.
- 59 Travers, *Gallipoli 1915*, 166-167.
- 60 Liman von Sanders, *Five Years in Turkey*, 84-85.
- 61 Profesör Travers 7. ve 12. tümenlerin "7 Ağustos günü geç saatlerde kesinlikle ulaştığını" ileri sürmüştür. Bkz., Travers, *Gallipoli 1915*, 199. Ancak Ahmet Fevzi Bey'in 8 Ağustos sabahı 03.40'ta verdiği emir, 12. Tümen'in öncü unsurlarının Turşunköy'ün hemen batısına, 7. Tümen'in ise Küçük Anafarta'nın hemen doğusuna ulaştığını göstermektedir. Dahası, Ahmet Fevzi Bey bunlara toplanma bölgelerini emniyete almak üzere bir taburu ileri göndermelerini emretmişti. Bu emirlerden, tümenin ana gövdesinin 8 Ağustos gününün ortalarına kadar toplanma bölgesine ulaşamadığı anlaşılmaktadır. Bkz. Grup Emirnameleri, Anafartalar Grubu, 03.40, 8 Ağustos 1915, ATASE Arşivi 4863, Kayıt H-12, Dosya 1-15. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 403-404.
- 62 Liman von Sanders ile Kuzey Grubu arasındaki (gizli) telefon görüşmesinin kaydı, 19.99, 8 Ağustos 1915, ATASE Arşivi 4936, Kayıt H-34, Dosya 1-3. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 361.
- 63 Oral, *Gallipoli 1915*, 338-339.
- 64 A.g.e., 327.
- 65 İzzettin Çalışlar, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, ed. Dr. İsmet Gorgülü (Ankara: KYK, 1999), 104, alıntı yapıldığı yer Oral, *Gallipoli 1915*, 327.
- 66 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 235-247.
- 67 A.g.e., 245-247.
- 68 A.g.e., 248.
- 69 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 391.
- 70 A.g.e., 251.
- 71 A.g.e., 255-257.
- 72 A.g.e., 282-283.
- 73 Willmer'in Beşinci Ordu'ya gönderdiği 7 Ağustos 1915, 19.00 tarihli rapor için bkz., Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 266.

- 74 Grup Emirnameleri, Anafartalar Grubu, 03.40, 8 Ağustos 1915, ATASE Arşivi 4863, Kayıt H-12, Dosya 1-15, yeniden basım Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 403, 404.
- 75 Hankey, *The Supreme Command*, 390-405.
- 76 A.g.e., 399-400.
- 77 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 277.
- 78 A.g.e., 278.
- 79 Hamilton, *Gallipoli Diary, Vol. II*, 6264.
- 80 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 280.
- 81 A.g.e., 286.
- 82 A.g.e., 287.
- 83 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 413.
- 84 Bu iki subay Büyük Anafarta mezarlığında yan yana gömülmüş ve güzel bir anıtla ölümsüzleştirilmişlerdir. Bkz. Gürsel Göncü ve Şahin Aldoğan, *Çanakkale Muharebe Alanları Gezi Rehberi* (Gallipoli Battlefield Guide) (İstanbul: MB Yayınevi, 2004), 129.
- 85 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 416.
- 86 Hamilton, *Gallipoli Diary Vol. II*, 72.
- 87 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 251-216.
- 88 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 366.
- 89 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 215-216.
- 90 Hamilton, *Gallipoli Diary, Vol II*, 79-80.
- 91 Hamilton'dan Stopford'a, 11.25, 9 Ağustos 1915, yeniden basım Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 298.
- 92 Stopford'tan Hamilton'a, 10 Ağustos 1915. Tıpkıbasımı: Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 299-300.
- 93 Beşinci Ordu'dan Kuzey Grubu Komutanı'na telefon emri, 15.14, 9 Ağustos 1915, ATASE Arşivi 4835, Kayıt H-9, Dosya 1-195. Tıpkıbasım: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 369.
- 94 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 416-417.
- 95 Anafartalar Grubu Komutanı'ndan 8. Tümen Komutanı'na emirname, 22.20, 9 Ağustos 1915, ATASE Arşivi 4835, Kayıt H-9, Dosya 1-195. Tıpkıbasım: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 374.
- 96 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 303-304.
- 97 A.g.e., 305.
- 98 Mango, *Atatürk*, 152.
- 99 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 374.
- 100 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 307.
- 101 James, *Gallipoli*, 299-300. James, birkaç dakika içinde Şahinsırt kuzey zirvesinde 1.000'in üzerinde ve Çiftlik'teki bozguna 1.000 kişinin daha öldüğünü belirtmişti.
- 102 MEF GHQ, Hamilton'dan Stopford'a, 11 Ağustos 1915, MEF Harp Ceridesi'ne ek, AWM RCD/G1017513.
- 103 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 314.
- 104 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 422.

- 105 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 320.
- 106 A.g.e., 426-427.
- 107 A.g.e., 428.
- 108 A.g.e., 432.
- 109 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 325-329.
- 110 Hamilton'dan Kitchener'a, 9 Ağustos 1915 ve 14 Ağustos 1915, alıntı yapıldığı yer Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 325.
- 111 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 327.
- 112 ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-16, Dosya 2-23, Liman von Sanders'ten Enver Paşa'ya gönderilen 16 Ağustos 1915 tarihli telgraf, Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 437.
- 113 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 438.
- 114 Saros Grubu emirnamesi, 19.40, 17 Ağustos 1915, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-16, Dosya 2-25, alıntı yapıldığı yer Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 439.
- 115 MEF GHQ, Tümgeneral de Lisle'e gönderilen talimatlar, 15 Ağustos 1915, MEF Harp Ceridesi'ne ek, AWM RCD/G1017513.
- 116 Hamilton'dan Kitchener'a, 17 Ağustos 1915, alıntı yapıldığı yer Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 336.
- 117 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol II*, 341-342.
- 118 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 450.
- 119 A.g.e., 452.
- 120 A.g.e., 457.
- 121 A.g.e., 453.
- 122 A.g.e., 454.

SEKİZİNCİ BÖLÜM: SEFERİN SONA ERİŞİ, 29 AĞUSTOS 1915 - 8 OCAK 1915 (Sayfa 355-377)

- 1 T. S. Eliot, "The Hollow Men" (1925).
- 2 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol. II*, 369.
- 3 A.g.e., 372.
- 4 Cassar, *The French and the Dardanelles*, 189-190.
- 5 A.g.e., 195.
- 6 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol. II*, 376.
- 7 A.g.e., 383.
- 8 Kitchener'a sunulan rapor, 11 Ekim 1915, alıntı yapıldığı yer, Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol. II*, 384.
- 9 Hamilton, *Gallipoli Diary, Vol. II*, 271-272.
- 10 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol. II*, 386.
- 11 A.g.e., 388.

- 12 Cassar, *The French and the Dardanelles*, 201.
13 A.g.e., 202-203.
14 Hamilton'dan Kitchener'a, 30 Eylül 1915. Tıpkıbasımı: Hamilton, *Gallipoli Diary*, Vol II. 226.
15 Liman von Sanders'ten Anafartalar Grubu Komutanı'na, 29 Ağustos 1915, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-17, Dosya 3-25. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, Em 15, 612-613.
16 A.g.e.
17 Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi*, 1918 Yılı Harekâtları, *V'inci Cilt* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1967), Ek 1, 250'den sonra. Bu tabloda Birinci Dünya Savaşı sırasında seferber edilen (beş Kafkasya piyade tümeni dahil) 62 Osmanlı piyade tümeninin tam listesi bulunmaktadır. Belen'in tablosu ayrıca faaliyete geçiş ve faaliyet dışı kalış tarihleriyle faaliyet veya garnizon bölgelerini de kapsamaktadır.
18 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 467.
19 A.g.e., 472.
20 A.g.e., 471.
21 A.g.e., 473.
22 A.g.e., 474.
23 A.g.e., 472.
24 Monro'dan Kitchener'a, 31 Ekim 1915. Tıpkıbasımı: Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol. II*, 402-404.
25 Davies, Byng ve Birdwood'un açıklamaları, 2 Kasım 1915, yeni basım, Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol. II*, 405-407.
26 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol. II*, 409-411.
27 Kitchener'dan Savaş Komitesi'ne, 22 Kasım 1915, alıntı yapıldığı yer Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol. II*, 421-422.
28 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol. II*, 438-439.
29 A.g.e., 475.
30 A.g.e., 477.
31 A.g.e., 494.
32 Resmi Türk tarihi Mustafa Kemal'in komuta görevini sürdürebilecek kadar sağlıklı olması halinde, etkin komuta tarzıyla İngiliz ve Anzak tahliyesini çok daha sorunlu bir hale getireceğini öne sürmektedir. Yorum için bkz. Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 493-494.
33 Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 494.
34 Aspinall-Oglander, *Military Operations, Gallipoli, Vol. II*, 472-473.
35 Liman von Sanders'tan Enver Paşa'ya, 08.45, 9 Ocak 1916, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-56, Dosya 1-9. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 499.
36 Emirname No. 107, Beşinci Ordu Karargâhı, 9 Ocak 1916, ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-17, Dosya 1-7. Tıpkıbasımı: Tekşüt ve Ökse, *Gallipoli Front, June 1915-January 1916*, 501.
37 *Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916), 502.

Seçilmiş Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- Ankara: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) –
Turkish General Staff
TGS Arşivi – arşiv
TGS Arşivi – yayımlanmamış kurmay çalışmaları
Ankara: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Kütüphanesi
(ATASE Kütüphanesi)
TGS Library Archives – unpublished staff studies
Canberra: Australian War Memorial (AWM)
Kew: United Kingdom National Archives (TNA)
Leeds: Brotherton Library, Liddle Collection (LC)
Gall 216 – Gallipoli interviews
TU 01 – Turkish interviews
Washington, DC: National Archives and Records
Administration (NARA)
RG 120, Boxes 5828, 5836 – GHQ, AEF
RG 353 – US State Department, Internal Affairs, Turkey
RG 1271, Files 6368, 844, 8759 – War College Division,
General Staff
Washington, DC: National Defense University (NDU) Library
Gallipoli Collection

Basılı belge koleksiyonları

- Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Ağustos 1989, Yıl 38, Sayı 88.
Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989.
Gooch, G. P. ve Temperley, Harold (eds.). *British Documents
on the Origins of the War 1898–1914*, Vol. XI. Londra,
HMSO, 1926.

Osmanlı ve Alman Ordu eğitim el kitapları

- Hidemati Seferiye Nizamnamesi (Felddienst Ordnung)*. 1908.
Piyade Talimnamesi (Exerzier-Reglement für die Infanterie). 1906.
Takımın Muharebe Talimi ve Bölüğün Muharebe Talimi (Beifrage zur Taktischen Ausbildung unser Offiziere). 1904.

Resmi kayıtlara dayanan resmi tarih kaynakları

- Akbay, Cemal. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, 1'nci Cilt, Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Girişi* ['Ottoman Empire Military Mobilisation and Entry into the War']. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1991.
- Ari, Kemal. *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi* ['First World War Chronology']. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1997.
- Aspinall-Oglander, C.F. *History of the Great War, based on Official Documents: Military Operations Gallipoli, vol.1 and 2*. Londra: HMSO, 1924–1930.
- Bean, C.E.W. *Official History of Australia in the War of 1914–1918: The Story of ANZAC, vol. 1–2*. Queensland: University of Queensland Press, 1981 (1942 baskısının yeniden basımı).
- Belen, Fahri. *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi 1914, 1915 Yılı Hareketleri, I–V Cilt* ['The Turkish Front in the First World War, Years 1914–1915']. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1965–67 (beş cilt).
- Çakın, Naci ve Orhon, Nafiz. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III'üncü Cilt 5'inci Kısım (1793–1908) 1'nci Kitap* ['Turkish Armed Forces History, 1793–1908']. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1978.
- Corbett, Sir Julian S. *History of the Great War based on Official Documents, Naval Operations, vol. 2*. Londra: Longmans, Green and Co, 1921.
- Erkal, Şükrü. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'inci Cilt, Çanakkale Cephesi Harekâtı, 1'inci, 2'nci, 3'üncü*

Kitapların Özetlenmiş Tarihi ['First World War, Turkish War, Gallipoli Front Operations, Condensed History of vol. 1-3']. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2002.

Göyman, İhsan. *Birinci Dünya Harbi IX'uncu Cilt, Türk Hava Harekâtı* ['First World War, Turkish Air Operations']. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1969.

Iskora, Muharrem Mazlum. *Harp Akademileri Tarihçesi, 1846-1965, Cilt I (2'nci Baskı)* ['History of the Staff College, 1846-1965'] Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1966.

Karamatu, Selâhattin. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III'üncü Cilt 6'ncı Kısım (1908-1920) 1'inci Kitap*. ['Turkish Armed Forces History, 1908-1920']. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1971.

Koral, N., Önal, R., Atakan, R., Baycan, N. ve Kızılırmak, S. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, X'uncu Cilt* ['Turkish Armed Forces History, Ottoman State in the First World War, Administration and Logistics']. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1985.

Ökse, N., Baycan, N. ve Sakaryalı, S. *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri* ['Turkish War of Independence, Biographies of Divisional-level Commanders and Above']. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989.

Saral, M., Orhon, A. and Erkal, Ş. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'inci Cilt, Çanakkale Cephesi Harekâtı I'inci Kitap (Haziran 1914-Nisan 1915)* ['First World War, Turkish War, Gallipoli Front Operations, June 1914-April 1915']. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.

Süer, Hikmet. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 2'nci Kısım, 1'inci Kitap, Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması* ['Turkish Armed Forces History, Balkan War, Battle of Second Catalca and the Sarkoy Amphibious Invasion']. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.

- Sükan, Şadi. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912–1913), II Cilt, Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler* ['Turkish Armed Forces History, Balkan War, Battles around the Edirne Fortress']. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.
- Tekşüt, İrfan and Ökse, Necati. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'inci Cilt 3'üncü Kitap, Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915–Ocak 1916)* ['Turkish Armed Forces History, Ottoman State in the First World War, Turkish War, Gallipoli Front Operations, June 1915–January 1916']. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1980.
- Thomazi, Albay A. *Çanakkale Deniz Savaşı* ['Gallipoli Naval Campaign']. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1997.
- Yaşar, Raif and Kabasakal, Hüseyin. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912–1913), III'üncü Cilt, 2'nci Kısım, Garp Ordusu Vardar Ordusu, Yunan Cephesi Harekâtı* ['Turkish Armed Forces History, Balkan War, Western Army, Vardar Army and Greek Front Operations']. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.
- Yiğitgüden, R., Saral, M. ve Hallı, R. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'inci Cilt, Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)* ['First World War, Turkish War, Gallipoli Front Operations, Amphibious Operations']. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1979.

Hatıralar ve birincil kaynaklar

- Adil, Selahattin. *Çanakkale Hatıraları (1982), Çanakkale Hatıraları, 1. Cilt*. İstanbul: Arma Yayınları, 2001.
- Ahmad İzzet Pascha. *Denkwürdigkeiten Des Marschalls İzzet Pascha*. Leipzig: Verlag von K. F. Koehler, 1927.
- Aker, Şefik. *Çanakkale-Arburnu Savaşları ve 27. Alay (1935), Çanakkale Hatıraları, 1. Cilt*. İstanbul: Arma Yayınları, 2001.
- Altay, Fahrettin. *Çanakkale Hatıraları (tarih yok), Çanakkale Hatıraları, 2. Cilt*. İstanbul: Arma Yayınları, 2002.

- Atatürk, Mustafa Kemal. *Anafartalar Hatıraları* (1955), *Çanakkale Hatıraları*, 1. Cilt. İstanbul: Arma Yayınları, 2001.
- British General Staff. *Armies of the Balkan States, 1914–1916*. Nashville, Tennessee: Battery Press, 1997 (yeniden basım).
- Çakmak, Fevzi. *Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2005.
- Conk, Cemil. *Çanakkale Hatıraları ve Conkbayırı Savaşları* (1955), *Çanakkale Hatıraları*, 2. Cilt. İstanbul: Arma Yayınları, 2002.
- Danişman, H. B. (ed.). *Gallipoli 1915, Bloody Ridge Diary of Lt. Mehmed Fasih*. İstanbul: Denizler Kitabevi, 2003.
- Eşref, Ruşen. *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat* (1930), *Çanakkale Hatıraları*, 3. Cilt. İstanbul: Arma Yayınları, 2003.
- Gücüyener, Şükrü Fuad. *Çanakkale'de Kumkale Muharebesi Çanakkale'de İntepe Topçuları* (1932) (Binbaşı Şevki Bey, Taşköprülü Aloş, Bursalı Mehmet Onbaşı, Çerkeşli Ömer, Aydınli Ethem Çavuş), *Çanakkale Hatıraları*, 3. Cilt. İstanbul: Arma Yayınları, 2003.
- Güralp, Şerif. *Çanakkale Cephesinden Filistin'e*. İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2003.
- Halis Bey (Ataksor), Binbaşı. *Çanakkale Raporu*. İstanbul: Arma Yayınları, tarih yok (1975 baskısının yeniden basımı).
- Hamilton, Sir Ian., *Gallipoli Diary, Volume I and II*. New York: George H. Doran Company, 1920.
- İlgar, İhsan ve Uğurlu, Nurer (ed.). *Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları*. İstanbul: Örgün Yayınevi, 2003 (1975 baskısının yeniden basımı).
- İncesu, Sokrat. *Birinci Dünya Savaşında, Çanakkale-Arıburnu Hatıralarım, Çanakkale Hatıraları*, 1. Cilt. İstanbul: Arma Yayınları, 2001.
- Intelligence Section, Cairo, British Army. *Handbook of the Turkish Army, 8th Provisional ed., February 1916*. Nashville: Battery Press, 1996 (yeniden basım).

- Kannengiesser, Hans. *The Campaign in Gallipoli*. Londra: Hutchinson & Co, tarih yok.
- Kemalyeri, Mucip. *Çanakkale Ruhu Nasıl Doğdu?* (1972), *Çanakkale Hatıraları*, 3.Cilt. İstanbul: Arma Yayınları, 2003.
- Liman von Sanders, General of Cavalry. *Five Years in Turkey*. Londra: Bailliere, Tindall & Cox, 1928.
- Mühlmann, Carl. *Der Kampf um die Dardanellen 1915*. Berlin: Drud und Berlag von Gerhard Stalling, 1927.
- Münim, Mustafa. *Cepheden Cepheye, Çanakkale ve Kanal Seferi Hatıraları*. İstanbul: Arma Yayınları, 1998 (1940 baskısının yeniden basımı).
- Sabri, Mahmut. *Seddülbahir Muharebeleri ve 26. Alay 3. Tabur Harekâtı* (1933), *Çanakkale Hatıraları*, 3. Cilt. İstanbul: Arma Yayınları, 2003.
- Şakir, Süleyman. *Cepheden Hatıralar, Altıncı Fırka Çanakkale Harbi'nde*. Ankara: Vadi Yayınları, 2006.
- Sunata, İ. Hakkı. *Gelibolu'dan Kafkaslara, Birinci Dünya Savaşı Anılarım*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003.
- Tunççapa, M. Şakir. *Çanakkale Muharebeleri Hatıralarım* (1958), *Çanakkale Hatıraları*, 3. Cilt. İstanbul: Arma Yayınları, 2003.

İkincil kaynaklar

- Abadan, Yavuz. *Mustafa Kemal ve Çetecilik*. İstanbul: Varlık Kitabevi, 1972.
- Aksakal, Mustafa. *The Ottoman Road to War in 1914: The Ottoman Empire and the First World War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956.
- Bean, C.E.W. *Gallipoli Mission*. Australian War Memorial, 1952.
- Bond, Brian (ed.). *The First World War and British Military History*. Oxford: Clarendon Press, 1991.

- Broadbent, Harvey. *Gallipoli, The Fatal Shore*. Camberwell, Australia: Penguin, 2005.
- Carlyon, Les. *Gallipoli*. Sydney: Macmillan, 2001.
- Carver, Field Marshal Lord. *The Turkish Front 1914–1918*. Londra: Sidgwick & Jackson, 2003.
- Cassar, George H. *Kitchener's War, British Strategy from 1914 to 1916*. Washington, DC: Brassey's Inc., 2004.
- Cebesoy, Ali Fuat. *Smif Arkadaşım Atatürk*. İstanbul: Kanaat, 1996.
- Cecil, Hugh and Liddle, Peter (ed.). *Facing Armageddon, The First World War Experienced*. London: Leo Cooper, 1996.
- Chaussaud, Peter ve Doyle, Peter. *Grasping Gallipoli: Terrain, Maps and the Failure at the Dardanelles 1915*. Staplehurst: Spellmont, 2005.
- Churchill, Winston S. *The World Crisis*. New York: Charles Scribner's Sons, 1931.
- Clews, Graham T. *Churchill's Dilemma, The Real Story Behind the Origins of the 1915 Dardanelles Campaign*. Santa Barbara, CA: Praeger, 2010.
- Cohen, Eliot A. ve Gooch, John. *Military Misfortunes, The Anatomy of Failure in War*. New York: The Free Press, 1990.
- Cron, Herman. *The Imperial German Army, 1914–1918: Organisation, Structure, Orders-of-Battle*. Solihull: 2002.
- Crutwell, C.R.M.F. *A History of the Great War*. Chicago: Chicago review Press, 2001 (reprint of 1936 edition).
- Çulcu, Murat. *İkdam Gazetesi'nde Çanakkale Cephesi, 3 Kasım 1914 – 3 Şubat 1916 (Cilt 1 - 2)*. İstanbul: Denizler Kitabevi, 2004.
- Danışman, H. B. *Gallipoli 1915, Day One Plus...27th Ottoman Inf. Regt. Vs. ANZACS*. İstanbul: Denizler Kitabevi, 2007.
- Dolan, Hugh. *36 Days, The Untold Story of the Gallipoli Landings*. Melbourne: Macmillan, 2010.
- Doughty, Robert A. *Pyrrhic Victory, French Strategy and Operations in the Great War*. Cambridge, MA: The Belknap Press, 2005.

- Erickson, Edward J. *Ordered To Die, A History of the Ottoman Army in the First World War*. Westport, Connecticut: Greenwood Press, 2000.
- Erickson, Edward J. *Defeat in Detail, The Ottoman Army in the Balkans 1912–1913*. Westport, Connecticut: Praeger, 2003.
- Erickson, Edward J. *Ottoman Army Effectiveness in WW1: A Comparative Study* (Londra: Routledge, 2007).
- Erickson, Edward J. *Gallipoli, The Ottoman Campaign*. Barnsley, UK: Pen and Sword, 2010.
- Falls, Cyril. *The Great War*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1959.
- Falls, Cyril. *Armageddon: 1918*. Philadelphia: J. B. Lippincott Company, 1964.
- Ferguson, Niall. *The Pity of War*. New York: Basic Books, 1999.
- Fewster, K., Başarın, V. and Başarın, H. *Gallipoli, The Turkish Story*. Crows nest, Aust: Allen and Unwin, 1985.
- Fosten, D. S. V. and Marrion, R. J. *The British Army 1914–18*. Londra: Osprey Publishing, Ltd., 1978.
- Gardner, Nikolas. *Trial by Fire, Command and the British Expeditionary Force in 1914*. Westport, CT: Praeger, 2003.
- Gillon, Captain Stair. *The Story of the 29th Division, A Record of Gallant Deeds*. Londra: Thomas Nelson and Sons, Ltd., 1925.
- Godwin-Austin, A. R. *The Staff and the Staff College*. Londra: Constable and Company, Ltd., 1927.
- Göncü, Gürsel and Aldoğan, Şahin. *Çanakkale Muharebe Alanları Gezi Rehberi (Gallipoli Battlefield Guide)*. İstanbul: MB Yayınevi, 2004.
- Gooch, John. *The Plans of War, The General Staff and British Military Strategy c.1900–1916*. New York: John Wiley & Sons, 1974.
- Gorce, Paul-Marie de la. *The French Army, A Military-Political History*. Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1963.
- Görgülü, İsmet, *Türk Harp Tarihi Derslerinde Adı Geçen Komutanlar*. İstanbul: Harp Akademileri Yayını, 1983.

- Görgülü, İsmet. *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1913, Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*. Ankara: Türk Tarih Kurum Basımevi, 1993.
- Gudmundsson, Bruce I. *On Artillery*. Westport, Connecticut: Praeger, 1993.
- Hall, Richard C. *The Balkan Wars 1912-1913, Prelude to the First World War*. Londra: Routledge, 2000.
- Halpern, Paul G. *The Naval War in the Mediterranean 1914-1918*. Annapolis, MD: Naval Institute Press, 1987.
- Hamilton, Nigel. *Master of the Battlefield, Monty's War Years 1942-1944*. New York: McGraw Hill, 1984.
- Hankey, Maurice. *The Supreme Command, 1914-1918, Volume One*. Londra: George Allen and Unwin Limited, 1961.
- Hart, Peter. *Gallipoli*. Londra: Profile Books, 2011.
- Haythornthwaite, Phillip J. *Gallipoli 1915*. Londra: Osprey Press, tarih yok.
- Heller, Joseph. *British Policy Towards The Ottoman Empire*. Londra: Frank Cass and Company, 1983.
- Herrmann, David G. *The Arming of Europe and the Making of the First World War*. Princeton: Princeton University Press, 1996.
- Hickey, Michael. *Gallipoli*. Londra: John Murray, 1995.
- Hickey, Michael. *The First World War, The Mediterranean Front 1914-1923*. Oxford: Osprey Publishing, 2002.
- Holt, Tonie and Valmai. *Major and Mrs Holt's Battlefield Guide Gallipoli*. Barnsley, South Yorkshire: Leo Cooper, 2000.
- Hughes, Daniel J. (ed.). *Moltke on the Art of War, Selected Writings*. New York: Presidio Press, 1993.
- James, Robert Rhodes. *Gallipoli*. New York: Macmillan, 1965.
- Johnstone, Tom. *Orange, Green and Khaki, The Story of the Irish Regiments in the Great War, 1914-18*. Dublin: Gill and Macmillan Ltd, 1992.
- Kannengiesser, Hans. *The Campaign in Gallipoli in 1928*. Londra: Hutchinson, 1928.

- Keegan, John. *The First World War*. New York: Alfred A. Knopf, 1999.
- Kent, Marian (ed.). *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*. Londra: George Allen & Unwin, 1984.
- Kévorkian, Raymond H. *The Armenian Genocide, A Complete History*. Londra: I. B. Tauris, 2011.
- Laffin, John. *Damn the Dardanelles!*. South Melbourne: Sun Papermac, 1980. *British Butchers and Bunglers of World War One*. Melbourne: Macmillan, 1988.
- Langensiepen, Bernd and Ahmet Güleriyüz. *The Ottoman Steam Navy*. Annapolis Md.: Naval Institute Press, 1995.
- Larcher, Commandant M. *La Guerre Turque Dans La Guerre Mondiale*. Paris: Chiron&Berger-Levrault, 1926.
- Latter, Major-General J. C. *The History of the Lancashire Fusiliers 1914–1918*. Aldershot: Gale& Polden Limited, 1949.
- Lee, John. *A Soldier's Life, General Sir Ian Hamilton 1853–1947*. Londra: Macmillan, 2000.
- Liddle, Peter. *Men of Gallipoli, The Dardanelles and Gallipoli Experience August 1914 to January 1916*. Londra: Allen Lane 1976.
- Mackenzie, Compton. *Gallipoli Memories*. Londra: Cassell, 1929.
- Macleod, Jenny. *Gallipoli, Making history*. Londra: Frank Cass, 2004.
- Macleod, Jenny. *Reconsidering Gallipoli*. Manchester: Manchester University Press, 2004.
- Mango, Andrew. *Atatürk, The Biography of the Founder of Modern Turkey*. Woodstock, New York: Overlook Press, 1999.
- Marder, Arthur, J. *From The Dreadnought to Scapa Flow, Vol. 2*. Londra: Oxford University Press, 1965.
- Middlebrook, Martin. *Your Country Needs You, From Six to Sixty-five Divisions*. Barnsley, South Yorkshire: Leo Cooper, 2000.
- Miller, Geoffrey. *Straits: British policy towards the Ottoman Empire and the origins of the Dardanelles Campaign*. Hull: University of Hull Press, 1997.

- Millett, Allan R. ve Murray, Williamson (ed.). *Military Effectiveness, Volume I: The First World War*. Boston: Unwin Hyman, 1988.
- Moorehead, Alan. *Gallipoli*. New York: Harper & Row, 1956.
- Moorhouse, Geoffrey. *Hell's Foundations, A Town, Its Myths & Gallipoli*. Sevenoaks, Kent: Hodder and Staughton Ltd., 1992.
- Mortlock, Michael J. *The Landings at Suvla Bay, 1915*. Jefferson, NC: McFarland & Company, Inc, 2007.
- Mühlmann, Carl. *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg*. Leipzig: Verlag Koehler & Amelang, 1940.
- Newman, Steve. *Gallipoli Then and Now*. Londra: Battle of Britain International Ltd. 2000.
- Nicolle, David. *The Ottoman Army 1914–1918*. Londra: Reed International Books, 1996.
- Oral, Haluk. *Gallipoli Through Turkish Eyes 1915* (İngilizceye çev. Amy Spangler). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
- Örses, Tunca ve Özçelik, Necmettin. *I. Dünya Savaşı'nda, Türk Askeri Kırâfetleri*. İstanbul: Denizler Kitabevi, tarih yok.
- Özdemir, Hikmet. *The Ottoman Army 1914–1918, Disease and Death on the Battlefield*. Salt Lake City: University of Utah Press, 2008.
- Pakenham, Thomas. *The Boer War*. New York: Random House, 1979.
- Prior, Robin. *Churchill's 'World Crisis' as History*. Londra: Croom Helm, 1983.
- Prior, Robin. *Gallipoli, The End of the Myth*. New Haven: Yale University Press, 2009.
- Pugsley, Christopher. *Gallipoli: The New Zealand Story*. Auckland: Hodder and Stoughton, 1984.
- Roberts, Chris. *The Landing at Anzac 1915*. Canberra: Army History Unit, 2013.
- Robertson, John. *Anzac and Empire, The Tragedy & Glory of Gallipoli*. Londra: Leo Cooper, 1990.

- Samuels, Martin. *Command or Control? Command, Training and Tactics in the British and German Armies, 1888–1918*. Londra: Frank Cass, 1995.
- Schulte, Bernd F. *Vor dem Kriegeausbruch 1914, Deutschland, die Türkei und der Balkan*. Düsseldorf: Drost Verlag, 1980.
- Shaw, Stanford J. ve Shaw, Ezel Kural. *History of the Ottoman Empire, Volume 2: Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808–1975*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- Shaw, Stanford. *The Ottoman Empire in World War I, Volumes 1 and 2*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007.
- Sixsmith, E. K. G. *British Generalship in the Twentieth Century*. Londra: Arms and Armour Press, 1970.
- Steel, Nigel and Hart, Peter. *Defeat at Gallipoli*. Londra: Macmillan, 1994.
- Stevenson, David. *Armaments and the Coming of War: Europe, 1904–1914*. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- Strachan, Hew. *The First World War, Volume I, To Arms*. Oxford, Oxford University Press, 2001.
- Taylor, Phil and Copper, Pam. *Gallipoli A Battlefield Guide*. Kenthurst: Kangaroo Press, 1989.
- Toker, Feza ve Örnek, Tolga. *Çanakkale Savaşı Gerçeği, Gelibolu*. İstanbul: Ekip Film Yayınları, tarih yok.
- Travers, Tim. *The Killing Ground*. Londra: Allen & Unwin, 1987.
- Travers, Tim. *Gallipoli 1915*. Charleston, SC: Tempus Publishing Inc., 2001.
- Trumpener, Ulrich. *Germany and the Ottoman Empire*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1968.
- Tuncoku, Mete. *Çanakkale 1915 Buzdağının Altı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007.
- Turfan, M. Naim. *Rise of the Young Turks: Politics, the Military and Ottoman Collapse*. Londra: I. B. Tauris & Co Ltd., 2000.
- Van Creveld, Martin. *Command in War*. Cambridge: Harvard University Press, 1985.

- Wallach, Jehuda L. *Anatomie Einer Militärhilfe, Die preussisch-deutschen Militärmissionen in der Türkei 1835–1919*. Düsseldorf: Droste Verlag, 1976.
- Weber, Frank G. *Eagles on the Crescent: Germany Austria, and the Diplomacy of the Turkish Alliance, 1914–1918*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1970.
- Woodward, David. *Armies of the World 1854–1914*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1978.
- Yalman, Ahmed Emin. *Turkey in the World War*. New Haven, CT: Yale University Press, 1930.
- Yılmaz, Veli. *Birinci Dünya Harbinde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımları*. İstanbul: Cem Ofset, 1993.

Yazılar, bölümler ve makaleler

- Cain, Frank. 'A Colonial Army in Ottoman Fields: Australia's Involvement in the Gallipoli Debacle' in Sheffy, Yigal and Shai, Saul, *The First World War: Middle Eastern Perspectives*. Tel Aviv: Tel Aviv Üniversitesi, 2000.
- Doyle, Peter and Bennett, Matthew R. 'Military Geography: the influence of terrain in the outcome of the Gallipoli Campaign 1915', *The Geographical Journal*, 165 (1) (March 1999), 12–36.
- Erickson, Edward J. 'One More Push: Forcing the Dardanelles in March 1915', *The Journal of Strategic Studies*, 24 (3) (Eylül 2001), 158–176.
- Erickson, Edward J. 'Strength Against Weakness: Ottoman Military Effectiveness at Gallipoli, 1915', *The Journal of Military History*, 65 (Ekim 2001), 981–1012.
- Erickson, Edward J. 'The Turkish Official Military Histories of the First World War, A Bibliographic Essay', *Middle Eastern Studies*. 39 (3) (Temmuz 2003), 190–198.
- Erickson, Edward J. 'Ottoman Encirclement Operations, 1912–1922', *Middle Eastern Studies*, 40 (1) (Ocak 2004), 45–64.
- Pugsley, Christopher. 'We have Been Here Before: the Evolution of the Doctrine of Decentralised Command

- in the British Army 1905–1989’, *Sandhurst Occasional Papers*, No 9 (2011).
- Roberts, Christopher. ‘Gallipoli: A flawed strategy’ in Dennis, Peter, (ed.). *Armies and Maritime Strategy*. Canberra: Big Sky Publishing, 2014.
- Travers, T. H. E. ‘Command and Leadership Styles in the British Army: The 1915 Gallipoli Model’, *Journal of Contemporary History*, 29 (Temmuz 1994), 403–442.
- Travers, Timothy H. E. ‘When Technology and Tactics Fail: Gallipoli 1915’ in Chiabotti, Stephen D. (ed.). *Tooling for War, Military Transformation in the Industrial Age*. Chicago: Imprint Publications, 1996.
- Travers, Tim. ‘The Other Side of the Hill’, *Military History Quarterly*, 12 (3) (İlkbahar 2000), 2–20.
- Trumpener, Ulrich. ‘Suez, Baku, Gallipoli: The Military Dimensions of the German-Ottoman Coalition, 1914–1918’ in Kiraly, Bela K. and Dreisziger, Nandor F. (ed.). *East Central European Society in World War I*. New York: Columbia University Press, 1985.
- Yanıkdağ, Yücel. ‘Educating the Peasants: The Ottoman Army and Enlisted Men in Uniform’, *Middle Eastern Studies*, 40 (6) (Kasım 2004), 92–108.
- Yasamee, F. A. K. ‘Abdülhamid II and the Ottoman Defence Problem’, *Diplomacy & Statecraft*, 4 (1) (Mart 1993), 20–36.
- Yasamee, F. A. K. ‘Some Military Problems faced by the Ottoman Empire at the beginning of the 20th Century’, *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar, Osmanlı Özel Sayısı* (2000), 71–79.
- Zürcher, Erik-Jan. ‘The Ottoman Conscription System In Theory And Practice, 1844–1918’, *International Review of Social History*, 43 (3) (1988), 437–449.

Başta Mustafa Kemal olmak üzere Türk komutan ve askerleri karşısında hezimete uğradıkları Gelibolu'dan hızlıca ve sessizce kaçan Batılı devletler, o gün bugündür şu sorunun cevabını arıyor: Tarihin gördüğü en büyük ateş gücüne sahip bir donanma tarafından desteklenen koskoca İngiliz ordusu ile müttefikleri, "Avrupa'nın hasta adamı" olarak nitelenen ve henüz iki yıl öncesinde küçücük Balkan devletleri karşısında büyük bir bozgun yaşayan Osmanlılar karşısında neden yenildi?

1915'ten bu yana geçen yüz yılı aşkın sürede yayınlanan çok sayıda resmi yayında, kurmay etüdünde ve tarih araştırmasında bu soruya stratejik ve taktik düzeyde değerlendirmeler içeren çeşitli yanıtlar verildi. Elinizdeki kitap ise Çanakkale Savaşı'nın operatif düzeyine, yani esas olarak sahra ordusu ve kolordu seviyesine odaklanıyor. İki tarafın harekât komutanlarının nasıl karar aldıklarını; amaçlar, yollar ve araçlar arasında nasıl bir denge kurduklarını; sonucu nasıl etkilemeye çalıştıklarını analiz ediyor.

Asker kökenli bir harp tarihçisi olan yazar Edward J. Erickson, Çanakkale Savaşı'nı Osmanlı Ordusu'nun kazandığını, çünkü İngiliz komutanlar ısrarla yetersiz varsayımlara dayanan kararlar verip harekâtların koordinasyon ve icrasını astlarına bırakırken, Osmanlı komutanlarının operatif düzeyde onlardan çok daha etkili bir komuta-kontrol bilgisi ve uygulaması sergilediklerini ortaya koyuyor.

Çanakkale Savaşı Dizimizin Diğer Kitapları:

1- Arıburnu Çıkarma	12- Çanakkale: Yeni Zelandalıların Öyküsü
2- Gelibolu Osmanlı Harekâtı	13- Anafartalar Kumandanı
Mustafa Kemal ile Mülâkat
3- Arıburnu 1915	14- Çanakkale Üzerinde Bir Şahin
4- Gelibolu 1915	15- Çanakkale Denizaltı Savaşı
5- Gelibolu Günlükleri	16- Çanakkale Zığındere
6- Anafartalar Ağustos Taarruzu	17- Gelibolu Savunması
7- Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları	18- Çanakkale Boğaz Savunması
8- Arıburnu'nun İlk Müdafaası	19- Çanakkale Günlükleri
9- 1915 Baharında Çanakkale	20- Çıkarmadan Tahliye
10- Çanakkale 1915	21- Çanakkale'de Ateş Altında
11- Cesarettepe Çanakkale'de
Anzak Trajedisi	22- Çanakkale'de Savaşan İngiliz Alayları
	23- Çanakkale Savaşı: Ateş Altında Komuta

